DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

MARGAT VÁRA –

KERÁMIA ÉS GAZDASÁGTÖRTÉNET

BURÁNSZKI NÓRA

2025

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

BURÁNSZKI NÓRA

MARGAT VÁRA –

KERÁMIA ÉS GAZDASÁGTÖRTÉNET

I. KÖTET: SZÖVEG

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Vezetője: Dr. Őze Sándor Dsc.

RÉGÉSZETI MŰHELY

Vezetője: Dr. Takács Miklós Dsc.

TÉMAVEZETŐ: Dr. Major Balázs

Dr. Papp Adrienn

2025

Köszönetnyilvánítás

Ez a dolgozat nem születhetett volna meg a Szíriai – Magyar Régészeti Misszió (SHAM) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) támogatása nélkül, akik biztosították számomra a kiutazást, illetve a kint tartózkodás lehetőségét. Segítségüket, támogatásukat ezúton is köszönöm.

Köszönet illeti a margati vár feltáráson dolgozó valamennyi magyar, szír hallgatót, önkéntest, régészt, illetve egyéb tudományágak jeles művelőjét, akik munkájukkal hozzájárultak nemcsak a leletanyag kiásásához, hanem annak értelmezéséhez, feldolgozásához is. Az elmúlt több mint 10 év alatt sok új módszerrel ismerkedtem meg és számos barátsággal is gazdagodtam, melynek hatásai messze túlmutatnak ezen disszertáció keretein. Köszönöm a Képzőművészeti Egyetem egykori restaurátorhallgatóinak, és a várban megforduló valamennyi restaurátornak (Herceg Zsuzsa, Czifrák László, Lengyel Boglárka és Véninger Péter) a tárgykiegészítéseket, az ő munkájuk nélkül jóval rövidebb lenne ez a dolgozat.

Köszönet illeti a Szíriai Régészeti Főigazgatóság (DGAM) munkatársait, akik kint oroszlánrészt vállaltak a szervezési feladatokban, különösen két kollegámnak Marwan Hassannak és Mayssam Youssefnek, akik az elmúlt években a kinti tartózkodásainkat szervezték.

Köszönöm munkahelyem, a Magyar Nemzetei Múzeum vezetőinek, hogy lehetővé tették számomra, hogy időnként kiszakadva a mindennapi munkából kiutazhassak a doktori kutatásommal foglalkozni. Külön köszönöm osztályvezetőmnek Dr. Stibrányi Máténak, hogy elengedett ezekre az utakra, valamint kollégáimnak, a Műszeres Lelőhelydiagnosztikai Osztály valamennyi munkatársának, hogy hősiesen állták a sarat, amikor én a kinti feladataimra koncentráltam. Önzetlen támogatásuk nélkül ez a dolgozat nem születhetett volna meg.

Köszönöm családomnak és páromnak, Rétfalvi Teofilnak, hogy támogattak, és elengedtek azokban az időkben is, amikor ez korántsem volt olyan egyszerű.

Végezettül két embernek szeretnénk köszönetet mondani, akik nélkül ez a dolgozat nem születhetett meg. Franta Dezső restaurátornak, aki a feldolgozott anyag jelentős részét restaurálta, és akinek számtalan információt köszönhettek a kerámia készítéséről az átbeszélgetett estéknek köszönhetően. Másrészt pedig köszönettel és hálával tartozom témavezetőmnek, Dr. Major Balázsnak, aki akkor is hitt bennem, amikor talán még én magam sem. Köszönöm a bizalmat, a támogatást és a türelmet. A margati ásatás és ez az egész

disszertáció nem születhetett volna meg Balázs magával ragadó lelkesedése nélkül, ami annak idején 2010 nyarán a szerzőt is elragadta.

Bár a disszertációt végül csak egy ember írja, az odáig vezető út koránt sem egy egyszemélyes hadjárat. Lehetetlen felsorolni valamennyi szír és magyar régészt, szakembert, hallgatót és önkéntest, akik az elmúlt közel két évtizedben részt vettek a margati vár feltárásában, akár néhány napra, akár hónapokra jöttek. Az ő munkájuk gyümölcse is ez a disszertáció, így végezetül szeretném ezt a dolgozatot nekik ajánlani.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés 9
I.1. A disszertáció célkitűzései 11
I.2. Földrajzi környezet 12
I.3. Kronológia keretek 14
II. Margat vára 15
II.1. Történeti áttekintés 16
II.1.1. Korai muszlim és bizánci időszak 17
II.1.2. Mazoir – időszak (1140 – 1187) 18
II.1.3. Johannita időszak 18
II.1.4. Mamlúk időszak (1285 – 1516) 20
II.1.5. Oszmán kor és a Francia Mandátum időszaka 21
II.2. A margati vár építéstörténete 22
II.2.1. Korai, bizánci vár (1061 - 1140) 22
II.2.2. Mazoir - korszak (1140 – 1187) 23
II.2.3. Johannita időszak (1187 – 1285) 23
II.2.3.1. Első építési periódus 24
II.2.3.2. Második építési fázis 26
II.2.3.3. 1202-es földrengés utáni építkezések 28
II.2.4. Az 1285 utáni építkezések 30
II.3. Külső szuburbium 31
III. A feldolgozott kerámiaanyag és lelőkörülményei 33
III.1. Lelőkörülmények 34
III.1.1. Várudvar (X1) 34
III.1.2. Külső szuburbium középső része (Outer Suburb – Center – OSC) 36
III.1.2.1. MB1 (2011/XXV. szelvény) 38
III.1.2.2. MB2 (2011/XXIV. szelvény) 39
III.1.2.3. MB3 (2011/XXVI. szelvény) 39
III.1.2.4. Kápolna (2011/XX – XXII. szelvények) 40
III.1.3. MB5 -7 területe (2008.III.1.A.1 és 2011/XXX. szelvények) 40
III.1.4. Konyha (M2 - 2008/XII. és D- 2009/XXVI. szelvény) 41
III.1.5. Belső szuburbiumban feltárt lakóházrészlet (S48-2022/XXVII. szelvény) 42
III.1.6. A belső vár déli része (U szektor, 2018/I. szelvény) 43
III.2. A feldolgozásra kiválasztott leletanyagok értékelése, keltezése 43

IV. Módszertan 45
IV.1 Kutatástörténet 46
IV.1.1. Kerámiaanyagközlések a mai Szíria területéről 47
IV.1.2. Kerámiakutatás a környező szentföldi államok területén 48
IV.1.3. Kerámiakutatás a Jeruzsálemi Latin Királyság területén 49
IV.2. Tipológia és a kerámiabemutatás szempontjai 51
IV.2.1. Elsődleges leletfeldolgozás szempontjai 53
IV.2.2. Módszertan 54
IV.2.3. Terminológia 57
IV.2.4. A kerámia bemutatás szempontjai 59
IV.2.5 Készítéstechnikai megfigyelések 60
V. Kerámia tipológia 62
V.1. Asztali edények 62
V.1.1. Polikróm sgraffito díszes tálak 62
V.1.1.1. Észak -szíriai polikróm sgraffito 64
V.1.1.2. Port St. Simeon áru 68
V.1.1.3 Ciprusi polikróm sgraffito 73
V.1.2. Monokróm sgraffito 74
V.1.2.1. Bizánci monokróm sgraffito 74
V.1.2.2. Ciprusi monokróm sgraffito 76
V.1.2.3. Bejrúti monokróm sgraffito 77
V.1.2.4. Égei áru 78
V.1.2.5. Zeuxippus-i áru 80
V.1.3. Monokróm mázas kerámiák 81
V.1.3.1. Sárga, monokróm mázas tálak 82
V.1.3.2. Zöld, monokróm mázas töredékek 86
V.1.3.3. Észak- szíriai monokróm mázas tálak 91
V.1.3. Engóbos festésű tálak (slipware) 91
V.1.4. Nyugat - európai import áru 95
V.1.4.1. Protomajolika 96
V.1.4.2. Itáliai mázas karinált tál 99
V.1.5. Közel – keleti fajansz (fritware) 100
V.1.6. Mázatlan tálak 103
V.1.6.1. Nagyobb méretű tálak 104
V.1.6.2. Kisméretű levesestálkák 106

V.2. Konyhai edények 109
V.2.1. Főzőedények 109
V.2.1.1. Fazekak 109
V.2.1.2. Serpenyők 113
V.2.1.3. Sütőtálak 115
V.2.2. Tárolóedények 116
V.2.2.1. Díszített, nagyméretű tálak 116
V.2.2.2. Hombárok 117
V.3. Folyadéktároló edények 120
V.3.1 Mázas korsók 120
V.3.1.1. Monokróm mázas korsók 120
V. 3.1.2. Bejrúti korsó 122
V.3.1.3. Sgraffito díszes korsók 124
V.3.2. Máz nélküli korsók 125
V.3.2.1. Vörös anyagú korsók 126
V.3.2.2. Fehér engóbos korsók 128
V.3.2.3. Vörösesbarna anyagú korsók 131
V.3.3. Amphorák 132
V.3.4. Muszlim folyadéktároló edények 137
V.4.1. Geometrikus festésű kerámia (Hand-Made Geometrically Painted Ware, HMGPW) 137
V.4.2. Kulacsok 140
V. 4.3. Muszlim korsók 143
V.5. Egyéb kerámiatárgyak 145
V. 5.1. Kúpos, kisméretű tárolóedények, „gránátok” (sphero -conical vessel) 146
V.5.2. Mécsesek 150
V.5.2.1. Mázatlan mécsesek 151
V. 5.2.2. Mázas, tálkaalakú mécsesek (saucer lamp) 152
V.5.2.3. Talpas mécsesek 156
V.5.3. Vízvezetékcsövek 158
VI. A margati leletanyag összegzése 161
VI.1. A kerámiaanyag kronológiai összevetése és értékelése 161
VI.1.1. A feldolgozott leletegyüttesek értékelése a kerámiaanyag alapján 162
VI.1.1.1. 13. századi leletegyüttesek 167
VI.1.1.2. 14. századi leletegyüttesek 168

VI.1.2. Az egyes kerámiatípusok tipokronológiája 170
VI.2. Műhelyek, műhelykörzetek a kerámia elterjedése alapján a levantei régióban 175
VI.2.1. Nagyobb, jól lokalizálható műhelyek 177
VI.2.1.1. Bejrúti műhely 177
VI. 2.1.2. Észak – szíriai és a Port St. Simeon műhely 178
VI. 2.1.3. Ciprus, Páfosz – Lemba műhely 179
VI.2.1.4. Közép- szíriai műhely (Közel – keleti fajansz) 180
VI.2.2. Kisebb, feltételezett műhelyek 181
VI.2.2.1. Libanoni műhely, Tripoli környéke 181
VI.2.2.2. Szíriai tengerparti régió, Margat környéke 181
VII. Kereskedelem és Margat 182
VII.1. Földközi -tenger keleti medencéjének kapcsolatai a keresztes korban 182
VII.1.1. A kereskedelmi kapcsolatok gazdaságtörténeti háttere 183
VII.1.2. A kerámia, mint a kereskedelem tárgya 185
VII.1.3. Kronológiai keretek a kerámia kereskedelem szempontjából 187
VII.1.4. Hajózási útvonalak a korszakban 189
VII.2. Margat szerepe a térség gazdasági életében 190
VII.2.1. Írott források 190
VII.2.2 Margat kereskedelmi kapcsolatai a kerámia leletanyag alapján 191
VII.2.2.1. Tengeri távolsági kereskedelem 192
VII.2.2.2. Regionális tengeri kapcsolatok 193
VII.2.2.3. Helyi tengeri kapcsolatok 195
VII.2.2.4. Szárazföldi távolsági kereskedelem 198
VII.2.2.5. Szárazföldi regionális kapcsolatok 199
VII.2.2.6. Szárazföldi helyi kereskedelemi kapcsolatok 200
VII.3. Kereskedelmi kapcsolatok értékelése 201
VIII. Összegzés 205
IX. Irodalomjegyzék 207

I. Bevezetés

A keresztes hadjáratok a középkori Európa és a Közel – Kelet egyik legmeghatározóbb történelmi eseménye volt, amelynek hatásai messze túlmutattak a politikai és katonai jelentőségükön. Ezt az eredményt jól tükrözi, hogy noha mindösszesen két évszázadig álltak fent a hadjáratok eredményeként létrejövő szentföldi államok, a gazdasági, kulturális hatásai messze meghaladták ezen időbeli keretet. De a hadjáratok földrajzi keretei sem szorítkoznak pusztán a harcok helyszíneire, elég, ha csak a Magyar Királyság területén a 11. század végén keresztül vonuló seregekre gondolunk.[1]

A keresztes hadjáratok hadászati, politikai hatásai vitathatatlanok, azonban az elmúlt évtizedekben egyre hangsúlyosabb szerepet kapott a mindennapi élet, illetve az egykori anyagi kultúra vizsgálata is. Noha még mindig elsősorban a várak, illetve a fontosabb városok anyagi kultúrájára vonatkozóan rendelkezünk a legtöbb anyaggal, az újabb topográfiai kutatások során egyre pontosabb képet kaphattunk például az egykori hátország településhálózatára is. Emellett az elmúlt időszakban meginduló nagy átfogó, a teljes Mediterráneum anyagi kultúráját (különösen kerámiatípusait) vizsgáló nagy projektek révén már jóval nagyobb kontextuson belül van lehetőség vizsgálni egy – egy vár vagy település anyagi kultúráját is. A különböző természettudományos módszerek térnyerésével már nemcsak stíluskritikai, hanem anyagösszetétel szempontjából is lehetőség nyílik egy – egy tárgytípus vizsgáltára, így egyre pontosabb képet kaphatunk az egyes kerámiatípusok elterjedésére.

Az 1980-as, 1990-es években meginduló szisztematikus várásatások, illetve kerámiafeldolgozások révén egyre pontosabb adatot kaphatunk a kereszteskori várak leletanyagára vonatkozóan, ugyanakkor ezek a feltárások rendkívül nagy mennyiségű leletanyagot is eredményeztek, amelyek feldolgozása sokszor éveket, évtizedeket vesz igénybe. Ezt a feldolgozó munkát pedig jelentősen lassította a 2011-ben kirobbant háború az általam vizsgált Szíria területén. Ezt némileg enyhítette, hogy az elmúlt időszakban számos szakdolgozat, illetve doktori disszertáció született, illetve van folyamatban a Pázmány Péter

[1] A keresztes hadak „tájalakító hatása a magyar település hálózatban is tetten érhető. Stibrányi Máté hívta fel a figyelmemet arra, például Fejér megyében a Jeruzsálemi nagyút határként is funkcionált a korszakban. A Fejér vármegyei templomos helyeket és azok kapcsolatait vizsgálva ugyanis megfigyelhető volt, hogy a mai Sárkeszi területén egymástól mintegy 500 m-re egykorú települések figyelhetőek meg, amelyek között azonban nem volt lehetséges az átjárás. Itt húzódhatott a jeruzsálemi nagy út. részletesen (STIBRÁNYI 2016, p. 76-77), kézirat.

Katolikus Egyetemen Régészettudományi Intézetében, amelyek révén egyre gazdagabb képet kaphatunk nemcsak a térség középkoráról, hanem ókori és oszmán időszakáról is.[2]

Jelen disszertáció gondolata, illetve a margati vár kerámiaanyagnak feldolgozásának, tipologizálásának elvégzése még 2011-ben fogalmazódott meg, a tényleges anyagfeldolgozás azonban nagyarányban már csak a háború alatt, 2016-tól indult meg. Mivel a Misszió már 2007 és 2011 között is hatalmas mennyiségű leletanyagot tárt fel és a feltárások 2016-tól kezdve a feldolgozással párhuzamosan folytatódtak, így nagyon hamar világossá vált, hogy a rendelkezésre álló idő és keretek nem teszik lehetővé a teljes anyag feldolgozását, átnézését. Emiatt a későbbiekben elsősorban azokra a leletekre koncentráltam, amelyek zárt leletegyüttesekből származnak. Szintén nehezítette a feldolgozást, hogy néhány esetben az ásatás anyagainak (felszínrajzok, rétegleírások) teljes kiértékelése még nem történt meg, így elsősorban azokra a helyszínekre, feltárásokra összpontosítottam a későbbiekben, amelyeken magam is részt vettem. Így bár törekedtem a leletanyag minél átfogóbb áttekintésére, a válogatás szempontjai még is meglehetősen szubjektíveknek mondhatóak. Reményeim szerint egyszer még lehetőség nyílik majd a most nem vizsgált területek kerámiaanyagának beillesztésére is, valamint a kerámiatipológia kiegészítésére a későbbi 14-15. századi leletegyüttesekkel egészen az oszmán korig.

A kronológia és a tipológia kidolgozásakor arra törekedtem, hogy a disszertáció eredményei a későbbiekben jól beilleszthetőek legyenek a keresztes kerámiakutatásban, így ezek megalkotásakor figyelembe vettem a térségben már létező tipológiai csoportosításokat. Emellett megpróbáltam egy olyan csoportosítást kialakítani, amely lehetővé teszi a későbbiekben a feldolgozásra váró leletanyag gyors rendszerezését, kategorizálását, megkönnyítve ezzel a későbbi szisztematikusabb kerámiafeldolgozásokat. Az egyes típusok kronológiai meghatározásához a lelőkörülményeik stratigráfiai megfigyeléseit vettem alapul, amelyet kiegészítem az egyéb feltárásokról ismert adatokkal (egyéb előkerült, jól keltezhető tárgyak, érmek, építéstörténeti megfigyelések). Néhány tárgytípus esetében azonban csak nagyon kis számú töredékek álltak a rendelkezésemre, így ezek formai tipologizálásában elsősorban csak az ismert párhuzamokra támaszkodhattam. A feldolgozás során továbbá

[2] A damaszkuszi középkori kerámiákról lsd: Shuroq Munzer: Medieval Pottery in the Citadel of Damascus (12th-18th c), MA thesis, MUNZER, 2019, valamint Areej Soleiman szakdolgozatát a margati várban feltárt 4 gödörről: Descriptive and Analytical Study for the Ceramics in the Medieval Period (Crusader-Mamluk) from al-Marqab Castle, Syria Sector Khan I (SOLEIMAN, 2020). Ezenkívül egy doktori dolgozat készül a margati vár oszmán kori kerámiaanyagáról Marah al- Badawi által, valamint egy szintén doktori dolgozat az Aleppó Múzeum gyűjteményében található középkori kerámialeletekről Rahaf Hamwi tollából. A térség további szakirodalmát lsd. a kutatás történeti részben.

kiderült, hogy a korábbi kronológiai keretet, amely a vár 12-13. századi kerámiatöredékeit tartalmazta volna, némileg módosítani kellett, ugyanis az eddig feldolgozott, biztosan kereszteskori kerámia együttesek csak a vár 13. századi horizontjához voltak köthetőek. Markánsan jelentkezett ugyanakkor egy, a vár mamlúk elfoglalása (1285) után jelentkező horizont, amely a 13. század végén, 14. század elején kerülhetett a föld alá kibővítve így kissé a feldolgozás időbeli keretét. Így bár minden igyekezettemmel próbáltam átfogó és teljes képet nyújtani a vár kereszteskori mindennapjairól, különösen annak kerámiaanyagáról, a válogatás és a rendelkezésre álló idő miatt óhatatlanul is maradhattak ki olyan részek, amelyek későbbi feldolgozása talán tovább árnyalhatja majd a mostani eredményeket.

I.1. A disszertáció célkitűzései

A kerámiaanyag feldolgozása és kronológiai csoportosítása mellett a dolgozatban megpróbáltam választ adni arra a kérdésre is, hogy milyen információk vonhatóak le a feldolgozott kerámiaanyag kapcsán, hogyan helyezhető el ez az ismertanyag a vár történetében. Az egyes kerámiaedények ugyanis nemcsak az egykori mindennapokról, a korszak étkezési szokásairól árulkodhatnak, hanem segítségükkel képet kaphatunk a vár gazdasági szerepéről is. Az egyes kerámiatípusok elterjedésének vizsgálatával pedig így nemcsak magának a margati várnak a gazdasági kapcsolatait lehet vizsgálni, hanem szerencsés esetben mindezt elhelyezhetjük a szentföldi államok és a Kelet – Mediterráneumban tágabb térségében is.

A dolgozat főbb célkitűzéseit így az alábbiakban foglalhatjuk össze.

1. Elsődleges cél a kiválasztott és rendelkezésre álló leletanyag alapján egy tipokronológiai rendszer felállítása, és ennek összevetése a környező ismert kereszteskori várak leletanyagával.
2. Másrészt, az egyes tárgycsoportokon belül megfigyelhetőek-e kronológiai különbségek?
3. Változott-e a kerámiaanyag összetétele a keresztes korban (13. század) és az azt követő mamlúk időszakban földbe került leletegyüttesek között?
4. Végül, mindez hogyan illeszthető be a margati anyag a környék kereskedelmébe, gazdasági kapcsolataiba?

I.2. Földrajzi környezet

A feldolgozás szűkebb értelemben vett földrajzi keretét a szíriai partvidéken elhelyezkedő Margat (Qa'alat al-Marqab) vára, illetve az ahhoz tartozó szuburbium adta, tágabb értelemben, különös tekintettel a gazdasági kapcsolatokra, azonban a szentföldi keresztes államok területe és az egész kelet – mediterrán térség képezte. Az újonnan kialakuló államalakulatok ugyanis élénk politikai, katonai és kereskedelmi kapcsolatot ápoltak egymással fennállásuk viszonylag rövid 200 éve alatt (***1-2. ábra***).

Margat vára Szíria tengerparti részén, az Anszárijja – hegység nyugati részén helyezkedik el Tartūs és Bānyās települések között, a parttól megközelítőleg két kilométer távolságra, egy 360 m magas, háromszögletű vulkáni kúpon. Stratégiai szempontból jó helyen van, a hegytetőről ugyanis belátni mind a tengert, mind pedig a parton húzódó utakat. Mivel azonban maga a vár a víztől jóval távolabb helyezkedik el, így ezek kontrolálására, egy nagyméretű őrtornyot húztak fel a parthoz közelebb a 13. század legelején[3]. A vár az Antiochiai Hercegség és a Tripoliszi Grófság határán helyezkedik el, azonban még az előbbi területén, így a hercegség legdélibb erődítésének tekinthető. A vár stratégiai jelentőségét mutatja, hogy a történeti, illetve a régészeti adatok alapján a 11. századtól kezdve egészen az 20. század elejéig, az Oszmán Birodalom bukásáig, a térség katonai és gazdasági központja volt, aminek utolsó lakóit a 20. század közepén költöztette ki a Szíriai Régészeti Főigazgatóság[4].

A ma ismert, fekete bazaltból épült vár nagy részét a johannita lovagok kezdték el kiépíteni a a12. század végén - 13. század elején, ennek hadászati korszerűségét mutatta, hogy a későbbi mamlúk (14-15. század) és oszmán uralom (16 - 20. század legeleje) is csak kismértében változtatatott rajta. A több mint egy hektár alapterületű várhoz északról egy közel öt hektáros, fallal körülvett belső szuburbium tartozott. Emellett a várhegy nyugati lejtőjén egy további kb. tíz hektár alapterületű, külső szuburbium (OS)[5] is kiépült a 13. század folyamán, itt azonban régészeti adatok tanulsága alapján a keresztes kort követően már nem volt élet.

Margat jelentősen kiemelkedett a környezetéből és a teljes hegytetőt elfoglalta. A vár legnehezebben védhető pontja annak déli része volt, egyedül ebben az irányban található a

[3] Erről részletesen lásd: MAJOR 2015a, p. 123

[4] A várra vonatkozó történeti adatok összegfoglalása Major Balázs kutatásai (MAJOR 2008, MAJOR ET AJJI 2011 és MAJOR 2015a) alapján készült. Az egyes történelmi eseményekre vonatkozó részletesebb forrásmegjelölést, hivatkozást lsd ott.

[5] OS: outer suburb (külső szuburbium). Az egyes területek (szektorok) elkülönítésére használt betűjelekre vonatkozóan lsd. az vár építéstörténeti részénél 1. táblázat.

közelben olyan magaslat, amelyre egy ostrom esetén hajítógépet lehetett elhelyezni. Nem véletlen, hogy ezt a részt támadták a későbbiekben is elsősorban a mamlúk seregek.[6]

A margati vár tágabb földrajzi, politikai környezetét az általunk vizsgált korszakban az Antiochiai Hercegség jelentette. A hercegség az Antalóniai - félsziget (mai Törökország) valamint a mai Szíria északi részén helyezkedett el, délről a Tripoliszi Grófság, keletről az Edesszai Grófság határolta, míg északnyugatról a Bizánci Birodalom, majd később az Örmény Királyság volt a szomszédja a keresztes államok fennállásának ideje alatt.

Antiochiát az első keresztes hadjárat (1095-1099) seregei 1098-ban érték el, ekkor először Edesszát, majd nem sokkal később Antiochiát is elfoglalták[7]. A fő sereg ezt követően tovább vonult Jeruzsálem felé, amelyet végül1099-ben foglaltak el. A hódítást követően, illetve részben már azzal párhuzamosan megkezdődött az elfoglalt városok körül a szentföldi államok kialakítása, majd a következő évtizedekben ezek területi gyarapítása is. Antiochiában a szicíliai normann királyságból származó Bohemund került hatalomra (1098-1111), azonban mivel 1099-ben fogságba esett, helyette unokaöccse, Tankréd uralkodott a korai időszakban, aki jelentősen gyarapította a hercegség területét a mai Szíria területén, elfoglalva többek között Latakiát is[8]. Ennek a területi növekedésnek végül a korábban széttagolt muszlim emírségek egyesülése vetett végett, akik az 1140-es évekre Nūr al-Dīn, majd az 1180-as évektől Szaladin szultán vezetésével elkezdték visszafoglalni a területeket. Ennek a visszaszorulásnak eredményeként a keresztes haderők elsöprő vereséget szenvedtek 1187 júliusában, a hattini csatában. A muszlim seregek térnyerése nemcsak a legkeletebbi szentföldi állam, az Edesszai Grófság elvesztését eredményezte, hanem elveszett maga Jeruzsálem is, a latin területek nagy részével együtt[9]. Az ezt követő harmadik keresztes hadjáratban (1189-1192) a végül I. Oroszlánszívű Richárd vezette angol, francia és német hadaknak sikerült ugyan visszafoglalni a tengerparti sávot, azonban a belső területek, és így Jeruzsálem visszahódítására már nem vállalkoztak[10]. A térségben ugyan Szaladin 1193-as halálával csökkent a nyomás a szentföldi

[6] Az ostrom során leomlott déli sarok toronyról az írott források is beszámoltak. Emellett meg kell említeni, hogy a vár hadtörténetével foglalkozó Kotán Dávid, a PPKE PhD hallgatója is ezen a részen azonosította kutatása során a legtöbb, falba fúródott *in situ* nyílhegyet, illetve egy in situ hajítólövedék is előkerült (KOTÁN, 2019, p. 115-127). A nyílhegyekre vonatkozó információ Kotán Dávid szíves szóbeli közlése.

[7] A történeti összefoglalás Major Balázs (MAJOR 2015a, az eseményekre különösen p. 29-41) illetve Paul Deschamps (DESCHAMPS 1973, Antiochiai Hercegségre vonatkozóan p. 45-55) vonatkozó könyvei alapján készült, az egyes történelmi események részletes forrás hivatkozásait lásd ott. Az egyes eseményekről magyar nyelven részletesen lásd még Steven Runciman (RUNCIMAN 2002), valamint Hunyadi Zsolt megjelent tanulmányait, könyveit (HUNYADI 2011)

[8] MAJOR 2015a, p. 30-31, DESCHAMPS, 1973, p. 48-49.

[9] MAJOR 2015a, p. 32-34.

[10] MAJOR 2015a, p. 36.

államokon, azonban korábbi területi nagyságukat már sosem érték el, és a hattini csata a térség politikai életében is változást hozott, ezt követően vált egyértelműen a Johannita rend a térség meghatározó katonai és gazdasági szereplőjévé[11].

A keresztes korban az Antiochiai Hercegség a délről szomszédos Tripoliszi Grófsággal együtt, uralta a szíriai tengerparti régiót, amelyben Margat és térsége a hercegség egyik legbefolyásosabb családja, a Mazoir család birtokába került a 12. század közepétől. A várat és birtokait végül II. Renauld de Mazoir adta el 1087-ben, mindössze félévvel a hattini csatát megelőzően a Johannita lovagrendnek. Az Antiochiai Hercegség a későbbiekben egyre inkább a belviszályok áldozatává vált, míg 1268-ban VI. Bohemund (1252-1275) uralkodása alatt a mamlúkok elfoglalták Észak-Szíriát és Antiochiát, ezzel megszüntetve a hercegséget, noha a címet még a későbbiekben is viselték[12] (***4-5. ábra***).

I.3. Kronológia keretek

A vár területéről előkerült hatalmas mennyiségű leletanyag meghaladná a dolgozat kereteit, illetve a rendelkezésre álló idő sem volt elegendő valamennyi feltárt terület áttekintéseséhez, feldolgozásához. Igazodva a vár nagyobb kronológiai korszakához, a kereszteskori (12 - 13. századi) kerámiaanyag áttekintését tűztem ki célul, ezt azonban a későbbiekben, a feldolgozás során módosítani kelett. A vár átépítése ugyanis olyan mértékű változást jelentett a 12. század legvégén, hogy ez idáig nem került elő olyan leletegyüttes, amely egyértelműen a vár korai, Mazoir – kori (11. század közepe) periódusához volt köthető[13], az eddig átnézett leletanyag döntő többsége a 12. század végére - 13. századra keltezhető. A kései kereszteskori anyag mellett ugyanakkor jól megfoghatóak voltak az átnézett leletagyagban azok a leletegyüttesek, amelyek valószínűleg 13. század végén – 14. század elején, a vár mamlúk ostroma utáni helyreállításakor kerülhettek a földbe. Utóbbiak jellemzően jellegükben, összetételükben kis mértékben elkülönültek a keresztes korra keltezhető leletanyagoktól, noha összeségében elmondható, hogy a keresztes állomok elvesztése az anyagi kultúrában koránt sem jelentett olyan éles cezúrát, mint a politikai életben, és a leletanyag változását inkább csak14. század második felétől - 15. századtól lehetett megfigyelni. Így végül a feldolgozás

[11] A politikai és hadtörténeti eseményeket részletesen, további hivatkozásokkal lsd DESCHAMPS, 1973 p.45-55, MAJOR, 2015a p. 30-36
[12] DESCHAMPS 1973, p. 50-51.
[13] A korai, 11. századi időszakról viszonylag keveset tudunk, az újabb kutatások (2022, 2024- évi feltárások) eredményei alapján nem zárható ki, hogy várhegy északi részén, a belső szuburbium alatt helyezkedett el.

felső keretét nem a vár 1285. évi eleste, hanem a 14. század első fele, a vár mamlúk kori helyreállítási munkálatinak befejezése jelentette.

II. Margat vára

Margat a 2007-ben megkezdett feltárások előtt sem volt ismeretlen a kutatás számára. A vár területén az első építészeti felmérések már a 19. század második felében megindultak, ekkor azonban még inkább egyfajta romantikus szemlélet által vezérelve. Margat korai állapotáról jó tájékoztatást ad például Emmanuel Guillamme Rey 1871-ben megjelent munkája, amely részletesen ismertette a várat, és annak építészeti elemeit is (***3. ábra***).[14] A térség várkutatásában jelentős változást hozott Szíria francia mandátummá válása 1921-ben, amellyel megindult a terület légi régészeti feltérképezése, magával vonva a topográfiai kutatások fellendülését is. Ehhez kapcsolódóan kezdődött meg a középkori várak és egyéb építészeti emlékek felgyűjtése és műemléki kutatásai is a régióban, javarészt Paul Deschamps vezetésével. Az építészettörténeti vizsgálatokat nagyszabású felmérési munka kísérte, így többek között megtörtént a margati vár felmérése is. A felméréseket néhány esetben műemléki helyreállítások is követték, mint például Crac des Chevaliers vára esetében, Margatnál azonban ebben az időszakban nagyobb helyreállításokra, bontásokra nem került sor.[15] Ennek a kiterjedt munkának a szintézise végül 1973-ban jelent meg *La Défense du Comté de Tripoli et de la Principauté d'Antioche* címen[16]. A második világháború lezárása 1946-ban azonban véget vetett a Francia Mandátum korszakának és jelentősen visszavetette a szíriai keresztes várakon végzett kutatásokat[17].

Az egykori keresztes államok területén ezt követően csak az 1980-as években lendült fel ismét a várkutatás, amely ekkor már szisztematikus feltárásokkal is kiegészült[18], utóbbiak elsősorban az egykori Jeruzsálemi Latin Királyság, azaz főként a mai Izrael területén. A feltárások, illetve műemléki kutatások eredményeként, az 1990-es évektől egyre hangsúlyosabb szerepet kapott

[14] REY 1871, a Margatról szóló rész 19 – 38. oldal.
[15] A 20. század eleji nagyléptékű helyreállítások esetében nem minden esetben rendelkezünk pontos dokumentációval, azok elsősorban a várak alaprajzi felmérésére, dokumentálására fókuszáltak, sok esetben azonban megbolygatva a korabeli rétegsorokat.
[16] DESCHAMPS 1973
[17] Ugyanakkor ennek a kutatásnak a hozadéka például számos archív légifotó a térség kereszteskori váráiról, így többek között Margatról is, amely ma a Francia Nemzeti Levéltár Deschamps hagyatékában található.
[18] ezekben meghatározóak Denys Pringle kutatása: Cesarea (PRINGLE 1985), 'Atlit (PRINGLE 1982), Turris Rubea (Al-Burj al-Ahmar) (PRINGLE 1986b), a Karmel-hegyi St. Mária kolostor (PRINGLE 1984), Akkó (PRINGLE 1997)

a várak állagmegóvása és turisztikai bemutatása, ekkor történt meg például Crac des Chevaliers és a saoni vár világörökségi védelem alá helyezése is. Ezekhez a munkákhoz kapcsolódóan készült el Margat várának is az EUMed Heritage Projekthez kapcsolódó, a szíriai és EU-s szakértők által készített ún. Masterplan-je is[19], amelyhez kisebb mértékű állagmegóvási munkák is kapcsolódtak a 2000-es évek elején. Ezek a turisztikai bemutatást célzó munkák elsősorban a várak alaprajzi tisztázására, illetve az egyes védelmi elemek elkülönítésére, tipologizálásra koncentráltak.[20].

A margati vár helyreállításához kapcsolódó szisztematikus munkák 2007-ben indultak meg a Szíriai – Magyar Régészeti Misszió (SHAM) keretein belül[21] A korai évek (2007 – 2011) nagy volumenű feltárásai elsősorban a belső vár területére, illetve a vár egyes építészeti periódusainak tisztázására koncentrálódtak[22]. A 2016-tól újra induló feltárások részben folytatták ezeket a kutatásokat, de emellett ekkor indult meg a vár belső szuburbiumának szisztematikus feltérképezése is, részben már légirégészeti támogatással[23], utóbbi területrész feltárása, illetve kiértékelése még folyamatban van.

II.1. Történeti áttekintés

A margati várra vonatkozóan viszonylag kevés írott forrásanyag áll rendelkezésre, ennek eloszlása is azonban térben, tematikában és időben korlátozott. Míg a korai, keresztes kor előtti időszakra vonatkozóan viszonylag kevés forrással rendelkezünk, addig a keresztes korra (12 – 13. század, különösen a johannita uralom) vonatkozóan már valamelyest bővebb információink vannak, azonban ezek is inkább a hadászati, politikai történésekre koncentrálódnak, jóval kevesebbet árulnak el a mindennapi életre, a vár gazdasági életére vonatkozóan. A latin és arab nyelvű írott forrásanyag feldolgozását Major Balázs végezte el, amelynek eredményeit 2008-

[19] MAJOR & AL -AJJI 2011
[20] E korszakban tekintetben lsd. például Jaroslav Folda 1982-ben megjelent tanulmányát: Crusader Frescos at Crac des Chevaliers and Marqab Castle (FOLDA 1982, p. 177-210) A margati freskóra vonatkozóan a legújabb kutatásokra lásd Márk Zsófia tanulmányát: MÁRK 2019, p. 246-259.
[21] A SHAM résztvevői magyar részről a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Major Balázs vezetésével, szíriai részről pedig a DGAM kezdetben Edmond al-Ajji, majd Marwan Hassan vezetésével. Ugyanakkor a szír terepi munkákat a kezdetektől Mayssam Youssef irányítja, akinek segítségét, támogatását ezúton is köszönöm.
[22]Az ásatás eredményeit lsd. MAJOR 2019, a legjelentősebb eredményére, a freskóra vonatkozóan pedig MAJOR & GALAMBOS 2017 valamint MÁRK, 2019.
[23] A vár légirégészeti felmérését Major Balázs irányítása alatt Takáts Mór Bendegúz végezte, Lovas Klára és Carla Chela segítségével.

ban megjelent tanulmányában foglalta össze a margati vár középkori történetével együtt[24]. Szintén az ő munkája a vár építéstörténetének összefoglalása is[25]. Emellett még két szakdolgozat foglalkozott Margat egy szűkebb periódusának írott forrásanyagaival: Zsidai Zsuzsanna a szíriai partvidék mamlúk kori történetére vonatkozó, elsősorban arab nyelvű anyagot gyűjtötte össze, míg Schönléber Mónika az 1202 - 1204-ben lezajlott földrengésre vonatkozó írott anyagot ismertette[26].

A történeti források mellett így a vár történetére vonatkozóan a régészeti feltárások által előkerült leletanyag, illetve az építészettörténeti kutatások nyújthatnak még információt. A feltárt leletanyag értékeléséhez ugyanakkor szükséges a vár építéstörténetének rövid áttekintése[27].

II.1.1. Korai muszlim és bizánci időszak

Az Abbászida Kalifátus gyengülése idején, a 11. században, a helyi közösségek, törzsek számos várat elfoglaltak, illetve alapítottak az Anszárijja-hegység stratégiailag fontos magaslatain. Ebbe a sorba illeszkedett a margati vár (Q'alat al-Marqab) is, amelyet az írott források szerint 1062-ben emeltek a helyi törzsek[28]. A vár korai történetéről viszonylag keveset tudunk, az okleveles adatok alapján birtokosai többször is összetűzésbe kerültek a szomszédos bizánci területekkel, de a bizánci erők csak rövid időre, foglalták el a várat1104-ben.[29]

A vár történetének egyik legjelentősebb változása a 12. század fordulóján a keresztesek megjelenése volt. Antiochia elfoglalása (1098) után a keresztesek elkezdték meghódítani a tengerparti régiót is, az európai haderő 1109-ben elérte a margati vár szomszédságában fekvő Bānyās (a keresztes nevén Valénia) városát is. A keresztes haderő fokozódó nyomására 1116/1117-ben Ibn Muhriz, a vár akkori ura felajánlotta Margat várát Tugtekinnek, Damaszkusz atabégjének[30].Tugtekin azonban nem tudta sokáig megtartani a várat, néhány évvel később, 1117/1118-ban Antiochiai Roger szisztematikus gazdasági hadviselés

[24] MAJOR 2008, p. 162-174, és MAJOR, B. & EL-AJJI, E., 2011. Ezen összefogalalások kibővített változata megjelent még 2015-ben (MAJOR 2015a), amely nemcsak a vár, hanem a szíriai tengerparti régió településeivel is foglalkozott.
[25] MAJOR 2019, p. 1 - 22
[26] Mindkét szakdolgozat eredményei rövidített formában publikálásra kerültek: a földrengésekről lsd. Shönléber Mónika tanulmányát (SCHÖNLÉBER 2013, p. 53-76), a térség mamlúk korára vonatkozóan pedig Zsidai Zsuzsanna tanulmányát: ZSIDAI 2017, p. 267-296.
[27] A vár történeti összefoglalása Major Balázs 2015-ben megjelent könyve alapján készült (MAJOR 2015a, p. 30-41.).
[28] AL - HAMAWI,p. 5: 127.
[29]MAJOR2008, p. 162.
[30] MAJOR 2008, p. 164.

eredményeként elfoglalta azt.[31] .A vár azonban nem sokáig maradt a Mazoirok kezén, néhány évvel később ugyanis, 1119-ben a sarmadai csatában az antiochiai erők vereséget szenvedtek a muszlimoktól. Ezt követően a hercegségen belül kitört belháborúk eredményeként a muszlim törzsek számos várat visszafoglaltak a partmenti területek hegységeiben, így többek között 1131-ben Margat is visszakerült egy évtizedre a kezükbe[32].

II.1.2. Mazoir – időszak (1140 – 1187)

A vár végül 1140-ben került ismét keresztes fennhatóság alá, amikor is II. Renaud de Mazoir, a közeli Valénia ura csellel visszafoglalta azt[33], amely így az Antiochiai Hercegség második legbefolyásosabb családjának kezére került. A Mazoirok alatt gyorsan megnőtt a vár jelentősége, rövid időn belül a térség egyik legfontosabb erődítményévé és közigazgatási központjává vált. Ennek eredményeként jelentős építkezések is zajlottak a várban[34], de az anyagi kultúrában, illetve kereskedelemben bekövetkezett változások a feltárt régészeti rétegekben is megfigyelhetőek voltak.

II.1.3. Johannita időszak

Az 1180-as évekre a földrengések sorozata és a muszlim világ növekvő nyomása, amelyet a közeli asszaszin szekta és Szaladin szultán vezetett, arra kényszerítette Bertrand de Mazoirt, hogy a keresztesek döntő vereségét eredményező hattini csata előtt mindössze félévvel, 1187. február 1-jén eladja a várat és tartozékait a johannita lovagrendnek[35]. Szaladin seregei az 1187. július 4-én lezajlott hattini csatát követően csak a következő év hadjárata során, 1188 júliusában értek el Margat vára alá, azonban végül nem ostromolták meg a várat, csak a szomszédos Valénia városát égették fel.[36] A hattini vereség azonban a térség katonai átrendeződését is hozta, a politikai és gazdasági hatalom ezt követően egyre inkább a nyugat – európai birokokkal is rendelkező lovagrendek kezébe került, és ebben a militáns környezetben egyre hangsúlyosabb szerep jutott a jól védhető váraknak. A margati vár fontosságát mutatja, hogy nem sokkal a vár megvásárlását követően a johanniták átszervezték a Szíria területére eső szerepvállalásaikat, és Margatot tették meg az itteni központjukká[37]. Ehhez a megnövekedett szerephez kapcsolódóan

[31] MAJOR 2014a, p. 93-94.
[32] DESCHAMPS 1973, p. 260-261.
[33] A visszafoglalásról lsd: a Valéniáról szóló fejezetrészt.
[34] A Mazoir -korszakhoz köthető építkezésekről lsd az építéstörténeti fejezetrészt (II. fejezet).
[35] MAYER 1993, p. 176; RILEY - SMITH 2012, p. 50.
[36] MAJOR 2015b, p. 196; RILEY - SMITH 1967, p. 413; VON OLDENBURG 1983, p. 212.
[37] RILEY - SMITH 1967, p. 431.

kezdték el kiépíteni a várat, amelynek eredményeként kevesebb mint 15 év alatt Margatot a Szentföld egyik legerősebb erődrendszerévé[38] és a johannita rend északi területének közigazgatási központjává tették.[39] Katonai szerepét növelte, hogy Margat vált a keresztes kézen maradt délszíriai tengerparti sáv legészakibb erődítménye. A vár korabeli gazdagságát mutatja, hogy a korabeli beszámolók szerint 500 szekér kellett a környező földekről a termés beszállítására[40].

Az újonnan kiépülő várat azonban a 13. század elején nem várt természeti csapás, földrengés sújtotta[41]. Habár a földrengés ma is szemmel látható nyomott hagyott a váron,[42] az írott források szerint azonban védhető maradt, sőt itt tartották a johannita rend nagykáptalanját is valamikor 1204 és 1206 között.[43] Ebben az időszakban került sor II. András magyar király (1205 - 1235) szentföldi hadjáratára is 1217–18-ban. A magyar uralkodó aktív szentföldi szerepvállalása mögött részben apja, III. Béla (1172 – 1196) pápának tett ígérete, másrészt pedig II. András latin császári ambíciói álltak[44]. A magyar király szentföldi hadjárata idején többek között Margat várába is eljutott, amelynek fenntartására 100 márka összegű ezüst évjáradékot ajánlott fel a szalacsi sóbánya bevételéből[45].

A kiépülő vár nem csak hadászati szempontból vált jelentőssé. Az újonnan kialakított rendszerben Margat c*astellan*ja vezette a térség közigazgatási rendszerét, akinek saját kincstára, kancelláriája és nemesi bírósága is volt. A vár adminisztratív jelentőségét növelte, hogy miután 1188-ban Szaladin seregei felgyújtották Valénia városát, Anterius, a város püspöke is a várba költözött, és ezáltal a vár vált a püspökség központjává is, noha ez az együttélés koránt sem volt zökkenőmentes[46]. Az írott források, valamint a régészeti ásatások eredményei arra utalnak, hogy az egykori Valénia városa nem települt újra egészen az 1230-as évekig, az egykori város lakossága pedig a margati várhegy nyugati domboldalára költözött, és alakított ki egy közel 10 ha nagyságú, fallal erősített települést (OS – külső szuburbium), amely kapcsolatban állt a johannita várral (***6. ábra***).[47]

[38] Erről részletesen lsd. a vár építéstörténetéről szóló fejezetrészt.
[39] MAJOR 2019, p. 3.
[40] VON OLDENBURG 1983 I: 11.
[41] A földrengésre vonatkozó arab forrásokra vonatkozóan: SCHÖNLÉBER 2013, pp. 54-55, a földrengés kutatásairól, hatásáról: KÁZMÉR & MAJOR 2010 és KÁZMÉR 2008.
[42] KÁZMÉR & MAJOR 2010, p. 190-194.
[43] BURGTORF 2006, p. 217-246.
[44] Erről részletesen lsd: BÁRÁNY 2013, p. 462-463.
[45] MAJOR 2008, p. 167, CDH 1832 I: 237-238.
[46] REY 1883, p. 335.
[47] MAJOR 2016, p. 117-130, Valéniáról és a külső szuburbiumról lsd: a következő fejezetrészt.

A 13. század közepére ez a központi szerep, valamint a Margatban állomásozó nagy létszámú helyőrség a várat önálló katonai tényezővé is tette, erről árulkodhat, hogy a források szerint az agresszív politikai - katonai politika olyan sikeres volt, hogy például Hama, Homsz és Aleppó városai rendszeresen adót fizettek Margatnak.[48]Ugyanakkor az alkalmi megtorlások nem késtek, így például 1204/1205-ben és 1231-ben az aleppói seregek megostromolták Margatot, és ez utóbbi évben elpusztították Valéniát és a környező településeket.[49]

A vár életében jelentős politikai fordulatot a mamlúk dinasztia megjelenése hozta, amely a 13. század közepén emelkedett fel Egyiptomban, és rövid idő alatt sikeresen vonta fennhatósága alá a szíriai területeket is. A mamlúk erők szisztematikus pusztító hadjáratai ebben az időszakban az 1260-as években Szíriát is elérő mongol hódítás okozta általános elszegényedéssel párosultak.[50]. A mamlúkok térnyerését jól mutatja, hogy Margat kénytelen volt hatalmas területeket átadni Baybars szultánnak az 1267-ben kötött szerződés értelmében, az 1270-es évektől kezdve csupán ezek a békeszerződések hoztak hosszabb – rövidebb időszakra békét a térségben.[51] A 13. század második felében Margat jelentőségét növelte a térségben, hogy 1268-ban előbb Antiochiát, majd 1271-ban a térség másik jelentős várát, Crac des Chevaliers-t is elvesztették a keresztesek. Margatot azonban 1269-ben, 1270-ben, majd később már Qalawun szultán vezetése alatt 1281-ben, és 1282-ben is sikertelenül ostromolták a mamlúk erők.[52]

Qalawun szultán végül 1285 május 25-én, ötheti ostromot követően vette be a várat, a helyőrségnek szabad elvonulást ígérve, hogy megóvja az erődítést a további károktól [53]. Ezt követően megindult a vár gyors helyreállítása, amelynek talán legemblematikusabb pontja a vár déli részén épített, Qalawun szultánnak emléket állító kerek bástya, az ún. Qalawun-torony. Ugyanakkor az új korszak nemcsak a vár feletti politikai hatalmat változtatta meg drasztikusan, hanem az anyagi kultúrát, sőt a vár szerkezetét és térhasználatát is[54].

II.1.4. Mamlúk időszak (1285 – 1516)

Akkó eleste után (1291) a keresztesek elhagyták az egész szíriai partvidéket. A térségben bekövetkezett hatalmi változás azonban nem feltétlenül jelentette Margat katonai

[48] MAJOR 2001, p. 63-67.
[49] MAJOR 2008, p. 168.
[50] ZSIDAI, 2017, p. 269-270
[51] ZSIDAI 2017, p. 272
[52] AL-ZAHIR, 1961, p. 77; ZSIDAI, 2017, p. 270
[53] KOTÁN, 2019, p. 115
[54] Erről részletesen lsd. Major Balázs tanulmányát (MAJOR, 2023, p. 17-32)

jelentőségének csökkenését, a források szerint a vár továbbra is megmaradt a régió katonai és gazdasági központjának. Annak ellenére, hogy a 14. század első felében még élénken élt a Szentföld visszahódításának vágya az egykori keresztesek részéről, az 1300-as években egy rövidebb békésebb időszak köszöntött be a régió életébe. Ennek a stabilitásnak a fő politikai erejévé a Ciprusi Latin Királyság vált, amely a 13 - 14. században élte fénykorát, részben a királyság területére menekült egykori szentföldi lakosságnak köszönhetően. A Szentföld utolsó sikertelen visszahódítási kísérlete is I. Péter ciprusi királyhoz köthető 1365 – 1366-ban. Az uralkodó seregeinek azonban, amellett, hogy kifosztották Bānyās és Tripoli városát, nem sikerült megtartaniuk pozíciójukat a tengerparti régióban a mamlúkokkal szemben[55]. A 15. századra a mamlúk haderők egyre inkább összetűzésbe kerültek a térséget kelet felől fenyegető mongolokkal. Az ekkor zajlott belső, hatalmi harcokat jól mutathatja, hogy ebben az időszakban, 1405 és 1422 között Margat is többször gazdát cserélt. A sorozatos felkelések, és a hadjáratok hatására a 15. század első felében egyre inkább visszaesett a termelés a térségben, amely a vidék fokozatos elnéptelenedését is eredményezte.[56]

II.1.5. Oszmán kor és a Francia Mandátum időszaka

A mamlúkok végül 1516-ig tudták megtartani a várat, amikor I. Szelim, oszmán szultán megsemmisítő csapást mért a seregeikre Aleppó közelében, majd a következő évben megtörte a dinasztia hatalmát is[57]. Ezt követően új éra kezdődött a régió, valamint a vár életében is, amely egészen az Oszmán Birodalom 1918-as bukásáig tartott. Az oszmán időszak alatt a vár mamlúk kori funkciói megmaradtak[58], de komoly infrastrukturális változások is történtek a várhegyen. A belső szuburbiumban egy karavánszeráj létesült (Khan1 - 2), illetve úgy tűnik, hogy a belső szuburbiumban álló lakóházak többsége ebben az időszakban épült. A vár területén létesített oszmán kori kormányzói rezidencia a megmaradt épületfeliratok alapján a 18. század elejéig vezethető vissza. A várat, illetve a tőle északra elterülő belső szuburbium területét az Oszmán Birodalom bukását követően, egészen 1958-ig lakták, amikor a Szíriai Régészeti Főigazgatóság kiköltöztette az utolsó lakókat is a vár területéről.[59]

[55] ZSIDAI, 2017, p. 27
[56] ZSIDAI, 2017, p. 273-274
[57] HANCZ, 2011, p. 14
[58] Az egykori várról a 17. századra vonatkozóan jó ábrázolás Henry Raigniald 1629-es térképe, amely jellegében egyébként a középkori állapotokat tükrözi: (Paris, Michel Soly, 7,5 x 10,4 inch).
[59] MAJOR, 2008, p. 173-174

II.2. A margati vár építéstörténete

A margati vár építéstörténete, valamint az egyes építési periódusok meghatározása volt az egyik fő célkitűzése a 2007- ben meginduló kutatásoknak, amely munkát Major Balázs végezte el az elmúlt időszakban[60]. Ez nemcsak a vár datálásához adhat támpontot, hanem segítséget nyújthat a feltárt leletanyag keltezéséhez is. Az 1187-es hattini csata elvesztése olyan folyamatokat indított be a térségbe, amely végén a lovagrendek kerültek meghatározó pozícióba a térségbe, a jól védhető várak válnak a mindennapi élet központjaivá. Ez magával vonta részben a korábbi erődítések bővítését, jóval nagyobb területű kiépítését is. Hasonló tendencia figyelhető meg a margati vár esetében is, ahol a johanniták nagyon rövid idő alatt, a 12. század legvégén – 13. század első felében, kiépítik a ma is ismert váregyüttest, és ez az építkezés, mint azt későbbiekben látni fogjuk, a kereszteskori leletanyagot is nagyrészt meghatározta.

Mielőtt rátérnék a feldolgozott leletanyagok lelőkörülményeire, és korszakolására, az alábbiakban röviden ismertetjük a vár építéstörténetét, az egyes leletegyüttesek datálásához ugyanis jelentős támpontot adtak a vár kiépülésének periódusai (***6. ábra***).[61]

II.2.1. Korai, bizánci vár (1061 - 1140)

Annak ellenére, hogy az írott forrásokból ismert, hogy már a keresztesek előtt is állt egy erődítés a várhegyen, ennek elhelyezkedéséről, korszakolásáról viszonylag keveset tudunk. Az eddigi feltárási adatok alapján a legkorábbi erődítmény nem a mai belső vár alatt, a várhegy déli oldalán, hanem annak északi végén helyezkedhetett el, azonban pontos kiterjedését nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy a vár magja a várhegy északi részén lehetett, itt 2008-ban, illetve újabban 2022-ben sikerült feltárni egy bizánci torony maradványait.[62] Ennek járószintje a mostani járószint alatt mintegy 200 – 250 cm mélyen helyezkedett el, amelyet feltehetően még a keresztes kor idején is használtak. Egyelőre nem tudjuk meddig terjedhetett ki déli irányban ez a korai vár, az újabb kutatások alapján elképzelhető, hogy egészen a belső vár északi részéig húzódhatott, ahol a johannita korban a szuburbium, illetve a belső vár közötti

[60] Legutóbbi teljes összefoglalása: MAJOR, 2019, p- 1-22. Az alábbi áttekintés is e munka alapján készült.
[61] A margati vár egyes tereinek elnevezése a 2000-es években, a vár felmérésekor készített Masterplan elnevezéseit követi, amelyekben az egyes tereket betűkkel, az egyes szinteket pedig számokkal jelölik. Ezt az elnevezést követi az ásatási dokumentációban is az egyes területek (szektorok) elkülönítése, valamint értelemszerűen a leletanyag csomagolása, illetve raktározása is. A korai évekhez képest ez kismértékben módosult (különösen a konyha esetén), de alapjaiban véve a margati váron belüli tájékozódás alapját jelentik.
[62] A 2022-es feltárásokat Mayssam Youssef vezette (2022/I- III. szelvények). A feltárások során egyértelműen korai leletanyag nem került elő (a leletanyag szisztematikus feldolgozására még nem került sor), ugyanakkor a falazástechnika egyértelműen eltér a későbbi johannita periódusoktól. Az elsődleges megfigyelések alapján úgy tűnik, hogy a bizánci tornyot később a keresztes korban is használták, és a terület feltöltése majd csak a 14. században, a vár mamlúk kézre kerülése után történt meg.

várárok helyezkedett el. (I szektor). Ezen a területen, a latrina előtti (MB5-7) részen végzett feltárások során egy kelet – nyugati tájolású épületet azonosítottunk, a külső járószint átvágásából pedig egy 11. századi bizánci érme került elő. Nem zárható ki, hogy ez a rész a bizánci korban is lakott volt, azonban egyértelműen erődítésre utaló nyomot a feltárás során nem sikerült megfigyelni.[63]

II.2.2. Mazoir - korszak (1140 – 1187)

Az új hódítók megjelenése a korai időszakban nem hozott jelentős változást Margat életében, ez részben annak is volt köszönhető, hogy mint arról a történeti források is árulkodnak, kezdetben a keresztesek nem tudták huzamosabb időre megtartani a várat, az legalább egyszer visszakerült a muszlimok kezébe[64]. Végül 1140-ban, II. Renaud de Mazoir, a szomszédos Valénia ura foglalta el a várat, amely ezt követően a Mazoir - család birtokába került.[65] Nem sokkal később kezdték el kiépíteni a hatalmi központjukat, azonban a régészeti adatok alapján nem a várhegy északi, hanem annak déli részén, amelyről a vár falazástechnikájában megfigyelhető különbségek is árulkodnak[66]. Az ásatások alapján úgy tűnik, hogy a déli részen egy a mai felszínnél mélyebben fekvő udvart alakíthattak ki, amelyet két nagy dongaboltozatú, egymással szöget bezáró teremsor vett körbe. (U és W). A termek folytatásaként épültehetett ki egy külön álló épületegyüttes (S1) is, amely északkeleti irányban zárta le az egykori teret[67].

A megmaradt részletek alapján úgy tűnik, a külső vár déli ívét adó boltozott teremsor felett a platón, több téglalap alaprajzú épület által alkotott, egy a korszakra jellemző koncentrikus vár állhatott itt ebben az időszakban. Ezeket azonban a későbbi johannita építkezések elpusztították[68].

II.2.3. Johannita időszak (1187 – 1285)

A ma is látható vár jelentős része a johannita korszakban (1187 – 1285) épült ki két főbb periódusban. A terepi munka során bebizonyosodott, hogy a korábbi, védelmi szempontból elavultnak tűnő szerkezeteket ebben az időszakban részben visszabontották és egy új védelmi

[63] 2022/XVIII. szelvény, feltárásvezető: Buránszki Nóra. A feltárt leletanyag szisztematikus feldolgozás még nem történet meg. Az érme keltezéséhez Sulejman al-Halabi PhD hallgatónak tartozom köszönettel.
[64] MAJOR, 2015a, p. 29-30.
[65] CAFFARO DE CASCHIFELLONE, 1895, p. 66-67.
[66] MAJOR, 2019, p 2.
[67] MAJOr, 2019, p. 2.
[68] MAJOR, 2019, p 2

rendszert építettek ki, azonban az építkezések alatt is végig törekedtek arra, hogy a vár védhető maradjon.[69]

II.2.3.1. Első építési periódus

A margati várhegy védelmi szempontból legkockázatosabb része a várhegy déli, összeszűkülő vége, amelytől lőtávolságon belül széles, ostrom szempontból ideális plató helyezkedik el (***8.ábra***). Stratégiai jelentőségét mutatja, hogy már a Mazoir- korszakban is ezen a részen kezdték meg a várhegy erődítését. Az akkori vár azonban feltehetően kicsinek bizonyult, így az erődítés egy részét visszabontották[70]. A falazat tanúsága szerint legteljesebben a vár déli részén maradtak meg a korábbi strukturális elemek, itt a korábbi Mazoir várudvar a vár külső erődítésének gyűrűjévé vált, míg az egykori udvar területén egy új termet alakítottak ki (V). A vár keleti oldalát is megújították, megmagasították a falakat és egy koncentrikus védelmi rendszert építettek ki. A nyugati oldalon ezzel párhuzamosan egy új, külső védelmi rendszer készült, amelyhez négyzetes alakú tornyok csatlakoztak. (TII és TIII). Ekkor épülhetett ki a vár mai kaputornyának elődje is, amely a belső vár, illetve a tőle északra elhelyezkedő belső szuburbium határán található. Ez a kapu elsősorban csak a település felé biztosíthatott átjárást (nem mellesleg emellett a kapu mellett helyezkedhettek el az istállók is (X7), a vár fő bejárata ebben a korai időszakban a TI torony alatti kapu lehetett [71].

Bizonytalan az építési ideje a vár déli oldalán lévő toronynak (T0), amely feltehetően azonos lehetett a forrásokban szereplő „*tour del'Eperon*" -nal, és amelyről tudjuk, hogy az 1285-ös mamlúk ostromban dőlt össze[72], helyén ma a Qalawun - torony[73] áll (***2. ábra***).

A külső erődítések kiépítését követően, illetve amikor azok már olyan stádiumba jutottak, hogy a vár védhetővé vált, a belső vár további részeinek kiépítése is folytatódott. Az északi oldalon egy új belső védelmi rendszer létesült, de ekkor alakították ki a vár vízellátását jelentő rendszer alapjait is, különös tekintettel a nagyméretű ciszternákra (X1, K1 alatti ciszternák). Az erődítések mellett sor került a kápolna kiépítésére is (H). A keleti oldalon a korábbi Mazoir dongaboltozatos terem (S1) fölé egy új termet húztak fel (S2), amely talán az első dormitoriumként szolgálhatott, erre utalhat az itt azonosított korai latrinatorony (lat1) is. A dormitóriumot (S2) kezdetben két egyenlő részre oszthatták fel, a nyílások, illetve a

[69] MAJOR, 2019, p. 5.
[70] MAJOR, 2019, p. 5.
[71] MAJOR, 2019, p. 5.
[72] AL-ZAHIR 1961, p. 85-86
[73] A torony a nevét a várat elfoglaló mamlúk Kaláún vagy Kalávún szultánról kapta, a torony nevében azonban meghagytuk a szultán angol nyelvű elnevezését (Qalawun) a könnyebb beazonosíthatóság miatt.

latrinatorony bejárata alapján. A teremhez az északnyugati oldalon egy L alakú teremsor kapcsolódott (O, illetve Q), amelyet északi oldalról egy, négyzetes torony (Z) védelmezett. Ez előtt a belsővár és a szuburbium között egy nagyméretű várárok húzódott.[74] Ebben a teremsorban helyezték el a vár kemencéit is. A Q teremben 2011-2012-ben Mayssam Youssef két nagyméretű, (megközelítőleg 5 m átmérőjű kemencét tárt fel, és amely kemence feltehetően a szuburbium népét is kiszolgálta. A korabeli várak ásatásai alapján tudjuk, hogy jellemzően a kemencék az egyik legkorábban megépített részei a várnak[75]. Ennek egyik egyértelmű bizonytéka lehet Izraelben, a templomos Vadum Jacob várának esete is. Itt az ásatási eredmények alapján bebizonyosodott, hogy a 12. század végén megkezdett várban a kemence már az első fázisban elkészülhetett, kiszolgálva a vár építőmunkásait is. Ezt követően azonban a további építkezéseket elsöpörte a félkész vár elleni muszlim ostrom, aminek következtében végül sosem fejezték be azt.[76]

Margatban a keleti oldal kiépítésével párhuzamosan a nyugati oldalon is nagyobb méretű épületkomplexumokat alakítottak ki, az északi váraroktól egészen a kápolna (H) déli oldaláig. Ennek az együttesnek az első eleme lehetett a belső vár és a szuburbium közötti belső kaputorony (F) felépítése. Ez az új oldalazó kaputorony átjárást is biztosított a belső szuburbium és a várudvar között (X1). A kaputorony finoman megmunkált részletei alapján (az első emeleti gótikus ablak, a két oszlopos terem faragványa) Major Balázs azt is felveti, hogy a kaputorony emeleti zónája (F2) az itt lakó Valenia püspök rezidenciája lehetett a későbbiekben. Emellett itt helyezkedhetett el a J1 boltozott terme felett a fogadószobája is (J2). A belső vár nyugati oldalát egy hatalmas csúcsíves terem zárta (M) az első építési fázisban, amely feltehetően raktározási célokat töltött be[77].

Az egykori káptalanterem (CH) a korai időszakban a boltozott M terem felett helyezkedhetett el, belső mérete 12,5 x 34,3 m lehetett, a magassága megközelítőleg 12,5 m. A termet a kőfaragványok tanulsága szerint egy három oszlopból álló ívsor osztotta két részre[78]. Az M terem déli részen helyezték el a vár konyháját is (D, korábbi megnevezésben M2), amelyre egyrészt nagy méretű nyugati ablakai, másrészt a terem keleti oldalában feltárt négy

[74] MAJOR 2019, p. 9-10.
[75] YOUSEF 2019, p. 133-138.
[76] MESQUI ET AL. 2020, p. 118.
[77] MAJOR, 2019, p. 10.
[78] BUZÁS 2012, p. 49-64.

nagyméretű kemence is utalt. A kemencéknek közös kéményük volt, amelyet egy 0,38 cm széles pengefallal választottak le[79].

A vár eredeti déli bejárata, amely a kápolna (H) nyugati bejárata előtti lépcső alatt indult és az M boltozott helyiségébe futott bele, a konyha (D) alatt húzódott. A vár korai, déli átépítésének eredményeként jól látható a koncepció váltás a kápolna (H) és a konyha (D) közötti területen. Itt a két épület között csak egy szűk átjáró maradt, ahol egy csúcsíves ajtó figyelhető meg, utóbbi alapján egy korábbi épületszárny lehetett ezen a részen, amely ebben az időszakban a klérus szálláshelyeként Major Balázs felvetése szerint[80]. Ezt a szárnyat, a későbbiekben a K teremsor kiépülésével elbontották, az ajtót pedig befalazták[81].

Az első építési periódus utolsó fázisaként az S2 terem északi oldalához egy 13 m hosszú épületrészt toldottak (S2c) egy háromszögletű toronnyal (R) az északkeleti sarkában. Ezzel párhuzamosan az S2-ben egy új könnyűszerkezetű épületet alakítottak ki, utóbbiról a feltáráson itt talált nagy mennyiségű vasszög is árulkodott. Ezt a termet feltehetően a várudvarról falépcsőn lehetett megközelíteni[82].

Az első fázis végére kiépülő vár részben felhasználta ugyan a korábbi Mazoir vár erődítéseit, például a keleti, illetve a déli oldalon, azonban nagyrészt ráépült a korai várra, elbontva annak maradványait. A jelentős átépítésnek köszönhetően azonban a vár korai, 12. századi korszakához tartozó pusztulási rétegeket nem lehetett ez idáig egyértelműen megfogni a vár területén[83].

II.2.3.2. Második építési fázis

Nem sokkal az első fázis után, amellyel a johanniták tulajdonképpen lezárták a várat, újabb építkezések kezdődtek a vár északkeleti részén, illetve a kápolnától (H) délre eső területrészen (***9. ábra***). Ez a második periódus falazástechnikailag jól elkülöníthető a korábbi építkezések elemeitől, ugyanis a korábbi, nagyobb méretű és esetenként púpos kváderek helyét már sokkal uniformizáltabb, kisebb méretű kváderkövek vették át.

A második építési fázis során a vár déli oldalán kissé átalakították az északnyugati épületet (V), úgy, hogy az északi oldalán egy új bejáratot és egy kisebb helyiséget (mb31) alakítottak ki. A korábbi déli falrendszert visszabontották, és lesüllyesztették a teret, amelyen négy új

[79] MAJOR 2019, p. 11-12, YOUSEF 2019, p. 142, MAJOR & EL-AJJI 2011, p. 270 -71.
[80] MAJOR 2019, .p. 12 -13.
[81] MAJOR 2019, p. 13
[82] MAJOR 2019, p. 13
[83] MAJOR 2019, p. 13.

épületszárnyat létesítettek. Egyrészt a terület nyugati oldalán, a konyha (D) folytatásaként megépítették a refektóriumot (N), annak emeleti szintjén közvetlen kapcsolattal a konyhával (D). A konyha (D) és a kápolna (H) között a korábbi déli kaput elfalazták, és a konyha (D) és a refektórium (N) között egy kisebb latrinatornyot alakítottak ki (lt2). Az újonnan épített refektórium (N) legalsó szintje egy boltozott terem volt (N1), utóbbi pinceként, tárolóhelyiségként szolgálhatott. A refektórium (N) épületét egy famennyezettel ketté osztották[84]. Mindkét szint bejárata a terem keleti oldaláról nyílott, de az ebédlő felsőszintjének közvetlen összeköttetése volt a konyhával (D) is. A refektórium felső szintjén, annak délkeleti sarkában egy kisebb négyzetes épület azonosítható (N3a), amely a donjon (L) nyugati oldalához volt tapasztva [85].

A déli oldalon újonnan kialakított épületkomplexum fő eleme azonban a kerek, négy szintes donjon (L) volt, amelyet feltehetően lakótérként is használhattak. Az építészeti részletek közül erre utalhat például, hogy az alsó szint lőrésszerű ablakaival szemben, az első szinten (L2) már nagyobb méretű ablaknyílások figyelhetőek meg a keleti és a nyugati oldalon. A donjon első emeletét emellett famennyezettel osztották ketté, így annak felső szintjét az első emeletről, a terem északkeleti sarkában lévő lépcsőn át lehetett megközelíteni. Innen egy külön lépcső vezetett a boltvállba épített kis szobához, ami a kancellária vezetőjének privát lakosztálya lehetett (L3). Itt a régészeti megfigyelések alapján egy kisebb vizeldét alakítottak ki, saját lefolyórendszerrel, ahol az öblítést agyagedényekben tárolt vízzel oldhatták meg[86]. Innen a K2 teremsor boltvállába illesztett hosszú helyiségbe egy fa függőhíd vezetett át, amely keskeny terem a nagy ablakaival és falba süllyesztett szekrényfülkéivel maga a kancellária lehetett. A személyes tér, illetve a hivatalos tér ilyen jellegű elválasztását indokolhatta, hogy a források szerint Margat önálló kancelláriával rendelkezett[87].

A donjon (L) és a kápolna (H) közötti területen is egy új boltozott épületszárnyat alakítottak ki (K), amelynek legalsó szintje alatt egy nagyméretű ciszternát létesítettek. Míg az alsó szint (földszint) boltozott terei feltehetően raktárként funkcionálhattak, az épületszárny első emeletén alakíthatták ki a lovagok új dormitóriumát (K2). Az épületrész keleti oldalán lévő keskeny területe pedig feltehetően kancelláriaként funkcionálhatott[88]. A kápolna (H), a K,

[84] A famennyezet tartógerendáinak nyomai jól azonosíthatóak a terem falazatában, valamint ennek a ketté osztásnak az eredménye a nyugati homlokzat eltérő típusú ablaknyílásai is.
[85] MAJOR 2019, p. 14.
[86] MAJOR 2019, p. 14-15.
[87] MAJOR 2019, p. 15 a kancelláriára vonatkozóan lsd. még: BURGTORF 2006, p. 222-223.
[88] MAJOR 2019, p. 15.

illetve a konyha (D) és a refektórium (N) között kialakuló szűk udvar (X2), külső homlokzatokon található gerendafészkek alapján elképzelhető, hogy fedett volt[89].

Az építkezések során a belső vár keleti részén a K mögött egy új boltozott teret hoztak létre, a korábbi U és S termek összeköttetésével (E). Az itt azonosított hálófülkék alapján ez a terem szintén dormitoriumként, talán a johanniták könnyűlovasságaként szolgáló turkopolok, illetve a helyőrség hálóhelyenként szolgálhatott[90]. Az E, illetve a K közötti keskeny területet szintén beboltozták, a terület északi részén egy 43 m hosszú, 4,5 m széles épületet alakítottak ki, amelynek lapos teteje az E felé lejtett. (mb30). A falazatban megfigyelhető fülkék alapján ez utóbbi szintén hálóhelyként szolgálhatott[91]. Végül a vár északkeleti sarkának erődítését is átalakították, és egy új, patkó alakú tornyot (R) építettek az S2 északi végén. Itt a korábbi négyzetes tornyot belefoglalták az új toronyba (R)[92].

A korábbi védelmi rendszer kiépítése a nyugati oldalon szintén folytatódott észak felé, de a négyzetes tornyok helyet immár kerek tornyokat alakítottak ki. Az építkezések eredményeként a második építési periódus végére kiépült szinte a teljes belső várban egy kettős, koncentrikus körből álló védelmi rendszer[93].

II.2.3.3. 1202-es földrengés utáni építkezések

A 12. század végén lezajló igen intenzív erődítés munkákban egy kisebb törést okozott az 1202 májusában lezajlott földrengés[94]. Ennek nyomai jól azonosíthatóak többek között a donjonon (L)[95]. Mivel a megfigyelések alapján a donjon (L) volt az egyik legkésőbb megépült építmény a johannita erődítésben, ezért mind az első, mind pedig második fázis épületeinek meg kellett épülnie már 1202 előtt, amely így jó keltező erővel bír a vár építéstörténetének vonatkozásában (***10. ábra***).

A földrengés a korabeli beszámolók alapján ugyan okozott károkat a várban, de alapvetően a védhetőségét nem befolyásolta. Arra vonatkozóan, hogy az egyes épületek mennyire sérülhettek meg, nincsen pontos információnk, azonban nem sokkal a földrengést követően egy új, a korábbinál nagyobb méretű káptalantermet (CH) emeltek[96], amely feltehetően a valamikor

[89] MAJOR 2019, p. 15.
[90] MAJOR 2014a, p. 168.
[91] MAJOR 2014a, p. 168-169.
[92] MAJOR 2019, p. 16.
[93] MAJOR 2019, p. 17.
[94] SCHÖNLÉBER 2013, p. 57.
[95] KÁZMÉR & MAJOR 2010, p. 189.
[96] BUZÁS 2012, p. 53-59.

1204-1206 közt megtartott rendi nagykáptalanra már elkészült[97]. A régészeti emlékek tanulsága alapján egy háromhajós 7-7 oszlopból álló két oszlopsoros, keresztboltozatos termet alakítottak ki[98] oly módon. hogy a korábbi termet keleti irányba, a várudvar felé bővítették. Ezzel párhuzamosan a kápolna előtt egy kisebb épületet is emeltek. (mb32)[99].

A káptalanterem (CH) mellett a földrengés által másik legjobban érintett rész feltehetően a vár északkeleti részén elhelyezkedő L alakú tér lehetett. Ezt feltehetően 1202 után osztottak fel két különálló teremre (O és Q), és ekkor épülhetett ki az a lépcső is, amely segítségével az O második szintjét lehetett megközelíteni a várudvar (X1) felől. Ezzel párhuzamosan a várudvar (X1) keleti oldalán elhelyezkedő S előtt egy három helyiségből álló épületsort húztak fel (I). Ez feltehetően azonban már csak az új káptalanterem elkészülte után építhették, a legdélebbi helyiségben (I1D) a kápolna fala mellett feltárt kereszteskori temetkezés ugyanis a radiokarbon kormeghatározás alapján az 1210-es évek után kerülhetett földbe[100]. Az épültszárnyban a feltárások tanulsága szerint a vár mindennapi életéhez nélkülözhetetlen tevékenységek műhelyeit helyezték el, így a kápolna (H) melletti területen feltehetően a mosodát (I1D), míg a korábbi kemencék (Q) környezetében a kenyér előállításához szükséges dagasztó-, és kelesztőhelyiségeket alakítottak ki (I1B és I1A)[101]. A várudvaron (X1) ezzel párhuzamosan, vagy rögtön ezt követően került sor egy nagyobb fürdőház kialakítására a Q és az O épületszárnyak által bezárt északkeleti sarokban. Itt egy kövezett felszínnel rendelkező famennyezetes épületkomplexumot hoztak létre, amelyet a későbbi periódusokban tovább bővíthettek.[102]

Az S tetején további könnyűszerkezetes, épületeket, egymástól elválasztott kisebb szobákat alakítottak ki (S3). Ezekhez a feltárások tanulsága szerint saját fürdőszoba, és egy fal melletti kétsoros lépcsőpadkával ellátott terem is tartozhatott, ezek alapján feltételezhető, hogy ez szolgálhatott a klérus lakhelyeként. Szintén 1202 után történhetett, hogy a refektórium (N) korábban nyitott felső szintjét beépítették (N3B), mivel ez utóbbi terem építési stílusában megegyezik az S3 építési stílusával. A konyha (D) felett egy második, kisebb méretű helyiséget alakítottak ki (D2), ami feltehetően egy felső, kisebb konyhaként funkcionálhatott, esetleg a lovagok infirmáriumának lehetett az elkülönített főzőhelyisége. Ez a kisméretű helyiség nem

[97] BURGTORF 2006, p. 217-246.
[98] BUZÁS, 2012, p. 53-59.
[99] MAJOR, 2019, p. 18.
[100] MAJOR 2014b, p. 2-3.
[101] MAJOR 2019, p. 18-19, a dagasztó medencékről részletesebben YOUSSEF, 2019, p. 139-140.
[102] MAJOR 2013b, p. 4-5.

rendelkezett saját kéménnyel, hanem kialakításánál felhasználták az alatta elhelyezkedő konyha már létező kéményét [103].

A 13. századi nagy átalakítások másik színtere az északi kaputorony melletti épületkomplexum volt (J és F). Itt a nyugati oldalon szintén kialakítottak egy fürdőházat[104], ami miatt a korábbi J2 terei is új funkciókat kaphattak, ekkor költözhetett be ide Anterius püspök, akinek lakhelyeként, illetve kancelláriájaként szolgálhattak ezek a terek[105]. Szintén a 13. század közepre tehető a nyugati kaputorony (A) felső szintjének (F3) átalakítása is a stíluskritikai érvek alapján[106], így feltehetően ez lehetett az egyik utolsó, keresztesek által kialakított tér[107].

II.2.4. Az 1285 utáni építkezések

A vár 1285-ös ostromban jelentős károkat szenvedett, különösen a vár legsebezhetőbb, déli oldala. Az itt álló korai torony összedőlt[108], helyére a már a mamlúk korban új, félkör alaprajzú torony épült (Qalawun – torony). Emellett a vár legészakibb kerek saroktornyát is egy vastag köpenyezéssel vették körül, a tetejére pedig egy új kétszintes, az alsó felén boltozott védőfolyosó készült. A torony felirata alapján ezek az építkezések még Qalawun szultán uralkodása alatt elkészültek[109]. Ezt leszámítva a belső vár területén a mamlúk korban nagyobb mértékű építkezésesek nem történtek, a régészeti leletanyag tanulsága alapján ugyanakkor a mamlúkok viszonylag hamar helyreállították és használhatóvá tették az elfoglalt vár tereit. Mivel azonban a mamlúkok a keresztes seregeknél jóval kisebb létszámban állomásozhattak Margatban, a vár bizonyos tereit idővel elkezdték átalakítani. A legnagyobb léptékű átalakítás, amely szinte a teljes várat érintette, hogy a famennyezeteket szinte minden helyiségben felszámolják, és újra boltozták a tereket, amelyhez feltehetően az elpusztult, helyre nem állított épületek szolgáltatták a kőanyagot. Szintén felszámolják azokat a famennyezeteket, amelyek meglévő nagyobb tereket osztottak ketté, például a refektórium (N) esetében. Ennek részben a funkcióját is megváltoztathatták, a refektórium padlójában ugyanis számos nagyméretű betapasztott hombáraljtöredéket tártak fel 2010 – 2011-ben[110], amely arra utal, hogy ekkor ezt a teret már inkább élelmiszertárolásra használhatták. A kápolnát (H) is saját igényeik szerint

[103] MAJOR, 2014a, p. 169, MAJOR, 2019, p. 19 - 20.
[104] BUZÁS & MAJOR, 2014, p. 555-556.
[105] MAJOR, 2023, p. 18.
[106] DESCHAMPS, 1973, p. 274.
[107] MAJOR, 2019, p. 20.
[108] MAJOR, 2019, p. 8.
[109] MAJOR, 2023, p. 21.
[110] Feltárását Hrabák Zita, Boruzs Kata és Berta Adrián vezette.

alakítják át, amelynek déli falában, Mekka irányában egy mithrábot alakítanak ki, többek között az itt lévő K2 terembe vezető lépcsősor elfalazásával[111].

II.3. Külső szuburbium

Mind a belső vár, mind a tőle északra elhelyezkedő erődített szuburbium település a keresztes kort követően is lakott volt, még ha nem is ugyanolyan mértékben (***7. ábra***). A 2010 – 2011-es ásatási szezonok azonban bebizonyították, hogy Margat közelében nemcsak a vár területén belül kell számolni településsel a keresztes kor folyamán, hanem attól nyugatra a várhegy oldalában is létezett egy fallal körülvett város (OS – külső szuburbium). Az egykori keresztes településhálózat feltérképezését Major Balázs végezte el doktori disszertációjában[112], a mi szempontunkból e tekintetben a középkori arab forrásokban Buluniyās, keresztes nevén Valenia nevű település története érdemel figyelmet, amely ma Bānyās városa alatt fekszik[113]. A tengerparton fekvő település a bronzkortól lakott, jelentőségét mutatja, hogy már a 4. századi források szerint is saját püspökkel rendelkezett[114]. A 10. században a település hol a helyi muszlim törzsek, hol a bizánciak kezén volt, 1062-ben épp e város környékének muszlim lakosai alapították meg a mintegy 3 km-re fekvő hegyen a margati vár előzményét[115]. A város, a margati várat közel egy évtizeddel megelőzően került a keresztesek kezére, ekkor kaphatta a latin forrásokban felbukkanó új nevét is, Valenia[116]. A középkor folyamán is saját püspökkel rendelkező város[117] stratégiai szerepét növelte, hogy az 1130-as években, amikor a muszlimok visszafoglalták egy rövid időre Margat várát, a város a keresztesek kezén maradt, sőt a genovai Caffaro krónikája szerint kulcsfontosságú szerepet játszott a vár visszahódításában 1140-ben.[118] Gazdasági jelentőségét mutatja, hogy a keresztes korban vízimalommal is rendelkezett[119], de ezenkívül a források említenek kerteket, szőlőket, illetve sütőkemencét[120] is, amelyre való hivatkozás a 13. században is fontos szerepet játszik Margat életében.

[111] MAJOR, 2023, p. 22.
[112] MAJOR 2015a.
[113] a település korai történetéről részletesen lsd. MAJOR 2013a, pp. 69-72.
[114] GRANINGER 1990, p. 101.
[115] AL-ZAHIR 1961, p. 127.
[116] MAJOR 2013a, p. 71.
[117] HAMILTON 1980, p. 29.
[118] CAFFARO DE CASCHIFELLONE 1895, p. 66-67 A történet szerint ugyanis a muszlim helyőrség katonái előszeretettel jártak le inni Valenia kertjeibe, és ezt használta ki 1140-ben Valenia ura II. Renaud de Mazoir, aki amíg a muszlim katonák ittasan feküdtek a kertekben visszafoglalta a várat a kis számú védőktől. (MAJOR 2013a, p. 72).
[119] MAJOR 2012, p. 367 - 372.
[120] RRH 347,381, RRH: 347, 521, RRH: 614b, idézi MAJOR 2013a p 73.

Az 1180-as évek folyamán, a politikai háttér változásával a Mazoirok egyre kevésbé tudták azonban megtartani korábbi birtokaikat, amelyet végül 1187 február 1-jén adtak el a Johannita rendnek[121]. Ebben az adásvételben nem kis szerepet játszott Anterius, Valenia püspöke, aki korábbi, templomosokkal való birtokvitája miatt vehemensen lobbizott a johannitákért[122].

Nem sokkal az adásvétel után azonban 1187 július 4-én a keresztesek vereséget szenvedtek Hattínnál, ezt követően Szaladin Tűrosz városát leszámítva, szinte valamennyi várat elfoglalta a Jeruzsálemi Latin Királyság területén. Seregei 1188. júniusában érkeztek Margat alá, de magát az átépítés alatt álló várat nem támadták meg, csak átvonultak alatta[123]. A korabeli latin krónikák szerint Szaladin csapatai felgyújtották azonban Valenia városát, a lakosai pedig a püspökükkel, Anteriusszal együtt Margat várába menekültek. A források, illetve az építészeti megfigyelések alapján, Anterius ezt követően a várhegyen rendezte be új székhelyét (ennek eredménye a kaputorony feletti rezidencia), de ez az együttélés korántsem bizonyult problémamentesnek [124]. A város újra településének nem kedveztek a további évtizedek, az 1202-es földrengés a térséget is sújtotta[125], míg 1204/1205-ban az aleppói szultán serege majdnem Margatot is elfoglalta. A püspökség biztosan nem költözik vissza Valéniában, hanem a keresztesek kiűzéséig Margatban maradt[126].

A 12. századi forrásokban szereplő Valenia települést feltehetően a mai Bānyās alatt kell keresni, ugyanakkor Major Balázs mutatott rá, hogy a Valéniára vonatkozó 13. századi források nem feleltethetőek meg minden esetben a tengerpart melletti várossal[127]. Annak ellenére ugyanis, hogy 1188 után feltehetően nem épült újra a város, a 13. században számos a johanniták és a mamlúkok között kötött békeszerződésben említik a margati várat és külvárosát (rabadját). Utóbbi leírása azonban nem feleltethető meg egyértelműen a várhegyen lévő szuburbiummal[128]. Szintén a belső szuburbiumnál kiterjedtebb településre utalhat Wilbrand kanonok leírás a margati várról és környékéről 1212-ből: „A *hegy, melyen a vár áll, nagyon széles a lábainál, majd fölfelé a magasba keskenyedik Minden évben bőségesen szolgáltat urainak 509 szekérnyi jövedelmet, melyet az ellenség semmilyen módon sem tud*

[121] MAYER 1993, p. 176.
[122] MAJOR 2013a, p. 73.
[123] MAJOR 2015a, p. 34.
[124] MAJOR 2013a, p. 74-75, a kevésbé békés együttélést jól mutathatja, hogy feltehetően Anterius ábrázolja a margati kápolnában megtalált Pokol festmény püspök alakja. erről részletesen lásd: MAJOR & GALAMBOS 2017, p. 31-32.
[125] SCHÖNLÉBER 2013, p. 54-55, KÁZMÉR & MAJOR 2010, p. 186-187.
[126] MAJOR 2013a, p. 75.
[127] Ezekről részletesen lsd. MAJOR, 2013a, p. 75.
[128] MAJOR 2013a, p. 76.

megakadályozni, akármilyen sokszor is próbálta"[129]. Mindezek alapján feltételezhető, hogy a 13. században a vár környezetében kell lennie egy másik erődített településnek is. Major Balázs véleménye szerint a várhegy nyugati lejtőjén talált külső szuburbium talán Valenia pusztulása után, annak lakói által alapított település lehetett. Az itt elhelyezkedő, mintegy 10 ha kiterjedésű település legalább egy részét a várhoz hasonló technikával épített fal övezte, amelynek maradványai máig megfigyelhetőek a lejtő alsó széleinél. A falrendszer csatlakozott a vár külső erődítésrendszeréhez, bejárata minden bizonnyal a déli oldalon lehetett, ahol egy barbakánrendszer maradványait sikerült azonosítani[130]. A központi részen egy kápolnát és körülötte lévő temetőt sikerült feltárni[131]. A kápolna körüli zónában további 6 épületet[132], míg az északi gerinc végén további 10 – 12 lakóépületet lehetett azonosítani. 2018 nyarán emellett a terület déli részén végzett ásatások eredményeként egy újabb templomot azonosítottak.[133] A lakóépületek jellemzően két-, háromosztatú épületek voltak, amelyeket a hegy oldalába vágtak[134]. A város területéről csak 13. századi kerámiatöredékeket ismerünk, a terület leletanyag tanulsága alapján a keresztes kort követően nem volt lakott. A feltárásból előkerült nagy mennyiségű nyílhegy alapján egyértelműen ostrom következtében pusztulhatott el az egykori település, valószínűleg legkésőbb Margat 1285-ös ostromakor.[135]

Mindezek alapján joggal feltételezhető, hogy a források által a 13. században kirajzolódó település azonos lehet a margati várhegy nyugati lejtőjén elterülő településsel. A johannita uralmat követően azonban jóval kisebb létszámú helyőrség állomásozott a vár területén, így feltehetően nem is volt szükség a vár alatti település újra telepítésére.

III. A feldolgozott kerámiaanyag és lelőkörülményei

A vár területéről viszonylag kevés zárt, jól keltezhető leletegyüttest ismerünk, mint az a fenti rövid történeti áttekintésből is látszik, területét egészen a 20. század közepéig folyamatosan

[129] WILLBRAD VON ODENBURG *Itinerarium*, p. 210, a fordítást készítette Major Balázs.
[130] MAJOR, 2013a, p. 77.
[131] 2011/XX – XXII. szelvények, a feltárásról lásd III. fejezet.
[132] A feltárt épületek közül a legjelentősebb és a legépeben a 2011/XXV -MB1 lakóépület maradt meg, amely a kápolna alatti teraszon helyezkedett el.
[133] A déli részen azonosított templom (OSC-S) sikerült azonosítani és kiemelni a templom apszisában lévő freskót, a töredékes leletanyag feldolgozása azonban ez idáig még nem történt meg.
[134] Az egyes lakóházak részletes leírását, lelőkörülményeit lsd III. fejezet.
[135] A lelőkörülményekről, stratigráfiáról részletesen lsd: 3 fejezet, az egyes kerámiatípusokra vonatkozóan pedig lsd a kerámiatipológia fejezetet (V. fejezet).

lakták, használták. Emellett a feltárások eloszlása sem egységes, míg a belső vár területe viszonylag jól kutattatottnak tekinthető, addig a belső és a külső szuburbium esetében eddig inkább csak szondázó jelleggel történtek kutatások, ezek egy része is jelenleg még feldolgozatlan[136].

A kerámiatipológia alapját így elsősorban azok a zárt leletegyüttesek, illetve rétegek adták, amelyek egyértelműen a vár 13. századi horizontjához köthetőek, illetve azok a kisebb leletegyüttesek, amelyek a 13. század végén – 14. század elején kerülhettek a földbe. Mivel a kerámiák elsődleges keltezését az egyes feltárt jelenségek stratigráfiai megfigyelései, valamint a vár építészettörténeti megállapításai adták, így az alábbiakban röviden ismertettem az egyes leletegyüttesek lelőkörülményeit.[137]

III.1. Lelőkörülmények

III.1.1. Várudvar (X1)

A kápolna (H), a káptalanterem (CH), illetve a különböző raktározási szárnyak (I1, S1), valamint a sütőház (Q) által határolt központi várudvar (X1) területén 2009 - 2011 nyarán, illetve 2016 – 2017 nyarán folytak ásatások, amelyek szinte a teljes udvar területét érintették (***35. ábra***). A várudvar vízgazdálkodásban játszott szerepére utalhat, hogy az udvar alatt található a vár egyik nagyméretű ciszternája (X1 ciszterna), illetve a kápolna előtti területen további két kisebb méretű ciszternát is feltártak 2017 nyarán (cistern 2, cistern 6). A várudvar feltárásainak egyik legnagyobb eredménye, hogy a 2009 - 2010 ásatások során sikerült azonosítani egy kereszteskori fürdőépület maradványait az udvar északkeleti sarkában[138], illetve feltérképezésre került a vár egykori vízgyűjtő és vízelvezető rendszere is, amely nemcsak tetőkről összegyűlő esővizet, hanem a szennyvizet (fekete víz), valamint az ún. „szürke vizet”[139] is szállította a váron belül[140].

Az egykori vízvezetékhálózat feltérkepézése kapcsán került sor a várudvar régészeti geofizikai vizsgáltára is 2009-ben, amelynek során Dr. Bertók Gábor és munkatársai földradarmérést

[136] A válogatás szempontjaival kapcsolatban részletesen lásd: IV.1. fejezet módszertani részét.
[137] A feltárás és a dokumentálás szempontjai 2007 és 2024 között sokat fejlődtek, így módszertanilag elkülöníthetőek egymástól a vár korai időszakára vonatkozó ásatási adatok (2007 és 2011 között), valamint a 2016-tól folyó ásatások anyagai, amelyek között már jóval hangsúlyosabb szerepet kapott például a 3D technológia alkalmazása.
[138] Erről részletesen lsd (BUZÁS & MAJOR, 2014 és MAJOR, 2013b.
[139] Jellemzően a konyha, illetve a fürdők használt vize, amelyet általában a latrinák öblítésére használták.
[140] A margati vár egykori vízgazdálkodásának a feltérképezés 2010 -2011-ben történt meg, eredménye ez idáig közöletlen, nagyvonalakban ismerteti: MAJOR 2013b, p. 5-6. A johanniták által kiépített átgondolt vízellátásra vonatkozóan lsd Vágner Zsolt és Csóka Zsófia tanulmányát Crac des Chevaliers várából (VÁGNER & CSÓKA 2019), a módszertanra, elnevezésekre vonatkozóan: VÁGNER & CSÓKA 2019, p. 56.

végeztek a várudvar területén[141]. Ennek eredményeként a várudvar déli, délkeleti részén egy nagyméretű gödörre utaló anomália jelentkezett. Ennek vizsgálatára 2010 nyarán egy 2 x 3 m nagyságú szelvényt nyitottunk az I1-D épület nyugati homlokzata előtt (2010/XXXVI. szelvény), amelyet később 1,5 méterrel nyugati irányban tovább bővítettünk[142]. A feltárás eredményeként ekkor sikerült azonosítani az egykori csapadékgyűjtő-medencét, illetve több, a vár oszmán korához köthető csatornarendszert[143] (STR 8) valamint a szelvény keleti szélén egy kisebb, feltehetően az oszmán korra keltezhető építmény nyomait (STR 9).

A szelvény nyugati oldalán egy nagyméretű gödör részlete került elő, amelynek kiterjedését nem lehetett ekkor még pontosan meghatározni, mivel minden irányban túlnyúlt a szelvény határain. A felszíntől számítva kb. 40 cm mélységben egy kb. 20 cm vastag habarcsos járószint került elő (STR3), amely feltehetően a terület oszmán kori járószintje lehetett. A gödör betöltése ez alatt kezdődött. A betöltés felső rétegéből (STR 4) nagy mennyiségű kerámiatöredék, állatcsont, illetve nagy méretű kövek kerültek elő. Az előkerült kerámiatöredékek jelentős részét a különböző levesestálak alkották, ezeket egyértelműen a keresztes korszakhoz lehetett kötni. Szintén a betöltés kereszteskori keltezését segítette, hogy nagyszámban kerültek elő állatcsontok is a betöltésből. Ezek jelentős részét a táplálkozás fő gerincét adó juh/kecske csontok közé lehetett sorolni, azonban, ha kisebb számban is de előfordultak köztük sertéscsontok is, amelyeket egyértelműen a kereszteskori lakossághoz köthettünk[144]. A gödör bontását ekkor kb. 2 m mélységig tudtuk elvégezni, ezt követően a bontást az omlásveszély miatt felfüggesztettük (***38., 41. ábra***).

2011 őszén a várudvaron tereprendezést végeztek, ekkor a területről kb. 40 - 50 cm mélységben szedték le a földet. A korábban megfigyelt oszmánkori padlószintet (STR 3) sajnos ekkor már nem sikerült megfogni, azonban a munkálatok során kirajzolódott az egykori gödör kiterjedése, és a megbolygatott felszínről jelentős számban kerültek elő 13. századra keletkezhető kerámiák is. A munkálatokat leállítottuk, a gödör feltárására az idő rövidsége miatt nem volt lehetőség.

A teljes terület feltárására végül 2016 júliusában került sor (2016/I. szelvény). A terület bontását a korábban feltárt 2010/XXVI szelvény visszatöltésének eltávolításával kezdtük, majd ezt

[141] A felmérést Bertók Gábor irányította, a felmérés Måla Geoscience földradarral történt, 250 MHz-es antenna alkalmazásával.
[142] A feltárást valamennyi szezonban Buránszki Nóra irányította.
[143] Az oszmánkori csatornarendszerek elkülönítéséhez segítséget nyújt, hogy ebben az időszakban egy újfajta, rózsaszínes árnyalatú jó vízzáró képességgel rendelkező habarcsot kezdenek el használni a várban a vízzel érintkező területeken.
[144] Kováts István szóbeli közlése, az állatcsont anyag egyelőre feldolgozatlan, a margati vár állatcsont anyagára lsd: KOVÁTS 2017, p. 65-74, az általunk vizsgált betöltés vonatkozásában: KOVÁTS 2017 p. 74.

követően folytattuk a jelenség bontását (***36- 37. ábra***). A feltárás eredményeként egy megközelítőleg 5 x 8 m alapterületű, lépcsőzetesen a sziklába vájt objektum került elő, amelynek az átlagos mélysége 160 – 180 cm volt. A jelenség délkeleti sarkában egy 210 cm átmérőjű, a felszíntől számított legmélyebb pontjában 360 cm mély gödör került elő, a legalján feliszaposodott betöltéssel (STR 10) (***39 – 40. ábra***). Itt még a nyári feltárás ellenére is állt a talajvíz, az iszapos feltöltésből nagymennyiségben kerültek elő szinte teljesen ép kerámiaedények, leginkább levesestálak[145].

Az oszmánkori felső rétegekből (STR 2 és STR 3) viszonylag kevés kerámiatöredék került elő, azok is egyértelműen a vár kései periódusaihoz voltak köthetőek. Az oszmán járószint alatti rétegekből (STR 4 – 10) azonban már csak 13. századra keltezhető leletanyag került elő, állatcsontok, nagyméretű kövek, illetve vasbucák társaságában. A leletanyag viszonylag egységesnek mondható, azonban a betöltésben némileg jól elkülöníthető réteget alkotott egy nagyméretű köveket tartalmazó betöltési réteg (STR 7), amelyből a felette lévő pusztulási rétegekhez képest jóval kisebb számban kerültek elő kerámiatöredékek. Ezt a réteget egészen a jelenség aljáig 150 - 160 cm mélységig lehetett követni, amely alatt egy barna, leletszegény réteg (STR 8) jelentkezett, közvetlenül a sziklafelszínen. Ez alatt már csak az említett délkeleti sarokban elhelyezkedő gödör feliszaposodott betöltési rétegei jelentkeztek (STR 9 és STR 10), amelyekből szinte ép levesestálak kerültek elő (***42. ábra***).

A leletanyag alapján a jelenség betöltése egységesnek mondható. A kerámiatöredékek, a feltárt vasbucák, illetve a betöltésből előkerült néhány kőlövedék alapján feltehetően a 13. század második felében, legkésőbb a vár 1285-ös mamlúk elfoglalását követően történhetett meg a gödör betöltése, viszonylag rövid alatt. A gödör betöltésének jelentős részét, az előkerült kerámiatöredékek mintegy 82 %-át a johannita lovagokhoz köthető levesestálak alkották.[146]

III.1.2. Külső szuburbium középső része (Outer Suburb – Center – OSC)

A várhegy nyugati lejtőjén elterülő váralja település középső részének (OSC) feltárására 2010 - 2011 nyarain között került sor, két ütemben. A terület a korábbi területhasznosítás miatt (olajfaligetet alakítottak ki rajta) tereprendezték, és több teraszlépcsőt vájtak a hegyoldalban. Ezek sajnos roncsolták az egykori település területét, szinte valamennyi esetben csak egy – egy objektum részletét sikerült megfogni a feltárások során. A roncsolás, illetve a tereprendezés hatása az előkerült leletanyagban is megmutatkozott, mivel bár a leletanyag kronológiai

[145]Az objektumra és az előkerült leletanyagra vonatkozóan lsd: BURÁNSZKI 2019, p. 264-265.
[146] BURÁNSZKI 2019, p. 268-270.

szempontból egységesnek mondható, az egyes tereplépcsők között megfigyelhető volt a leletanyag keveredése, különösen igaz ez az egykori kápolna (2011/XXII. szelvény) illetve az alatta feltárt lakóház (2011/XXV. szelvény, MB1) betöltésére. A leletanyag tanulsága szerint a terület pusztulására a 13. század végén – 14. század legelején kerülhetett sor, ezt követően pedig nem települt újjá. Ilyen szempontból ez a terület adta az egyik legjobb, kereszteskori anyagra vonatkozó információt (***11. ábra***).

A 2010 nyarán végzett ásatás elsősorban az itt azonosított temető feltárására koncentrálódott, a sírok betöltéséből, illetve a felette található réteg tisztításából (2010/LXIII. szelvény) azonban csak nagyon töredékes leletanyag került elő. A külső szuburbium középső részének feltárására végül 2011 nyarán került sor, ekkor fejeztük be a 2010-ben megkezdett temető feltárását is (GRY A, B és C terület/sírcsoport)[147], az itt található kápolna részletével (2010/XX, XXI és XXII. szelvények) együtt. A kápolna közelében, illetve az alatta kialakított teraszok területén további két lakóházat (2011/XXV. szelvény - MB1, 2011/XXVI. szelvény – MB3) illetve egy, a településrészlethez tartozó ciszternát (2011/XXIV. szelvény) is feltártunk. Ezekből egységes, a 12. század végére - 13. századra keltezhető töredékek kerültek elő.

A 2011 nyarán végzett terepbejárások további négy épület maradványt azonosítottak a szuburbium területén, elsősorban annak északi részén (OS – N). Ezek esetében azonban feltárás ez idáig nem volt, ekkor elsősorban a falmaradványok tisztítása, illetve az egyes épületek helyének lokalizálása történt meg. Szintén ekkor került sor a fallal körülvett város lehatárolására is.[148]

Az szuburbium területéről ezen kívül még egy templom ismert az egykori település déli részéről (OCS S), ennek részleges feltárására 2018 nyarán került sor. Ekkor elsősorban a templom északi mellékhajó szentélyének kutatása történt meg. A feltárásból csak kis mennyiségű, töredékes kerámiaanyag került elő, amely szintén a 12. század végére - 13. századra keltezhető.[149]

A külső szuburbiumban feltárt szelvények közül a település központi részén elhelyezkedő három lakóház (MB1, MB2, MB3, valamint a kápolna (2011/XX – XXII. és 2011/XXIIB szelvények) betöltési anyaga került átnézésre. Ezek egymáshoz közel, egy kb. 60 m sugarú

[147] A temető anyagának feldolgozását Zeinab Ballouk végezte el MA szakdolgozatában: BALLOUK, 2021.
[148] A terepbejárást Major Balázs, Agócs Nándor és Solt Péter végezte.
[149] A kutatás elsősorban az egykori templom freskómaradványainak feltárására koncentrálódott, az ásatás így viszonylag kis alapterületen folyt, és csak igen töredékes kerámiaanyag került elő. Ezek feldolgozása eddig nem történt meg. A feltárást Molnár Ádám irányította, a freskók dokumentálását és felszedését pedig Márk Zsófia végezte.

körben helyezkedtek el. A kerámiaanyag átnézése során bebizonyosodott, hogy a terület betöltése egyidőben történhetett meg, ugyanannak az edénynek a töredékei előkerültek például mind a kápolna, mind pedig a MB1 lakóház betöltéséből.[150]

III.1.2.1. MB1 (2011/XXV. szelvény)

A külső szuburbiumban feltárt objektumok közül a kápolna alatti tereplépcsőn elhelyezkedő lakóház betöltése bizonyult a leggazdagabbnak. Az épület feltárására 2011 nyarán került sor (2011/XXV. szelvény, MB1) A korábbi tereprendezés miatt az egykori háromosztatú épületnek a déli fele elpusztult, a feltárás csak az épület északi, részben sziklába vájt területet érintette (***26 – 34. ábra***). A feltárás során egy három helyiséges 6 m hosszú, a feltárt szakasz alapján csak 70 - 80 cm szélességben megmaradt épületmaradványt tártak fel, a felmenő falak magassága a hátsó, jobban megmaradt részen 120 – 130 cm[151]. A korábbi tereprendezés a felsőbb rétegeket erősen roncsolta, az épület nyugati fele maradt meg épen, a rétegek jellemzően kelet felé fokozatosan elvékonyodtak. A nyugati oldalon előkerült egy 85 cm magas, 27 cm falvastagságú, észak - déli irányú, mészkőkváderekből rakott fal (STR 8), amely nekifutott az aljzatsziklának. Az egykori épület padlója (STR 9) 160-180 cm mélyen került elő, egy kb. 10 cm vastag fehér habarcsos réteg, amely közvetlenül az aljzatsziklán helyezkedett el. A szelvény nyugati oldalán ez a padlóréteg nem volt megfigyelhető, itt egy falba mélyített fülke, alatta egy tárolóverem jelentkezett 160 cm mélyen. Feltehetően a keleti rész padlóját is habarccsal fedték, a habarcsozás nyomát azonban egyedül az észak -déli irányú fal (STR 8) keleti oldalán lehetett megfigyelni. A padló felett egy barna, vékony kb. 20 - 40 cm vastag feltöltési réteg helyezkedett el, amely azonban nem futott végig a teljes szelvényen, csupán csak a falazott falig (STR 8) lehetett azonosítani. Efelett, illetve a szelvény keleti részén a padlószint (STR 9) felett egy barna, homogén agyagos réteg (STR 5) volt megfigyelhető 120 -160 cm mélységben, ahonnan viszonylag kevés leletanyag került elő. Véleményünk szerint ez lehetett a felhagyott ház feltöltődési rétege, valószínűleg ekkor még állhatott az épület, ezzel magyarázható a kevés kerámiatöredék. Minden bizonnyal a ház pusztulásához köthetőek a szelvény nyugati részén feltárt nagyobb méretű kövek (STR 5) a részben álló észak - déli fal (STR 8) mellett, annak nyugati oldalán, ez valószínűleg a fal omladéka lehetett. A 50 – 100 cm mélységben efelett egy habarcsos, köves pusztulási réteg figyelhető meg (STR3), amely már a ház összedőlésekor keletkezhetett. Ez a réteg is kelet felé elvékonyodik. Efelett egy nagyobb köveket tartalmazó,

[150] Jellemzően ide sorolhatóak a sgraffito díszes asztali edények (például MARQ.2016.OSC XXXV.11 de a kápolnaterületéről előkerült asztali amphorának is több töredéke a MB1 lakóhát betöltéséből került elő például (MARQ.2016.OSC.XXII.4).

[151] A feltárást kezdetben Buránszki Nóra majd a későbbiekben Pavle Dugonic és Major Balázs irányította.

kelet felé szintén elvékonyodó, 10 – 40 cm vastag feltöltési réteg volt megfigyelhető, követlenül a modernkori, kevert réteg (STR 2) alatt (***33. ábra***).

A ház betöltése a kerámiaanyag alapján egységesnek tekinthető, egyaránt a 13. századra keltezhető töredékek kerültek elő. A három helyiség funkciójára vonatkozóan egyedül azonban csak a legnyugatibb helyiség (STR8 faltól nyugatra eső) esetében ad támpontot a feltárás. Ez feltehetően raktárként funkcionálhatott, a padlón több amphora összetört darabjait tárták fel[152], illetve szintén a raktárfunkciót erősiti a fal mellett, a sziklába vájt tárolóverem (***29 -30. ábra***)[153].

III.1.2.2. MB2 (2011/XXIV. szelvény)

A lakóháztól északra, attól mintegy 50 méter távolságra, az egykori kápolna alatti teraszon egy megközelítőleg 200 cm átmérőjű ciszterna került elő (2011/XXIV. szelvény, MB2)[154]. A korábbi tereprendezés miatt csak a ciszterna alja maradt meg (ennek mélysége a feltáráskori talajszinttől 80 – 100 cm volt), lenyomata azonban részben megmaradt a kápolna alatti terasz falában (ezt az alsó terasz talajszintjétől kb. 160 cm magasságban lehetett megfigyelni), így a jelenség teljes magassága kb. 240-260 cm lehetett. Egyenes oldalú, a közepe felé kissé összeszűkülő, ívelt aljú gödör, amelynek az oldalai vastag, szürkésfehér habarccsal voltak kikenve. Feltehetően a kápolna pusztulásával egyidőben töltődhetett fel a 13. században, egyrétegű betöltéséből (STR 1) nagyobb méretű kövek, illetve kerámiatöredékek mellett a kápolnához tartozó keresztelőmedence töredékei is előkerültek[155]. A korabeli településszervezet esetében jellemzően nem minden esetben tartozott saját ciszterna egy épülethez, hanem jellemzően egy - egy házcsoport által körül határolt területen belül helyezték el azt[156]. A ciszterna közvetlenül a kápolna (2011/XXII. szelvény) alatt került elő, gyakorlatilag a tereprendezéskor kialakított tereplépcső fala mellett, a felső részének lenyomata megfigyelhető volt a modernkori terasz falában, a szájnyílása kb. 180 – 190 cm mélységben jelentkezett a felső terasz talajszintjéhez viszonyítva. (***13-14. ábra***).

III.1.2.3. MB3 (2011/XXVI. szelvény)

A 2011-ben feltárt terület legdélebi pontján elhelyezkedő épület, amely az ásatók feltételezéseként elsősorban, mint ciszterna funkcionálhatott[157]. Betöltéséből nagy

[152] Valamennyi amphora egy típushoz, a keskeny nyakú amphorákhoz lehetett sorolni. Összesen a ház betöltéséből hat amphora teljesen ép, vagy kiegészíthető töredéke került elő.
[153] Utóbbi feltárására 2011 novemberében került sor.
[154] A feltárást Major Balázs, Pavle Dugonic és Gulyás Edina vezette.
[155]A keresztelő medence kőanyagának feldolgozását Molnár Ádám végezte.
[156] Hasonló elrendezés ismert nemcsak a keresztes korból, hanem mind a korábbi Ayyubida, mind az azt követő mamlúk korszak településeiről lsd. PRINGLE 2000, VII: 49.
[157] A feltárást Major Balázs és Gulyás Edina irányította.

mennyiségben kerültek elő asztali amphoratöredékek, illetve vízvezetékcsövek, ezzel szemben az anyagban egyéb edénytípus csak elvétve fordult elő[158] (***11-12. ábra***).

III.1.2.4. Kápolna (2011/XX – XXII. szelvények)

A legfelső teraszon egy megközelítőleg 5 m hosszú, 1,2 m széles épület keleti része került elő, a nyugati része hiányzik, az a tereprendezés során elpusztult (2011/XX, 2011/XXI és 2011/XXII. szelvények)[159]. A templomból csak egy – két kősornyi felmenő fal maradt meg, bejárata a feltárt szakasz középső részén helyezkedhetett el. Területéről nagy mennyiségben kerültek elő freskótöredékek, a bejáratnál a sarokban megmaradt vakolat és festékrétegek alapján az épületet legalább két periódusban festhették ki. Tőle délkeletre egy 3,4 x 4,2 m alapterületű különálló helyiség található (2011/XXI/B szelvény) ennek pontos kapcsolata a kápolnával nem egyértelmű. A kápolnához tartozó temető sírjai is előkerültek a feltárás során, ezek egy részét a tereprendezésekor kialakított teraszfalban lehetett azonosítani. A feltárás során összesen 16 sír (GR 1 - 16) került feltárásra, valamint további két sírcsoport (GRYB, C) (***11., 15-25. ábra***).

III.1.3. MB5 -7 területe (2008.III.1.A.1 és 2011/XXX. szelvények)

A belső vártól északra, a kaputorony és a belső szuburbium közötti területen, egy nagyobb méretű épület részletét tártuk fel több ütemben (***35. ábra).*** 2008-ban a többosztatú épület keleti, illetve nyugati részét tárták fel (2008.III.A.1 és 2008.III.B.1). Különösen a nyugati szelvény területéről (2008.III.A.1), egy elfalazott ajtónyílás betöltéséből kerültek elő nagy számban keresztes korra (13. századra) keltezhető sgraffito díszes táltöredékek. Az épületegyüttes keleti végén szintén ekkor tártak fel egy kisebb helyiséget (C helyiség), ennek feltöltése azonban a leletanyag alapján csak a későbbi időkben, az vár oszmán uralma alatt történt meg (16-17. század) (***57- 61. ábra***). Az ásatás ezt követően az épület mellett elhelyezkedő nagyméretű latrinatorony kutatására összpontosított (2010/L szelvény), így az épület középső helyiségének feltárására csak később, 2011 nyarán került sor (2011/XXX. szelvény)[160]. A szelvény feltárásakor a felszíntől számított 40 cm mélyen előkerült egy kb. 20 cm vastag járószint (STR2), amely már az épület oszmánkori használathoz tartozhatott. Ez alatt mintegy 100 cm mélységben egy vastag omladékréteg (STR3) helyezkedett el, amely alatt a 13-15. századra keltezhető kevert leletanyag került elő. Ez a köves, leletanyagban gazdag omladékréteg feltehetően a helyiség pusztulási rétege lehetett (STR4). A boltozott helyiség kereszteskori

[158] Az előkerült töredék 70 %-át alkották a különböző vízvezetéktípusok.
[159] A feltárást kezdetben Buránszki Nóra, nagyobb részben Anita Ivanovic irányította.
[160] A 2008-as feltárást Petkes Zsolt, Buzás Gergely és Major Balázs koordinálta, a 2011-es ásatást Buránszki Nóra irányította.

járószintje (STR5) a mostani járószinttől 200 centiméterrel mélyebben került elő, amely alatt már csak egy köves réteg (STR6), illetve a sziklafelszín került elő (***64 – 66. ábra***). Utóbbi felületén 2022 tavaszán végzett feltárás során (2022/XVIII. szelvény) a sziklafelszín tisztása során 11-12. századra keltezhető töredékek kerületek elő, amely alapján nem zárható ki, hogy ezen a területen kellene keresni a kereszteskori vár előzményeit. Ennek kutatása, tisztázása a következő szezonok feladata lesz.

A 2011. évi ásatás a korábbiakhoz képest a leletanyag szempontjából változást hozott, hiszen a most feltárt, középső, B helyiség betöltéséből a korábbi évekhez képest jóval kevesebb, egyértelműen 13. századra keltezhető kerámia töredéke került elő, az anyag tulajdonképpen a 13. század végétől egészen 16-17. századig tartalmazott kerámiatöredékeket, azonban jelentős részüket inkább a 15-16. századra lehetett keltezni. Véleményünk szerint a B helyiség betöltése a vár oszmán kézre való kerülésekor történhetett meg, ekkor alakíthatták ki a korábbihoz képes jóval magasabb járószintet. Itt kell megjegyeznünk, hogy az eddigi feltárási eredmények alapján úgy tűnik, hogy a belső szuburbium épületeinek jelentős részét feltölthették a mamlúk kort követően. Erről árulkodhat, hogy a mamlúk korra jellemző vastag, sárgásfehér habarcsos járószintet több helyszínen is sikerült megfogni a belső szuburbiumban feltárt épületeken belül, és szinte valamennyi esetben alatta vastag feltöltési réteget lehetett megfigyelni.

2022. tavaszán a korábbi szelvény mellett egy kisebb szondát nyitottunk (2022/XVIII. szelvény), hogy a 2011-ben részben feltárt épület északi kiterjedését tisztázni tudjuk, azonban a vizsgált szakaszon nem került elő olyan falszakasz, amelyet egyértelműen a korábbi épülethez lehetett volna kötni. A terület betöltéséből nem kerültek elő egyértelműen a 13. századra keltezhető töredékek, az előkerült leletek alapján inkább a 15-16. századra keltezhető.

III.1.4. Konyha (M2 - 2008/XII. és D- 2009/XXVI. szelvény)

A belső vár nyugati oldalán, az egykori konyha feltárására 2008-ban (2008/XII. szelvény) és 2009-ben (2009/XXVI. szelvény) került sor[161] (***35. ábra, 54 – 55. ábra***). A konyhát a vár 12. század végi kiépítésekor alakították ki úgy, hogy az északnyugati részén közvetlen összeköttetésben állt a refektórium emeleti szintjével. A konyha kemencéje a helyiség déli odalán helyezkedett el. Itt egy négyosztatú tűzhely került kialakításra (***43 – 44. ábra***), a füst elvezetésére egy keskeny, két pengefallal határolt kürtőt építettek (***47. ábra)***. A feltárások során emellett több sütőfelületet (F1 - F5) is feltártak, ezek betöltéséből 12. század végére - 13. századra keltezhető töredékek kerületek elő. Magát a konyhát azonban a későbbiekben is

[161] A feltárást 2008-ban és 2009-ban is Berta Adrián irányította.

tovább használhatták, feltehetően már a mamlúkokhoz köthető a nagyobb méretű hombárok betapasztása a déli fal mellett (***45 - 46. ábra***), amelyek részben ráfedtek az itt található sütőfelületekre. A terem középső részén egy csatorna húzódott, amely a konyha szennyvizét a refektórium falában levő ejtőaknán keresztül a délre futó latrinavezetékbe vezette.

A feltárt rétegek közül a 2008-ban (2008/XII. szelvény) feltárt felső rétegek (1-2 réteg) jellemzően kevert, egészen a vár oszmán koráig keltezhető leletanyagot tartalmaztak. Valamivel szerencsésebb volt a 2009-es feltárásból származó kerámiaanyag (2009/XXVI. szelvény), amely elsősorban a négyosztatú tűzhely, valamint a környező sütőfelületek (F1-F5) feltárásából származott (***48 – 54. ábra***), ez a töredékek alapján a 13. századra, legfeljebb a 14. század első felére keltezhető[162].

III.1.5. Belső szuburbiumban feltárt lakóházrészlet (S48-2022/XXVII. szelvény)

A szuburbium északnyugati részén található épület feltárására 2022 tavaszán és őszén került sor (2022/XII.I, 2022/XXIII., 2022/XXVII. és 2022/XXVIIB szelvények)[163] (***71. ábra***). A feltárás során a jelenlegi talajszinttől mintegy 40 cm mélyen egy vastag oszmán kori padló réteg (STR2) jelentkezett, amely alatt egy markáns 100 – 150 cm vastag feltöltési réteg volt megfigyelhető (STR3). A kereszteskori szintek mélyebben, csak mintegy 200 - 250 cm mélyen jelentkeztek. A feltárt leletanyagból csak az alsóbb rétegek (STR6 - szürke, apróköves réteg, STR6B -vékony szürke anyagréteg, STR7 - fekete, faszenes pusztulási réteg, STR8 - faszén réteg és STR9 - tömör, barna agyagos réteg az aljzatsziklán) leletanyagait dolgoztam fel a jelen disszertáció keretein belül. A terepi megfigyelések alapján az alsóbb rétegek feltöltődésekor még részben állhatott a bizánci korból eredeztethető keresztes épület. A feldolgozott leletanyag párhuzamai alapján az STR 6 és attól lefelé lévő rétegek betöltése a 13 – 14. század első felére keltezhető. Az épület intenzívebb feltöltési periódusához tartozhatott a STR5 (szürke, tört köves omladékréteg), illetve az efelett STR4 és STR4B rétegek, (szürke, agyagos, görgeteg köves réteg) amelyek betöltéséből mamlúkkori, 14-15. századi leletanyag került elő. A STR4 és STR4B beletöltéséből nagy mennyiségben kerültek elő korsó és amphoratöredékek. A rétegek lejtése alapján megfigyelhető volt, hogy a ház betöltése a bejárat felől történhetett meg (***72-78. ábra***). Az épület feltöltésének utolsó fázisa már feltehetően a ház oszmán kori periódusához köthető, amikor a várhegy ezen részén egy új, a korábbinál jóval magasabb járószintet

[162] A feldolgozás során a konyha anyagából elsősorban ennek a feltárásnak az anyagára koncentráltam. A leltározásban a két anyag elkülönül, a 2009-as anyag a D szektor néven, amely a konyha újabb elnevezése, míg a 2008-as anyag a régebbi M2 elnevezéssel került beleltározásra.
[163] A feltárás 2022 tavasszán Hiyam Madarati és Maysam Youssef, 2022 őszén Maysam Youssef és a szerző végezte.

alakítottak ki. Ez egy leletszegény apróköves réteg volt (STR3), amelynek funkciója feltehetően az STR4, illetve STR5 ferde rétegeinek kiegyenlítése lehetett az új, magasabb padlószint (STR2) alatt. A kb. 20 cm vastag, habarcsos járószint hasonló, mint amit a vár oszmán korszakából ismerünk (***78. ábra***).

III.1.6. A belső vár déli része (U szektor, 2018/I. szelvény)

A donjontól (L) délre az U épületszárny területén 2018-ban nyitottak egy szelvényt a korai építési fázisok tisztázására[164]. Ezen a részen építéstörténeti adatok szerint a 13. században egy szintemelést hajtottak végre[165]. A kutatás során egy 6 m x 2 m nagyságú szelvényt húztak, amelynek nyugati részén előkerültek az terem egykori bejáratának maradványai. A feltárás során kb. 3 m mélységig bontották ki a rétegeket, azonban statikai okok miatt nem lehetett teljes felületében feltárni a szelvényt, így a teljes 3 m - es mélységet csak a szelvény nyugati oldalán, a kaputorony előtt érték el. A leletanyag alapján a felső rétegek betöltődése (STR2, STR3, STR4) valamikor a 14-15. században, illetve utána történhetett meg, ezek egykorúak, mivel több edény összeillő töredékei is kerültek elő különböző rétegekből. A felsőbb rétegektől eltért a STR5 réteg (a felszíntől számított 150 -310 cm mélységben) betöltési anyaga, innen jellemzően 13. századra keltezhető töredékek kerültek elő. Ez alapján úgy tűnik, ez a feltöltés a vár johannita kori feltöltéséhez köthető (***35., 67-70. ábra***).

III.2. A feldolgozásra kiválasztott leletanyagok értékelése, keltezése

A feldolgozás alapját kezdetben a kereszteskori, zárt vagy jól keltezhető leletegyüttesek képezték, a későbbiekben a munka előrehaladásával azonban végül módosítani kellett a kiválasztás szempontjait, bővítve a feldolgozott leletanyag kronológiai határát. A legjobban és biztosan a 12. század végére - 13. század első felére keltezhető anyagok a külső szuburbium területéről, illetve a várudvaron feltárt ciszterna (2016/1. szelvény) betöltéséből kerültek elő, ezek adták a tipológiai alapjait. Párhuzamok, illetve a vár építéstörténete alapján szintén ehhez a horizonthoz köthető a 2018/I. szelvény alsóbb rétegeinek leletanyaga.

Problematikusabb ugyanakkor az MB5-7 épület feltárásakor előkerült leletanyagok keltezése. A 2008.III.1.A szelvény területéről, különösen az egykori ajtónyílás elfalazásából előkerült leletanyag biztosan a 12. század végére - 13. századra keltezhető, így a 13. század végén vagy legkésőbb a 14. század elején kerülhetett a földbe. Ugyanakkor a mellette lévő terem (2011/XXX. szelvény) leletanyaga már koránt sem mutatott ilyen egységes képet, a betöltése

[164] A feltárás vezetői Takáts Bendegúz és Zágorhidy – Czigány Bertalan voltak.
[165] MAJOR, 2019, p. 5.

nagy mennyiségben tartalmazott például a vár oszmán korára jellemző pipatöredékeket, üvegkarperecet, de az előkerült kerámiatöredékeket sem lehetett formai párhuzamok alapján a 13 - 15. századon belül pontosabban keltezni. Egyedül a kereszteskorinak vélt padló (STR7) alól kerültek elő olyan töredékek, amelyek egyértelműen a 13. századra keltezhetőek, az efelett elhelyezkedő vastag, laza köves betöltési réteg (STR4) azonban szinte teljesen kevertnek bizonyult a 13 – 15. századon belül.

A konyha területéről (D) elsősorban a 2009-ben feltárt anyagok nyújtottak jó alapot a tipológiához, ekkor került sor ugyanis a sütőfelületek feltárására (F1 - F5), amelyek jellemzően 12. század végére – 13. századra keltezhető leletanyagot tartalmaztak. Magának a konyhának a betöltése azonban a 13 - 15. századon belül nehezen keltezhető volt, a felsőbb rétegek pedig még ennél is bolygatottabbaknak bizonyultak, így az a terület nem segítette a kerámiatipológia pontosítását.

A várban feltárt, és jelen disszertáció keretében feldolgozott anyagok egy másik csoportját alkották azok a leletegyüttesek, amelyek a történeti és régészeti adatok alapján a 13. század végén – 14. század elején kerülhettek a földbe, így elsősorban a vár mamlúk kézre kerülése utáni helyreállítási munkákhoz köthetőek. Ide sorolható a belső szuburbium északi részén feltárt lakóház betöltése (S48 - 2022/XXVII és 2022/XXVIIB szelvények), amelynek alsó rétegeiből gazdag, 13. század végére - 14. századra keltezhető leletanyag került elő, egy zarándokjelvénnyel együtt. Hasonló korszakra keltezhető gödrök ismertek még a belső szuburbium területéről (KHAN Pit 1, Pit 2, Pit 3 és Pit 4), amelyek lelőkörülményeit és leletanyagát Areej Soileman dolgozta fel szakdolgozatában.[166]

A betöltések esetében egyedül a külső szuburbium (OS) területéről kerültek elő nagy számban érmék, illetve egyéb számszeríjhegyek, kereszteskori viseleti elemek[167], amelyekre támaszkodhattam a kerámiák keltezésénél. A 2016/I. szelvény betöltéséből nem kerültek elő pénzérmék, ugyanakkor 2011-ben feltárt gödörrészlet esetében a csontok archeozoológiai tanulmányozása segítette a keltezést, az ebben a rétegben azonosított, már említett sertéscsontok egyértelműen a vár keresztes korához köti a leletegyüttest.[168] A belső szuburbiumban feltárt 13. század végi - 14. századi leletegyüttes esetében pedig a STR7-ből

[166] SOLEIMAN 2020.
[167] Ezek egyelőre közöletlenek, jelenleg a margati vár, illetve a tartúszi múzeum gyűjteményében találhatóak.
[168] KOVÁTS 2017, p. 74.

előkerült zarándokjelvény[169] nyújthat némi támpontot a kerámia keltezéséhez. Ezek párhuzamait a frank, 13. századi területekről ismerjük.

A konyha, illetve az MB5 - 7 épület területéről már inkább a mamlúk korra keltezhető érmek kerültek[170], itt azonban az előkerült pipatöredékek is a rétegek bolygatottságáról árulkodtak.

IV. Módszertan

A kerámiacsoportok keltezésében, a tipokronológia felállításában a rétegtani megfigyelések mellett a környező várak ismert leletegyütteseit is felhasználtam, különösen azokban az esetekben, ahol a margati anyag vagy csak töredékesen állt rendelkezésre, vagy a lelőkörülmények nem tették lehetővé a pontosabb keltezést. Elsősorban a 13. században johannita kézen lévő várak leletanyagával próbáltam összevetni a margati anyagot, mivel a kereskedelmi kapcsolatok alapján ezek tekinthetőek talán a legszorosabb, legjobb párhuzamoknak. Az összevetést ugyanakkor nehezítette, hogy a feldolgozás szempontjából a tengerparti területek kerámiaanyagai elnevezésükben, csoportosításukban koránt sem tekinthetőek egységesnek, emellett a közölt kerámiatöredékek eloszlása is egyenetlen.

A 20. század első felének nagy feltárásait követően[171], az 1980-as évektől meginduló várfeltárások hoztak fellendülést anyagközlések terén is, így ezek fókuszában is leginkább az egykori Latin Királyság területe állt. A korai anyagközléseket követően az 1990-es években kezdődtek meg a szisztematikus kerámiafeldolgozások, ezen kutatások eredményei a 2000-es évek eleje óta egyre nagyobb számban jelentek meg publikációkban is[172]. Újabban pedig a természettudományos vizsgálatok[173] térnyerése az anyagfeldolgozásokban további lehetőséget nyújthatnak az egyes edénytípusok keltezésének, eredetének pontosításában, valamint a kerámiaműhelyek meghatározásában. Az eltérő kezdetek miatt azonban a közel – keleti

[169] Margati vár gyűjteményében, közöletlen.
[170] A margati várból előkerült pénzérmék feldolgozását Suleiman al-Hababi végezte el szakdolgozatában. Az információért neki tartozom köszönettel.
[171] Arthur Lane: Port St. Simeon, C. H. Megaw: Korinthosz.
[172] A teljesség igénye nélkül: Akkó- Edna Stern, Arsuf – Applónia – O. Tal, Damascus – Véronnique François és Robert Millwright. Ciprus A. Thonghini. Micaela Sinibaldi Jordánia területéről közölt kereszteskori leletanyagot. Megkerülhetetlennek Denys Pringle ásatásai (Cesarea, Burj al-AhMar, Jeruzsálem, Monfort – szerintem konkrét ásatást Denys csak Burj al-Ahmarban és Belmontban vezetett, de Caesareában és Montfortban pl. biztosan nem. Attól még írhatott a kerámiájukról cikket, de ezt érdemes akkor óvatosabban fogalmazni), de megindult a korábbi anyagok újraközlése értelmezése is például Tasha Voordstrasse Port St. Simeon anyagát közölte újra.
[173] A kereszteskori leletanyag esetében a legnagyobb adatbázissal az akkói feltárás anyagáról rendelkezünk, itt Edna Stern Sylvia Waksman-nel folyamatosan dolgozza fel e tekintetben is a feltárt leletanyagot. Eredményeiket több helyen is publikálták (Waksman, 2020), de a korai kiutatásokból figyelemre méltóak még Robert Scott kutatásai is. A természettudományos eredmények egyik legnagyobb adatbázisa https://www.levantineceramics.org/wares a honlap címen található.

kerámiakutatás terminológiája koránt sem tekinthető egységesnek, markánsan elkülönültek egymástól az egyes nemzetek feldolgozásai, elnevezései. A 2010 - 2020-as évekre két nagyobb iskola bontakozott ki, egyrészt a franciák által meghatározott iskola, amely a francia területek mellett elsősorban az iszlám, illetve a muszlim kerámiakutatásban erős[174]. Ettől némileg eltérő tipológiai csoportosítást képvisel a brit kerámiafeldolgozás hagyományain kialakult izraeli kutatás, amely a 2000-es évektől kezdődően számos nagyobb volumenű várfeltárás szisztematikus agyagfeldolgozását is közölte[175]. Az elmúlt időszakban a számos leletanyagközlés jelent meg az egykori Jeruzsálemi Latin Királyság területéről, a mostani feldolgozás szempontjából mindenféleképpen meg kell említeni az akkói vár leletanyag közlését, amely egy átfogó képet nyújt a korszak, különösen a szentföldi államok keresztes kerámiájára vonatkozóan.[176]

A margati vár anyagfeldolgozása már a kezdetektől alapvetően az izraeli iskolát követte, ebben szerepet játszott az is, hogy az Izraeli Régészeti Hatóság a margati feltárások megkezdése előtt nem sokkal, 2005-ben jelentette meg a kerámia keltezést segítő kiadványát, *Pottery of the Crusader, Ayyubid and Mamluk Periods in Israel* címen,[177] és bár a feldolgozás során némileg módosult, finomodott a rendszer, a főbb irányvonalai mégis ez alapján lett meghatározva. Ebben szerepet játszott az is, hogy a margati anyag esetében nem készültek egyelőre természettudományos vizsgálatok, így a tipológiai rendszer alapjait a stíluskritika adta, és bár az anyag nagyrészt megfeleltethető az ismert műhelyek kerámiatípusaival, ez jelenleg még inkább feltevésnek tekinthető, biztosabb azonosítás csak az elvégzett petrográfiai vizsgálatok után lehetséges.

IV.1 Kutatástörténet

A kerámia feldolgozások, egy – egy ásatás kerámiaanyagának szisztematikus közlése tipologizálása a régészek és a monografikus közlések mostoha gyerekei, hisz ezek elkészítse jelentős idő- és energiabefektetést kívánnak, és a nagyobb felületű feltárások növekedésével

[174] Itt elsősorban Véronique François nevét, illetve a Aix-en Provence-i kutatóközpontot érdemes megemlíteni. a muszlim hagyományokban emellett szerepet játszik az egyiptomi kutatás is, a kairói központ is módszertanát tekintve elsősorban francia központú.
[175] Itt elsősorban Edna Stern nevét érdemes megemlíteni, aki doktori disszertációjában az akkói vár kereszteskori kerámiaanyagát dolgozta fel. STERN, 2007.
[176] STERN, 2012 Akkó szerepe sok tekintetben speciális a szentföldi államok kapcsán, hiszem a 13. századra Jeruzsálem elvesztése után Akkó válik a keresztes államok központjává, amely nagyon gazdag és intenzív kereskedelemmel rendelkezett.
[177] AVISSAR & STERN, 2005; Noha a kiadvány lassan húsz évvel ezelőtt jelent meg, és néhány esetben már pontosításra szorul, még is alapvető és jól használható segédlet a térség 10-15. századi kerámiatöredékeinek keltezéséhez és meghatározásához.

egyre nagyobb feldolgozandó mennyiséggel kell számolni. Nincs ez másként a közel-keleti, különös tekintettel a kereszteskori kerámiakutatással sem.

A kereszteskori kerámiakutatás, illetve az egyes lelőhelyekről származó anyagközlések nagyon hamar, az Kelet – Mediterráneumban meginduló kutatásokkal együtt napvilágot láttak a 20. század első felében. Ezek általában egy - egy ásatás során előkerült anyagok közlései voltak, mint például 'Atlit[178], Korinthosz[179] vagy éppen Port St. Simeon (al – Mina)[180] feltárásainak eredményei. A korai időszakban azonban még nem voltak egységes, kiforrott tipológiai elnevezések, így egy - egy ásató jellemzően saját nevezéktant használt az egyes kerámiatípusok leírására, amely néha nehezíti ezen anyagok összevetését a későbbi feltárási anyagokkal, nem véletlen, hogy az elmúlt években megindult ezeknek az anyagoknak az újra értékelése.[181]

A kereszteskori kerámiakutatás sajátossága, hogy a kerámiaanyag jelentős része nem településekhez, hanem várakhoz, erődített lakótornyokhoz, őrtornyokhoz vagy valamilyen egyéb katonai létesítményhez köthető, a korszak települései jóval kevésbé ismertek. Másrészt ezek a korai kutatások elsősorban a várak építéstörténeti, hadászati jelentőségére koncentráltak, és jóval kevesebb figyelem hárult a mindennapi élet vizsgálatára.

IV.1.1. Kerámiaanyagközlések a mai Szíria területéről

A mai Szíria területéről koránt sem rendelkezünk nagy mennyiségű publikált leletanyaggal, különösen a keresztes korra vonatkozóan. A tengerparti régió kereszteskori kerámiáira vonatkozóan még Major Balázs 2015-ban megjelent doktori disszertációja nyújthat valamennyi betekintést, itt azonban elsősorban terepbejárásból és nem ásatásból származó töredékek jelentették a feldolgozás bázisát.[182] Összeségében elmondható, hogy Szíria területéről egyelőre kevés olyan tanulmány látott napvilágot, amely kerámiaanyagközléseket is tartalmazott volna, annak ellenére, hogy az 1990-es évektől számos vár ásatása indult meg a térségben. Ezek a kutatások azonban jellemzően csak az alaprajzi, illetve építészeti részletek tisztázására koncentráltak, sok esetben pedig még csak előzetes anyagközlésekről beszélhetünk,[183] A leletanyag szisztematikus feldolgozása még várat magára. Az 1990-es – 2000-es évek nagy

[178] JOHNS, 1934.
[179] WAAGÉ, 1934, újabban SANDERS, 1987.
[180] LANE, 1937.
[181] Ebben a tekintetben a legjelentősebb Port St. Simeon feltárási anyagának újra értékelése T. Vorderstrasse által (VORDERSTRASSE, 2005a).
[182] MAJOR, 2015a, a kerámiákról szóló rész: p. 16-28.
[183] Publikálatlan például Kahf, Salah al-Din, al – Malaliba, Maynaqa és Abu Qubays vára (forrás MAJOR 2015, p.16).

ásatásainak másik nagy csoportját Szíriában a nagy tell feltárások alkották, itt azonban sokszor a felsőbb, középkori rétegeknek kevesebb figyelem jutott.[184]

A 2000-es évek első felében meginduló ásatások közül kiemelhető a luxemburgi misszió ásatása Crac des Chevaliers-ben, amelynek eredményeit 2011-ben monográfiában publikálták. Itt azonban a keresztes vár leletanyagát csak töredékesen ismertették az építészeti megállapításokkal szemben[185]. A vár területéről előkerült leletanyag jelentős része így egyelőre közöletlen, a helyreállítási munkákhoz kapcsolódóan azonban újraindult a kutatás Crac des Chevaliers-ben is a PPKE keretein belül[186], ennek a kutatásnak azonban csak részeredményei kerültek eddig közlésre.[187] A nagyobb várak közül a 2000-es évek elején zajló francia – arab közös projektként megvalósuló damaszkuszi citadella anyagai kerültek részben közlésre, [188] valamint részleteiben ismertek a Salāh al-Dīn várában 2007-2010 közötti ásatások eredményei is[189]. A szíriai kereszteskori várak műemléki helyreállítását és célzó kutatásokhoz kapcsolódott a Szíriai -Magyar Régészeti Misszió 2007-ben meginduló ásatásai is Margatban[190]. A háború előtti évtizedek helyreállítási és a várak turisztikai bemutatásához kapcsolódó feltárások zajlottak még Homsz[191], Alepppó területén[192], valamint Masyāf várában[193].

A keresztes várak mellett Szíria estében viszonylag jobban ismertek és közöltek az egykori muszlim területeken folytatott feltárások anyagai, így például a dánok Hamában végzett ásatásai[194].

IV.1.2. Kerámiakutatás a környező szentföldi államok területén

A Szíriával szomszédos területek esetében valamivel szerencsésebb a helyzet a kerámiaközlések tekintetében. A szomszédos Libanon területén a korai ásatások több műhelyt is azonosítottak, egyet Bejrút környezetében, egyet pedig valahol Tripoli környékén. A tripoli feltárások anyagát Salamé - Sarkis közölte az 1980-as években[195] illetve részben az ő nevéhez

[184] A teljesség igénye nélkül Tall Sukas, Tall Daruk 'Arab al- Mulk, valamint Tall Kazal ásatásai. ezeknél csupán néhány sor vagy éppen csak előzetes jelentések jelentek meg a kerámiaanyag kapcán (lsd MAJOR 2015, p. 16).
[185] ZIMMER et al., 2011, a kerámiáról szóló rész: p. 85-87.
[186] A feltárást magyar részről jelenleg Major Balázs, szír részről pedig Hazem Hanna irányítja.
[187] BURÁNSZKI: Sphero-conical vessel, megjelenés alatt, BURÁNSZKI: *Everyday Light*., megjelenés alatt
[188]Az anyag részben digitális formában került közlésre. V. François a mamlúk és oszmán anyagot dolgozta fel (FRANÇOIS 2008), Stephen McPillips a 9-13. századi anyagot dolgozta fel doktori dolgozatában, ennek 12. századra vonatkozó része megjelent (McPillips, 2002), Ibrahim Shaddoud pedig a Fátimida kori anyagot dolgozta fel: SHADDOUD 2011.
[189] Közöletlen, Benjamin Michauldel é s Jamal Haydar ásatása.
[190] A misszió által feltárt leletanyag feldolgozása 2011-ben kezdődött meg az ásatási munkákkal párhuzamosan.
[191] KING 2002.
[192] GONELLA 2006.
[193] HASAN 2008.
[194] POULSEN 1957, p 117-283.
[195] SALAMÉ - SARKIS 1980.

köthető a Tell'Arqán folytatott feltárás középkori kerámia anyagának ismertetése is.[196] Az újabb petrográfiai kutatások egyre inkább felértékelik a bejrúti műhely szerepét, így különösen fontos a Bejrút belvárosában végzett feltárások eredményei.[197]

A Port St. Simeon-i áru vizsgálatának kapcsán az elmúlt években egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak a környező területek vizsgálatai is elsősorban a mai Törökország déli területén[198]. Ezzel kapcsolatban újabban számos tanulmány látott napvilágot az elmúlt időszakban, amely az antiochiai műhely kiterjesztését eredményezte az egykori Kilikiai Királyság felé[199]. Ezenkívül Tasha Vorderstrasse elvégezte Arthur Lane által feltárt anyag újra értékelését[200], az újabb Port St. Simeon-i áruval foglalkozó tanulmányok közül pedig Scott Redford[201] és Christina Tonghini[202] munkásságát érdemes kiemelni.

IV.1.3. Kerámiakutatás a Jeruzsálemi Latin Királyság területén

A Kelet-Mediterráneum téréségnek mai kerámiakutatását az elmúlt évtizedekben a Jeruzsálemi Latin Királyság területének anyagfeldolgozásai határozták meg. Itt a kerámia feldolgozások az 1980-as évektől váltak önálló területté és már nem csak egy függelékké a vármonográfiákban. Ebben a fejlődésben nagy szerepe volt Denys Pringle – nek, az ő feldolgozásainak eredményeként jelentek meg többek között Jeruzsálem[203], 'Atlit[204], a Karmel-hegyi Szent Mária monostor[205], Cesearea[206], a belmonti vár, vagy éppen Tel Yoqneam feltárások anyagai. Az ásatási megfigyelések és a dokumentáció fontossága a kerámiafeldolgozásban leginkább a Burj Ahmar ásatás eredményein követhető nyomon, ezt utóbbit ugyanis Pringle maga ásta[207] , valamint az eredményét is maga rendszerezte, és tulajdonképpen ebben a korai tanulmányaiban fektette le a keresztes kerámiakutatás, illetve tipológia alapjait. Cikkeiben felhívta a figyelmet arra, hogy a helyi és az import kerámia elkülönítése mellet érdemes az egyes típusokat egy szélesebb kontextusban is értelmezni, rávilágítva a műhelyközpontok vizsgálatának fontosságára, az írott és a régészeti forrásanyag összevetésével pedig lehetőség nyílott egy

[196] SALAMÉ - SARKIS & HAKIMIAN 1988.
[197] VAN DER STEEN 1998, AUBERT & NICOLAIDES 1997.
[198] A déli területek mellett a Fekete - tenger partvidékéről is ismerünk már12-13. századra keltezhető sgraffito töredékeket, ezek agyagukban, mintázatukban azonban eltérnek a Port St. Simeon-i műhely anyagától.
[199] Erről részletesen lsd. a Port St. Simeon-i műhelyről szóló fejezetrész. A kutatás ma már sokkal inkább úgy gondolja, hogy Port St. Simeon sokkal inkább a sgraffito kerámia elosztásában sem, mint gyártásában játszhatott kulcs szerepet. REDFORD 2001.
[200] VORDERSTRASSE 2005a.
[201] REDFORD 2004.
[202] TONGHINI 1998.
[203] TUSHINGHAM 1985.
[204] PRINGLE 1982, p. 104-117.
[205] PRINGLE 1984, p. 91-111.
[206] PRINGLE 1985, p. 171-202.
[207] PRINGLE 1986b.

tágabb kontextusban is vizsgálni a kerámiák gazdaságtörténeti és kereskedelmi kapcsolatait. Ennek a munkának a szintézise volt a már említett 1986-ban megjelent tanulmánya a „*Pottery as Evidence of Trade in the Crusader States*" címen, amelyben megkísérelte a keresztes államok egymással való gazdasági és kereskedelmi kapcsolatának feltérképezését 43 lelőhely kerámiatípusai alapján, és amelyben a kerámia leletegyüttesek egy sokkal szélesebb értelmezésére hívta fel a figyelmet, megalapozva ezzel a későbbi kutatásokat. Pringle maga is kijelölte a keresztes kerámiakutatás további irányait, az anyagvizsgálatok hangsúlyozásával, illetve a mennyiségi és szeriációs vizsgálatok fontosságával[208]. Akkori megállapításai, kérdésfelvetései, mintegy 40 év távlatából is, a mai napig helytállóak, és nem mellesleg a kerámiakutatás fellendülését hozta az 1990-es évek végén, 2000-es évek elején a Jeruzsálemi Latin Királyság területén.

Az 1990-es években a természettudományos vizsgálatok, különösen a petrográfiai vizsgálatok térnyerése hozott változást a térség kerámiakutatásában. Adrian Boas a Jeruzsálemi Latin Királyság területén végzett feltárások kerámiaanyagán már végeztetett petrográfiai vizsgálatokat 1991-ben. Ekkor még csak néhány kerámiatípus esetében végeztek vizsgálatot azok eredetének pontosítására[209]. Az új régészeti módszerek megjelenésével, valamint a nagyobb felületű ásatások térnyerésével egyre nagyobb szerep jutott a kereszteskori anyag feldolgozásának és értelmezésének, nemcsak a 12 - 13. századi, hanem az azt követő kora iszlám időszak (mamlúk, illetve oszmán korszak) szempontjából is. Ennek eredményeként megszaporodtak a leletközlések[210], különösen a mai Izrael területén. Ebben a munkában vitathatatlan érdemei vannak Edna Sternnek, aki doktori disszertációjában a Akkó ásatásainak kereszteskori anyagát dolgozta fel, amelynek eredménye végül 2012-ben látott napvilágot[211]. A petrográfiai kutatások területén pedig megkerülhetetlen Anastasia Shaphiro és Yana Waksman munkássága, akik Edna Sternnel együtt előbb az akkói[212] majd számos más feltárás kerámiaanyagának petrográfiai vizsgálatát végezték el az elmúlt időszakban[213]. Edna Stern az akkói kereszteskori kerámiafeldolgozásakor egy egységes tipokronológia - rendszer kialakítására törekedett[214], valamint ezzel párhuzamosan az egyes műhelykörzetek

[208] PRINGLE 1986a, p. 473-474.
[209] BOAS 1992, p. 164-165.
[210] Apollónia – Arsuf, TAL,2011, Tel Yoqne'am: AVISSAR 2005.
[211] STERN 2012.
[212] STERN 2012 p. 5. fejezet, Anastasia Shaphiro munkája, de ennek a kutatásnak az eredményét még számos helyen publikálták.
[213] WAKSMAN ET AL. 2008 p. 157-190.
[214] STERN 2012, ez tulajdonképpen 2007-ben megvédett doktori disszertációjának (STERN 2007) átdogozott anyaga.

meghatározását is elvégezte. Utóbbi esetében hangsúlyos szerepet kaptak a különböző anyagvizsgálatok (petrográfia, XRF), amelyek eredményeként lehetőség nyílt az egyes tárgytípusok elterjedésének pontosítására, a korábbi kutatástörténeti tipológiai csoportok revideálására is[215]. Ez a fellendülés az elnevezések és a tipológiai rendszerek egységesülését is hozta, lehetővé téve újabb, országokon átívelő kutatásokat, adatbáziséptéseket is.[216] Ezen kutatások, adatbázisok különösen a kereskedelem, a gazdasági kapcsolatok, illetve az egyes kerámiatípusok elterjedésének vizsgálatához nyújtanak támpontot, rávilágítva a kerámiatöredékek jelentőségére a datáláson és a tipológián túl.[217]

IV.2. Tipológia és a kerámiabemutatás szempontjai

A kerámiatipológia osztályozása egyrészt technológiai megfigyeléseken alapszik, mint például készítéstechnika, nyersanyag, soványítás, égetés, másrészt stíluskritikai, morfológiai sajátosságokon alapul, mint például az edény formája vagy peremkiképzése. Az esetleges felületkezelés (engób, mázazás, festés), vagy a díszítés jellemzően további alcsoportokat eredményezhet a tipológiairendszerben, amelyet ezt követően további analógiákkal tovább finomíthatunk, pontosíthatunk[218].

A fenti rövid áttekintésből is látszik, hogy a kereszteskori kerámiakutatás koránt sem tekinthető egységesnek, különösen nem a szűkebb szíriai területen. A tipológiai csoportosításban ma jellemzően két nagyobb módszer figyelhető meg, egyrészt a hagyományosabb, elsősorban stíluskritikai érveken, illetve funkción alapuló megközelítés, másrészt pedig az anyagvizsgálatai eredményekre alapuló, a kerámia előállítására és műhelykörzetekre épülő tipológiai rendszer. A korszak kerámiakutatása kapcsán mindkét módszerre vannak jó példák, bár kétségtelen, hogy az erősen természettudományos vizsgálatokon alapuló rendszer elsősorban Edna Stern és kollégái esetében figyelhető meg, akik először az akkói vár kerámiái kapcsán végezték el az anyag ilyen irányú újra rendszerezését[219], amely egyes esetben a korábbi tipológiai csoportok újraértékelését is hozta. Ennek eredményeként egyrészt bizonyos,

[215] Az újabb tipológia csoportosításokra lsd: STERN, 2012. Az új rendszer az elvégzett petrográfiai vizsgálatokon alapul, ugyanakkor véleményem szerint ép ez adja a korlátját is, hiszen petrográfiai vizsgálat nélkül nem lehet biztosan tipologizálni ebben az újabb rendszerben, különösen az egykori bizánci, az új rendszerben görög kerámia esetében.
[216] Ebből a Mediterráneum térségére vonatkozóan két nagyobb kutatást érdemes kiemelni, egyrészt a POMEDOR programot (The POMEDOR Project: People, Pottery and Food in the Mediaeval Eastern Mediterranean, https://www.pomedor.mom.fr/pomedor-project), másrészt a The Levantine Ceramics Project (LCP), https://www.levantineceramics.org/), amely tulajdonképpen a Kelet – Mediterráneum térségében foglalkozik egy nemzetközi adatbázis építésével.
[217] Ezekről részletesen lásd a kereskedelemről szóló fejezetet (VII. fejezet).
[218] HOLL 2009, p. 117-129, a tipológiára, lsd p. 119-122, a csoport és típus kérdésére: p. 125-126.
[219] STERN 2012, itthon jó példa erre TOMKA 2018

korábban különálló csoportokról, mint például az engóbos festésű tálak és a főzőedények csoportja bizonyosodott be a vizsgálatoknak köszönhetően, hogy ugyanazon műhely termékei lehetnek, másrészt bizonyos tárgytípusok esetében, mint például a sgraffito díszes tálak, a korábbinál jóval szélesebb műhelykörzetet, előállítási helyet lehetett igazolni. Ugyanakkor a módszer eredményességét, illetve az adatok összevethetőségét a petrográfiai vizsgálatok eredményei adják, így ott, ahol ezek a vizsgálatok nem állnak rendelkezésre, nem jól alkalmazható. Az anyag eltérései ugyanis néhány szerencsésebb esetben szemmel, vagy tapintással is elkülöníthető, de a soványítóanyag, az agyagösszetétel elkülönítésére már egyéb vizsgálatok szükségesek. A margati anyag esetében, egyelőre nem volt lehetőség az anyag természettudományos vizsgálatára, így a felosztásnál végül elvetettem ezt a fajta csoportosítási lehetőséget, és a hagyományos, elsősorban funkción és stíluskritikai jellegzetességeken alapuló megközelítést alkalmaztam. Ezt részben a terepi feldolgozásra szánt szűkös idő is indokolta, amely jobban kedvezett a hagyományos tipológiai megközelítésnek. Ugyanakkor reményeim szerint a későbbiekben lehetőség nyílhat az anyag petrográfiai vizsgálatára is, amely az akkói anyaghoz hasonlóan pontosíthatja a most felállított rendszert.

A kerámiaanyag csoportosításánál így végül az Edna Stern és Mariam Avissar által kidolgozott tipológiai rendszert[220] vettem alapul (***79. ábra***). Mivel ezt a rendszert már részben maga Stern is részben átdolgozta, így az egyes edények formai csoportosításánál a fenti rendszer mellett az akkói vár petrográfiai vizsgálatokkal kiegészített eredményeit is figyelembe vettem.[221]. Ez alól csak ott tettem kivételt, ahol az új csoportosítások már csak és kizárólag petrográfiai vizsgálatokkal különíthetőek el egymástól, szabad szemmel már nem[222]. Ez különösen az égei, valamint a bizánci eredetű kerámiák esetében volt igaz, így itt végül meghagytam a 2005-ös hagyományos csoportosítást. Ezentúl az egyes csoportokon belüli alcsoportokat jellemzően egy adott formai jegy alapján különítettem el, mint például, hogy a tálak esetében gömbölyű, karinált vagy éppen ívelt formáról beszélhetünk-e (***80.ábra***). Ugyanakkor a folyadéktároló edények esetében a formai jegyek mellett az agyaghasználatban is különbségeket lehetett megfigyelni, amely miatt helyenként az alcsoportokat tovább bontottam.

Az elnevezések magyarra való átültetésében a hazai késő középkori és kora újkori, valamint a népi kerámia elnevezéseit alkalmaztam[223]. Néhány rögzült kerámia elnevezésnél, illetve ahol

[220] AVISSAR & STERN 2005, ennek némileg bővített, átdogozott verziója: STERN, 2012.
[221] STERN ET AL. 2020, p. 133-146.
[222] AVISSAR & STERN 2005.
[223]A késő középkor vonatkozásában elsősorban Holl Imre, illetve Feld István által használ és rögzült elnevezéseket használtam (FELD 1987), míg az újkori kerámiák esetében Vizi Márta (VIZI 2006) és (VIZI 2010), illetve Kolláth Ágnes (KOLLÁTH 2024) csoportosításait, elnevezéseit vettem alapul. A fazekasközpontok,

nem volt megfelelő magyar elnevezés, meghagytam az angol elnevezést is a könnyebb azonosítás miatt, mint például a slipware kerámiák esetében, illetve a szintén magyarra nehezen átültethető sphero-conical vessel esetében[224].

IV.2.1. Elsődleges leletfeldolgozás szempontjai

A várból előkerült teljes kerámiaanyag mintegy 600 M30-as rekesznyi anyagot tesz ki, amelynek szisztematikus feldolgozása meghaladta volna a doktori dolgozat időbeni és térbeli kereteit is, így a feldolgozás során elsőként törekedtem a zárt, viszonylag jól keltezhető leletegyüttesek kiválasztására[225], mint a 2008-ban a belsővártól északra feltárt, elfalazott nyugati helyiség betöltése (2008.III.A.1), vagy a 2016-ban a várudvaron feltárt ciszterna anyaga (2016/I. szelvény). Ezek mellett a külső szuburbium területén feltárt településrészlet anyaga (2011/XX- XXVI. szelvények) vált a feldolgozás alapjává, mivel ez szintén jól datálhatóan a 13. század második feléig volt keltezhető, ráadásul itt keresztes kort követő időszakok anyagai nem is fordultak elő. A feldolgozást a későbbiekben kiegészítettem még olyan leletegyüttesekkel, amelyeket feltehetően a vár mamlúk elfoglalása után, a 13. század végén – 14. század elején kerülhettek a földbe, mint például a donjontól délre feltárt terem bejárata (2018/I. szelvény), valamint a 2022-ben a belső szuburbium északi részén feltárt lakóház betöltésének alsóbb rétegei (2022/XIII és 2022/XXVII. szelvények). Mindezek mellett Két olyan terület is feldolgozásra került, melyeket először kereszteskorinak véltünk, azonban a teljes anyag áttekintése után kiderült, hogy csak a töredékek egy része keltezhető a 13. századra, a teljes feltárt anyag egészen az oszmán korig datálható. Ilyennek bizonyult a konyha anyaga, ahol csak a tűzhelyek környékéről feltárt anyagot (2009/XXVI. szelvény) lehetett a keresztes korra keltezni, a feltárt töredékek többi része (2008/XII. szelvény) már kevert volt. Hasonló eloszlás volt megfigyelhető az MB5 – 7 épület esetében is (2011/XXX. szelvény), ahol csak az alsóbb rétegekben lehetett kereszteskori töredékeket azonosítani, a leletanyag jelentős része már inkább a 15-17. századra volt keltezhető.

Ezenkívül a feldolgozott anyaghoz hozzávettem még a korábban kiegészített, keresztes korra keltezhető jellegzetes tárgytípusokat is ott, ahol a most átnézett anyagból csak töredékeket ismertem. Ezt a módszert különösen a 2007-es feltárás anyagai esetében alkalmaztam, ahol csak

különösen a hazaiak vonatkozásában megkerülhetetlen Kresz Mária, elsősorban a néprajzi kerámiára kidolgozott alapműve (KRESZ 1960).

[224] A slipware kerámiák engóbbal festett, és mázazott kerámiákat takarnak, míg a sphero-conical vessel egy kisméretű gömbölyű tárolóedény, amely a korai szakirodalomban gránátokként is ismert, azonban ez nem fedi teljesen az edény rendeltetésesét, és félrevezető lehet.

[225] A feldolgozott leletanyag lelőkörülményeire vonatkozóan lsd. III. fejezet.

egy rövid beszámolóval rendelkeztem az ásatás eredményeiről, viszont az anyag egy része már kiegészítésre került, vagy olyan anyagok esetében (például Q), amelyek szisztematikus feldolgozása még nem történt meg, de a feldolgozás során ép vagy jól datálható töredékek kerültek elő.

IV.2.2. Módszertan

A feldolgozást nehezítette, hogy az anyag átnézése, leltározása és restaurálása egy időben zajlott a korlátozott idejű kinti terepi szezonokban. A szűk időtartam miatt valamennyi töredék leltározására nem volt lehetőségem, így egyedi leltári azonosítót csak azok a töredék kaptak, amelyek később rajzolásra, fotózásra kerültek. A válogatás után a leltározatlan töredékeket először a főbb csoportok szerint (monokróm mázas, engóbos festésű tálak, folyadéktároló edények, levesestálak, sgraffito díszes tálak, főzőedények, kisebb, egyedi töredékek) osztályoztam, majd ezt követőn, ahol lehetőség volt az egyes csoportokon belül az azonos edényhez, egy edénytípushoz tartozó töredékeket elkülönítettem. A díszes asztali kerámiák kis darabszáma miatt itt viszonylag egyszerűbb volt az egyes edények elkülönítése a peremtípusa, a díszítés vagy éppen aljtöredékek alapján, akár csak a festett muszlim kerámia (HMGPW - Hand Made Geometrically Painted Ware), vagy a muszlim folyadéktárolók esetében. Az amphorák, illetve a korsók esetében elsősorban az aljtöredékek alapján próbáltam meg egy minimális darabszámot megbecsülni, mivel itt a nagyfokú hasonló, díszítetlen oldaltöredékek esetében nem lehetett megállapítani, hogy pontosan mennyi edényhez is tartozhattak a töredékek. Szintén aljtöredékek alapján végeztem el a 2016/I szelvény levesestáljainak minimális darabszám meghatározását. Természetesen ez a becslési módszer koránt sem pontos, azonban arányaiban jól tükrözi a feldolgozott leletegyüttesek összetettségét. Mivel ezek a töredékek továbbra sem kerültek leltározásra, így a feldolgozás során nem végeztünk selejtezést, leszámítva egyes, egyértelműen modern korszakra keltezhető leletanyagok esetében.

A leltározatlan töredékekről csak nagyobb átnézeti tömegfotók, illetve 2019-től gyors 3D modellek készültek, míg valamennyi leltározott tételről rajzi és fotó dokumentáció készült. Az edényeknek jellemzően csak a profilját rajzoltam, azonban bizonyos esetekben teljes rajzot is készítettem, ezek leginkább a díszített töredékek voltak. Ahol szükséges volt a profil mellett a teljes edényt is kiszerkesztettem, de az ábrázolás alapját elsősorban a fotó, illetve a profilrajz adta.

A kerámiaanyag feldolgozása során összesen a kilenc szelvényből 28 735 töredék került átnézésre, amelyből mintegy 850 töredékről készült rajz, illetve fotódokumentáció[226] is, valamint egyedi leltár is (***1. táblázat***).

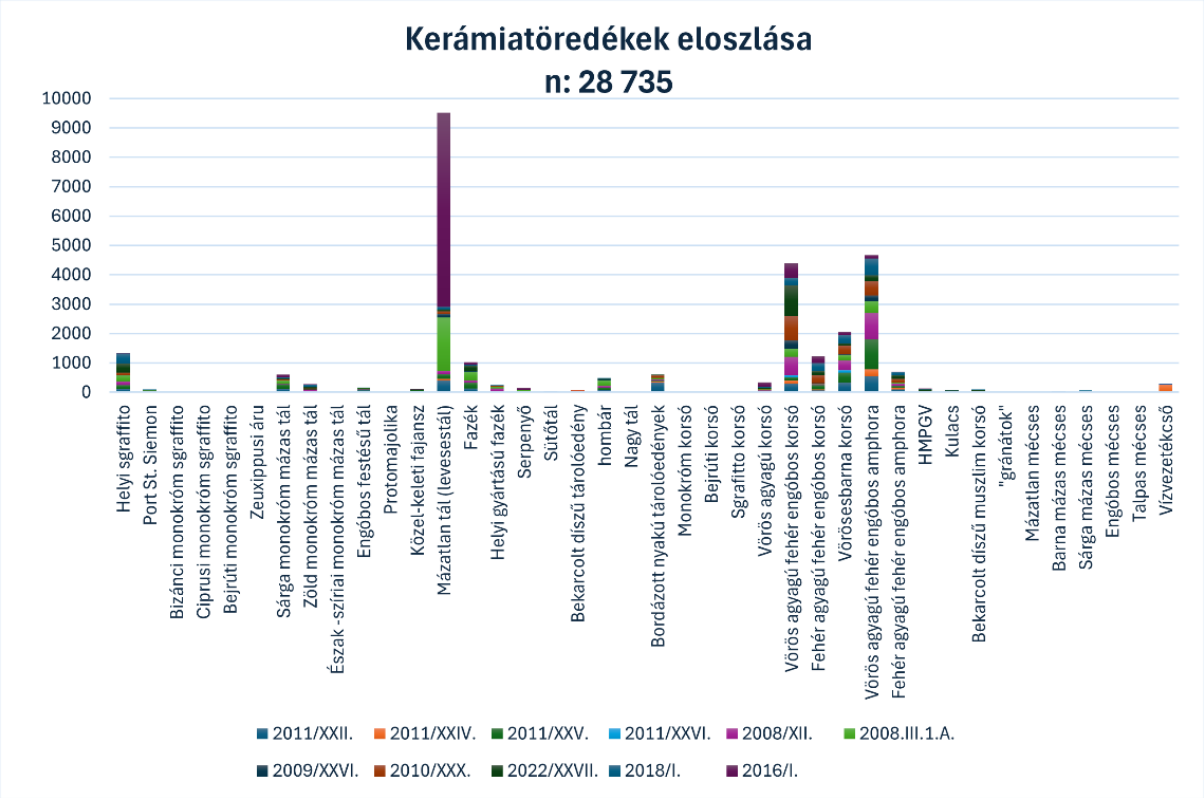

1. táblázat: Kerámiatöredékek eloszlása

A töredékek jelentős részét a mázatlan (leveses)tálak alkották, ide összesen 9521 db töredéket, illetve ép edényt lehetett ide sorolni, jelentős része mintegy 6600 töredék egy szelvény, a 2016/I. szelvény betöltéséből került elő.

Az anyag jelentős részét, mintegy 10 00 töredéket alkottak a különböző máz nélküli folyadéktároló edények (korsók és amphorák). Mivel hasonló agyagból készültek, ezért ezeket sok esetben nem lehetett egyértelműen elkülöníteni egymástól. A különböző mázas korsókhoz mindösszesen 9 töredék tartozott.

A különböző muszlim eredetű edények csoportját (geometrikus festésű korsók (HMGPW), kulacsok, illetve a tűbekarcolással díszített korsók, valamint a közel – keleti fajansz tálak) 370

[226] Néhány kisebb oldaltöredék esetében nem készült rajzi dokumentáció, csak fotó.

darab töredékek alkotta, amely a legnagyobb számú import kerámiát jelentette a leletanyagban. A díszített asztali kerámiák (sgraffito díszes, monokróm mázas, engóbos festésű tálak, valamint a levantei import asztali áru) közé összesen 2489 edényt vagy töredéket lehetett sorolni, ennek 60 százalékát a helyi sgraffito díszes edények alkották, de 30 százalék körül volt a monokróm mázas tálak aránya is, utóbbiak esetében a sárga mázas tálak dominanciája volt figyelhető meg a kerámiák között.

A főzőedények közül (összesen 1431 darab) a töredékek jelentős részét a fazekak (1028 darab) illetve a helyi gyártású fazekak (235 darab) alkották. Mivel a feldolgozott anyag jelentős része inkább a 12. század végére – 13. századra keltezhető, a mamlúk korban népszerű sütőtálakkal (30 darab) szemben a serpenyők (138 darab) dominanciája figyelhető meg a laposabb főzőedények között. A tárolóedényekhez sorolható töredékek nagyrészét a hombártöredékek (63 darab) tették ki, itt azonban a nagyméretű edények darabszámai némileg torzíthatják a képet
.

A mécsesek közül a mázas, tálkaalakú mécsesek kerültek elő a legnagyobb számban (összesen 73 töredék), ezek jellemzően két típus, a barna mázas mécsesek, illetve a sárga mázas mécsesek közé tartoztak, azonban a leletanyagban az utóbbiak domináltak (43 darab).

Összeségében jól látható, hogy az anyagban a különböző konyhai főző- és tárolóedények, valamint a mázatlan korsók tették ki az anyag jelentős részét (összesen 14 785 töredék, illetve ép edény). Az asztali edényeket legnagyobb számban a mázatlan levesestálak képviselték (9521 darab), de ezt torzítja a 2016/I. szelvény anyaga, a tálak kétharmada innen került elő.

A díszes asztali edények közül egyértelműen a polikróm sgraffito díszes tálak dominanciája volt megfigyelhető (1439 darab tál és töredék), árnyalja azonban a képet, hogy ezek jellemzően három szelvény (a 2011/XXV. szelvény, 2018/I. szelvény, valamint a 2008.III.1.A szelvény) betöltéséből kerültek elő (***2. táblázat***).

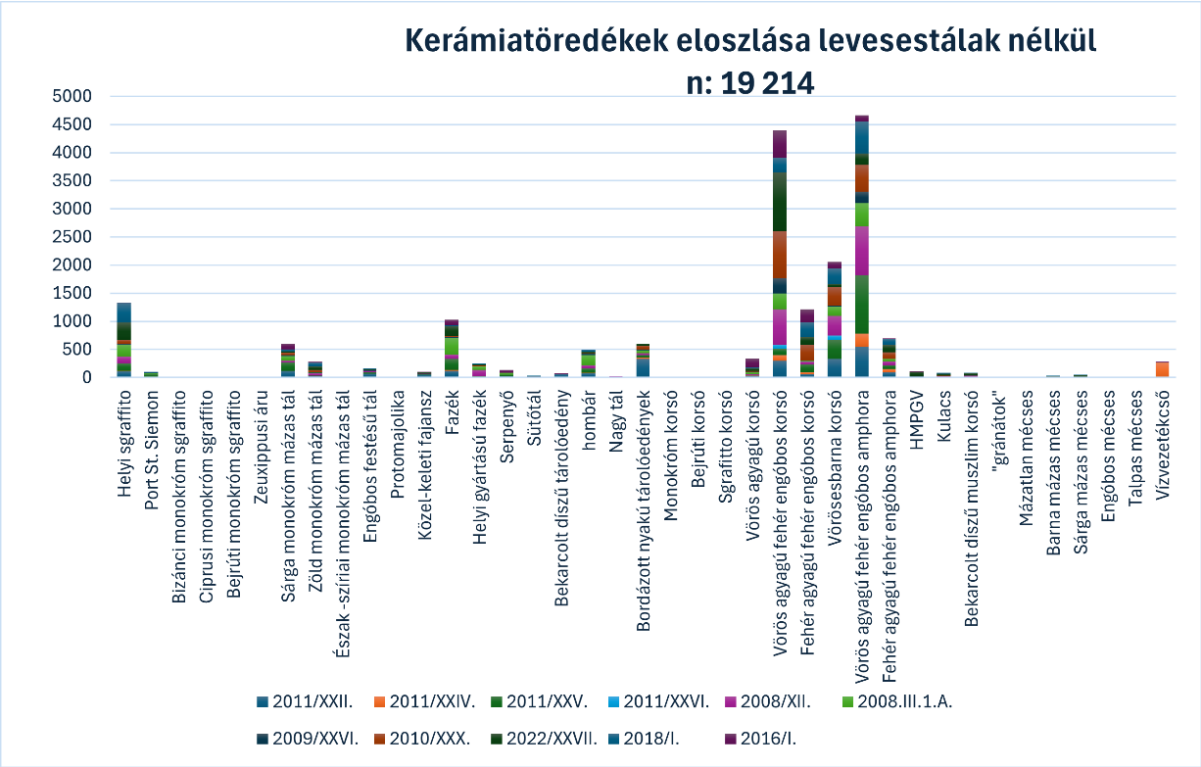

2. táblázat: Kerámiatöredékek eloszlása mázatlan levesestálak nélkül

IV.2.3. Terminológia

A kereszteskori kerámiakutatásban kevés az egyértelműen tipológiai témájú munka, ebben a tekintetben talán Edna Stern Akkó kereszteskori kerámiáját feldolgozó munkája[227] emelhető ki, ugyanakkor Akkó nemzetközi szerepe és különállása vitathatatlan a 13. században. Ennek egyszerűsített, véleményem szerint áttekinthetőbb és az elsődleges kerámiafeldolgozás szempontjából jóval könnyebben használható változata 2005-ben jelent meg[228], amelynek eredményeit, megfogalmazásait én is átvettem. Nyilván ott, ahol a későbbiekben maga a szerző is korrigálta a megfigyelését, ezt figyelembe vettem, de az akkói anyag jelentős mértékben petrográfiai megfigyeléseken alapuló megközelítése, az ásatási anyag elsődleges keltezésére nehezen volt alkalmazható a margati anyag esetében, ahol egyelőre a természettudományos vizsgálati módszerek elvégzésére nem volt lehetőség. A stíluskritikai módszer alkalmazása mellett szólt, hogy ez részben szabad szemmel is elvégezhető, így a terepen is könnyebben alkalmazható. A célom ugyanis egy olyan egyértelmű tipológiai rendszer kialakítása volt, amely a későbbiekben támpontot nyújthat más várak kerámiafeldolgozásához is Szíria területén

[227] STERN 2012.
[228] AVISSAR & STERN 2005. Ez utóbbi munka célja is elsősorban egy segédlet biztosítása a korszakokkal foglalkozó régészek számára, így szabad szemmel is könnyen elkülöníthető csoportokat jelentett.

belül. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy kevés szíriai múzeumban van lehetőség költséges anyagvizsgálat elvégzésére[229], így egy erősen anyagvizsgálaton alapuló rendszer a későbbiekben nehezen adaptálható. A rendszert próbáltam úgy felépíteni, hogy a későbbiekben akár kiegészíthető lehessen az anyagvizsgálati eredményekkel, amely reményeim szerint tovább pontosíthatja azt.

Az egyes terminológiai elnevezésekben helyenként problémába ütköztem. Mint az a fenti rövid kutatástörténeti áttekintésből is látszott Szíria esetében még nem született olyan átfogó munka, amely ebben támpontot adott volna, így a térségben egyedül rendelkezésre álló izraeli tipológiát vettem alapul. A terminológiai elnevezésekben először megpróbáltam megfeleltetni az angol elnevezéseket a magyar, elsősorban a népi kerámiára kidolgozott rendszerrel[230], azonban ez nem mindig volt egyértelműen megfeleltethető, így végül elvetettem a teljes megfeleltetést, és csak ott vettem át a magyar neveket, ahol meggyökeresedett magyar elnevezésekkel rendelkezünk (például a folyadéktároló edények esetében), míg a többi esetben az angol kifejezések magyar fordítását vettem át. A csoportosításban meghagytam azokat a különálló csoportokat, amelyek rögzültek már a korábbi kerámiafeldolgozásokban, például a monokróm mázas edények külön kezelését[231].

Az osztályozásban a késő középkori kerámiafeldolgozásokra jellemző funkció alapú csoportosítást vettem alapul, ez alapján elsőként a töredékeket a használat módja szerint nagyobb csoportokba osztottam aszerint, hogy asztali használatra szánt edényekről, vagy konyhai- és tárolóedényekről beszélhetünk. Emellett külön csoportot alkottak azok a tárgytípusok, amelyeket nem étkezésre használhattak (egyéb tárgytípusok), valamint végül a tárolóedényeken belül a folyadéktároló edényeket is külön vettem.

Az import kerámiákat megpróbáltam beilleszteni az ezekbe a nagyobb tipológiai csoportokba, ugyanakkor azon belül egy csoportot alkotva. Hosszas hezitálás után a bizánci és égei eredetű import kerámiák esetében nem alkottam önálló csoportot, hanem azt a levantei kerámiák közé soroltam, ellenben a kis számú nyugati importból önálló csoportot alkottam.

[229] Ez utóbbi a hazai viszonylatok között is csak néhány speciális típus esetében (például Simonyi Erika által vezetett fehér kerámia kutatócsoport) szokott még előfordulni a középkoron belül.
[230] FELD 1987, KRESZ 1960
[231] Bár ez a csoport feltehetően több kisebb csoportra is osztható lesz majd egy esetleges kiterjedtebb anyagvizsgálatot követően, a margati anyagból előkerült töredékek, különösen azok térbeli szóródása nem tette lehetővé ennek pontosítását. Másrészt mivel például a monokróm mázas edények könnyen megkülönböztethetőek, így egy hatékony és gyors elsődleges csoportosítást jelentenek kint a terepen, amelyek ezt követően természetesen tovább finomíthatóak.

Az asztali edények csoportosítást elsősorban a díszítés, a felület kialakítás módja szerint próbáltam elkülöníteni, ezen belül további alcsoportot jelenthettek a formai megfigyelések. Itt a többi edénytípustól eltérően hangsúlyos szerep jutott a mázazás színének, illetve például a sgraffito díszes edények esetében a motívumkincsnek. Az asztali edények egy kisebb csoportját alkották a mázatlan töredékek is, ezeket nagyrészt egy típus, a mázatlan levesestálak képviselték.

A konyhai és tárolóedények kapcsán jól elkülöníthető csoportot alkottak a mázas főzőedények, illetve a különböző nagyméretű tálak. Szintén ide tartozhattak a nagyméretű tárolóedények (storage jar), illetve a nagyobb méretű, szintén tárolásra, illetve ételelőkészítésre használt nagyméretű tálak. A különböző folyadéktárolásra használt edényeket (korsók, amphorák) külön csoportosítottam, illetve külön csoportot képeztem az egyértelműen muszlim eredetű korsók és kulacsok esetében is.

Az egyéb használati kerámiák közé soroltam azokat a tárgytípusokat, amelyeket nem lehetett az étkezéshez kötni, így a mécsesek, a vitatott funkciójú „gránátok" (kúpos, kisméretű tárolóedények), tartoztak ide, és végül szintén idesoroltam a már inkább épületkerámiának tekinthető vízvezetékcsöveket is.

IV.2.4. A kerámia bemutatás szempontjai

A feldolgozott kerámiaanyag bemutatása a fenti szempontok figyelembevételével meghatározott tipológia csoportok alapján történt, elsőként az asztali edények, majd a konyhai edények, a folyadéktároló edények végül az egyéb kerámiatárgyak. Ott, ahol esetleg ugyanazon műhely termékeiről beszélhetünk, ott a tárgytípus leírásánál külön kitértem rá.

Az egyes kerámiatípusok bemutatása minden esetben egy általános leírással, illetve kutatástörténeti összefoglalóval kezdődik (**Leírás, jellemzők**), ezt követi az egyes tipológia csoportokat bemutató **Tipológia**. Itt elsősorban a legfontosabb, és a csoportosítás szempontjából mérvadó különbségeket sorolom fel, az egyes kerámiák részletes leírását a katalógus tartalmazza. Ebben a bekezdésben ismertettem a kerámia anyagára, mázására, illetve díszítésére vonatkozó információkat is, Ezt követi az egyes kerámia csoportok keltezése a margati anyag alapján, illetve annak bemutatása, hogy a vár melyik területéről kerültek elő ehhez a típushoz tartozó töredékek.

A bemutatást végül egy **Értékelés** fejezetrész zárja, utóbbiban összegzem az egyes tárgytípusra vonatkozó tipokronológiai megállapításokat, valamint itt utalok a tárgytípus elterjedésére, szakirodalomból ismert korszakolására is.

IV.2.5 Készítéstechnikai megfigyelések[232]

A feldolgozott kerámiatípusok jellemzően gyorskorongon készültek, erre utaló nyomokat főleg az asztali használatra szánt darabok, illetve a folyadéktároló edények esetében lehetett megfigyelni. Két nagyobb típusnál volt észrevehető, hogy jóval nagyobb a kézzel készült edények aránya, egyrészt a geometrikus festésű korsók (HMGPW) esetében, másrészt pedig a nagyobb méretű tárolóedényeknél (hombárok, tálak). A formába nyomás csak a muszlim importkerámiák (kulacsok, kúpos, kisméretű tárolóedények - „gránátok") esetében volt azonosítható.

A mázas asztali edények általában talpgyűrűs kialakításúak voltak. Ezeket az edény száradása után, utólagosan esztergálták ki, ennek nyoma néhány edény talpán megfigyelhető volt. A mázas edények nagy része a máz alatt fehér engóbbal festett volt, ez fedhette a teljes felületet (monokróm mázas tálak), vagy csak mintákban jelent meg azok felszínén (engóbos festésű tálak). A várban az asztali használatra szánt edények közül a legelterjedtebb díszítési mód a sgraffito volt. Itt a bőrkeményre száradt, fehér engóbbal fedett edény felületére karcolták a különböző motívumokat, általában az edény belsejébe, illetve peremére, de néha megfigyelhető volt, hogy a külső oldalt is díszítették. Ezt követően az edényt vagy egyszínű mázzal vonták be (monokróm sgraffito), vagy többszínű (barna, zöld, sárga) mázzal festették, utóbbi esetben ún. polikróm sgraffitóról beszélhetünk. Mind a keresztes korban, mind az azt követő mamlúk és oszmán időszakban a többszínű sgraffito volt leginkább elterjedt a régióban. Díszítés szempontjából a mázas edények egy harmadik típusát alkották azok a töredékek, amelyek a máz alatt festettek voltak. Ez az eljárást leginkább a közel – keleti fajansz (fritware) esetében lehetett megfigyelni. Ezek díszítése jellemzően korszakonként eltérő lehet, a keresztes korban jellemzően fekete és kék festést alkalmaztak, és a sgraffito díszes edényekkel szemben nem áttetsző ólommázzal, hanem fehéres önmázzal vonták be a kerámiákat.

A korsók, illetve az amphorák esetében jellemző az ún. tengervizes engóbos bevonat. Ennél az eljárásnál a fehér engóbos edényt sós vízbe mártották az égetés előtt, a hőkezelés hatására pedig

[232] A készítéstechnikai megfigyeléseknél Franta Dezsőnek tartozom köszönettel, aki számos észrevételét megosztotta az edényekkel kapcsolatban.

a só kicsapódott az edény felületén. Ez az eljárás nagyobb törésállóságot és kevésbé porózus felületet eredményezett, szinte már mázszerű bevonatot hozott létre az edény felületén. Ugyanakkor koránt sem volt időtálló felületkezelés, sok esetben később ez a fehéres réteg lepattogzott, lemállott a felületről[233]. Ez az eljárás leginkább a kereszteskori folyadéktároló edényeknél volt megfigyelhető, a mamlúk korban úgy tűnik már felváltotta az egyszerűbb fehér engóbos bevonat.

A nagyobb méretű tárolóedények díszítése esetében jellemzően csak bekarcolt motívumok (fésűminta, geometrikus minta, tű bekarcolás) voltak megfigyelhetőek, a muszlim eredetű kézzel készült geometrikus díszítésű edényeknél (HMGPW) pedig a földpátos, festett díszítés volt az általános.

Készítéstechnikai szempontból viszonylag jó támpontot nyújtottak a máztalan levesestálak, amelyek jellemzően ugyanannak a típusnak a variánsaként jelentkeztek. Ezeket sok esetben nagy üzemben készíthették, nem ritkán elnagyoltak, csálék, ferde kialakításúak voltak, sokesetben a korongolásnyomok sem voltak eldolgozva az edény felületén. A talpgyűrűt szinte kivétel nélkül utólag tapasztották az edényekre, csak néhány esetben lehetett megfigyelni, hogy ezeket még utólag kiesztergálták volna.

Néhány esetben megfigyelhető volt, hogy az edényt több elemből rakták össze, így például a bepecsételt, vagy formába nyomott kulacsok esetében, ahol a díszítést tartalmazó részt utólag illesztették össze a korongolt részekkel[234].

Valamennyi edény a töredékek alapján jellemzően jól kiégetett volt, egyedül a vastagabb falú, jellemzően kézzel készített vagy lassúkorongolt hombárok, illetve nagyméretű tálak esetében lehetett megfigyelni, hogy az edény szürke vagy fekete törésmaggal rendelkezett, ezek sok esetben egyenetlen, foltos kiégetésűek is voltak.

[233] SAPHIRO 2012, p. 104-105.
[234] AVISSAR & STERN 2005, p. 117.

V. Kerámia tipológia[235]

V.1. Asztali edények

A feldolgozott töredékek között viszonylag jól elkülöníthető csoportot alkottak azok a díszített, mázas töredékek, amelyek asztali használatra készülhettek. Mind a 12. század végére - 13. századra (keresztes kor), mind pedig a 14-15. századra (mamlúk kor) keltezhető leletegyüttesekből is előkerültek. A töredékek jelentős része különböző méretű és díszítésű tálakhoz tartozott, ezek többsége a szíriai partvidéken megfigyelhető különböző táltípusokkal megegyező. A díszkerámiák jelentős részét az észak - szíriai területekről származó sgraffito díszes tálak alkották, emellett a környező területekre jellemző engóbos festésű, mázas edények (slipware), valamint a monokróm mázas töredékek fordultak elő nagyobb számban még a leletanyagban, az import kerámiák száma azonban elenyésző volt.

V.1.1. Polikróm sgraffito díszes tálak

Leírás, jellemzők:

A kereszteskori anyagi kultúra legjellegzetesebb tárgyai a polikróm sgraffito díszes tálak, a margati leletanyagban is ezek alkották a legnagyobb számban előforduló asztali, mázas kerámiacsoportot. Formai szempontból a töredékek legnagyobb része a különböző méretű és formájú tálakhoz tartozott, a leletanyagból ezeken kívül egy korsót ismerünk csak[236]. Az azonosított töredékek jelentős része az észak - szíriai/közép - szíriai műhelyek termékeiből került ki[237]. Maga a sgraffito technika már a keresztes kor előtt is ismert a bizánci majd a Fátimida edényművességben, de a keresztes kort követő korszakokban is tovább élt a technika, így mamlúk kori, illetve oszmán korra keltezhető töredékek között is feltűnt, a motívumkincs azonban korszakonként eltérő lehetett.[238]

Díszítés tekintetében a növényi, geometrikus, illetve stilizált minták nemcsak a vizsgált korszakban, hanem tulajdonképpen a 10-16. századi leletanyagokban is feltűntek, azonban a motívumok kidolgozása, részletgazdagsága segítheti az anyag keltezését. Emellett a keresztes

[235] Az egyes kerámiák leírását lsd. a Katalógusban, ábrázolásukat pedig a 81 – 184. ábrán. A táblák felosztása a tipológiai csoportosítást követi.
[236] Részletesen lsd. a folyadéktároló edényeknél.
[237] STERN 2012, p. 55-58.
[238] AVISSAR & STERN 2005, p. 16.

korban, feltehetően nyugati hatásra megjelennek olyan ábrázolások, amelyek egyértelműen a nyugat - európai ízlésről árulkodtak[239]. Ezek jellemzően emberábrázolások, állatábrázolások, amelyek között egyaránt megtalálhatóak mitológiai lények, így például griffek[240], illetve különböző címerábrázolások is. Ezek a nyugati hatást mutató díszítéssel rendelkező edények egy viszonylag jól elkülöníthető csoportot alkotnak a leletanyagon belül, a kutatásban leginkább első megtalálási helyéről Port St. Simeon-i áruként ismert[241]. Ez a típus a helyi sgraffito vöröses árnyalatú agyagával szemben jellemzően egy világos, bézs árnyalatú, nagyon jó minőségű agyagból készült. Megkülönbözteti még a Port St. Simeon-i árut, hogy általában jól kiégetettek, szinte kőcserép minőségűek, valamint díszítésük, különösen a polikróm mázazás megjelenése sokkal precízebb, általában követik a bekarcolt mintázatot.

A margati vár, illetve a hozzá tartozó szuburbium területéről előkerült mázas asztali edények töredékeinek legnagyobb részét a polikróm sgraffito díszes töredékek tették ki, amelyek azonban tipológiai szempontból változatos képet nyújtottak. A kiegészíthető teljes profillal rendelkező sgraffito díszes edények jellemzően két területről, a külső szuburbium területén feltárt ház betöltéséből (OSC - MB1, 2011/XXV. szelvény) valamint az MB5-7 épület egy elfalazott ajtónyílásából (2008.III. A.1. szelvény) kerültek elő, többi helyszínről jóval kisebb számban ismert a típus, de valamennyi vizsgált leletegyüttesben előfordult.

Tipológia:

A sgraffito díszes töredékek agyagjukat tekintve két nagyobb csoportba oszthatóak, egyrészt a közép - és észak - szíriai műhelyekből származó, helyi gyártásúnak tekinthető töredékek[242], valamint a már említett, jól elkülöníthető csoportot alkotó Port St. Simeon-i áruként azonosítható darabok. Ez utóbbiak formailag hasonló típusokat képviselnek, mint az észak – szíriai műhely termékei (jellemzően karinált, illetve félgömb alakú tálak), egy olyan típus van, amely azonban csak a Port St. Simeon-i áruban fordul elő, a csipkézett peremű tálak csoportja (3. csoport). A keresztes korra, valamint az azt követő mamlúk időszakra keltezhető asztali edények jelentős részét a talpas tálak közé lehetett sorolni.

[239] STERN 1997, p. 56-57.
[240] A griff már az ókortól kezdve kedvelt mitológiai lény, perzsa változata a szenmurv (füles griff), a középkorban pedig a heraldika kedvelt címerállata. Annak ellenére, hogy a keleti kultúrkörben is ismert, ábrázolása csak a keresztes kori töredékeken volt megfigyelhető, a későbbi időszakokban már inkább csak a stilizált minták voltak a jellemzőek.
[241] Ezzel kapcsolatban lásd újabban Scott Redford elmúlt időszakban megjelent tanulmányait. REDFORD 2004; REDFORD 2014; BLACKMAN & REDFORD 2005.
[242] STERN 2012, p. 55-56 AVISSAR & STERN 2005, p. 16.

V.1.1.1. Észak -szíriai polikróm sgraffito

Ebbe a nagyobb csoportba azokat a helyi gyártású sgraffito díszes tálakat és töredékeket soroltam, amelyeket nem lehetett egyértelműen Port St. Simeon- i műhelyhez kötni (***81 – 90. ábra***). A tipológia alapját a különböző edényformák jelentették, ez alapján három csoportot lehetett felállítani (karinált, félgömb alakú, ívelt oldalú tálak). Átmérőjük jellemzően 18 – 25 cm között váltakozott, magasságuk 9 – 11 cm volt. A karinált típus esetében volt megfigyelhető ennél nagyobb peremátmérő (32- 40 cm között), de csak a szögfejperemmel záródó típusok esetében (1b csoport). Bár formailag nem mutattak eltérést, a kis méretű (10-12 cm átmérőjű) tálakat külön csoportba soroltam.

1. csoport: Karinált tálak sgraffito díszes tálak

A kereszteskori tálak egyik tipikus formája karinált, vagy szögben törő forma volt. A perem alapján két altípus különíthető el, az 1a csoportba soroltam az egyszerű, tagolatlan peremű tálakat, míg az 1b csoportot a szögfejperemmel rendelkező töredékek alkották.

1a csoport: Egyszerű tagolatlan perem karinált tálak (81 - 82. ábra)

Agyag: narancssárgásvörös vagy vörös, homokkal és fehér nagyobb méretű szemcsével soványított agyag. Az edény belső oldalán fehér engóbon áttetsző vagy sárgás árnyalatú ólommáz, bekarcolt díszítéssel, és barna, valamint zöld mázfoltokkal.

Díszítése: növényi és geometrikus mintázat. A minta vagy az edény teljes belső felületén megfigyelhető, vagy csak az öböl felső részére, egy sávban koncentrálódik.

Keltezés: ez a típus mind a 13. századi leletegyüttesekből (X1 - 2016/I. szelvény[243], külső szuburbium[244], U – 2018/I. szelvény)[245], mind pedig a 14. századdal záródó leletegyüttesekből ismert (S48- 2022/XXVII. szelvény)[246]

1b csoport: Karinált tálak szögfejperemmel (83. ábra)

Agyag: ugyanaz, mint az előző csoport

Díszítés: növényi és geometrikus díszítés, itt csak olyan edényt vagy töredéket azonosítottunk, amelynek a teljes felülete díszített volt.

Keltezés: ez a típus csak a 13. századi leletegyüttesekből ismert (külső szuburbium[247], MB5-7–2008.III.1.A. szelvény[248]), a később záródó leletegyüttesekből nem került elő.

[243] MARQ.2018.X1.I.34, Kat. 82:6
[244] MARQ,2016.OSC.XXII.42, Kat. 82:5
[245] MARQ.2018.U.I.18, Kat. 81:1
[246] MARQ.2022.S48.XXVII.3, Kat. 81:2, MARQ.2022.S48.XXVII.30, Kat. 82:3,
[247] MARQ.2016.OSC.XXII.33, MARQ.2016.OSC.XXII.48, MARQ.2016.OSC.XXV.4, Kat 83:1-3
[248] MARQ.2022.MB5.III.19, MARQ.2022.MB5.III.68, Kat. 83:4-5

1c csoport: Tölcséresen kiszélesedő karinált tálak alacsony talpgyűrűvel (84. ábra)

A karinált tálakon belül elkülöníthető volt egy olyan mélyebb táltípus, amely szinte az edény aljánál tört meg, és tölcséresen kiszélesedett. Alacsony talpgyűrűvel rendelkezett, a pereme minden esetben egyszerű, tagolatlan, kissé lekerekített formájú volt

Agyag: vörös, halvány vörös, homokkal és apró szemcséjű homokkal soványított agyag. Belsejében, illetve külsején az edény felső harmadában fehér engóbon sárga ólommáz, bekarcolt díszítéssel, valamint zöld és barna mázfoltokkal

Díszítés: geometrikus és stilizált növényi minta jellemzően a karimán, az öbölben pedig egy különálló centrális virágminta figyelhető meg.

Keltezés: ez a forma a vár biztosan 13. századi leletegyütteseiből ismert (külső szuburbium[249], 2008.III.1.A.1. szelvény[250]), valamint a konyha alsó, a tűzhely környéki betöltéséből (D-2009/XXVI. szelvény[251])

1d csoport: Tölcséresen kiszélesedő karinált tálak magas talpgyűrűvel (85. ábra)

Formailag az előző csoporthoz hasonló, azonban attól eltérően, magas talpgyűrűvel rendelkezett. A magas talpgyűrű a mamlúk korra jellemző, a vizsgált margati anyagban is elsősorban a későbbi anyagokra jellemző.

Agyag: élénkvörös, homokkal és apró kövekkel soványított agyag. Az edényt vastag fehér engób fedi, a máz két színű, külsején sötétzöld, belső oldalán sárga máz.

Díszítése: stilizált, elnagyolt növényminta

Keltezés: a belső szuburbiumban feltárt lakóház betöltéséből (S48 – 2022/XXVII. szelvény[252]) valamint a 2018/I. szelvény kevert, felső rétegéből került elő[253], a 13-15. századon belül így pontosan nehezen keltezhető. Formai párhuzamai inkább a 14-15. századi leletegyüttesekből ismert. Hasonló, 14. századra keltezhető töredékek ismertek a kemence (Q) felsőbb betöltési rétegeiből is[254].

[249] MARQ.2016.OSC.XXV.16, Kat. 84:1
[250] MARQ.2022.MB5.III.7, MARQ.2022.MB5.III.5, MARQ.2022.MB5.III.2, Kat. 84: 2-3, 5.
[251] MARQ.2016.D.XXVI.5, Kat. 84:4
[252] MARQ.2022.S48.XXVII.16, Kat. 85.6
[253] MARQ.2018.U.1.15, Kat.: 85:7.
[254] Közöletlen, leltározatlan anyag

2. csoport: Félgömbalakú sgraffito díszes tálak

2a csoport: Nagyméretű, félgömbalakú tálak (86 – 87. ábra)

Félgömbalakú, enyhén behúzott tálforma, egyszerű tagolatlan peremmel. A töredékek jelentős része peremtöredék, egy esetben volt lehetőség vizsgálni a teljes profilt[255]. Utóbbi viszonylag magas talpgyűrűvel rendelkezett.

Agyag: narancssárgásvörös, vörös, homokkal és nagyobb, fehér szemcsékkel soványított agyag. Belső oldala, valamint kívül az edény felső része fehér engóbbal fedett, rajta sárgásbarna ólommáz, barna és zöld foltokkal, valamint bekarcolt díszítéssel.

Díszítés: stilizált növényi motívum, geometrikus díszítés. A motívum vagy a teljes edény belsőt borítja, vagy csak az edény felső részére terjed ki

Keltezés: az az altípus a biztosan keresztes kori anyagból nem ismert, az azonosított töredékek az MB5-7 ház 14-15. századra keltezhető betöltéséből (2011/XXX. szelvény), illetve a belső szuburbiumban feltárt lakóház (S48- 2022/XXVII. szelvény) felsőbb rétegeiből (STR4) kerültek elő.

2b csoport: Kisméretű, félgömbalakú tálak (87. ábra)

A félgömbalakú tálak egy kisebb csoportját alkották azok a peremtöredékek, amelyek peremátmérőjük alapján (10 -11 cm) a kisebb méretű tálak közé voltak sorolhatóak.

Agyag: előző csoporthoz hasonló

Díszítés: stilizált növényi minta és geometrikus díszítés

Keltezés: az előző csoporthoz képest ez a mamlúk kori anyagból nem ismert, az azonosított 3 töredék a vár keresztes kori rétegeiből ismert (külső szuburbium[256], MB5-7 2008.III.1.A. szelvény[257])

3. csoport: Ívelt oldalú sgraffito díszes tálak, kihajló peremmel

Az észak szíriai műhelykörhöz köthető sgraffito díszes tálak közül ez az egyik legelterjedtebb forma. Közepes méretű, 20-25 cm peremátmérőjű, ívelt oldalú tálak, szélesen kihajló peremmel. Ahol lehetőség volt az edény teljes profiljának vizsgálatára, valamennyi alacsony talpgyűrűs volt. A perem és az öböl találkozásánál néha borda figyelhető meg. Az ívelt oldalú tálak a perem kialakítása szerint további két alcsoportba oszthatóak, egyrészt a sima, egyszerű tagolatlan peremű tálak (3a csoport), másrészt a felhúzott peremű tálak (3b csoport) közé.

[255] MARQ. 2022.S48.XXVII.4, Kat 86:1
[256] MARQ.2016.OSC.XXV.47, MARQ.2016.OSC.XXV.41, Kat: 87:6,8
[257] MARQ.2022.MB5.III.1, MARQ.2022.MB5.III.4, MARQ.2022.MB5.III.68, Kat: 87.4-5, 7

3a csoport: Ívelt oldalú sgraffito díszes tálak, kihajló, tagolatlan peremmel (88 -89. ábra)

Agyag: vörös, sárgásvörös, homokkal és nagyobb méretű fehér szemcsékkel soványított agyag. Az edény belsejében, illetve a perem külső oldalán fehér engóbon áttetsző sárga ólommáz bekarcolt díszítéssel, valamint zöld és barna mázfoltokkal

Díszítés: jellemzően az edény teljes belsejét növényi és geometrikus minta figyelhető meg. A növényi minták közül néhány, mint például a duplavirágszirom, vagy a peremen futó hármas tagolású csoportokba rendezett, váltakozó irányú vonaldísz inkább csak a keresztes anyagra jellemző, míg az elnagyoltabb, stilizáltabb növénymotívumok, valamint a kevésbé rendezett geometrikus díszítések már elsősorban a mamlúk korra jellemző.

Keltezés: a margati anyagban ez a forma a 13. századi (külső szuburbium[258], MB5-7-2008.III.1.A szelvény[259], U- 2018/I. szelvény[260], valamint X1 – 2016/1 szelvény[261]) leletegyütteseiből ismert.

3b csoport: Ívelt oldalú sgraffito díszes tálak, felhúzott peremmel (90. ábra)

Az előző csoporthoz képest ez a típus ritkábban fordult elő a leletanyagban, csak három peremtöredék tartozott ide.

Agyag: vörös, homokkal és apró kaviccsal soványított agyag. Külsején fehér engóbon áttetsző, sárga ólommáz barna és zöld mázfoltokkal, valamint bekarcolt díszítéssel.

Díszítés: csak stilizált növényi mintával díszített töredékek ismertek.

Keltezés: külső szuburbium (OSC)[262] , a konyha tűzhelyeinek betöltéséből (2009(XXVI. szelvény)[263], valamint a 2016/I. szelvény[264] betöltéséből ismertek, lelőkörülményei alapján a 12- század végére - 13. századra keltezhetőek.

Értékelés:

A sgraffito díszes tálak egy nagyobb csoportját alkották az észak- szíriai eredetű tálak. Ezek pontos műhelykörzete nem ismert, azonban az akkói anyagon végzett petrográfia kutatások

[258] MARQ.2016.OSC.XXV.43, MARQ.2016.OSC.XXV.44, MARQ.2016.OSC.XXII.17, MARQ.2016.OSC.XXII.19, Kat: 88:1-2, 5-6
[259] MARQ.2022.MB5.III.44, MARQ.2022.MB5.III.56, MARQ.2022.MB5.III.46, MARQ.2022.MB5.III.17, MARQ.2022.MB5.III.18, MARQ.2022.MB5.III. MARQ.2022.MB5.III.41, MARQ.2022.MB5.III.40, MARQ.2022.MB5.III.20, MARQ.2022.MB5.III.11, MARQ.2022.MB5.III.13, MARQ.2022.MB5.III.52 Kat: 88:4,7, 89: 8, 11-18
[260] MARQ.2018.U.I:20, Kat: 89:9
[261] MARQ.2016.X1.I.60, MARQ.2016.X1.I.33, Kat. 88.3, 89.10
[262] MARQ.2016,OSC.XXV.83, MARQ.2016,OSC.XXV.42, MARQ.2016,OSC.XXV.84, MARQ.2016,OSC.XXV.89, MARQ.2016,OSC.XXV.90, Kat: 1-3,5,7
[263] MARQ.2016.D.XXVI.10, MARQ.2016.D.XXVI.9, Kat. 4,6
[264] MARQ.2016.X1.I.62, Kat. 90.8

alapján Edna Stern és Anastasia Saphiro úgy feltételezi, hogy készítési területük valahol Észak-Szíria és Közép – Szíria vidékére tehető.[265] Pontos petrográfiai vizsgálatok nélkül egyelőre nem lehet egyértelműen eldönteni, ugyanakkor úgy tűnik, hogy a margati várból ismert monokróm mázas tálak agyagukban megegyeznek ezekkel, így elképzelhető, hogy ugyanannak a műhelynek a termékei lehetnek. A műhely pontos azonosítása még várat magára, az újabb kutatások azonban rávilágítottak, hogy a Port St. Simeon-i műhely koránt sem volt egyedüli a térségben, és nemcsak az egykori Antiochiai Hercegség, hanem Kilikia és Nyugat – Mezopotámia területén is gyárthatták őket[266]. A két állam határán fekvő Kinetben például két kemencét is feltártak, amelyek alapján Scott Redford úgy véli, hogy a kerámia gyártási központja nemcsak Antiochia szűkös kikötője környezetében, hanem beljebb az Orontész völgyében is lehetett[267] Az újabb kutatások alapán úgy tűnik, hogy az antiochiai műhely termelése nem kötődik egyértelműen a keresztesek jelenlétéhez, hanem azt megelőzően is létezhetett, és a gyártás feltehetően Antiochia 1268-as eleste után is tovább folytatódott[268].

A tálak díszítésében nem figyelhető meg nagy változás a keresztes kor, illetve a mamlúk időszak között, a legnépszerűbb formák (karinált forma, ívelt oldalú, kihajló peremű tálak) tovább élnek a 14. században. Három típusnál lehetett megfigyelni, hogy bizonyos leletegyüttesekből hiányoztak, a karinált tálak közül a tölcséresen kiszélesedő, alacsony talpgyűrűvel rendelkező forma (1c csoport) csak a vár kereszteskori leletegyütteseiből ismert, ennek magas talpgyűrűs változata (1d csoport) valamint, a félgömbalakú, nagyobb méretű tálak (2a csoport) azonban nem volt azonosítható a 12. század végi - 13. századi leletegyüttesekben, csak a 14-15. században záródó leletegyüttesekből ismertek.

V.1.1.2. Port St. Simeon áru

Leírás, jellemzők:

A sgraffito kerámiákon belül egy jól elkülöníthető csoportot képeznek a polikróm sgraffito díszes edények azon típusa, amelyet sokáig a frankokhoz[269] kötött a kutatás. Denys Pringle 1986-ban megjelent tanulmányában ezt a típust a szentföldi államok területén való szélese körű elterjedése miatt, „*par excellence*" keresztes kerámiaként határozta meg[270]. A csoport

[265] STERN 2012, p. 55-58.
[266] AVISSAR & STERN 2005, p. 53.
[267] REDFORD 2004, p. 285.
[268] STERN 2023, p. 166.
[269] Az arab forrásokban frankoknak nevezik a keresztes államok valamennyi nyugat -európai lakosát, függetlenül az eredeti származási országtól.
[270] PRINGLE, 1986a, p. 458.

elnevezését onnan kapta, hogy 1930-as években Arthur Lane Antiochia kikötőjének (latin forrásokban St. Simeon, arabul Al – Mina) feltárásakor nagy számban talált ebbe a csoportba sorolható töredékeket, amelyet a lelőhelyről Port St. Simeon-i árunak nevezett el[271]. Mára a kutatások már cáfolták azt a feltételezést, hogy ennek a típusnak a műhelyeit csak Port St. Simeon környékén kellene keresni, és ma már egy sokkal szélesebb műhelykörzettel számolnak (lsd. fent). Ugyanakkor az egyértelműen ebbe a csoportba tartozó tálak mind anyagukban, (világos, bézs színű agyag), mind formavilágukban (csipkézett perem) különálló csoportot alkotnak a polikróm sgraffito díszes tálakon belül, amely indokolhatja az elnevezésbeli különbségek fenntartását.

Tipológia

A tálak közül a legtipikusabb forma az ívelt oldalú tálak, szélesen kihajló, gyakran csipkézett peremmel, de kisebb számban előfordultak a leletanyagban karinált tálak is. A tálak alacsony talpgyűrűvel készültek, a perem és az öböl találkozásánál jellemzően bordával tagoltak. Peremátmérőjük 20 - 25 cm között változott, az ennél nagyobb, 30 - 40 cm átmérőjű tálak ritkábban fordultak elő a leletanyagban.

1. csoport: Karinált sgraffito díszes tálak szögfejperemmel (91-92. ábra)

Enyhén karinált oldalú, kissé megvastagodó, szögfej peremű tálak, alacsony talpgyűrűvel.

Agyag: halvány vörös, vagy bézs színű, homokkal soványított agyag. Külsején fehér engóbon áttetsző, sárga ólommáz, barna és zöld máz foltokkal és bekarcolt díszítéssel.
Díszítés: stilizált növényi és geometrikus motívum, illetve állatábrázolás (griff). A díszítés vagy teljesen lefedte az edény belsejét, vagy csak a peremre, illetve az öböl aljára korlátozódott. Utóbbi esetben jellemző a szinte teljesen áttetsző máz, ami a fehér engóbon fehérnek hat.
Keltezés: a legtöbb töredék, illetve kiegészíthető edény a vár 12. század végi – 13. századi leletegyütteseiből került elő (külső szuburbium[272], X1- 2016/I. szelvény[273], U - 2018/I. szelvény[274], MB5-7 -2008.III.1.A[275]), a vár későbbi leletegyütteseiből nem ismert.

[271] LANE, 1937.
[272] MARQ.2016.OSC:XXV.11., MARQ.2016.OSC:XXV.15, Kat. 91.1-2
[273] MARQ.2017.X1.1.13.1-5, Kat. 92.4
[274] MARQ.2018.U.I.2, MARQ.2018.U.I.13, Kat. 92.3,5
[275] MARQ.2022.MB5.III.22, Kat. 92.6

2. csoport: Ívelt oldalú sgraffito díszes szélesen kihajló peremű tálak

A legtöbb töredék, illetve edény ehhez a csoporthoz volt sorolható. Valamennyi tál alacsony talpgyűrűvel készült, a perem és az öböl találkozásánál néha egy borda volt megfigyelhető. A tálak peremkialakításuk szerint három alcsoportba oszthatóak, egyrészt a tagolatlan peremű (2a csoport), a felhúzott peremű (2a csoport), valamint a csipkézett peremű tálak csoportjában (2c csoport).

Formai párhuzamok alapján feltehetően az ívelt oldalú, kihajló peremű típushoz tartozhattak a vár területéről előkerült állat- (oroszlán, griff, illetve madár) és emberábrázolásos töredékek is, azonban legtöbbször csak alj- illetve oldaltöredékek kerültek elő, így a perem kialakítása nem minden esetben volt vizsgálható.[276]

2a csoport: Ívelt oldalú sgraffito tálak, egyszerű tagolatlan peremmel (93 - 94. ábra)

Az ívelt oldalú tálak közül ez volt a kevésbé népszerű típus, mindösszesen néhány töredék tartozott ide, amelyek jellemzően a kisebb peremátmérőjű edények csoportba tartoztak.

Agyag: halvány vörös, világos bézs, homokkal soványított agyag. Belső oldalán, illetve perem külső szélén fehér engóbon áttetsző ólommáz figyelhető meg, zöld és barna mázfoltokkal, valamint bekarcolt díszítéssel. A karinált tálakhoz hasonlóan itt is jelentkezik egy szinte teljesen áttetsző, fehéres árnyalatú típus.

Díszítés: stilizált növényi minta, geometrikus motívumok, jellemzően csak az edény pereme díszített

Keltezés: ez a típus jellemzően a 12. század végére -13. századra keltezhető leletegyüttesekből ismert (külső szuburbium[277], 2008.III.1.A. szelvény[278]), két kisebb töredék azonban ismert a MB5-7 - 2011/XXX. szelvény[279], valamint a belső szuburbiumban feltárt lakóház (S48-2022/XXVII. szelvény[280]) betöltéséből is, azok mélyebb, 13. századi anyaggal kevert betöltéseiből.

[276] AVISSAR & STERN, 2005, p. 55, Pl. 22: 2.
[277] MARQ.2016.OSC.XXV.45, MARQ.2016.OSC.XXII.22, MARQ.2016.OSC.XXII.24, MARQ.2016.OSC.XXV.6, Kat. 93.2,4,8, 94.9
[278] MARQ.2022.MB5.III.43, MARQ.2022.MB5.III.8, MARQ.2022.MB5.III.12, MARQ.2022.MB5.III.3, MARQ.2022.MB5.III.10, MARQ.2022.MB5.III.42, MARQ.2022.MB5.III.21, Kat. 93.1,3,5-7, 94.10-11
[279] MARQ.2022.MB5.XXX.15, Kat. 94.12
[280] MARQ.2022.S48.XXVII.8, Kat. 94.13

2b csoport: Ívelt oldalú, kihajló peremű tálak felhúzott peremmel (95. ábra)

A három típus közül ez volt a kevésbé népszerűbb, mindösszesen néhány töredék ismert a külső szuburbium területéről. Formailag hasonlít a helyi gyártású ívelt oldalú tálak ugyanilyen csoportjához, agyaga azonban eltérő.

Agyag: halvány vörös, világos bézs, homokkal soványított agyag. Belső oldalán, illetve perem külső szélén fehér engóbon áttetsző ólommáz figyelhető meg, zöld és barna mázfoltokkal, valamint bekarcolt díszítéssel. A karinált tálakhoz hasonlóan itt is jelentkezik egy szinte teljesen áttetsző, fehéres árnyalatú típus.

Díszítés: stilizált növényi minta,

Keltezés: ez a típus csak a külső szuburbium[281] területéről ismert, a 12. század végére - 13. századra keltezhető.

2c csoport: Ívelt oldalú tálak, csipkézett peremmel (96-97. ábra)

Az ívelt oldalú tálak következő nagy csoportját alkották a csipkézett peremű tálak. Ez a peremkialakítás csak a Port St. Simeon-i műhelykörhöz köthető tálakra jellemző, a helyi sgraffito díszes kerámiák között nem ismert. A többi sgraffito díszes táltípushoz hasonlóan ez is alacsony talpgyűrűvel rendelkezik.

Agyag: halvány vörös, bézs színű, homokkal soványított agyag. Külsején és a perem külső oldalán fehér engóbon áttetsző sárga ólommáz, bekarcolt mintával, zöld és barna mázfoltokkal. Itt is megfigyelhető a fehéres árnyalatú csoport, bár mindösszesen egy darab töredék tartozott hozzá[282]

Díszítés: növényi ábrázolás, pikkelyminta állatábrázolás (szfinx, madár)

Keltezés: csak a 12. század végére - 13. századra keltezhető rétegekből ismert (külső szuburbium[283], 2016/I. szelvény[284], U -2018/I. szelvény[285], MB5-7 2008.III.1.A szelvény[286]. Két nagyobb töredék ismert még a belső szuburbium lakóházának (S48-XXVII. szelvény) legalsó, keresztes kor végére keltezhető rétegéből (STR7)[287].

Értékelés:

[281] MARQ,2016,OSC,XXV.12, MARQ,2016,OSC,XXV.1, MARQ,2016,OSC,XXV.4, Kat. 95.1-3
[282] MARQ.2016.OSC.XXV.46.
[283] MARQ.2016.OSC:XXV.4, MARQ.2016.OSC:XXV.85, MARQ.2016.OSC:XXV.3, MARQ.2016.OSC:XXII.18, Kat. 96.1,3,4,8
[284] MARQ.2018.X1.I.35, MARQ.2018.X1.I.30, MARQ.2018.X1.I.31, Kat. 96.2, 6-7
[285] MARQ.2018.U.I.16, Kat. 97.10
[286] MARQ.2022.MB5.III.4 MARQ.2022.MB5.III.35, Kat. 96.5, 97.12
[287] MARQ.2022.S48.XXVII.11, MARQ.2022.S48.XXVII.17, Kat. 97.9,11

Annak ellenére, hogy az újabb kutatások vitatják a polikróm sgraffito díszes edényeken belül a Port St. Simeon-i áru különállását, illetve egy jóval tágabb kontextusban való értelmezését adják[288], az ehhez a körhöz tartozó kerámiák mégis a sgraffito díszes tálak egy jól elkülöníthető csoportját alkotják, ami jelenlegi ismereteink alapján csak a kereszteskori anyagban fordult elő, és a bizonyos típusai, például a csipkézett peremű tálak, nem is tűnnek fel a későbbi leletegyüttesekben. Az edények párhuzamai szinte a teljes kelet – mediterráneumi térségben előfordulnak a Fekete -tenger partvidékétől Izraelig[289], de népszerűségét mutatja, hogy feltűnik a muszlim területek emlékanyagában is[290].

A kerámiatípus elnevezését illetően az újabb kutatásban számos ötlet felvetődött, így például a Port St. Simeon-i kerámiaanyagot újra feldolgozó Vorderstrasse a tágabb műhelykörzet miatt az északkelet - mediterrán kerámia elnevezést javasolta[291]. Hozzá hasonlóan Edna Stern sem tekinti újabban külön műhelynek, hanem az észak - szíriai áru részének tartja[292]. Egyelőre azonban még egyik elnevezés sem gyökeresedett meg a térség kerámiakutatásában.

Azonban, mint az a fenti anyagból is kitűnik, koránt sem tekinthető homogénnek az észak - szíriai áru, a margati anyagban is elkülöníthető volt egy színtelen, ólommázat alkalmazó műhely, a maga fehéres termékeivel, ezt neveztem a feldolgozásban Port St. Simeon-i árunak, míg a másik csoportra az észak - szíriai műhely elnevezést alkalmaztam. Az anyagok különbözőségére Edna Stern, illetve Anastasia Saphiro is felhívta a figyelmet a töredékeken végzett anyagvizsgálat kapcsán, és az akkói anyagban is legalább két műhelyt különítettek el[293]. Hasonlóan két csoportot tudott elkülöníteni James Blackman és Scott Redford a sgraffito töredékek végzett neutron analízises vizsgálatakor.[294]

A Port St. Simeon-i áru kapcsán érdemes még szót ejteni az edény motívumkincséről is, ugyanis részben ez az, ami az érdeklődés központjába helyezte ezt a tárgytípust. A korszakban megszokott stilizált növényi, illetve geometrikus mintázat mellett, ugyanis a Port. St. Simeon-i áru jóval változatosabb képet mutat. A teljes tálat kitöltő ún. pikkelyminta mellett[295] , állatábrázolásos töredékek (itt egyaránt megfigyelhetőek mitológiai lények, valamint egyéb állatok, például madarak), emberábrázolásos töredékek (leggyakrabban lovagalak), valamint heraldikai ábrázolások (legtöbbször háromszögalakú címerpajzsok). Utóbbiakat sok esetben a

[288] STERN, 2012, p. 58; STERN, 2023, p. 166, további hivatkozást lsd ott.
[289] A tárgytípus párhuzamai lsd: STERN 2012, p. 57 további hivatkozások ott.
[290] STERN 2012, p. 57 PRINGLE 1986a, p. 458-459.
[291] VORDERSTRASSE, 2005b.
[292] STERN 2012, p. 55-58.
[293] STERN 2012, p. 57-58 az anyagvizsgálat eredményei ugyanitt A. Saphirótól p. 110-111.
[294] BLACKMAN & REDFORD 2005, p. 93-94.
[295] MARQ.2022.MB5.III: 2.

virágmotívumhoz hasonlóan egyfajta központi motívumként helyezték el az öböl közepén. Ezt a nyugati ízlésvilágot tükröző motívumkincset, ugyanakkor a keleti kerámiahagyományokról árulkodó formavilágot, egyértelműen a keresztesek megjelenésével magyarázták[296]. Ugyanakkor, mint arra a bevezető részben rámutattunk az újabb kutatások alapján a Port St. Simeon vagy egyes szakirodalomban al-Mina[297] környéki műhelyek feltehetően már a keresztesek megjelenése előtt is működhettek, és az újabb kutatások feltételezik, hogy a szentföldi államok bukása után is, így maga a stílus kialakítása nem tekinthető egyértelműen szíriai vagy környező területek hatásának[298]. Mindaz a margati anyagból is látszik ugyanakkor a Port St. Simeon-i áru koránt sem tekinthető egységesnek, így talán ennek a csoportnak a további kutatásai, például anyagösszetétel vizsgálattal tovább árnyalhatja a képet (***98-100.ábra***).

V.1.1.3 Ciprusi polikróm sgraffito

(101. ábra)

Leírás, jellemzők:

Az észak – szíriai műhelyközpontok mellett a 13. századtól a ciprusi kerámia műhelyekből is ismerünk polikróm sgraffito díszes edényeket, ez azonban a margati anyagban egyértelműen nem azonosítható. A feldolgozott leletanyagból, a 2018/I. szelvény betöltéséből került elő egy tál töredéke, amely motívumkincse alapján inkább a ciprusi műhelyhez sorolható [299].

Tipológia:

Mivel mindösszesen egy edény töredékeit tudtam ide sorolni, így a margati anyagon belül nem volt lehetőség a formai tipológia felállítására. Maga a tál egy karinált, pereme benyomkodással díszített.

Agyag: téglavörös, homokkal soványított agyag.

Díszítés: belsején bekarcolt állatábrázolás, külsején fehér engóbon sötétzöld máz rátét díszítéssel.

Keltezés: az előkerült töredék leletkörülményei alapján feltehetően a 13. – 14. század elejére keltezhető. Párhuzamai Ciprusról a 13-14. századból ismertek.

[296] LANE 1937, p. 48-52, REDFORD 2004, p. 286-293, VORDERSTRASSE 2005b.
[297] al – Mina arabul kikötő, Port St. Simeon arab neve.
[298] PRINGLE 1986a, p. 458.
[299] MARQ.2018.U.1.19., Kat, 101,1

Értékelés:

A levantei anyagban a polikróm sgraffito díszes tálak másik nagy csoportját alkották a ciprusi eredetű asztali kerámiák. A margati anyagban csupán néhány töredéket lehetett a ciprusi műhelyekhez kötni, az itt bemutatott táltöredék mellett egy 14. századi sgraffito díszes korsót[300] valamint a talpas mécseseket[301] is ebbe a csoportba tartozhatott. A kis számú töredék nem tette lehetővé a műhely pontosabb azonosítását, illetve kérdéses, hogy a sziget közelsége ellenére miért nem figyelhető meg nagyobb számban a ciprusi anyag, szemben a jóval távolabb fekvő észak – szíriai sgraffito áruval. Ez a hiány a margati anyagban különösen annak ismeretében szembeötlő, hogy a ciprusi polikróm sgraffito nagy számban került elő a korszak keresztes váraiból, nemcsak Akkóból[302], hanem például Arsuf - Appoloniában, utóbbi helyszínen is az import kerámiák egyik legnagyobb csoportot képviselték az előkerült töredékek között[303].

V.1.2. Monokróm sgraffito

A sgraffito díszes edények egy másik nagyobb csoportját alkották a monokróm sgraffito díszes tálak, noha ez a típus jóval kisebb számban is fordult elő a leletanyagban. A feldolgozott margati leletanyagban több helyszínről érkeztek a várba monokróm sgraffito a bizánci eredetűek mellett (itt az egyértelműen bizánci monokróm sgraffito mellett előkerültek az égei áruhoz, valamint a Zeuxippus-i hatású töredék is), a ciprusi, illetve a bejrúti műhelyhez köthető edények töredékei kerültek elő.

V.1.2.1. Bizánci monokróm sgraffito

Leírás, jellemzők:

A Bizánci Birodalom közelsége hatással volt a térség kerámiaművességére, erre utalhat, hogy a bizánci árukat nemcsak az egykori birodalom területén, hanem a Fekete – tenger partvidékén, illetve a Földközi -tenger keleti medencéjében is terítették egészen a mai Izrael területéig[304]. A bizánci területekről származó kerámiák[305] között egyaránt megtaláljuk az engóbos festésű kerámiákat, a különböző sgraffito edényeket, valamint az ún. kivájt technikával készült edényeket [306] Mivel a kerámiák tipológiai összetartozását tulajdonképpen a közös földrajzi

[300] MARQ. 2022.S48.XXVII.14., Kat. 147.2
[301] MARQ. 2016.OS.XXII.1, MARQ.2016.OSC.XXIV.1, MARQ.2016.OSC.XXII,13, Kat, 184.1-3.
[302] STERN , 2012 p.31
[303] BOAS 1994, p.108
[304] FRANÇOIS 1997, p. 233 Fig 2.
[305] A korszakban ismert bizánci műhely: Nicea, Ganos, Pergamon , Thebes Korinthos, úgy tűnik, hogy ugyanazt az árut terítették AMSTRONG, 1997, p. 5-6.
[306] AVISSAR & STERN 2005, p. 41-43.

eredet adta, ezért nem tekinthetők homogén csoportnak[307]. A kerámiák első tipologizálása, hasonlóan a térség asztali díszes kerámiáihoz a 20. század első felének egy - egy nagy feltárásához köthetően végezték el, jelen esetben a Korinthoszból előkerült kerámiák adták az alapot[308]. Az újabb kutatások azonban szükségszerűvé tették ezen tipológiai sor revideálását is[309]. A margati töredékek tipologizálását, ezen eredmények figyelembevételével, Edna Stern és Mariam Avissar rendszere alapján végeztem el[310],

Tipológia:

A margati leletanyagban a bizánci eredetű monokróm kerámiák közül csak egy típus volt azonosítható az ún. finom sgraffito (Byzantine Fine Sgraffito Ware). A töredék alapján az edény formája nem volt vizsgálható, így a töredékek tipologizálásában Edna Stern és Miriam Avissar rendszerére támaszkodtam.[311]

1. csoport: Finom sgraffito (Byzantine Fine Sgraffito Ware) (102. ábra)

A margati töredékek közül egy oldaltöredék tartozott ide, amely párhuzamok alapján egy laposabb sekélyebb tálhoz tartozhatott[312].

Anyag: vörös, vörösesbarna, homokkal és apró kövekkel soványított agyag. Külsején fehér engóbon halványsárga máz bekarcolt díszítéssel
Díszítés: az öböl közepén egy sávban helyezkedik el, jellegzetes motívuma a stilizált hullámvonal
Keltezés: Margatból a 12. század végére - 13. századra keltezhető rétegekből ismert (külső szuburbium)[313], párhuzamai ismertek Akkóból[314], Caesareából[315], Jaffából[316].

Értékelés:

Maga a tárgytípus széles körben elterjedt a Kelet-Mediterráneumban, tulajdonképpen ez az egyik legelterjedtebb bizánci eredetű típus. Edna Stern újabban már nem feltétlenül tekinti az

[307] VON WARTBURG 2003, p. 153-154 Fig 2:1.
[308] MORGAN 1942.
[309] Többek között J. W. Hayes (HAYES 1992), és Demetra Papanikola – Bakirtzi munkái PAPNIKOLA- BAKIRTZI, 1999 érdemelnek említést, valamint a korinthoszi anyag újra értelmezését végző G.D. R. Sanders: SANDERS 1999.
[310] AVISSAR & STERN 2005, p. 40.
[311] AVISSAR & STERN 2005, pp. 42, 44.
[312] AVISSAR & STERN 2005, p. 41, Fig 15:7.
[313] MARQ.2016.OSC.XXII.53, Kat. 102.1
[314] STERN 2012, p. 67.
[315] ARNON 2008, p. 49-50.
[316] BURKE & STERN 2021.

égeitől független műhelynek a petrográfiai adatok alapján, eltérő stílusa, jellegzetes motívum kincs miatt én még is külön csoportnak vettem[317].

V.1.2.2. Ciprusi monokróm sgraffito

(***102. ábra***)

Leírás, jellemzők:

A monokróm sgraffito díszes tálak másik csoportját alkották a ciprusi monokróm sgraffitók közé sorolható kis számú töredékek. A ciprusi vagy páfosz – lembai műhely a ciprusi feltárások alapján 13. századtól a 16. századig működött, azonban termékei jellemzően csak a 13 – 14. században jutottak el a szentföldi államokba[318]. Ciprus a 13. századtól, amikor latin fennhatóság alá került, a hajózásban a térség egyik fő kikötőjévé, megállóhellyé vált (részletesen lsd. a VII. fejezetben), feltehetően ennek köszönhető későbbi felvirágozása is. A műhely termékei közül három főbb típus jutott el nagy számban a szentföldi államok területére, a monokróm sgraffito díszes edények, a polikróm sgraffito díszes edények, illetve az engóbos festésű, sötétbarna mázas edények. Margatból csak a sgraffito díszes edények ismertek a leletanyagból, de azok esetében is csak egy – két töredékről beszélhetünk.

Tipológia:

A ciprusi monokróm mázas edények között a térség kerámiairodalma alapján egyaránt megtalálhatóak a karinált, valamint az ívelt oldalú tálak, valamint a sekélyebb tányérok is[319]. A margati peremtöredékek azonban méretüknél fogva nem voltak alkalmasak formai maghatározásra.

Agyag: élénk vörös, homokkal soványított agyag. Külsején fehér engóbon sárga áttetsző ólommáz, a peremen bekarcolt motívum.

Díszítés: bekarcolt körbefutó vonal, vagy spirál díszítés a peremen. Az akkói párhuzamok alapján tudjuk, hogy jellemzően az öböl alját is díszítették valamilyen centrális motívummal, azonban a margati anyagból nem került elő olyan aljtöredék, amely egyértelműen ehhez a csoporthoz lehetett volna sorolni

[317] STERN 2012, p. 68.
[318] AVISSAR & STERN 2005, p. 57.
[319] AVISSAR & STERN 2005, p. 61, Fig :2-4.

Keltezés: a margati várból mindkét töredék a vár 12. század végi - 13. századi leleteit tartalmazó rétegeiből került elő (MB5-7 - 2008.III.1.A. szelvény[320] és a konyha 2009/XXVI. szelvényéből[321]). Párhuzama Akkóból szintén a 13. századi rétegekből ismert.

Értékelés:

A margati anyagban viszonylag kis számban kerültek elő az észak - szíriai árutól (ideértve a Port St. Simeon-i árut is), eltérő asztali import kerámiák. A két töredék alapján nem lehet a meglévő tipológiát pontosítani, ugyanakkor jelenléte a várban Margat gazdasági és kereskedelmi kapcsolatairól árulkodhat a keresztes korban[322].

V.1.2.3. Bejrúti monokróm sgraffito

(***103. ábra***)

Leírás, jellemzők:

A bejrúti műhelyhez a kutatás sokáig csak a főzőedényeket kötötte, az újabb anyagvizsgálatok azonban rámutattak, hogy a műhely sokkal változatosabb anyagot is készíthetett.[323]A főzőedényekre jellemző élénkvörös, apró kövekkel soványított, durva tapintású agyag ugyanis megjelenik más asztali használatra szánt edényeknél is. A műhelyhez köthető mázas asztali edények két nagyobb csoportba oszthatóak, egyrészt az engóbos festésű edények (slipware), másrészt pedig egy jellemzően zöld, monokróm sgraffito díszes edények töredékei.

Tipológia

Ívelt oldalú, alacsony talpgyűrűs töredék, a perem hiányzik.

Agyag: élénkvörös, homokkal és nagyobb szemcséjű kövekkel soványított agyag, fehér nagyobb szemcsékkel. Belső oldalén fehér engóbon halvány zöld áttetsző ólommáz, bekarcolt díszítéssel.

Díszítés: bekarcolt vékony vonalak

Keltezés: a vár külső szuburbiumából, az itt feltárt kápolnából (OSC - 2011/XXII. szelvény) került elő egy töredék, így a vár 12. század végi - 13. századi leletegyütteseihez köthető[324].

Értékelés:

A bejrúti műhely termékei kapcsán nem teljesen egységes a kerámiakutatás, különösen az asztali edények esetében. Az élénk vörös, apró kövekkel soványított agyag nem jellemző a

[320] MARQ.2022.MB5.III.16, Kat. 102.2
[321] MARQ.2016.D.XXVI.25-28, Kat. 102.3
[322] STERN ET AL. 2020, p. 127-128).
[323] FRANÇOIS ET AL, 2003, p. 325-327.
[324] MARQ.2016.OSC.XXII.16., Kat. 103.1

környék edényművességében, ez segítheti a műhely elkülönítését. A margati anyagból ismert töredék formai jegyek alapján ehhez a csoporthoz köthető, ennek biztosabb azonosítása ugyanakkor csak az anyagvizsgálatok után lehetséges. Ezek az asztali edényeket elsősorban a keresztes korszakra, illetve azt megelőző Fátimida – korszakra jellemzőek[325], a későbbi leletegyüttesekből nem ismertek.

V.1.2.4. Égei áru

(***103. ábra***)

Leírás, jellemzők:

Az égei árut (Aegean ware) elsőként A.H.S. Megaw különítette el a páfoszi (Ciprus) Saranda – Kolones feltárásakor, habár már ő maga is felhívta a figyelmet a bizánci áruval való hasonlóságra.[326] Azonban az elmúlt időszak kutatásainak eredményeként kiderült, hogy az ehhez a csoporthoz köthető tárgytípusok beilleszthetőek a bizánci eredetű kerámiák csoportjába, így a kutatás számára szükségszerűvé vált, mind a bizánci áru, mind pedig az égei áru újra definiálása. Ez azonban egyelőre még nem történt meg, illetve feltehetően itt is a nagyobb arányú anyagvizsgálatok hozhatnak majd változást. A korábbi kerámiahagyományt követve, így egyelőre a feldolgozásban meghagytam az égei csoport különállását, de meg kell említeni, hogy a margati vár területéről csak nagyon kis számban kerültek elő ehhez a csoporthoz tartozó töredékek, így pontos, részletes tipológiai sor felállítására nem volt lehetőség. Egy, a margati vár területéről ismert, kiegészíthető tálon kívül csak oldaltöredékek tartoztak ebbe a csoportba.[327]

Tipológia

A margati várból előkerült töredékek az égei árun belül az ún. durván bekarcolt edények közé sorolhatóak. Ezek jellemzően ívelt oldalú, alacsony talpgyűrűvel rendelkező táltöredékek, háromszögletűen megvastagodó peremmel. A margati példányok közül csak egy kiegészített tál esetében lehetett a peremre, illetve a tál formájára vonatkozóan következtetéseket levonni[328], a többi jellemzően díszített oldaltöredék.

[325] STERN, et al., 2020, p. 127.
[326] MEGAW, 1975, p. 38.
[327] Ez eddig feldolgozott és átnézett anyagokból, összesen 5 db töredék csatolható ide.
[328] A tál 2010 tavaszán került elő a PIT2 betöltéséből. A lelőkörülményeket lsd. SOILEMAN 2010.

Anyag: élénk vörös, durva tapintású, nagyobb szemcséjű kaviccsal soványított agyag. Az edény belsejében, illetve peremén jellemzően fehér engóbon: jó minőségű, áttetsző ólommáz figyelhető meg. A margati anyagból csak sárga mázas töredékek kerültek elő, a kereszteskori anyagból ismertek még kisebb számban zöld mázas töredékek is, de ezek sokkal ritkábbak a sárga mázasnál.

Díszítés: A motívumkincs jellemzően mélyen bekarcolt, amelyek önállóan vagy csoportosan is megjelenhetnek kör motívummal, szerpentin motívummal, stilizált tengeri motívumok, illetve vízi madarak, csomók és egymást keresztező négyzetek. A margati anyagból egy stilizált tengeri csillag motívummal díszített tál ismert[329], illetve néhány körmotívummal díszített oldaltöredék.

Keltezés: a margati várból ismert egyik töredék az elfalazott ajtó betöltéséből (2008.III. A.1. szelvény)[330] , ez alapján a 13. századra keltezhetők. Ezenkívül a már említett kiegészíthető tál ismert a PIT2 betöltéséből[331], valamint egy további töredék ismert az MB5-7 2011/XXX. szelvény betöltéséből[332] is, utóbbiak a 13 – 14. századra keltezhető töredékeket is tartalmaztak.

Értékelés

A margati várban azonosított töredékek az égei kerámia közül a legelterjedtebb típust képviselték, hasonló közölt darabok ismertek Akkóból[333], Cesarea[334], Jeruzsálemből[335], Isztambulból[336], Páfoszból[337] illetve hajóroncsok anyagából is (Skopelos hajóroncs[338]). Nagyon jó minőségű máza van, amely még akkor is viszonylag könnyen elkülöníthető a sárga, monokróm mázas tálaktól, ha nincs is a töredéken minta. Az újabb kutatások szerint ennek a kerámiatípusnak a műhelykörzete a Bizánci Birodalom területre tehető, a csoporthoz tartozó töredékek kis számban a Földközi-tenger teljes keleti medencéjében előfordultak.

[329] T/3737, Kat, 103.4.
[330] MARQ.2022.MB5.III.34, Kat, 103,3
[331] A PIT 2 gödör feltárása 2010 tavaszán történt, sekély, mindösszesen 30 – 40 cm mély gödör volt, beöltéséből kevert, 13-14. századi anyag került elő. SOLIEMAN 2010 szakdolgozat, kézirat.
[332] MARQ.2022.MB5.XXX.14, Kat. 103.2
[333] STERN 2012, p. 65-57
[334] PRINGLE 1985 185-190, Fig 11.55, 11.56.
[335] TUSHINGHAM 1985: 143, Figs 38: 2, 3, 44: 11.
[336] HAYES 1992: 48, Figs: 89: 19, 91:2.
[337] MEGAW 1975: 38.39, Figs 1: a, 2:a,c: Pls 15,16.
[338] ARMSTRONG: 1991: 339-340, Figs: 1-3.

V.1.2.5. Zeuxippus-i áru

Jellemzők, leírás:

A Zeuxippus-i áru elsősorban a kései kereszteskori, 12. század végi - 13. századi leletegyüttesek anyagára jellemző, nevét az első megtalálási helyéről kapta, az 1927 - 28 között Konstantinápolyban, a Zeuxippus fürdőiben zajló feltárások leletanyagából került el nagy számban[339]. Akár csak az égei áru esetében, az anyagvizsgálatok számának növekedésével azonban indokolttá vált a korábban egységesnek gondolt kerámiacsoport további tipologizálása, az elmúlt időszakban ugyanis nagy számban kerültek elő töredékek, nemcsak az egykori Bizánci Birodalom, hanem az Égei -tenger partvidékéről is[340].

Az első csoportot a korai, biztosan Zeuxippus-i árunak tekinthető tálak (Megaw csoportosításban Class IA) alkotják, ezek a feltehetően az Égei -medencében készülhettek és a 12. század végére 13. század elejére keltezhetőek. Népszerűségüket jelezheti, hogy már viszonylag korán, a 13. században elkezdték imitálni őket, (Class IB), ezek jellemzően Cipruson, illetve Itáliában készülhettek[341].

A Bizánci Birodalom révén viszonylag széles elterjedési területet mutat a mai Görögország, Albánia, Ciprus, a Fekete - tenger partvidéke, Törökország, Észak -Itália, Szíria, Libanon, Izrael és Egyiptom között, azaz a korábban tárgyalt égei áruhoz képest jóval nagyobb területről ismertek töredékek, de a két kerámiatípus között megfigyelhető a motívumkincs csere, egymásra hatás is.[342] A margati anyagban csak nagyon kis számban kerületek elő olyan töredékek, amelyeket biztosan ehhez a csoporthoz lehetett sorolni.

Tipológia:

A margati anyagból nem ismerünk olyan töredékeket, amelyek egyértelműen a Zeuxippus-i áru (Class IA vagy Class IB) közé sorolhatóak lettek volna, az itt előkerült töredékek kivétel nélkül az Edna Stern által meghatározott Zeuxippus hatású áru csoportjába tartoztak.

1. csoport: Zeuxippus hatású áru (103. ábra)

Formailag leginkább félgömbalakú edények, egyszerű, néha enyhén kihajló peremmel. A talpgyűrű utólagosan kiesztergált, magas és alacsony talpgyűrűs töredékek is ismertek a kereszteskori leletanyagokból. Minden esetben gyorskorongon készültek.

[339] MEGAW 1968.
[340] AVISSAR & STERN 2005, p. 48.
[341] AVISSAR & STERN 2005, p. 51, újabban Stern már inkább a bizánci áruval együtt görög árunak véli. STERN 2012, p. 65-66.
[342] PRINGLE 1986a Fig1, FRANÇOIS 1997b p. 224, Fig3.

Agyag*:* durva soványítású, narancssárgás agyag, de az agyag a különböző műhelykörzetek miatt nem egységes ennél a csoportnál, az egymáshoz tartozást inkább a hasonló motívumkincs alapján lehetséges. Az edény mázazása, hasonlóan az agyag minőségéhez, nem egységes, jellemzően jó minőségű és fényes, azonban néha rosszabb minőségű, opálos máz volt megfigyelhető az edények felületén. A máz alatt minden esetben fehér engób található.

Motívumkincs: Bekarcolt koncentrikus körök az edény alján és párhuzamos körök a perem közelében. Az egyéb műhely körzetekre jellemző eltérő motívumkincset nem lehetett megfigyeli a margati anyagban.

Keltezés: A margati anyagbók nagyon kisszámú töredék került elő, egyrészt a konyha tűzhely alatti feltöltéséből (D 2009/XXVI. szelvény)[343], valamint a külső szuburbiumból a kápolna területéről (OSC -XXII. szelvény)[344], amelyek a lelőkörülményei alapján a 12. század végére - 13. századra keltezhetőek.

Értékelés:

A kis számú töredék nem teszi lehetővé a pontosabb tipologizálását a Zeuxippus hatású árun belül. A margati várból előkerült töredékekhez hasonló darabok ismertek Akkóból[345], Korinthoszból[346], Isztambulból[347], Trójából[348], Spártából[349] és a Karmel-hegyi Szent Mária kolostorból.[350]

V.1.3. Monokróm mázas kerámiák

Leírás, jellemzők:

A többszínű, különböző növényi, illetve geometrikus motívumokkal díszített sgraffito tálak mellett, a mázas edények egy másik csoportját alkották a monokróm mázas tálak töredékei. Maga a tárgytípus mind a középkori, mind pedig a későbbi oszmán kori leletegyüttesek egyik jellegzetes darabja, azonban a tárgyak formája, mázazása a különböző korszakokban eltérő lehet, amely segítséget nyújthat a keltezésben. A 13. századi darabok esetében általában a

[343] MARQ.2022.MB5.III.69, Kat.103,5
[344] MARQ.2016.OSC.XXII.32, Kat. 103.6
[345] STERN 2012 II. p. 115, Pl. 4.54: 5-6.
[346] MACKAY 1967 p. 252-254, Fig 1, Pls: 62,63,7-10.
[347] HAYES 1992: 47-47 Fig 17-16, 19, 22-24.
[348] HAYES 1995, p. 201-205.
[349] AMSTRONG 1992, SANDERS 1993 p. 256-257.
[350] PRINGLE 1984 p. 104, Fig 8,58.

mázatlan tálak formái köszöntek vissza (8 - 9 cm magas, jellemzően 21 - 22 cm átmérőjű tálak), egyaránt előfordulnak közöttük sárga, illetve zöld mázas darabok is. Ezeknél a töredékeknél a vékony, áttetsző ólommáz a jellemző, a máz alatt minden esetben fehér engóbbal bevontak.[351]

A későbbi korszakokban kissé megnövekedett a tálak mérete[352] és falvastagsága, illetve jellemző, hogy a tálakat jóval vastagabb mázzal, illetve engóbbal vonták be. Az edényeken a sárga máz egyre inkább háttérbe szorult (bár nem tűnik el teljesen), és a zöld mázas edények váltak uralkodóvá.[353] Azonban érdemes megjegyezni, hogy mindkét máz típus előfordult mind a 13. századi, mind a későbbi leletegyüttesekben, így pusztán a máz színe nem feltétlenül bír keltező értékkel. Formailag elmondható, hogy ezek a tálak peremtípusai, méretei megegyeznek a levesestálakkal. [354] Agyaguk jellemzően a levesestálakhoz hasonló vörös, vöröses barna, homokos, homokkal és apró kaviccsal soványított, durva tapintású agyag.

Tipológia:

A töredékek tipologizálását nehezíti, hogy a tulajdonképpen a keresztes kortól az oszmán korig megtalálhatóak a margati vár leletanyagában, és kevés az olyan töredék, amely alapján a teljes edényforma vizsgálható lett volna. A tálakat formailag két nagyobb csoportba lehetett osztani, egyrészt az ívelt oldalú tálakéba, másrészt pedig a karinált tálak csoportjába. A máz színe alapján a monokróm mázas edényeket két nagyobb csoportba oszthatjuk, a sárga, monokróm mázas edények, másrészt pedig a zöld monokróm mázas edények. Ezek formailag hasonlóak, azonban agyagukban, a máz minőségében már jóval nagyobb változatosságot mutattak.

V.1.3.1. Sárga, monokróm mázas tálak

A töredékek közül elsősorban a kevés kiegészíthető, vagy teljes profillal rendelkező típus mellett peremtöredékek voltak alkalmasak tipológiai csoportosításra, az aljtöredékek ugyanis nem mutattak nagy formai változatosságot, valamennyi alacsony talpgyűrűs volt, illetve a legtöbb esetben nem lehetett vizsgálni, hogy az ívelt oldalú, vagy karinált formához tartozhattak-e, mivel nem volt elég nagy a töredékhez tartozó oldal magassága. A tipológia csoportosítás így elsősorban a peremtípusokon alapult.

[351] AVISSAR & STERN 2005, p. 10; STERN, 2012, p. 45; BRONSTEIN 2011, p. 64.
[352] A mamlúk, illetve az oszmánkorra megfigyelhető méretbeli növekedést jellemzően az étkezési kultúra változásával, a közös tálból étkezés elterjedésével magyarázza a kutatás.
[353] AVISSAR & STERN 2005, p 10., HAYES 1992, p: 271-298.
[354] AVISSAR & STERN 2005, p. 12.

1. csoport: Ívelt oldalú tálak

1a csoport: Sima, tagolatlan peremű tálak (104. ábra)

Sima, kissé lekerekített perem, a perem alatt néha egy apró bordával tagolt. Ívelt oldalú, kissé kiszélesedő forma.

Agyag: halvány vörös, bézs színű agyag, vastag fehér engóbbal, illetve vastag, sárga, áttetsző ólommázzal. A máz, illetve az engób az edény külső oldalán is megfigyelhető.

Keltezés: Valamennyi ebbe a csoportba sorolható töredék, a várudvar (X1) közepén tálálható ciszterna betöltéséből (2016/I. szelvény)[355] került elő, azonban annak felső, a mamlúk kori vastag padlóréteg (STR4) feletti rétegeiből (STR2, STR3), így a vár 14-15. századi vagy későbbi horizontjához köthetőek.

1b csoport: Kettős tagolású peremű tálak (104 -105. ábra)

A sárga monokróm mázas töredékek közül ebbe a csoportba tartozott a legtöbb töredék, illetve itt öt esetben lehetőség volt a teljes edényforma vizsgálatára is.

A tálak ívelt oldalú, kissé kiszélesedő formájúak voltak, kettős tagolású peremmel. Valamennyi tál alacsony, utólag kiesztergált talpgyűrűvel rendelkezett.

Agyag: vörös vagy vörösesbarna, apró kövekkel és homokkal soványított durva tapintású agyag, az edény belsején, illetve a perem külső oldalán vékony engób, ezen vékony, áttetsző halványsárga máz, néha élénk sárga máz (utóbbi ritkább).

Keltezés: szinte valamennyi 13. századra keltezhető leletegyüttesben (külső szuburbium[356], 2018/I. szelvény[357], 2016/I. szelvény[358], 2008.III.1.A. szelvény[359]) megfigyelhető volt ez a típus, a későbbi, 14. századra is keltezhető jelenségek betöltéséből azonban már nem ismert, mindösszesen egy töredék került elő a 2011/XXX. szelvény alsóbb, keresztes kori rétegéből[360]. Keltezés szempontjából fontos megemlíteni, hogy szinte csak ehhez a csoporthoz tartoztak a külső szuburbium (OSC) területén feltárt sárga mázas töredékek. Ezek minden esetben vékonyabb mázzal, illetve engóbbal rendelkeztek, a kavicsos soványítású agyag szemcséi sok esetben átütöttek a mázon.

[355] MARQ.2018.X1.I.6., MARQ.2018.X1.I.7, Kat. 104.1-2
[356] MARQ.2016.OSC.XXV.13, MARQ.2016.OSC.XXV.51, MARQ.2016.OSC.XXV.54, MARQ.2016.OSC.XXII.45, MARQ.2016.OSC.XXII.46, Kat. 104.3-7
[357] MARQ.2018.U.I.1, Kat. 105.8
[358] MARQ.2018.X1.I.13, MARQ.2018.X1.I.15, Kat. 105.9-10
[359] MARQ.2022.MB5.III.25.1-2, Kat. 105.12
[360] MARQ.2022.MB5.XXX.17, Kat. 105.11

1c csoport: Kihajló peremű, széles bordával díszített töredékek (106. ábra)

Az előző csoporthoz hasonlóan ívelt oldalú, alacsony talpgyűrűvel rendelkező tálforma, de szélesen kihajló, általában két bordával tagolt peremmel. A peremszél jellemzően lekerekített. A perem és az öböl találkozásánál sok esetben egy borda is megfigyelhető volt. Az egyértelműen ehhez a csoporthoz tartozó töredékek általában peremtöredékek, egy esetben[361] lehetett rekonstruálni a teljes profilt.

Anyaga: narancssárga vagy sárgásvörös, homokkal és apró kaviccsal soványított agyag, külsején fehér vagy szürkésfehér engób, amely általában az edény belső oldalát, illetve a külső peremet fedte. Az engóbon vastag sárga, néha sárgásbarna, áttetsző ólommáz.

Keltezés: ez a típus a vizsgált leletegyüttesek közül csak a külső szuburbium (OSC)[362] szelvényeinek betöltésében és a 2016/I. szelvény 5. rétegében[363] fordult elő. Ez alapján a 13. századra keltezhető, a későbbre datálható leletegyüttesekben már nem ismert.

1d csoport: Kihajló, széles permű tálak, borda nélkül (107. ábra)

Az előző csoporthoz hasonló peremforma jellemzi, azonban a szélesen kihajló peremen nem figyelhető meg egyéb tagolás, a peremszél kissé megvastagodó, felhúzott. Nem került elő olyan töredék, amely esetében a teljes profilt vizsgálni lehetett volna.

Anyaga: sárgásvörös, homokkal soványított agyag, külsején vastag, fehér – rózsaszínes engób, illetve vastag sárga áttetsző ólommáz

Keltezés: Viszonylag kevés töredék tartozott ide, a legtöbb töredék a külső szuburbium (OSC)[364] területéről került elő, illetve egy töredék ismert a 2016/I. szelvény betöltéséből[365] is, ez alapján ez a típus is az előzőhöz hasonlóan a 13. századra keltezhető.

1e csoport: Vízszintesen kihajló, megvastagodó peremű tálak (107. ábra)

Az ívelt oldalú tálak utolsó csoportját alkották a vízszintesen kihajló, megvastagodó peremű tálak, lekerekített peremszéllel.

Anyaga: élénk vörös, homokkal és apró szemcsével soványított agyag, vastag fehér engóbbal és vastag sárgásbarna mázzal. A máz csak az edény belsejét, illetve a perem külső oldalán figyelhető meg.

[361] MARQ.2017.X1.I.1., Kat. 106.5
[362] MARQ.2016.OSC.XXII.31, MARQ.2016.OSC.XXV.50, MARQ.2016.OSC.XXV.52, MARQ.2016.OSC.XXV.53, Kat. 106.1-4
[363] MAQ.2017.X1.I.1, MARQ.2018.X1.I,14, Kat. 106.5-6.
[364] MARQ.106.OSC.XXII.4, MARQ.2016.OSC.XXV.49, MARQ.2016.OSC.XXII.43 Kat. 107.1-2, 4
[365] MARQ.2018.X1.I.16, Kat. 107.3

Keltezés: a várból ehhez a csoporthoz tartozó töredék a 2016/I. szelvényben feltárt ciszterna felső, kevert rétegéből (STR2) került elő[366]. A 13. századi formák között nem ismert a párhuzama, a feltárt jelenségek alapján a 15. századra keltezhető.

2. csoport: Karinált tálak (108. ábra)

Bár az ívelt oldalú tálak mellett a karinált tálak is népszerűek voltak mind a 13. században, mind pedig az azt követő időszakokban, a vár területéről kevés töredéket tudtunk ebbe a csoportba sorolni, amely kissé lekerekített peremmel rendelkezett, valamint egy kisméretű karinált tál aljtöredékét, amely formai párhuzami alapján inkább az oszmán korra keltezhető.
Anyaga: vörös anyagú, homokos soványítású agyag, mindkét oldalán szürkés fehér engób, azon vastag sárga máz.
Keltezés: ez a típus a 2016/I. szelvény felső, oszmán korra keltezhető rétegéből[367], valamint az MB5-7 2011/XXX. szelvény[368] kevert betöltéséből ismert, így egyértelműen a vár kései, 15-16. századi horizontjához köthető.

3. csoport: Félgömbalakú, kissé megvastagodó peremű tálak (108. ábra)

Erősen kihajló, galléros, kissé megvastagodó perem. Tölcséresen kiszélesedő tál forma jellemzi.
Agyag: narancssárga, homokkal soványított agyag vastag fehér engóbbal, illetve vastag sárga mázzal
Keltezés: az ebbe a csoportba tartozó töredékek csak a konyha korai betöltéséből (2009/XXVI. szelvény)[369] ismertek, lelőkörülményeik alapján a vár kereszteskori horizontjához köthetőek.

Értékelés:

A margati anyagból biztosan a keresztes korra keltezhetőek a szuburbium területéről előkerült sárga mázas edények. Ezek formailag megegyeznek a 12. század végére - 13. századra jellemző levesestálakkal, ívelt oldalú, alacsony talpgyűrűs forma, enyhén kihajló egyszerű vagy kettős tagolású peremmel jellemzi őket. A biztosan 13. századra keltezhető töredékek általában vörösesbarna agyagból készültek, felületüket vékony fehér engób, illetve sárga máz fedi. Ez utóbbi a későbbi monokróm mázas edényekhez képest jóval vékonyabb, sok esetben a fehér

[366] MARQ.2018.X1.I.5, Kat. 107.5
[367] MARQ.2018.X1.I.4, Kat. 108.7
[368] MARQ.2022.MB5.XXX.7, Kat. 108.6
[369] MARQ.2016.D.XXVI.36-37, Kat. 108.8-9

engób is átüt a töredéken, a máz sokszor nem olvad meg rendesen, hanem kavicsos, durva tapintású, amely miatt az edény fakó, koszos hatást kelt.

A leletanyagban meghatározott monokróm mázas edények között viszonylag jól elkülöníthető csoportot alkotnak azok a töredékek, amelyek formailag, és agyaghasználatukban a mázatlan levesestálakkal rokoníthatók (1b. csoport). Az ehhez a típushoz tartozó töredékek csak a külső szuburbium (OSC) vagy a várudvaron lévő gödör (2016/I. szelvény) betöltéséből kerültek elő, és a 12. század végére - 13. századra keltezhetőek. A későbbi, 13. század végére -14. század elejére keltezhető leletegyüttesekben ez a tárgytípus már nem voltak megfigyelhetőek, itt a félgömbalakú, szélesen kihajló peremű formák váltak uralkodóvá, így ezeket jellemzően már inkább a mamlúk korra, a 14. századra keltezhetjük. A tálak mellett meg kell említeni, hogy a hasonló agyagból készült sárga, monokróm mázas mécsesek szintén ismertek a vár leletanyagából, ezek között mind az 1b. csoporthoz hasonló korai típusok, mind pedig a kései típusokkal rokonítható, vastag mázas darabok is megtalálhat

A sárga monokróm mázas tálak egy későbbi csoportját alkotják a kissé megvastagodó, behúzott peremű tálak csoportja[370]. Ezek jellemzően élénk vörös, homokkal és apró kövekkel soványított, vastag falú töredékek, a perem külső és belső oldalán vastag fehér engóbbal és sárga ólommázzal. Ez a tárgytípus a 13. századi leletegyüttesekből is ismert, de igazán népszerűvé csak a 14-15. században vált[371].

A monokróm mázas tálak harmadik nagyobb csoportját alkották a karinált tálak. Ezt a típust a vár 12. század végére – 13. századra keltezhető leletegyütteseiben nem lehetett azonosítani, az előkerült néhány töredék már egyértelműen a 15-16. századi rétegekhez volt köthető. Ezeken kívül a vár területéről még számos aljtöredék is ismert, amelyek azonban nem rendelkeztek olyan magas fallal, hogy a forma egyértelműen vizsgálható lehetett volna.

V.1.3.2. Zöld, monokróm mázas töredékek

Leírás, jellemzők:

A monokróm mázas asztali edények egy másik nagy csoportját alkotják a zöld mázas töredékek. Arra vonatkozóan, hogy a kettő között van-e kronológiai különbség megoszlanak a vélemények, azonban az eddig közölt leletegyüttesek alapján úgy tűnik, hogy a zöld mázas

[370] AVISSAR & STERN 2005, pp. 12-13. Ezt a típust Edna Stern is már inkább a mamlúkokhoz köti, a margati anyagban is hasonló tendencia figyelhető meg.
[371] AVISSAR & STERN 2005, p. 12.

töredékek inkább a mamlúk korban, illetve az azt követő időszakban váltak népszerűvé, a kereszteskori anyagra kevésbé jellemzőek[372]. A korábbi tipológiai felosztások elsősorban az egyszínű mázazás miatt sorolták egy csoportba őket a sárga mázas edényekkel, ugyanakkor ma már látszik, hogy a monokróm mázas edények koránt sem mutatnak egységes származást. Így egyelőre nem lehet határozottan eldönteni, hogy vajon a különböző mázazás, különböző műhelyt, így eredetet is takarhat, vagy csak eltérő divatot jelezhet[373]. A feldolgozott, eddig ismert johannita várakból, mint Akkó, Arsuf, Cesarea előkerült zöld monokróm mázas töredékek kapcsán annyi azonban biztosan elmondható, hogy a sárga, monokróm mázas tálaknál jóval kisebb számban kerültek elő a 12-13. századi leletanyagokból[374]. A margati várból előkerült töredékek között egyaránt előfordultak félgömbalakú, illetve karinált tálak is, ezeket peremtípusuk alapján hat csoportba lehetett osztani.

Tipológia:

1. csoport: Félgömbalakú tálak

A legnagyobb számban a félgömbalakú tálak töredékei kerültek elő. Ezek formailag két nagyobb csoportba oszthatóak, a függőleges, lekerekített peremmel rendelkező tálak, valamint a kihajló peremű edények csoportjára. A félgömbalakú tálak ezen belül formailag két további alcsoportba oszthatóak, amelyek peremkialakításuk mellett mázazásukban is eltértek egymástól (1a és 1b csoport).

1a csoport: Egyszerű, kissé lekerekített peremű tálak (109. ábra)

Az ebbe a csoporthoz tartozó tálak jellemzően magas talpgyűrűvel rendelkeztek, félgömbalakú forma jellemezte őket, a peremük kissé összeszűkült.

Anyaga: halvány vörös, illetve sárgásvörös homokkal soványított agyag, külsején vékony fehér engóbbal, illetve áttetsző ólommázzal.

Keltezés: ez a vékonyabb anyagú változat a korábbi, 13. századi leletegyüttesekben (2009/XXVI. szelvény[375], külső szuburbium[376]) fordult elő. A vastagabb falú, narancssárga, homokos soványítású agyagból készült változatai már feltehetően egy másik műhely termékei lehettek, ezek csak a belső szuburbiumban feltárt lakóház (S48- 2022/XXVII. szelvény[377]) betöltéséből ismertek.

[372] AVISSAR & STERN 2005, pp. 12-15.
[373] STERN 2012, pp. 97-98.
[374] AVISSAR & STERN 2005, pp. 10-12.
[375] MARQ.2016.D.XXVI.12, MARQ.2016.D.XXVI.43, Kat, 109.1-2
[376] MARQ.2016.OSC.XXV.55, Kat.109.3
[377] MARQ.2022.S48.XXVII.7, MARQ.2022.S48.XXVII.23, Kat.109.4-5

1b csoport: Félgömbalakú, kissé kiszeleső formájú tálak (110. ábra)

A zöld, monokróm mázas tálak egy másik csoportját alkották azok a félgömbalakú tálak, amelyek, alacsony talpgyűrűvel és kissé megvastagodó, legömbölyített peremmel rendelkeztek.

Anyaga: vörösesbarna, homokkal és apró kövekkel soványított, durva tapintású agyag, belső oldalán, illetve a perem külső oldalán (kb. az edény feléig) vastag fehér engób, rajta áttetsző sötétzöld máz.
Keltezés: ez típus csak a belső szuburbiumban feltárt ház (2022/XXVII. szelvény[378]) betöltéséből került elő. Mind anyagában, mind formájában, illetve mázazásában is már a mamlúk korra keltezhető, formailag is a 14 – 15. századi leletegyüttesekből előkerült táltöredékekkel rokonítható.

2. csoport: Ívelt oldalú, kihajló peremű tálak (110. ábra)

A sárga, monokróm mázas tálakhoz hasonló formájú edénytípus, erősen kihajló szögfej peremmel, a perem és az öböl találkozásánál bordával.

Anyag: sárgásvörös, homokkal soványított agyag, külsején fehér engóbon sötétzöld máz.
Keltezés: a margati vár területéről csak az MB5-7 kereszteskori betöltéséből került elő (2008.III.1.A szelvény[379]). Formailag és agyaga alapján a 13. századra keltezhető sárga, monokróm mázas edényekkel rokonítható, így feltehetően a keresztes korra keltezhető. Párhuzamai a kereszteskori johannita várakból ismertek.

3. csoport: Karinált tálak

3a csoport: Karinált tálak, egyszerű, tagolatlan peremmel (111 - 112. ábra)

Összesen 4 töredéket lehetett egyértelműen ehhez a csoporthoz sorolni, ezek közül két tál esetében volt lehetőség a teljes profil vizsgálatára, amelyek az 2022/XXVII. szelvény betöltéséből kerültek elő[380]. Ezek formailag megegyeztek egymással, feltehetően egy készlet részei lehetettek. Alacsony talpgyűrűs, karimált tálak voltak, függőleges, lekerekített peremmel. A kiegészíthető tálakon kívül még két peremtöredékeket lehetett ide sorolni. A külső

[378] MARQ.2022.S48.XXVII.18, MARQ.2024.S48.XXVII.3, Kat.110.6-7
[379] MARQ.2022.MB5.III.31, Kat 110.8
[380] MARQ.2022.S48.XXVII.1-2, Kat. 112.6-7.

szuburbium területéről került elő egy, az előzőhöz formailag hasonló, ám annál nagyobb peremátmérővel rendelkező töredék.

Anyag: vörös, vörösesbarna, homokkal soványított, nagyobb méretű fehér szemcséket tartalmazó agyag. Belső oldalán, valamint a perem külső oldalán fehér engóbon sötétzöld máz található.

Keltezés: A külső szuburbiumból (OSC) előkerült töredékek[381] egyértelműen a 13. századra keltezhetőek. Formailag elkülönültek azok a töredékek, amelyek a konyha 2009/XXVI. szelvényének betöltéséből kerültek elő[382]. Ezek anyaga (narancssárga, homokkal soványított agyag), valamint peremkialakítása (megvastagodó szögfejperem) kissé eltért a fentebb bemutatott töredékektől. Peremátmérőjük alapján egy nagyobb méretű tálhoz tartozhattak, lelőkörülményeik alapján inkább a 13. századra keltezhetőek. Ugyanakkor a belső szuburbiumban feltárt 2022/XXVII. szelvény házának betöltése a többi töredék alapján valamikor a 13. század végén 14. század elején történhetett meg. Így ezt a típust inkább a 13 – 14. század elejére keltezhetjük.

3b csoport: Karinált tál sima peremmel, külsején egy bordával díszített (113. ábra)

A karinált edények egy másik csoportját alkották a nagyobb átmérőjű tálak (tányérok) csoportja, amelyek külső oldalán egy bordadíszítés volt megfigyelhető. A margati vár területéről nem kerültek elő olyan töredékek, amelyek ehetőséget adtak volna a teljes tál forma vizsgálatára.

Anyag: sárgásvörös, homokkal soványított, jó kiégetésű agyag, vastag fehér engóbbal és áttetsző, zöld monokróm mázas.

Keltezés: formai párhuzamai a mamlúk kori leletegyüttesekből ismertek. A margati anyagból csak a konyha betöltéséből került elő ebbe a csoportba sorolható töredék[383], lelőkörülménye alapján a 13. századra keltezhető.

3c csoport: Karinált, kihajló peremű peremtöredék (113. ábra)

A karinált tálak egy másik csoportját alkották a kissé kihajló, kettős tagolású peremű tálak, Ebből a csoportból mindösszesen egy kisebb töredék kerület elő Margatban.

Anyaga -halványvörös, homokkal és apró kaviccsal soványított agyag, vékony fehér engóbbal, valamint halvány sárgászöld mázzal.

[381] MARQ.2016.OSC:XXV.80, MARQ.2016.OSC.XXV.39, Kat. 111,2, 4
[382] MARQ,2016,D,XXVI.13, MARQ,2016,D,XXVI.42, MARQ,2016,D,XXVI.41, Kat. 111.1, 3, 5
[383] MARQ.2016.D.XXVI.6, Kat. 113.8

Keltezés: a töredék a külső szuburbium területéről került elő[384], előkerülési körülményei alapján a 13. századra keltezhető, hasonló töredékek ismertek a johannita várak kereszteskori leletegyütteseiből

4. csoport: Kanelurázott oldalú töredékek (113. ábra)

A feldolgozott töredékek esetében jellemzően nem lehetett megfigyelni az edény oldalán díszítéseket, illetve, ha voltak is, például bordadísz, akkor ezek jellemzően a perem környékére korlátozódtak. Mindösszesen egy olyan töredék került elő a 2011/XXV. szelvény betöltéséből, amely függőleges bordával, kanelurával díszített. Félgömbalakú tál töredéke, a pereme függőleges és két horonnyal díszített[385].

Agyag: halványvörös, bézs színű homokkal soványított agyag, vékony fehér engóbbal és jó minőségű áttetsző zöld ólommázzal.

Keltezés: az előkerült töredék a lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető.

Értékelés:

A sárga, monokróm mázas töredékekkel szemben jóval kisebb számban fordultak elő a vár leletanyagában zöld mázas töredékek. Műhelykörzetük feltehetően azonos lehet, ennek tisztázása azonban még további kutatásokat igényel, A zöld, monokróm mázas tálakat annak ellenére, hogy a 13. századi leletegyüttesekben is előfordulnak, inkább a mamlúk korszakhoz (14 -15. század) köti a kutatás, és mind a sárga, mind pedig a zöld mázas változat esetében elmondható, hogy jóval kisebb figyelem irányult rájuk, mint a sgraffito díszes tálakra vagy épen az import kerámiákra. A nagyobb műhelyek mellett azonban az egyre hangsúlyosabb szerep jut a kisebb, esetlegesen helyi műhelyek feltérképezésének, amely segítheti a későbbiekben annak tisztázását, például, hogy a mázatlan levesestálakkal vagy esetleg a sgraffito díszes tálakkal azonos műhelyekben készülhettek-e a monokróm mázas tálak.

A kevés töredék ellenére a margati anyagból annyi kirajzolódott a feldolgozás során, hogy míg az egyszerű, karinált vagy félgömbalakú tálak (1. és 3. csoport) mindkét korszak leletegyütteseire jellemzőek voltak, addig az ívelt oldalú tálak (2. csoport) inkább a 13. századra keltezhető rétegekben fordultak elő. Az utolsó három csoportba csak egy – egy töredék tartozott, így ezek keresztes korra való keltezése bizonytalan.

[384] MARQ.2016.OSC.XXV.47, Kat. 113.9
[385] MARQ.2016.OSC.XXV.79, Kat, 113.10.

V.1.3.3. Észak- szíriai monokróm mázas tálak

Leírás, jellemző:

A monokróm mázas tálak utolsó csoportját alkották az észak- szíriai műhelyhez köthető monokróm mázas edények, amelyek jellemzően a Port St. Simeon-i áruval együtt fordultak elő. Anyagában, mázazásásában megegyezik a polikróm sgraffito tálakkal.

Tipológia:

1. csoport: Csipkézett peremű tálak (114. ábra)

Kisméretű, ívelt oldalú tálak, csipkézett peremmel

Agyag: halványvörös, bézs, homokkal soványított agyag

Díszítés: fehér engóbon áttetsző, fehér egyszínű máz

Keltezés: ehhez a csoporthoz csak egy kiegészíthető tál tartozott a külső szuburbiumban feltárt lakóház (MB1 -2011/XXV. szelvény)[386] betöltéséből. lelőkörülményei alapján a 12. század második felére – 13. századra keltezhető.

Értékelés:

Nehezen keltezhető tárgytípus, kevés töredéke ismert a keresztes várak területéről, egyedül Akkóban fordult elő[387]. Párhuzamai azonban ismertek Antiochiából (Port St. Simeonból)[388] és Kinet[389] feltárásából. Viszonylag kevésbé ismert, ez részben azzal is magyarázható, hogy töredékeiben nehezen felismerhető forma. Anyagában a Port St. Simeon-i áruval rokonítható.

V.1.3. Engóbos festésű tálak (slipware)

A mázas kerámiák egy következő csoportját alkották az engóbbal festett edények, amelyeket a kereszteskori anyagi kultúrát taglaló szakirodalom slipware-nek nevez. A jellegzetes élénkvörös anyagú, engóbbal festett motívumokkal díszített tálakat sárgás, vagy zöldes áttetsző ólommázzal vonták be, amely az edény vöröses agyagán sötétbarna színt eredményezett[390]. A tálak mintázata kezdetben, vagy a teljes öblöt lefedő díszítés volt (hálóminta), vagy egy

[386] MARQ.2016.OSC.XXV.30., Kat. 114.1
[387] STERN 2012, p. 55.
[388] VORDERSTRASSE 2005a p. 122.
[389] BLACKMAN & REDFORD 2005, p. 104, p.160-161, 40. ábra.
[390] Az újabb kutatások felvetették, hogy a slipware edények esetlegesen a bejruti műhelyhez köthető (STERN 2012, p.44-45). Véronique François véleménye alapján ez a durvább anyagú slipware esetben lehet igaz. FRANÇOIS ET AL., 2003, p. 327.

központi motívumot (például csillag) ábrázolt[391]. A későbbiekben a sgraffito díszes tálakhoz hasonlóan az engóbos festésű tálak mintázata is egyszerűsödött, elnagyoltabbá vált. A díszítés mellett a mamlúk korra az edényformában is bekövetkezett egy változás, a tálak mellett megjelentek a szélesebb peremű, laposabb, nagyméretű tányérok is[392].

Leírás, jellemzők

A margati anyagból motívumkincsük alapján. mind a központi, mind pedig a hálómintával díszített darabok ismertek, a teljes motívum vizsgálatára azonban csak néhány teljes profillal rendelkező tál esetében volt lehetőség. A feldolgozott anyagban a laposabb, szélesen kihajló, tányéralakú töredékek fordultak elő nagyobb számban, a tálformák (mind a karinált, mind pedig az ívelt oldalúak) jóval kisebb arányt képviseltek. Az edények anyaguk szerint két altípusra oszthatóak, egyrészt a vörösesbarna, narancssárgás színű töredékekre (ez a gyakoribb), illetve vörös, anyagában nagyobb fehér szemcséket tartalmazó durva tapintású csoportra. Peremkialakításuk változó, mind az egyszerű, kissé megvastagodó típusú, mind pedig a kihajló peremű töredékek megtalálhatóak közöttük. A tálak alacsony, jellemzően utólag kiesztergált talpgyűrűvel rendelkeztek.

Az engóbos festésű tálak keltezésével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az élénk vörös, durvább tapintású agyagból készült csoportot Edna Stern a bejrúti műhelyhez köti. Ennek a típusnak az elterjedése elsősorban az egykori frank területekre korlátozódott, a 13. századi utáni leletanyagokból nem ismert[393]. Ezzel szemben a finomabb tapintású, vörösesbarna agyagból készült típus, amely szintén megjelenik a 13. századi leletegyüttesekben is, tovább él a 14 - 15. században. A margati vár leletegyüttesei kapcsán elmondható, hogy az engóbos festésű tálak aránya a biztosan 13. századra keltezhető leletegyüttesekben minimális, a 14 - 15. századi, illetve azt követő időszakok leletanyagaiban azonban már jóval nagyobb számban fordultak elő, ekkor azonban már csak a finomabb tapintású csoportot lehetett kimutatni a leletanyagban.

Tipológia

1. csoport: Karinált oldalú tálak (115. ábra)

Viszonylag kevés töredék tartozott ebbe a csoportba, ezek közül egy esetben lehetett a teljes profilt vizsgálni, amely az alacsony talpgyűrűvel rendelkezett. Kiszélesedő forma jellemzi, kissé megvastagodó függőleges peremmel és lekerekített peremszéllel.

[391] AVISSAR & STERN 2005, p. 19-20.
[392] AVISSAR & STERN 2005, p. 19.
[393] STERN 2012, p. 47-48.

Anyaga: élénkvörös, homokkal soványított agyag, belsejében sárga, áttetsző máz alatt fehér engóbos, festett minta.
Keltezés: az ehhez a csoporthoz tartozó töredékek, mind a 13. századi leletegyüttesekből (2018/I. szelvény[394], 2009/XXVI. szelvény[395], külső szuburbium[396]), mind pedig a kevert, későbbi keltezési anyagok között (konyha 2008-ban feltárt kevert betöltése[397], 2011/XXX. szelvény felső, kevert rétegei[398]) előfordultak így a margati anyag alapján nehéz keltezni. Formai párhuzamok alapján a töredékek a 13 - 14. századra keltezhetőek.

2. csoport: Kiszélesedő, kissé megvastagodó peremű tálak (116. ábra)

Ehhez a csoporthoz csak peremtöredékek tartoztak, a teljes profil nem volt vizsgálható. Kissé kiszélesedő forma, a perem kissé megvastagszik. Az edény belsejében fehér, engóbbal festett vastag motívumok azonosíthatóak.
Agyag: élénkvörös, homokkal soványított agyag, jó kiégetésű, fehér engób festéssel rajta áttetsző sárga ólommáz.
Keltezés: ez a típus Margatból a konyha alsóbb, 2009-ben feltárt rétegeiből ismert[399], így lelőkörülménye alapján a 13. századra keltezhető. Ugyanakkor mindösszesen két töredék került csak elő.

3. csoport: Tölcséresen kiszélesedő formájú tál (116. ábra)

Félgömbalakú, tölcséresen kiszélesedő formájú tál, kissé megvastagodó peremmel.
Agyag: élénkvörös, homokkal soványított, durva tapintású agyag, vastag fehér engób festéssel, áttetsző sárgásbarna ólommázzal
Keltezés: viszonylag kevés töredék tartozott ide, anyaga alapján egy peremtöredék, illetve két aljtöredéket soroltam ide, amelyek mind a külső szuburbium területéről (2011/XXII. és 2011/XXV. szelvény)[400] ismertek, így lelőkörülményeik alapján a 13. századra keltezhetőek.

[394] MARQ.2018.U.I:14, Kat.115,1
[395] MARQ,2016,D,XXVI.38, Kat. 115.3
[396] MARQ.2016.OSC.XXV.59, Kat.115.4
[397] MARQ,2019.M2.XIII.64, Kat. 115.5
[398] MARQ.2022.MB5.XXX.12, Kat. 115.2
[399] MARQ,2016,D,XXVI.32, MARQ,2016,D,XXVI.35, Kat.116.1-2
[400] MARQ.2016.OSC.XXII.41, MARQ.2016.OSC.XXV.56, MARQ.2016.OSC.XXV.60, Kat. 116.3-5

4. csoport: Szélesen kihajló peremű, sekély tálak (tányérok) (117. ábra)

A tálak mellett a nyitott edények egy másik csoportját alkották a tányérok. Ezek sekély öböllel, szélesen kihajló peremmel rendelkeznek, jellemzően alacsony talpgyűrűvel.

Agyag: élénkvörös, homokkal soványított agyag, vékony fehér engób festéssel az edény belsejében, felületén áttetsző sárgásbarna ólommáz.

Keltezés: ez a típus mind a vár 13. századra keltezhető leltegyütteseiben (külső szuburbium területe[401], az MB5-7 épület nyugati felének beletöltése (2008.III.1.A szelvény)[402] és a konyha 2009-ben feltárt alsóbb rétegei)[403], mind pedig a bizonytalanabb keltezésű betöltésekből ismert (konyha 2008-ban feltárt, kevert anyaga)[404] ismert, a 13 - 15. századon belül pontosabban nem keltezhető a margati anyag alapján.

Értékelés:

Az engóbos festésű edények (slipware) viszonylag csak kis számú töredéke került elő a margati leletanyagból. Annak ellenére, hogy az engóbos festésű edények esetében a többi keresztes vár esetében jóval nagyobb formai változatosság figyelhető meg, a most áttekintett leletegyüttesek alapján úgy tűnik, hogy Margat területére csak az asztali edények (különböző formájú tálak, tányérok) valamint a mécsesek jutottak el, egyéb formák, mint például korsók nem kerültek elő a leletanyagból. A tárgytípus anyagát tekintve viszonylag egységesnek mondható, valamennyi töredék élénk vörös, homokkal soványított agyagból készült. A feldolgozott leletanyagban jellemzően a sárga mázas töredékek domináltak csupán néhány olyan töredéket lehetett azonosítani, amelyet áttetsző zöld ólommázzal vontak be. A slipware edények csoportosításánál a kerámiakutatás elsősorban a mintázat alapján különítette el egymástól a 13. századi, illetve a mamlúk leletanyagot, ez alapján a szélesebb, elsősorban geometrikus, illetve növényi mintákkal, csillagmintával díszített tárgyak elsősorban a 12 - 13. századra jellemzőek. A 14-15. századra pedig népszerűbbé váltak a teljes edény belsőt kitöltő, vékony vonalakkal készített mintázatok (ún. szőttes mintázatok)[405].

A slipware edények gyártását illetően nem egységes a kutatás, nem lehetett még egyértelműen műhelyhez, illetve műhelykörzethez kötni. Mivel igazán népszerűvé a keresztes kort követően vált, sokáig elsősorban helyi műhelyek termékeinek gondolták, pontosabb műhely megnevezés

[401] MARQ.2016.OSC.XXII.28, Kat. 117.1
[402] MARQ.2022.MB5.III.30, Kat. 117.2
[403] MARQ,2016,D,XXVI.31, Kat. 117.3
[404] MARQ.2019.M2.XIII.33, Kat, 117.4
[405] AVISSAR & STERN 2005, p. 19-20; STERN 2012, p. 47; STERN ET AL, 2020, p. 133-134

nélkül. Feltehetően a finomabb tapintású agyagból készült töredékek, amelyek a margati anyag nagy részét alkották, ebbe a körbe sorolhatók. A durvább tapintású agyagból készült töredékek, amely a margati anyagban csak a 2. csoportban fordult elő, illetve úgy tűnik az engóbos mécsesek is ebből az agyagból készülhettek. Ez a típus, amelyet Edna Stern az akkói vár töredékein végzett kerámiaanalízis alapján a bejrúti műhelyhez kötött.[406] A viszonylag kis számú töredékek azonban nem teszik lehetővé a margati anyagon belül ennek pontosabb csoportosítást, az előkerült töredékek az eltérő agyagú 2. csoporton kívül a 13 – 15. századon belül nehezen keltezhetőek[407].

V.1.4. Nyugat - európai import áru

A leletanyag kisebb részét alkották a különböző import tárgyak, ezek jellemzően három irányból érkeztek a vár területére (részletesen lásd a kereskedelmi kapcsolatokról szóló fejezetnél). Az import tárgyak közül a legkisebb számban a nyugati import tárgyai kerültek elő Margat területéről, ezek egy része is inkább a vár kereszteskori uralmának végére volt keltezhető.

Az itáliai import kerámia egyik legelterjedtebb típusai az úgynevezett protomajolika töredékek voltak. A protomajolikák megjelenése a Kelet – Mediterráneum térségében egyértelműen két korszakhoz köthető: egyrészt a 12. században a keresztes hadjáratok megindulásával megélénkült a dél és észak – itáliai térségekről a nyugat-európai kerámiák kereskedelme, így ekkor feltehetően nagy számban érkezhettek a térségbe nyugati típusú kerámiák is[408]. Másrészt, ha a korábbi időszakhoz képest kisebb mértékben is, de a 14. század második felében is létezett a térségben kereskedelem a mamlúk birodalom és az itáliai városállamok, elsősorban Velence és Genova között[409]. A Genova és a szíriai tengerparton fekvő Latakia városa között fennálló kereskedelmi kapcsolatra a 14. századi, mamlúk források is utaltak. Arra, hogy ez a kapcsolat nem csak a nagyobb városok között, hanem a tengerparti egyéb települései között is fennmaradhatott Major Balázs hívta fel a figyelmet. A 14. század eleji, ciprusi összeírásokban fennmaradt személyneveket vizsgálva, kimutatható volt, hogy a genovai menekültként megnevezett lakosok között számos olyan személy is szerepelt, akik nevük alapján nem a nagyvárosokhoz, hanem a partvidék egyéb településeihez, például Margathoz voltak

[406] STERN 2012, p. 47
[407] Nem zárható ki, hogy ezt az egyébként relatíve egyszerűen elkészíthető edényt többek közt Qal'at Shaykh Dib mellett is gyártották volna. Itt nagy mennyiségben és változatosságban kerültek elő fazekak – táltöredékek a viszonylag kicsi vár alól. Egy lehetséges műhely meglétét erősíti, hogy a helyiek szerint a közelben kiváló agyagbánya van, amire alapozva még 100 évvel ezelőttig is folyt a kerámiagyártás (MAJOR, 2015a, p. 141).
[408] A kereskedelmi kapcsolatok változásával részletesen a kereskedelmi kapcsolatok fejezetben foglalkozunk.
[409] JACOBY, 2017, p. 33-34

köthetőek[410]. Így, ha áttételesen is, de talán hozzájuk köthetőek a margati vár területéről előkerült, kései Pó - völgyi kerámiatöredékek[411].

V.1.4.1. Protomajolika

Leírás, jellemzők:

A keresztes korban a protomajolika az egyik legelterjedtebb nyugat-európai import kerámia a térségben. A típushoz tartozó töredékek ismertek többek között a mai Szíria, Izrael, Egyiptom és Ciprus területéről. [412]A korábban egységesnek gondolt protomajolika estében az újabb kutatások, különösen a kerámiaanyagvizsgálatok, pontosították a korábbi tipológiai rendszereket, elkülönítve egymástól a szicíliai, illetve a dél - itáliai műhelyek termékeit. Mázazásukban, agyagukban is eltértek egymástól, míg ugyanis a festett díszítésű dél – itáliai proto-majolikák világos agyagból készültek és jellemzően önmázzal fedettek, addig az észak – itáliai típus ólommázas, vörös agyagból készült, és bekarcolt sgraffito díszítéssel rendelkezett. A margati anyagból mindösszesen három oldaltöredék került elő, ezeket jellemzően formai párhuzamok alapján határoztam meg.

Tipológia:

A bizánci import árukhoz hasonlóan (égei áru, Zeuxippus-i áru), a Margatból előkerült néhány töredékek itt is az Edna Stern – féle rendszer alapján tipologizáltam[413].

1. csoport: Apuleai protomajolika (118. ábra)

A margati anyagból összesen öt töredék ismert. Formailag a tárgytípus esetében a tálak a népszerűbbek, a kívül díszített korsók sokkal ritkábban fordultak elő a Kelet-Mediterráneumból, a margati anyagból ez utóbbi nem ismert. A tálak jellemzően félgömbalakúak, alacsony talpgyűrűvel, a margati töredék is egy fenék töredék. A tálak pereme a párhuzamok alapján vagy egyszerű megvastagodó, vagy szélesen kihajló lehetett.[414]

Anyag: halvány bézs, világos, homokkal erőteljesen soványított agyag. Az edény belseje jellemzően önmázzal fedett, gyakran a perem külső oldala is. A festés (jellemzően barna, zöld, sárga) a fehér háttéren helyezkedik el.

[410] A ciprusi összeírásokban de Margato néven szerepelnek, mint genovai menekültek (MAJOR, 2015a, p. 161).
[411] MARQ.2022.MB5.XXX.1 és MARQ.2022.MB5.XXX:16 (Kat. 118.7-8)
[412] PRINGLE 1982, 110-111, Fig 1.
[413] AVISSAR & STERN 2005, p. 65 - 66.
[414] AVISSAR & STERN, 2005, p. 65.

Díszítés: az edények jellemzően egy központi motívummal díszítettek, itt mind a geometrikus, mind a növényi minta előfordul csak úgy, mint az emberábrázolás vagy épen az állatábrázolás. A peremen ezenkívül ismétlődő geometrikus minták figyelhetőek meg. A margati töredék ezek közül az állatábrázolásos töredékek közé tartozik, azon egy oroszlánláb azonosítható.
Keltezés: csak a vár 13. századi leletegyütteseiből ismert (külső szuburbium -2011/XXV. szelvény[415], 2016/I. szelvény[416], 2008.III.1.A. szelvény[417]). Hasonló díszítésű protomajolika tálak a keresztes várak, például Appolonia - Arsuf[418] 13.századi leletanyagiból ismertek.

2. csoport: Protomajolika RMR (118. ábra)

A protomajolika töredékek egy másik csoportját alkották az ún. RMR típusú töredékek. A csoportot David Whitehouse különítette el, illetve nevezte el, a betűszó a díszítéshez használt színeket takarja (Ramina, Manganeses, Rosso). Ez elkülönítés alapját az adja, hogy Whitehouse anyagvizsgálatai alapján az ehhez a csoporthoz tartozó edények mázaiban jóval kisebb arányú az ón jelenléte[419], szemben az apuleai csoporthoz tartozó töredékekhez képest.

Az RMR típusú edények formai szempontból két nagyobb csoportot alkotnak, a tölcséresen kiszélesedő, karinált tálak csoportját, valamint a sekélyebb, szélesen kihajló peremű tányérokét. Mindkét típus alacsony talpgyűrűvel rendelkezett.[420]A margati vár, pontosabban a külső szuburbium (OSC) területéről mindösszesen két tál töredékei ismertek, amelyek formailag a tányérok csoportjába voltak sorolhatóak.

Anyag: világosbarna, bézsszínű, kissé porózus tapintású agyag jellemzi. Az edény belsejében fehéres ón máz figyelhető meg, ezen pedig festett díszítés, jellemzően barna vagy vörös.
Díszítés: egyszerű motívumkincs jellemzi ezt a tárgytípust, jellemzően csak a perem díszített, általában vonalkötegekkel. Az edény közepét rendszerint üresen hagyják, vagy háromszög mintával díszítik.

[415] MARQ.2016.OSC.XXV.37- 38, Kat. 118.1-2
[416] MARQ.2016.X1.I.59, Kat. 118.3
[417] MARQ.2022.MB5.III.50 -51, Kat. 118.4-5
[418] TAL 2011, p. 58-59
[419] WHITEHOUSE 1980:82-83, AVISSAR & STERN, 2005, p. 69.
[420] AVISSAR & STERN, 2005, p. 69.

Keltezés: a típus viszonylag jól keltezhető, elsősorban a Korinthoszban feltárt töredékek alapján, ahol a 13. század utolsó évtizedeire keltezték az ásatók[421]. A kereszteskori várak közül a típus töredékei csak 'Atlitból[422] , illetve Akkóból[423] ismertek.[424]
A margati anyagból csak a külső szuburbium területéről ismert[425], így beleilleszthető a 13. század végi horizontba.

3. csoport: Graffita Arcaica (118. ábra)

Elsősorban a kései, már részben a mamlúk korhoz is köthető leletegyüttesekben tűnik fel az itáliai import áruk egy következő csoportja, a Graffita Arcaica, de a 13. század közepi – végi anyagban is előfordulnak, ha igazán népszerűvé majd csak a 14-15. században válnak is. A tárgytípus két fő csoportra osztható a gyártás helyét illetően, Graffita Arcaica Tiranica (Itália nyugati partvidéke), valamint Graffita Arcaica Padana (a Pó síkság.)[426]

A margati anyagból mindösszesen két darab töredéket lehetett ehhez a típushoz kötni, így a tipológia alapját itt is az Edna Stern féle rendszer adta.[427] Ez alapján a Graffita Arcaica Padana, azaz a Pó vidéki csoportba voltak sorolhatóak. Formailag a tálak között mind az öblösebb, félgömbalakú tálak, mind pedig a sekélyebb tányérok is ismertek ebből a típusból[428], a margati töredék egyértelműen az utóbbi, a sekélyebb tányérok csoportjába sorolható.

Anyag: jellemzően sárgás - vörös vagy rózsaszínes, nagyon jól iszapolt agyagól készültek soványításukban azonban néha nagy méretű fehér szemcséket tartalmaznak. Az edény belseje fehér engóbbal fedett, időnként a perem külső oldala is, amelyen áttetsző ólommáz figyelhető meg, A máz fehéres vagy halvány sárga a közepén (ott, ahol jellemzően vastagabb), de sárgásbarna, illetve zöldmáz foltokkal díszített, hasonlóan a polikróm sgraffitókhoz.

Díszítés: Az edény belső oldalán bekarcolt geometrikus, növényi mintával vagy ritkábban állatalakkal díszített. Jellemzően központi motívumos, a peremem, illetve az öböl oldalán jellemzően változatos kitöltésű vonaldíszítés, (rácsminta, ívek, folytonos, vagy szaggatott vonalak) figyelhető meg.

---

[421] SANDERS 1989, p. 193.
[422] RAIRET 1998 I 167-174, 1998 II. 60-62, pls 26-27.
[423] Jó párhuzama AVISSAR & STERN 2005, p. 161 Pl. XXIII.: 2.
[424] Edna Stern hívja fel rá a figyelmet, hogy valószínűleg a viszonylag ritka előfordulás pont azzal magyarázható, hogy csak a 13. század legvégén keresztes kézen lévő várak területéről ismertek, azon lelőhelyeken, amelyek hamarabb a mamlúkok kezére került, nem fordul elő.
[425] MARQ.2016.OSC:XXII.52, Kat. 118.6
[426] AVISSAR & STERN 2005, p. 72-73.
[427] AVISSAR & STERN 2005, p. 72.
[428] AVISSAR & STERN 2005, p. 73.

Keltezés: A margati anyagban a biztosan 13. századta keltezhető leletegyüttesekből nem, csak a később záródó betöltési anyagokból (kórház – 2011-XXX. szelvény)[429] ismert. párhuzamai alapján inkább a 14. századra keltezhető. Jó párhuzama került elő Crac des Chevaliers várából.[430]

Értékelés

A feldolgozott anyagban elenyésző volt a nyugati – import kerámiák aránya, ebbe a csoportba összesen 5 töredéket lehetett sorolni, a nagyobb kikötővárosok esetében mind például Akkó sem jellemző, hogy nagyon nagy számban kerülnek elő. Szintén csak 1-2 töredék ismert a korszak másik nagyobb johannita várából, Crac Des Chevaliers-ből. Ha kronológiai szempontból vizsgáljuk a kevés töredéket, szembeötlő, hogy egyedül az észak - itáliai protomajolikák azok, amelyek biztosan 13. századi leletegyüttesből került elő, a többi import töredék már inkább a 14 – 15. századra keltezhető, mind a párhuzamok, mind pedig a margati lelőkörülményeik alapján.

V.1.4.2. Itáliai mázas karinált tál

(***119. ábra***)

Leírás jellemzők:

Az előző csoporthoz hasonlóan ez a tárgytípus is inkább a 14-15. században vált népszerűvé, azonban már a 13. századra jellemző leletanyagokban is előfordulhat.

Tipológia:

Anyaga: vörös, sárgásvörös, vagy narancssárgásvörös árnyaltú agyag, fehér nagyobb méretű mészkőszemcsékkel soványított agyag. Külsején monokróm máz, mind a sárga, mind pedig a zöld változata ismert. Előbbi esetében jellemzően csak az edény belsejét, illetve külső oldalát, utóbbi esetben nem ritka, hogy az edény külső oldalát is mázazták. Engób a zöld máz esetében mindig megfigyelhető, a sárga mázas esetében előfordul, hogy közvetlenül az agyagra kerül a máz.

[429] MARQ.2022.MB5.XXX.1, MARQ.2022.MB5.XXX.16, Kat, 118.7-8.
[430] BURÁNSZKI: *Everyday Life*.., (megjelenés alatt) p. 6.

Keltezés: A margati anyagból jellemzően a 13. század végi 14. század eleji betöltési rétegekből ismert[431]. Karinált (szögben törő) forma, a perem és a váll találkozásánál egy bordával díszített.

Értékelés:

Ez a tárgytípus a 13. századi leletegyüttesekből kevésbé ismert, inkább a mamlúk korban jelent meg a térségben. Párhuzamai Ramlából[432], Tripoliból[433] ismertek, feltehetően velencei importként került a térségbe.

V.1.5. Közel – keleti fajansz (fritware)

Leírás, jellemzők:

A díszes asztali edények utolsó csoportját alkották azok a máz alatt festett fritware vagy közel – keleti fajansz néven ismert töredékek, amiket a kutatás Szíria muszlim területein működő műhelyekhez köt. Ennek jellegzetes anyaga jól elkülöníthető a leletanyagban, ugyanakkor a jellemzően porózus tapintású agyag általában ledobja magáról a mázat, így sok esetben a díszítés nem, vagy csak nehezen vizsgálható. A közel – keleti fajansz áru a 12. században jelent meg a muszlim területeken Szíriában, illetve Egyiptomban, Rakka mellett a másik fő központ Damaszkusz lett, de valószínűleg további műhelyek is létezhettek a belső – szíriai területeken.[434] A legkorábbi műhely talán Ma'arrat al-Nu'man közelében helyezkedhetett el, a kutatásban az itt előkerült árú Tell Minis ware – ként ismert[435]. Az iszlám kerámiakutatásban jól ismert típus, a keresztes várak anyagaiból azonban viszonylag kevés töredék ismert, azok is inkább a 13. századra keltezhető leletegyüttesekből. A kereszteskori, közel – keleti fajansztöredékek egy lehetséges csoportosítását adta Arthur Lane az iszlám kerámiaművességről írt munkájában, rendszerének alapját a különböző stíluskritikai eltérések jelentették[436].

Tipológia:

A margati anyagban mind a 13. századi, mind pedig a 14 - 15. századi leletegyüttesekből ismertek, azonban mamlúk kori anyagokban jóval nagyobb számban és formai

[431] Pontos lelőhelye bizonytalan, 2011-ben a Khan1-ben feltárt gödrök egyikéből került elő. MARQ.2011.12, Kat. 119.1
[432] STERN 2022 p. 104-105. 4.1 ábra.
[433] SALAMÉ-SARKIS 1980, 29. ábra.
[434] AVISSAR & STERN 2005, p. 25.
[435] PORTER & WATSON 1987.
[436] LANE 1971, p. 15-20.

változatosságban fordultak elő. Az előkerült anyag igen töredékes, kevés edény esetében lehetett vizsgálni az edény formáját, így az anyag tipologizálását Edna Stern, illetve Mariam Avissar rendszere alapán végeztem el, amely alapvetően Arthur Lane rendszerén alapult.[437] Ez az edények motívumkincsén alapult, az alapján négy csoportot különít el a kutatás: 1, máz alatt feketével festett, áttetsző vagy türkíz mázú edények, 2, feketével, kékkel és pirossal festett a máz alatt, 3, feketével és kékkel festett az áttetsző máz alatt, 4, kékkel festett áttetsző máz alatt. A kutatás az első két csoportot a 12 -13. századra teszi, a 3. csoportot a 13. század közepétől a 14. századig keltezi, a 4. csoport tagjait a 14. század végére 15. századra keltezi[438]. A margati anyagból a máz alatt festett csoportból az 1. 3. és a 4. csoporthoz tartozó töredékek ismertek, valamint olyan töredékek, amelyek a monokróm mázas edények csoportját képezik.

1. csoport Kék monokróm mázas töredékek (120. ábra)

Mindösszesen egy kisebb peremtöredék tartozott ebbe a csoportba[439].

Agyag: fehér, halvány bézs, homokkal erősen soványított, porózus agyag (fritware). Külsején vastag türkiz máz.

Keltezés: a margati anyagból a külső szuburbium területéről ismert (OSC- 2011/XXV. szelvény), az innen előkerült többi kerámia alapján a 13. századra keltezhető.

2. csoport. Kékkel festett fritware türkíz máz alatt (120. ábra)

Az ehhez a csoporthoz három kisebb oldaltöredék tartozott, mindhárom karinált tál oldaltöredéke[440]. Ezt a típust a kutatás egyértelműen a rakkai műhelyhez a köti[441].

Agyag. halvány bézs színű homokkal soványított agyag. Kék festett mintán türkízkék máz figyelhető meg mindkét oldalán.

Díszítés: stilizált növényi motívum

Keltezés: a margati töredék lelőkörülményei alapján 13. századra keltezhető, a külső szuburbiumban feltárt kápolna (2011/XXII. szelvény) illetve lakóház (2011/XXV. szelvény) betöltéséből ismert[442].

[437] AVISSAR & STERN 2005, p. 25-26.
[438] AVISSAR & STERN 2005, p. 26.
[439] MARQ.2016.OSC.XXV.71, Kat. 120.1.
[440]
[441] AVISSAR & STERN 2005, p. 26, lsd Remarks fejezetrész.
[442] MARQ.2016.OSC.XXII.34, MARQ.2016.OSC.XXV.71, MARQ.2016.OSC.XXII.75, Kat. 120.2-4.

3. csoport: Áttetsző máz alatt feketével és kékkel festett edények (120. ábra)

A margati leletanyagban összesen négy edény több töredéke tartozott ide.[443]. Itt lehetőség volt egyes tárgytípusok esetében a forma vizsgálatára is, a mivel a külső szuburbiumban feltárt ciszterna (2011/XXIV. szelvény) betöltéséből egy edény több össze nem illő darabja is előkerült[444]. Utóbbi a kissé ívelt oldalú töredékek alapján feltételezhető, hogy esetleg egy kivállasodó korsóhoz tartozhatott, hasonló ismert a 13. századból Akkóból[445].

Valószínűleg ebbe a típusba sorolható egy, a 2011/XXV. szelvény betöltéséből előkerült aljtöredék is, itt azonban csak a fekete festés nyoma maradt meg.[446]

Agyag: fehér, homokkal erősen soványított agyag. Külsején a festés felett áttetsző ólommáz

Díszítés: a máz alatt fekete és kék geometrikus vagy stilizált minta.

Keltezés: a külső szuburbiumból, a kápolna alatt feltárt ciszterna betöltéséből került elő (2011/XXIV. szelvény), lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető.

4. csoport: Áttetsző máz alatt kékkel festett edények (kék- fehér áru) (121 - 122. ábra)

A fritware töredékek közül a legnagyobb számban ehhez a csoporthoz tartoztak töredékek kerültek elő a vári leletanyagból. Formailag két típusba sorolhatóak, egyrészt egy kisebb kb. 8-9 cm átmérőjű tálkákra[447], valamint egy nagyobb méretű, 30-31 cm peremátmérőjű. vastag falú, ívelt oldal, szélesen kihajló tálra[448]. Utóbbi lelőkörülményei alapján minden bizonnyal a 14. századra keltezhető. A kisebb méretű tálak ívelt oldalúak, egyszerű, tagolatlan peremmel, alacsony talpgyűrűvel rendelkeztek.

Agyag: fehér porózus, homokkal erősen soványított agyag, kék festéssel és vastag áttetsző mázzal.

Díszítés: mind a geometrikus minta (jellemzően függőleges sávozás), mind pedig a stilizált növényi minta is ismert a margati anyagból.

Keltezés: a töredékek jellemőzen két helyszínről a kórház 13. századra keltezhető leletegyütteséből (2008.III. 1.A. szelvény), valamint a belső szuburbium 13-14. századra keltezhető lakóházának (S48 - 2022/XXVII. szelvény) betöltéséből ismertek, utóbbiak egyértelműen a mamlúk korhoz köthetőek.

---

[443] MARQ. 2016.XXIV.8, MARQ.2016.OSC.XXV.70, MARQ.2016.OSC.XXV.29, MARQ.2022.MB5.III.70 Kat. 120. 5-8.
[444] MARQ. 2016.XXIV.8, Kat. 120.7.
[445] STERN, 2012, p. 52 Fig 4: 18.
[446] MARQ.2016.OSC.XXV.29, Kat. 120.8.
[447] MARQ,2022,MB5.III.32, MARQ:2024.S48.XXVII.8-10, MARQ.2024.S45.XXVII.6, Kat. 122,2-6
[448] MARQ.2024.S48.XXVII.5, Kat. 121.1

Értékelés:

A várban a közel-keleti fajansz kerámiák csak nagyon töredékesen fordultak elő, ami nem tette lehetővé a tárgyak pontosabb tipológiai csoportosítását. A keresztes államok muszlim területekkel való élénk kapcsolatát mutathatja, hogy nemcsak a várak, hanem a környező falvak leletanyagából is ismert ez a tárgytípus, mind a későbbi, mamlúk kori időszakban, mind pedig a 12-13. században[449]. Korábban a kutatás a közel – keleti fajanszkerámiát az írott források alapján elit árunak vélte és egy központosított műhelyt feltételeztek[450], az újabb eredmények azonban rámutattak, hogy sokkal nagyobb körben és szélesebb társadalmi rétegeknek gyárthatták.[451]

V.1.6. Mázatlan tálak

Az asztali használatra szánt edények utolsó nagyobb csoportját az egyszerű, díszítetlen tálak alkották, amelyek nagy mennyiségben ismertek a kereszteskori várak leletanyagaiból. A nagyszámú töredék ellenére nem mutattak nagy formai változatosságot, kialakításuk, a sokszor eldolgozatlanul hagyott, elnagyolt részletek azonban jó alapot nyújtottak a készítéstörténeti megfigyelésekhez.

Leírás, jellemző:

A levesestálak vagy mázatlan tálak a kereszteskori leletanyag egyik jellegzetes tárgytípusa, párhuzamai elsősorban a johannita várakból ismertek, többek között Akkóból[452]., Apollónia – Arsufból[453] vagy Crac des Chevaliers-ből[454] de kis számban ismert például Korinthoszból is[455]. Mivel kezdetben az akkói vár anyagában azonosították nagy számban, a szakirodalomban akkói tálként is ismert[456]. Formai szempontból viszonylag egyhangú típus, jellemzően ívelt oldalú, egyszerű tagolatlan peremű, alacsony talpgyűrűs tálak, azonban a felületük díszítésében már eltérőek lehetnek az egyes várak területéről ismert típusok. A margati anyag kivétel nélkül mázatlan tálakat tartalmazott, míg az akkói[457], illetve a Crac des Chevaliers-i anyagban[458] a

[449] MAJOR 2015a, p. 24.
[450] MILWRIGHT 1999, p. 517; PRINGLE 1986a, pp. 461-463.
[451] REDFORD & BLACKMAN 1997, p. 236.
[452] AVISSAR & STERN 2005, pp. 82-83, STERN 2012, pp. 34-38.
[453] ZIFFER 2011, p. 75 BURÁNSZKI 2024, pp. 33- 35.
[454] BURÁNSZK, 2024, pp. 33-35.
[455] SANDERS 1987, p. 185.
[456] AVISSAR & STERN 2005, p. 82-83, STERN 2012, p. 34-38.
[457] AVISSAR & STERN 2005, p. 82-83, STERN 2012, pp. 34-38.
[458] BURÁNSZKI 2024, p. 33-35.

fehér engóbbal bevont típusok domináltak. Bár jellemzően nem mázazták őket, Crac des Chevaliers várából kis számban sötétbarna mázas töredékek is előkerültek[459].

Tipológia:

A margati várból, különösen a 2016/I. szelvényből előkerült töredékek formailag három csoportba lehetett sorolni, amelyek közül a 2. csoporthoz tartozott a töredékek kétharmada. Annak ellenére, hogy legnagyobb számban várudvar területéről (2016/I. szelvény) ismert, ebből a betöltésből nem kerültek elő olyan, kisebb méretű mázatlan tálak, amelyek például Akkó, illetve a Crac de Chevaliers- várából is ismertek[460], utóbbiak Margatban egyedül a kórház (2008.III.1.A) és a konyha (2008/XII. szelvény) feltárt rétegeiben fordultak elő.

V.1.6.1. Nagyobb méretű tálak

1. csoport: Öblösebb tálforma (122 – 125. ábra)

Félgömbalakú, öblösebb forma, kissé kihajló, keskeny peremmel. A perem jellemzően tagolatlan, de néha a peremszélen vagy az öböl és a perem találkozásánál egy borda figyelhető meg. Alacsony talpgyűrű jellemzi, amelyet sokszor csak utólag ragasztották az edényre, ezeket sokszor csak elnagyoltan dolgozták el, ezért előfordul, hogy az edények „csálék", ferdék. Méretük viszonylag egységesnek tekinthető, peremátmérőjük 16-18 cm, magasságuk 9 – 10 cm között váltakozott. Űrtartalmuk kb. fél liter volt. A margati anyagból ismert kétféle öblös táltípus közül ez volt a kevésbé népszerűbb[461].

Agyag: jó kiégetésű, homokkal és apró szemcséjű kaviccsal soványított agyag, amelynek színe a vörösesbarnától narancssárgán át vörösig terjedt. Falvastagsága 0,5 – 0,6 cm között váltakozott.

2. csoport: Ívelt oldalú tál enyhén kihajló peremmel

A vár területéről ismert töredékek és majdnem ép edények jelentős része ehhez az egyetlen típushoz tartozott. A töredékek nagyrésze díszítetlen volt (2a csoport), néhány töredék esetében azonban megfigyelhető volt a peremen a már említett fehér engóbos festés (2b csoport). A többi típus esetében ez utóbbi nem volt jellemző.

[459] BURÁNSZKI 2024, p. 33-35.
[460] STERN 2012, p. 34-38, BURÁNSZKI 2024, p. 33-35.
[461] MARQ.2016.OSC.XXII.4, MARQ,2016,OSC,XXV,25, MARQ,2016.X1.I.3-7, MARQ.2016.X1.I.9, MARQ.2016. X1.I.12 -15, Kat. 123.1-4, 124.5-8., 125.9-12

2a csoport: Ívelt oldalú, díszítetlen tálak (126 – 127. ábra)

A tálak formailag ívelt oldalúak, enyhén kihajló, egyszerű tagolatlan peremmel. Az előző csoporthoz hasonlóan a peremszél, illetve néha az öböl és a perem találkozása egy bordával díszített. A tálak peremátmérője 20 - 21 cm, magassága 7 – 8 cm között váltakozott, űrtartalma az előző típushoz hasonlóan kb. fél liter lehetett[462].

Agyag: ugyanaz, mint az előző típus

2b csoport: Levesestálak peremükön engób festéssel (128. ábra)

Az ívelt oldalú tálak egy kisebb csoportját alkották azok a töredékek, amelye peremét fehér engób festéssel látták el. Formailag megegyeznek a 2a csoporttal[463].

Agyag: ugyanaz, mint az 1. csoportnál

Díszítés: A teljes anyagot nézve, viszonylag kis számban, összesen 25 edény peremén fehér engóbos festést lehetett megfigyelni, ezek vagy Y, vagy T alakot formáztak. Funkciója ismeretlen, talán valamiféle perembélyegnek, peremjegynek lehet tulajdonítani. Mivel a margati anyagban egy vagy két motívum szerepelt csak, nem valószínű, hogy tulajdonjegyként azonosítható, talán az áru elszámolását segíthette. Az egyéb johannita várak leletanyagaiból nem ismert ilyen engóbos festés, azonban a Crac des Chevaliers-ban feltárt töredékek közül több peremen benyomott, bekarcolt T betű volt megfigyelhető a perem szélén.[464]

3. csoport: Sekély, erősen kihajló tálak (tányérok) (129. ábra)

Az öblösebb tálak mellett jóval kisebb számban kerültek elő ebbe a csoportba tartozó töredékek. A tálakkal szemben vastagabb 0,7 – 0,8 cm falvastagság jellemezte őket. Alacsony talpgyűrű jellemzi őket. Peremátmérője 24 – 25 cm, magasságuk 5 – 5,5 cm között váltakozott. A perem egyszerű, tagolatlan kialakítású[465].

Agyag: ugyanaz, mint az 1. csoport, azonban ezek jellemzően csak narancssárga színűek voltak

Keltezés: mindhárom csoporthoz tartozó töredékek legnagyobb számban a várudvaron feltárt ciszterna betöltéséből kerületek elő (2016/I. szelvény), és egyértelműen a 13. századra

[462] MARQ.2016.X1.I.17, MARQ.2016.X1.I.25, MARQ.2016.X1.I.31, MARQ.2016.X1.I.56, MARQ.2017.X1.I.3, MARQ.2018.U.I.3, MARQ.2018.U.I:5, MARQ.2018.X1.I.2, Kat. 126.1-4, 127.5-8
[463] MARQ.2016.X1.I.1, MARQ.2016.X1.I.10-11, MARQ.2016.X1.I.116-120, Kat. 128.1-8
[464] Itt kell megjegyeznünk, hogy hasonló T alakú bevágással díszített tálak kerültek elő a margati várból is, a Q1 kemence alól. (Mayssam Youssef szóbeli közlése). Ennek feldolgozását kezdetben az ásató végezte, azonban már a feldolgozás vége felé megkaptam az anyagot közlésre. Az innen előkerült mintegy 15 rekesz kerámia átnézése azonban már nem fért bele ennek a doktori disszertációnak az időbeli keretébe, így ennek eredményei a későbbiekben pontosíthatják a vár kerámiatipológiáját, és lehet, hogy választ ad arra a kérdésre, hogy hol kell keresni a vár johanniták előtti, 12. századi leletanyagát.
[465] MARQ.2017.X1.I.10, MARQ.2016.OSC.XXV.57, Kat. 129.1-2

keltezhetőek. Ez a típus párhuzamai alapján is csak a 13. században johannita uralom alatt lévő várak leletanyagában fordul elő. De a várudvaron feltárt ciszterna betöltése mellett kisebb számban a vár valamennyi 13. századra keltezhető leletegyütteséből ismert, a keltezés szempontjából említésre méltó még a kórház területén (2011/XXX. szelvény), a kereszteskori járószint (STR5) alól előkerült néhány levesestáltöredék[466]. A későbbi anyagokban, különösen az oszmán korra keltezhető leletegyüttesekből ez a forma nem ismert, helyette egy ún. virágcserép alak (tölcséresen kiszélesedő forma, enyhén kihajló tagolatlan peremmel) terjedt el, amely azonban már nem talpgyűrűs, hanem jellemzően korongról levágott.[467]

V.1.6.2. Kisméretű levesestálkák

A levesestálak egy másik csoportját alkották a különböző kisebb méretű tálkák csoportja, amely az előzőhöz hasonló, vörösesbarna homokkal és apró kövekkel soványított agyagból készült. A töredékek jelentős része csak peremtöredék, így nem minden esetben lehetett vizsgálni a teljes profilt. Ott, ahol lehetőség volt rá érdemes megemlíteni, hogy korongról levágott volt.

Hasonló kisméretű tálak jóval nagyobb számban fordultak elő Crac des Chevaliers vizsgált anyagában, ott jellemzően két altípusba, egy szélesebb, ívelt oldalú, kissé kihajló peremmel rendelkező tálkák csoportjába, valamint egy szűkebb perem átmérőjű, magasabb, tölcséresen kiszélesedő formájú tégelyek csoportjára lehetett őket osztani. Mindkét típus korongról levágott volt[468].

1. csoport: Ívelt oldalú kisméretű tálkák (129. ábra)

Ívelt oldalú, kissé kihajló, egyszerű tagolatlan peremű tálkák. Peremátmérőjük 10 cm, magasságuk 3,5 - 4 cm között váltakozik

Agyag: vörösesbarna, homokkal és apró kövekkel soványított agyag. Máz nélküliek.

Keltezés: néhány töredék ismert a külső szuburbium területéről[469], azonban legnagyobb számban a konyha területéről, a tüzelőterek (F2 és F3) betöltéséből kerültek elő[470]. Utóbbiak keltezése kicsit problémásabb, de a tüzelőterek betöltése jellemzően 13. századi anyagot tartalmazott szemben a konyha (D) egyéb betöltési rétegeivel. Ezeken kívül további két

[466] MARQ.2022.MB5.XXX.19, kép nélkül
[467] Ilyen táltípusok legnagyobb számban a nagyterem oszmán korra keltezhető betöltéséből kerületek elő. Közöletlen anyag.
[468] BURÁNSZKI 2024, p. 34-35.
[469] MARQ.2016. XXV. 57, kép nélkül
[470] MARQ.2016.D.XXVI.3, MARQ.2016.D.XXVI.22, MARQ.2016.D.XXVI.24, Kat. 129.3-5

kiegészített töredék ismert a konyha területéről, ezek pontos előkerülési helye a konyhán belül nem ismert[471].

Értékelés

A különböző johannita várakban feltárt töredékek formailag kismértékben eltértek egymástól, azonban funkcióban hasonló szerepeket tölthetettek be.[472] Ezek az egyszerű, hasonló űrtartalmú tálak a főként a 12. század végén - 13. században johannita uralom alatt álló várak területéről ismertek nagy számban[473], és mindenhol a 13. század végén záródó leletegyüttesekhez köthetőek. A tálak funkciója, illetve használata kapcsán érdemes még megemlíteni, hogy valamennyi johannita vár területéről jellemzően egy helyről, és nagyon nagy mennyiségben kerültek elő. A margati anyagban az X1 ciszterna betöltéséből (2016/I. szelvény) előkerült töredékeknek mintegy 82%-át alkották csak a levesestálak töredékei (igaz ebben mindhárom altípus töredékei is benne vannak). A margati vár esetében az aljtöredékek alapján megközelítőleg 500 db edény töredékei kerültek elő a ciszterna betöltéséből, ebből 64 db tál teljesen ép vagy kiegészíthető volt. Különösen az alsó, iszapos réteg (STR 9) betöltéséből kerültek elő szinte teljesen ép tálak. Ez arra utalhat, hogy nagy mennyiségben akkor kerülhettek földbe, amikor a mamlúkok, a hatalomátvételt követően, kitakarították a várat.

Crac des Chevaliers -ban az ún. „esplanade" alatti területről (2018/20. szelvény) kerültek elő nagyszámban levesestál töredékek, a fehér, habarcsos modern kori padló (STR3) alól. A töredékeket méretük alapján két főcsoportba, illetve ezeken belül további két - két alcsoportba lehetett sorolni. A tálak legnagyobb számban egy típus, a félgömbalakú, enyhén kihajló peremű tálak csoportjába tartoztak (Type IA). Ennél jóval kisebb számban lehetett azonosítani a feltárt töredékek között olyan töredékeket, amelyek a sekélyebb, tányérszerű típusba voltak sorolhatóak (Type IB). A nagyobb méretű töredékek mellett a Crac des Chevaliers várából előkerültek olyan kisebb méretű tálak töredékei is, amelyeket szintén két nagyobb csoportba lehetett sorolni. Ezek közül a legnagyobb számban a kisebb méretű 4-5 cm magas, 10-11 cm átmérőjű, egyszerű, kihajló peremű tálak kerültek elő, egy másik magasabb, tégelyszerű forma töredékei jóval kisebb számban fordult elő a feldolgozott leletanyagban[474]. A margati tálakkal szemben a Crac-i tálak eltérő, jól iszapolt, finom tapintású agyagból készültek, ugyanakkor

[471] MARQ.2017.D.1, Kat. 129.6, MARQ.2017.D.2. (kép nélkül)
[472] BURÁNSZK, 2019, p. 269-272.
[473] AVISSAR & STERN 2005, p. 82.
[474] BURÁNSZKI, 2024, p. 35.

ezzel szemben kialakításuk egyszerűbb, elnagyoltabb volt. Egyszerűbb volta a peremkialakításuk is, jellemzően csak kissé kihajlóak, tagolás nélküliek.

Mind a Crac des Chevaliers-ben, mind pedig az Akkóból ismert levesestálak eltértek a margati tálaktól, míg ugyanis előbbi esetében a töredékek között nagyszámban találtunk mázas tálakat is, jellemzően sötétbarna mázzal[475], addig az akkói várban a Johannita Központ területén feltárt leletanyagban a fehér engóbos töredékek domináltak[476]. A margati várból egyetlen egy olyan töredék került eddig elő, amely az akkói tálakhoz hasonlóan fehér engóbbal fedett. Ez egy kisméretű tálka volt, egyszerű, kihajló, tagolatlan peremmel, amely a refektórium 2010-es feltárásakor került elő [477]

Nem zárható ki, hogy a margati tálak, hasonlóan az akkói tálakhoz egy közeli helyi műhely termékei lehettek, anyaguk alapján biztos, hogy nem azonosak sem az akkói, sem pedig a Crac-i tálakkal. Akkóval ellentétben, a margati anyagban biztosan ehhez a csoporthoz csak a tálakat lehetett sorolni, egyéb edényformák, például korsók nem kerültek elő. Ugyanakkor a margati monokróm mázas tálak esetében érdemes megemlíteni, hogy azok, mind agyagukban, mind pedig formailag rokoníthatóak a levesestálakkal, így akár ugyanazon műhely termékei is lehetnek, ennek igazolása azonban majd csak egy esetleges petrográfia vizsgálat után lehetséges.

A tárgytípus johannita étkezéshez való kötését már többen felvetették. A johannita regulából, illetve elsősorban a nagyobb városok, mint például Akkó esetében rendelkezünk arra vonatkozóan információval, hogy miként történhetett a zarándokok, illetve a szegények étkeztetése. A korabeli források alapján tudjuk, hogy ez jellemzően valamiféle sűrű levest vagy kását, valamint kenyeret jelentett, utóbbi előállításához mind Crac des Chevaliers, mind Arsuf vagy éppen Margat esetében is ismerjük a vár nagyméretű kemencéit.[478] Véleményem szerint ezek az egyszerű, mázatlan tálak ennek a feladatnak az ellátására, valamint a lovagok és a várban élő egyéb szolgálónépek érkeztetésére szolgálhatott. A későbbi korszakokból való eltűnését Margatban részben az étkezési kultúra változása okozhatta, a mamlúk kortól ugyanis inkább a közös tálból evés terjedt el ismét, amely miatt nem volt szükség nagyon nagy mennyiségben erre az edénytípusra.

[475] BURÁNSZKI, 2024, p. 33.
[476] STERN 2012, p. 37.
[477] T/3734, kép nélkül
[478] A margati kemencékről, illetve a keresztes várak étkezéséhez kapcsolódón lsd Mayssam Youssef (YOUSSEF, 2019, p. 128-146) vagy Jean Mesqui szintén 2019-ben megjelent tanulmányát a keresztes várak konyháiról, kemencéiről (MESQUI 2019, p. 5-34

V.2. Konyhai edények

Az asztali áru mellett a kerámiatöredékek következő nagy csoportját alkották a konyhai használatra szánt edények, mint például a főzőedények, illetve az előkészítéshez és tároláshoz használt különböző, nagyméretű tárolóedények.

V.2.1. Főzőedények

A leletanyagon belül jól elkülöníthetőek voltak a különböző sütő – és főzőedényekhez tartozó töredékek. Ezek jellegzetes vörös, vörösesbarna agyagból készültek és kívül sötétbarna ólommázzal vonták be őket. A főzőedényeket formailag három nagyobb csoportra lehetett osztani, a gömbölyű aljú fazekakra, az egyenes aljú, kiszélesedő formájú serpenyőkre, illetve az ívelt oldalú sütőtálakra. Annak ellenére, hogy jellegzetes anyaguk miatt könnyen elkülöníthetőek voltak a leletanyagban, viszonylag kis számban kerültek elő ebbe a típusba sorolható töredékek.[479]

V.2.1.1. Fazekak

Leírás, jellemzők:

A kereszteskori fazekak különböznek a magyarországi típusoktól, inkább a bográcsokkal rokoníthatóak. Az edények alja minden esetben gömbölyű, a perem kissé behúzott, a vállon pedig fül vagy bütyök helyezkedik el. Jellegzetes sötétbarna mázzal rendelkeztek, ez általában az edény alját borította, ritkább esetben pedig a teljes belső oldalát és a peremét is. A keresztes korban a legnépszerűbbek azok a típusok voltak, amiket a kerámiaanalízis és a párhuzamok alapján a bejrúti környéki műhely(ek)hez lehetett kötni[480], de ezek mellett a keresztes várak anyagaiban, így a Margatban is előfordultak olyan jellemzően vastagabb falú, rossz minőségű mázzal bevont töredékek is, amelyek feltehetően már a helyi gyártáshoz köthetőek. Formailag jól elkülöníthetőek egymástól a 12. századra keltezhető gömbölyű fazekak és a 13. században megjelenő mély, egyenes, bordázott oldalú fazéktípusok[481]. Utóbbi a helyi gyártású anyagban nem ismert.

[479] AVISSAR & STERN, 2005, p. 91-92.
[480] STERN & WAKSMAN, 2003, p 173-175.
[481] AVISSAR & STERN, 2005, p. 9 4.

Tipológia:

1. csoport: Gömbölyű aljú fazekak szalagperemmel (130 -131. ábra)

A 12 -13. században az egyik legnépszerűbb fazéktípus a gömbölyű aljú fazék, háromszögletű füllel, valamint kissé behúzott, megvastagodó szalagperemmel. A két főbb csoport közül a keresztes kutatás ezt véli a korábbi típusnak, azonban helyi változatai egészen a mamlúk korig tovább élnek. Ekkor azonban a keresztes korra jellemző magasan felhúzott fül már nem jellemző.

Agyag: vörösesbarna vagy vörös homokkal és apró kövekkel soványított, durva tapintású agyag.

Díszítés: A korai edények esetében jellemzően csak az edény alja volt mázazva, általában sötétbarna áttetsző ólommázzal, az edény pereme, illetve felső része azonban mázatlan volt. A fazék oldalai általában díszítetlenek, azonban néha előfordul, hogy az edény vállán apró bekarcolt vonalakkal díszített.

Keltezés: a keresztes korra keltezhető típusai valamennyi 13. századra tehető leletegyüttesből ismertek a vár területéről[482], de kisebb számban azokban a leletegyüttesekben is előfordultak, amelyek a 13. század végén a 14. század elején kerülhettek a földbe[483]. Utóbbiakban azonban inkább a vastagabb falú, helyi gyártású edények domináltak.

2. csoport: Gömbölyű aljú fazekak kihajló peremmel (132. ábra)

A gömbölyű aljú fazekak egy másik csoportját alkották a kissé megvastagodó, kihajló peremű fazekak. A margati anyagból csak peremtöredékek ismertek, de párhuzamok alapján formailag hasonló az előző csoporthoz. A perem vízszintesen kihajló, belső oldalán jellemzően sötétbarna máz.

Anyag: vörös, homokkal és apró szemcséjű kövekkel soványított agyag, anyagában nagyobb méretű fekete és fehér szemcsék. A perem mázatlan.

[482] MARQ.2018.U.I.10, MARQ.2017.X1.I.15, MARQ.2018.U.I.11, MARQ.2018.U.I.28, MARQ.2016.D.XXVI.17, MARQ.2017.X1.I.14, MARQ2018U.I.8, MARQ.2018.U.I.7, MARQ.2018.X1.I.24, MARQ.2018.X1.I:26, Kat. 130. 1-3, 5-7, 131.8-11

[483] MARQ.2024.S48.XXVII.27. Kat. 130.4

Keltezés: a margati töredékek a 2016/I. szelvényből[484], külső szuburbiumból (2011/XXV. szelvény)[485] és a konyha tüzelőhelyeinek betöltéséből (2009/XXVI. szelvény)[486] ismertek. Lelőkörülményei és párhuzamok alapján a 13. századra keltezhető

3. csoport: Helyi gyártású fazekak gömbölyű aljú fazék (133. ábra)

A gömbölyű aljú fazekak harmadik nagyobb csoportját alkotják azok a fazekak, amelyek formailag szintén a gömbölyű aljú fazekak közé sorolhatóak, azonban anyagukban eltérnek azoktól. Kissé behúzott, megvastagodó, vízszintesen levágott peremmel rendelkeznek, a teljes profil vizsgálatára egy esetben volt lehetőség.[487] Ez alapján kivállasodó, a feneke felé erősen összeszűkülő forma jellemzi. A vállhoz négy, kisméretű, ovális átmetszetű fül csatlakozott.
Agyag: vörösesbarna, homokkal soványított agyag.
Díszítés: a helyi gyártású fazekak mázas és máz nélküli változatai is ismertek. Általában nem mázazták a teljes edényt, inkább annak csak belső, alsó részét.[488] Ez azonban sokszor nehezen vizsgálható, mivel jellemzően ez érintkezett leginkább a hővel, így kevés töredék került elő. A mamlúk kori töredékek esetében úgy tűnik, hogy megváltozott egy kicsit a mázazás, és inkább az edény felső részét és a peremét, mázazták, de ezeknél a töredékeknél a máz jellemzően rossz minőségű, opálos.

Keltezés: a 2022/XXVII. szelvényből előkerült teljes profillal rendelkező fazék párhuzamai mamlúk kori leletegyüttesekből ismertek, míg töredékei 13. századi rétegekből is ismertek[489], lelőkörülményei alapján így a 13-14. századra keltezhető típus.

4. csoport: Mély, bordázott oldalú fazekak fedőhoronnyal (134 - 136. ábra)

A 13. század közepén új forma jelent meg a leletanyagban, amelyet a szakirodalom mély, bordázott oldalú fazekaknak hív. A korábbi típusok vastag falához képest ez jóval vékonyabb, sokszor megfigyelhetőek rajta a korongolásnyomok. Alakjukat tekintve kevésbé gömbölyűek, inkább egyenes oldalúak, a perem szélesebb, a fazék szélességével megegyező Peremátmérőjük 23 - 26 cm között váltakozott. A peremformák változatosak, kissé megvastagodó, vízszintesen levágott, illetve gömbölyű perem is ismert, új formaként azonban megjelent a fedőhornyos peremtípus is [490].

[484] MARQ.2017.X1.I.16, Kat. 132.2
[485] MARQ.2016.OSC.XXV.4, Kat. 132.1
[486] MARQ.2016.D.XXVI.16, Kat. 132.3
[487] MARQ. 2024.S48.XXVII.29., Kat. 133.1
[488] AVISSAR & STERN 2005, p. 94-95.
[489] MARQ.2017.X1.I.17, Kat. 133.2
[490] AVISSAR & STERN, 2005, p. 92.

A mély, bordázott oldalú fazekak egyik legjellemzőbb típusa a fedőhornyos fazékperemek.

Anyag: sötétvörös, barnásvörös, homokkal és apró kaviccsal soványított, durva tapintású agyag, anyagában néha nagyobb fehér, illetve fekete szemcsék. Az fazekak belső oldala minden esetben sötétbarna, ólommázzal fedett, a máz alatt vékony, fehér agyagos festés (ez vékonyabb, mint a mázas edényeken megfigyelhető fehér engób, gyakorlatilag csak a durva felszín kiegyenlítésére szolgált). Az edény külső oldalán nem minden esetben figyelhető meg mázazás, csak mázfoltok, de a perem külső oldala jellemzően mázazott.

Keltezés: ez a fazéktípus a 13. században jelent meg a kereszteskori leletegyüttesekben. A mamlúk anyagokban már kevésbé népszerű. A margati anyagban ez a fazéktípus inkább csak a 13. századi leletegyüttesekben[491] fordult elő, néhány töredék azonban a 13-14. századra keltezhető leletegyüttesekben (2022/XXVII. szelvény alsóbb rétegei[492]). Ez alapján a 13 - 14. század első felére keltezhető, a 15. századra már nem jellemző ez a típus.

Értékelés:

A fazekak tipológiai párhuzamai a bizánci, illetve az ajjúbida edényművesség között is megtalálhatóak, formailag viszonylag egységesnek tekinthetőek. A gömbölyű aljú fazekak a 12. században jelentek meg a térségben és kisebb formai változásokkal tovább éltek a 14-15. században, illetve az oszmán korban is[493]. A későbbi időszakokban azonban már helyi gyártású változatai, valamint a ciprusi műhely főzőedényei ismertek a térségből. Utóbbi műhely anyaga, eltér a bejrúti műhely sötétvörös agyagától (ez utóbbi agyagtípus a későbbi leletegyüttesekben már nem fordult elő), és inkább egy szürkésbarna agyag jellemzi.

Az Akkóban feltárt töredékek petrográfiai elemzései alapján felvetették, hogy a jellegzetes, jó kiégetésű, sötétvörös agyagból készült a mázas főzőedényeket Bejrútban gyárthatták.[494] Ugyanakkor mind a keresztes korban, mind pedig az azt követő időszakokban egyéb műhelyek (Ciprus, Masyāf) is gyártottak a keresztes kor folyamán főzőedényeket, ezek anyaga azonban eltért a bejrúti műhely anyagától. Emellett a vár területéről számos olyan töredék is ismert, amely arra mutat, hogy a főzőedények esetében helyi gyártással is számolhatunk, különösen a mamlúk korban. Ezeket a töredékeket a mostani tipológiai rendszerben helyi gyártású

[491] MARQ.2016.OSC.XXV.63, MARQ.2022.MB5.III.71, MARQ.2016.D.XXVI.29, MARQ.2016.OSC.XXV.65, MARQ.2018.X1.23, MARQ.2022.MB5.III.61, MARQ.2016.OSC.XXV.82, MARQ.2016.OSC.XXV.8, MARQ.2016.OSC.XXV.10, MARQ.2016.2016.D.XXVI.30, MARQ.2016.OSC.XXV:66, Kat. 134.1-5, 135.8, 136.9-12
[492] MARQ.2024.S48.XXVII.28, Kat. 135.4
[493] AVISSAR & STERN 2005, p. 96.
[494] WAKSMAN ET AL 2008, p. 173-175.

fazekakként határoztam meg. Ez a csoport agyagában nem tekinthető egységesnek, azonban további anyagvizsgálatok nélkül egyelőre nehezen bontható további alcsoportokra. Nem zárható ki, hogy például a konyha betöltéséből feltárt, mállékony, narancssárgás agyagú töredék[495] a Masyāf környéki műhelyhez köthető[496].

Az edényformákkal kapcsolatban érdemes még megemlíteni, hogy annak ellenére, hogy fedőhornyos peremkialakítás miatt feltételezhető, hogy esetleg valamilyen fedőt is használhattak, a margati leletanyagból, a biztosan 13. századra keltezhető leletek között, nem ismerünk fedőtöredéket.

V.2.1.2. Serpenyők

Leírás, jellemzők:

A fazekak mellett két másik tárgytípus is anyagát tekintve ugyanehhez a csoporthoz sorolható a sütőtálak, illetve a serpenyők. Mindkettő lapos, egyenes aljú forma, azonban míg a sütőtálaknak jellemzően íveltebb oldala van, a serpenyők egyenes oldalú, kiszélesedő formával rendelkeznek. A két típus között kronológiai különbség is megfigyelhető, míg a keresztes korban elsősorban a serpenyők használata volt a jellemző, a mamlúk korban már egyértelműen a sokkal jobb minőségű mázzal rendelkező sütőtálak dominanciája volt kimutatható.[497]

Tipológia:

A serpenyők a 13. századra keltezhető leletegyüttesekben fordultak elő nagy számban. Vízszintes, sokszor átégett alj és tölcséresen kiszélesedő, egyenes oldal jellemzi, pereme háromszögletű, kissé megvastagodó. Anyaga megegyezik a fazekak anyagával (feltehetően ugyanannak a műhelynek a termékei lehettek). Az edény belseje, illetve a perem sötétbarna mázzal fedett. Az edényen, a fazekakhoz hasonló háromszögletű fül is megfigyelhető, ezek kezdetben jellemzően magasan felhúzottak, a későbbiekben már a kisebb méretű fülek a jellemzőek. A serpenyők elsősorban a kereszteskori 12 – 13. század eleji leletanyagra jellemzőek, Margatból elsősorban a külső szuburbium területéről ismertek.

[495] MARQ.2021.M2.XIII.5., kép nélkül
[496] Ezen az álláspontón van az anyag egy részét korábban feldolgozó Ibrahim Shaddoud (SHADDOUD, 2014, p. 37).
[497] AVISSAR & STERN 2005, p. 96.

1. csoport: Bordázott oldalú serpenyő szögfejperemmel (137. ábra)

A feldolgozott serpenyőtöredékeket a legnagyobb számban ehhez a csoporthoz lehetett sorolni. Egyenes aljú, erősen kiszélesedő forma jellemzi, az oldalán apró bordázat (korongolásnyomok). A perem mindkét oldalra megvastagszik, ún. szögfej perem.

Anyaga: vörös, homokkal és apró kövekkel soványított, durva tapintású agyag, anyagában nagyobb méretű fekete és fehér szemcsék. A perem külső oldala és az edény belseje sötétbarna áttetsző ólommázzal fedett, külső oldalán néha mázfoltok.

Keltezés: viszonylag korai forma, párhuzamai a kereszteskori (12 – 13. századi) leletegyüttesekből ismertek[498]. A margati várból csak a külső szuburbium területéről[499] kerültek elő ehhez a típushoz tartozó töredékek, az itteni viszonyok alapján a 13. századra keltezhető.

2. csoport: Megvastagodó peremű serpenyők (137 -138. ábra)

Kissé ívelt oldalú, bordázott oldalú serpenyő, kicsit kihajló, megvastagodó peremmel. Az oldalán kisméretű, háromszög alakú fül figyelhető meg.

Agyag: vörösesbarna, homokkal és apró kövekkel soványított agyag, belső oldalán sötétbarna ólommázzal, külső oldalán mázfoltokkal.

Keltezés: a margati várból a 13. századra keltezhető leletegyüttesekből (X1-2016/I. szelvény[500], U- 2018/I. szelvény[501] és a külső szuburbium betöltéséből[502]) ismert, egy átmeneti formát képez a serpenyők, illetve a sütőtálak között.

Értékelés:

A serpenyők mind a kereszteskori, mind a mamlúk kori anyagban megtalálhatóak, azonban utóbbi időszakban már jóval kisebb számban, feltehetően részben felváltották őket a sütőtálak, amelyek esetében fordított tendencia figyelhető meg. A serpenyők esetében a mind az 1. csoport, mind pedig a 2. csoport a keresztes korra keltezhető, egyik típus sem fordult elő a későbbi korszakokra keltezhető leletegyüttesekben.

[498] AVISSAR & STERN, 2005, p. 96.
[499] MARQ.2016.OSC:XXV:9, MARQ.2018.X1.I.22, Kat. 137.1-2
[500] MARQ.2017.X1.I:17, Kat.137.5
[501] MARQ.2018.U.I.9, MARQ.2018.U.I:29, Kat. 138.2
[502] MARQ.2016.OSC.XXV.61-62, Kat. 137.3-4

V.2.1.3. Sütőtálak

Leírás, jellemzők:

Az ívelt oldalú sütőtálak a 13-14. században tűntek fel, de igazából a mamlúkkorban váltak népszerűvé, ekkor szinte teljesen kiszorították az egyenes oldalú serpenyőket. Peremkialakításuk alapján két csoportba sorolhatóak, egyrészt a vízszintesen levágott peremű (1. csoport) illetve a megvastagodó peremű (2. csoport) sütőtálak közé [503]. Külsején gyakran kisebb fülekkel, bütykökkel díszített.

Tipológia:

1. csoport: Vízszintesen levágott peremű sütőtálak (139. ábra)

Ívelt oldalú sütőtálak, vízszintesen levágott, behúzott peremmel, oldalán több kisebb méretű füllel.

Anyaga: vörösesbarna, homokkal soványított agyag. Az edények belseje, különösen az alsó része sötétbarna ólommázzal bevont. Külseje, illetve a perem felső része máz nélküli.

Keltezés: a margati anyag alapján inkább a 14. századra jellemzőek. A vár 14. század első felében földbekerült leletegyütteseiben(U szektor 2018/I. szelvény felső rétegei[504]) illetve a 13-15. századi anyagot is tartalmazó rétegekből (MB5-7- 2011/XXX. szelvény[505], S48-2022/XXVII. szelvény[506]) ismert.

2. csoport: Megvastagodó peremű töredékek (139. ábra)

A sütőtálak másik csoportját alkották a megvastagodó peremű töredékek, amelyek jellemzően fül helyett már csak egy bordadísszel, ujjbenyomkodással díszítettek. A perem kissé behúzott, oldala enyhén ívelt.

Anyaga: élénk vörös, homokkal és apró kövekkel soványított, durva tapintású agyag, anyagában nagyobb szemcséjű fehér, illetve fekete szemcsékkel. Az edény teljes belső oldalán sötétbarna ólommáz, a perem külseje, illetve az edény külső oldal mázfoltokkal díszített.

Keltezés: az előző típusnál kevésbé elterjedt, csak a belső szuburbiumban feltárt lakóház betöltéséből ismert (2022/XXVII. szelvény[507]).

[503] AVISSAR & STERN, 2005, p. 96.
[504] MARQ.2018.U.I:6, Kat.139.1
[505] MARQ.2022.MB5.XXX.25, Kat.139,3
[506] MARQ.2024.S46,XXVII.26, Kat. 139.2
[507] MARQ.2022.S48.XXVII.24, Kat. 139.4

Értékelés:

A keresztes kori egyenes oldalú serpenyőket a 14. századra felváltották az ívelt oldalú sütőtálak, amelyek elsősorban a vár 13. század végén - 14. század elején földbekerült betöltéseiből, valamint a 13-15. századon belül nehezen keltezhető leletegyüttesekből ismertek, a biztosan 13. századra keltezhető rétegekben azonban nem fordult elő a margati anyagban. Egyedül a 2018/I. szelvény betöltéséből ismert ebbe a csoportba tartozó töredék, azonban itt is annak felsőbb, leletanyaga alapján a 13. század végére, de inkább 14. század első felére keltezhető rétegeiből.

V.2.2. Tárolóedények

Leírás, jellemzők:

A konyhai edények másik nagy csoportját alkották a különböző formájú, nagyméretű tárolóedények. Ezek jellemzően vastag falú, kézzel formált, kiszélesedő peremű, sokszor fésűmintával vagy ujjbenyomkodással díszített edények, amelyek előképeit a bizánci kerámiaművesség edényformái között találjuk meg. Ezeket a nagyméretű tárolóedényeket a 11. század végégig viszonylag nagy számban ismertek a térség leletanyagában. Bár a keresztesek megjelenésével nem tűnt el teljesen ez az edénytípus, de a korábbi időszakhoz képest csökkent a számarányuk. A 12 -1 5. század folyamán három forma válik népszerűvé, ezek közül a legkorábbiak a nagy, kiszélesedő egyenes falú nagyméretű tálak, amelyek főleg a 12 - 13. századi leletegyüttesekben népszerűek. Ezt a típust, a 13. század közepétől egyre inkább az ívelt oldalú, szögfejperemű tálak váltották fel, amelyek népszerűsége a mamlúk korban is megmaradt.[508]. Mivel azonban formai szempontból nem sokat változtak, így a tárolóedények töredékei a 13 -15. századon belül nehezen keltezhetőek[509].

Tipológia:

V.2.2.1. Díszített, nagyméretű tálak

(***140. ábra***)

A nagyméretű tálak a térségben a bizánci periódusban (6 – 10. század) illetve később, egészen a 11. század végéig az egyik legnépszerűbb típus. A későbbi évszázadokban, így a keresztes, illetve a mamlúk időszakokban azonban már csökkent a népszerűsége, de töredékei még előfordulnak a biztosan erre az időszakra datálható leletegyüttesekben is. Formailag nem

[508] AVISSAR & STERN, 2005, p. 84.
[509] MAJOR, 2015a, p. 120.

mutatnak nagy változást, így a 12. század végétől a 15. századig tartó időszakon belül nehezen keltezhetőek.[510]

A nagyméretű tálak általában enyhén kiszélesedő formájúak, egyenes, levágott aljjal. A vízszintesen levágott, kissé lekerekített perem az edény belseje felé megvastagodik.

Agyag: vörösesbarna, homokkal és nagyobb szemcséjű kavicsokkal soványított, fehér szemcsés agyag. Kézzel formált vagy hurkatechnikával, lassú korongolt készült típus.

Díszítés: máz nélküli, külsején, az edény közepe táján, valamint a vízszintesen levágott peremszélen bekarcolt hullámvonalköteg díszítés.

Keltezés: a vár területéről előkerült töredékek nem nyújtanak támpontot a pontos keltezéshez, ugyanis mind a 13. században záródó[511], mind pedig 13-15.századon belül nehezen keltezhető leletegyüttesekből[512] ismertek.

Értékelés:

A tárolóedények egyik főbb típusát alkották a különböző, nagyobb méretű tálak, amelyek peremátmérője sokszor 40 - 45 cm feletti is lehetett. Elsősorban előkészítésre, illetve ételtárolásra használhatták. Mivel nem mutat nagy formai változást, a 13 – 15. századon belül nehezen keltezhető típus, párhuzamai is mind a kereszteskori, mind a mamlúkkori leletegyüttesekből ismertek[513].

V.2.2.2. Hombárok

A nagyméretű tálak mellett az tárolóedények egy másik csoportját alkották különböző hombárok. Ezek között egyrészt megtalálhatóak voltak a kézzel formált vastag falú edények, valamint a vékonyfalú, korongolt, jó kiégetésű hombárok töredékei is. A nagyméretű tálakhoz hasonlóan egyaránt megtalálhatóak voltak a kereszteskori és az azt követő korszakok leletegyütteseiben is.

1. csoport: Bekarcolt díszű tárolóedények (141 – 143. ábra)

A bekarcolt díszű tárolóedények a bizánci edényművességből eredeztethetőek. Gömbölyű testű hombárforma, rövid nyakkal, egyszerű tagolatlan peremmel.

[510] AVISSAR & STERN, 2005, p. 84.
[511] MARQ,2016,OSC.XXII.39, MARQ.2016.X1.I:104, MARQ.2016.OSC.XXV.73, MARQ.2016.OSC.XXII.8, MARQ.2016.X1.I.105, MARQ.2016.OSC.XXII.10, Kat. 140-27
[512] MARQ.2022.MB5.XXX.13, Kat. 140.1
[513] AVISSAR &STERN 2005, p. 85

Agyag: narancssárgásvörös, homokkal és apró kövekkel soványított, anyagában nagyméretű fehér szemcséket tartalmazó agyag.
Díszítés: mázatlan, az edény vállán, illetve a fülön bekarcolt vonaldísszel (rácsminta) vagy hullámvonalköteggel díszített. A bekarcolt díszítésben fehér festés figyelhető meg.

Keltezés: a bekarcolt díszű tárolóedények jellemzően a kereszteskori leletegyüttesekben fordult csak elő, a későbbi korszakokra már nem jellemző[514]. A margati vár területéről legnagyobb számban a külső szuburbium területéről kerültek elő (2011/XXII, 2011/XXVI. szelvény[515]) a belső vár területéről a várudvar (2010/XXXVI. és 2016/I. szelvény[516]), valamint az MB5-7 2011/XXX. szelvény keresztes padlószintje alatti rétegből[517] és a MB5-7 elfalazott ajtónyílásából[518] ismert. Szintén egy ehhez a tárgytípushoz tartozó tárolóedény töredékei kerültek elő a kápolna északi oldalán a vakolat alól[519].

2. csoport: Nagyméretű, széles nyakú hombárok (144. ábra)

A tárolóedények következő csoportját alkották a székes nyakú hombárok. Ezek általában széles, egyenes, egyszerű peremmel rendelkeztek, a peremszél jellemzően kissé lekerekített. A test kihasasodó, jellemzően díszítetlen, gömbölyű vagy omphalos aljjal, az edény nyaka méretéhez képest viszonylag rövid. A fül ovális átmetszetű, vagy piskóta alakú, gyakran egy vagy két bekarcolt vonallal díszített, és jellemzően az edény vállat köti össze vagy a peremmel, vagy pedig a nyak közepéhez csatlakozik.[520].

Agyag: nagyszemcséjű kövekkel, illetve homokkal soványított, vörösesbarna agyag, agyagában nagyobb szemcséjű fekete, illetve fehér szemcsékkel. Kézzel formált, a perem esetleg utólagosan korongolt. Jellemzően vastag falú, rossz kiégetésű töredékek, amelyek a legtöbb esetben szürke magvúak.
Díszítés: mázatlan, jellemzően csak a fülön figyelhető meg bekarcolt díszítés.

[514] AVISSAR &STERN 2005, p. 100
[515] MARQ.2016.OSC.XXII.14, MARQ.2016.OSC.XXII.20, MARQ.2016.OSC.XXII.21, MARQ.2016.OSC.XXII.51, MARQ.2016.OSC.XXVI.9, MARQ.2016.OSC.XXVI.11, MARQ.1016.OSC:XXII.35, MARQ.2016.OSC.XXII.36, MARQ.2016.XXII.40, Kat. 141.1-4, 142.7-8, 143.10-12
[516] MARQ.2016.X1.XXXVI.1, MARQ.2016.X1.I.67, Kat. 142.6,9
[517] MARQ.2022.MB5.XXX:27, Kat. 142.1
[518] MARQ.2022.MB5.III.63, Kat. 143.13
[519] Közöletlen
[520] AVISSAR & STERN 2005, p. 100.

Keltezés: formailag nehezen keltezhető típus, párhuzamai a kereszteskori és a mamlúk kori emlékanyagból egyaránt ismertek mind szentföldi várak leletegyütteseiből[521], mind pedig a margati feltárás anyagaiból[522], így a 13 -15. századon belül pontosabban nem keltezhető.

3. csoport: Bordázott nyakú tárolóedények (144. ábra)

Magasnyakú, egyszerű vagy kissé magvastagodó peremű tárolóedények, gömbölyű aljjal. Jellemzően két nagyobb méretű füllel rendelkeztek, amely a vállat, illetve a nyak középső részét köti össze. A nyak jellemzően bordázott.
Agyag: vörös, homokkal és apró kövekkel soványított anyag, nagy méretű fehér szemcsékkel.
Díszítés: Mázatlan, a nyakon időnként bordadísz figyelhető meg.
Keltezés: a 12-13. századra jellemző típus[523], de bizonyos típusai a 14-15. században is tovább élnek. A margati anyagból elsősorban a 13. századi leletegyüttesekből ismert, legnagyobb számban a külső szuburbiumban, a kápolnától északra feltárt helyiség (2011/XXII B szelvény)[524] betöltéséből ismert több nagyméretű amphoratöredékkel együtt.

Értékelés

A különböző, nagyobb méretű tárolóedények (hombárok) agyagukat, kialakításukat tekintve koránt sem alkotnak egységes csoportot, elsősoran funkciójuk miatt soroltam őket egy csoportba. Pontos készítési helyük nem ismert, azonban a kutatás szerint előképeik alapján a bizánci hagyományokhoz köthetőek, ami nehezíti is a keltezésüket, ugyanis formailag nem sokat változtak a 12 - 15. század között [525]. A margati várból elsősorban a biztosan 13. századhoz köthető leletegyüttesekből () ismertek, így a vár területén elsősorban a 13. századhoz köthetőek a bekarcolt díszű edények, azonban csak nagyon kis számban kerültek elő, így a vári leletanyagon belül nehéz egyértelműen keltezni.

[521] AVISSAR & STERN 2005, p. 101
[522] MARQ.2022.MB5.III.58, MARQ.2016.OSC.XXII.12, MARQ.2016.OSC.XXII.9, MARQ.2016.OSC.XXII.37, Kat. 144.1-4. További töredékek ismertek a S48- 2022/XXVII. szelvény és a 2011/XXX. szelvény betöltéséből is. (kép nélkül)
[523] AVISSAR & STERN 2005, p. 100.
[524] MARQ.2016.OSC.XXII.38, Kat. 144.5
[525] AVISSAR & STERN 2005, p. 100., 166, 3. kép.

V.3. Folyadéktároló edények

Formai szempontból a különböző díszítésű és méretű tálak mellett az edények másik típusát a folyadéktárolásra szánt, zárt edények alkották. Az ide tartozó töredékek jelentős részét a mázatlan, engóbos korsók, illetve asztali amphorák közé lehetett sorolni, a mázas korsók aránya az anyagban elenyésző volt. Ez utóbbi típusokat a könnyebb áttekinthetőség miatt végül itt mutatom be, azonban meg kell említeni, hogy agyag szempontjából ugyanannak a műhelynek a termékei, amelyek a díszes mázas asztali edényeket, vagy épen a főzőedényeket gyártották. Emellett a folyadéktároló edényeken belül külön csoportot alkottak a muszlim eredetű korsó- és kulacstöredékek is.

V.3.1 Mázas korsók

A különböző mázas edénytöredékek közül csak egy – két olyan töredéket azonosítottunk, amelyek formailag nem a tálakhoz, hanem a korsókhoz tartozhattak. Ezek tipologizálását nehezíti, hogy általában az egyes csoportokat csak néhány töredék képviselte, így a margati anyagon belül szűkebb tipológiai csoportosítást nem lehetett végezni. A töredékek meghatározása így, a nyugati import kerámiákhoz hasonlóan, itt is Edna Stern rendszere alapján történt.[526]

V.3.1.1. Monokróm mázas korsók

Leírás, jellemzők:

A tálakhoz hasonlóan itt is mind a sárga, mind pedig a zöld mázas töredékek előfordultak, de mindkét típust tulajdonképpen csak néhány töredék képviselt.

Tipológia:

1. csoport: Egyenes nyakú, egyfülű, zöld monokróm mázas korsó (145. ábra)

Összesen két zöld mázas töredéket lehetett a korsók közé sorolni, egy nyak – illetve egy fültöredéket. A fül egy bordával díszített. Az előkerült töredékek formai párhuzamok alapján egy egyenes nyakú, egyfülű korsótípushoz tartozhattak.

[526] STERN, 2012; bejrúti áru p 45, monokróm mázas formák p: 97-98, sgraffito díszes töredékek p: 55-56, ciprusi korsó: PAPANIKOLA- BAKIRTZI, 1999, p. 91.

Anyaga: vörös, homokkal és apró kaviccsal soványított agyagból készült korongolt korsó, külső oldalán vékony fehér engób és sötétzöld áttetsző ólommázzal.
Keltezés: csak az MB5-7(2011/XXX. szelvény) betöltéséből ismert[527], a szelvény omladékos betöltési rétegéből (STR3), amely kevert, 13 - 15. századi leletanyagot tartalmazott, így ezen belül pontosan nem keltezhető.

2. csoport: Sárga, monokróm mázas korsótöredékek (145. ábra)

A margati várból mindösszesen egy darab sárga mázas korsó töredék került elő. Ez egy 10 cm átmérőjű, lekerekített peremű korsó, a perem alatt egy fülindítással[528]
Agyaga: vörösesbarna, homokkal soványított agyag.
Díszítés: fehér engóbon áttetsző sárga ólommáz
Keltezés: a margati várból a várudvaron feltárt ciszterna betöltéséből ismert (2016/I. szelvény), így lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető. Formai párhuzamai ugyanakkor mind a kereszteskori, mind a mamlúk kori leletegyüttesekből ismertek.

3. csoport: Világoszöld mázas gömbölyded korsó (145. ábra)

Feltehetően szintén egy kisméretű folyadéktároló edényhez tartozhatott ez az aljtöredék, amely a külső szuburbiumból, a 2011/XXV. szelvény betöltéséből került elő[529]. Hasonló mázazással a 13. századi bejúti monokróm sgraffito díszes, asztali edények rendelkeztek[530].
Agyag: halványvörös, homokkal soványított agyag. Külsején fehér engóbon halványzöld máz.
Keltezés: a margati anyagban lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető, a bejrúti monokróm mázas asztali edények párhuzamai szintén a keresztes korra datálható leletegyüttesekből ismertek.

Értékelés:

A feldolgozott anyagból viszonylag kevés olyan monokróm mázas töredék került elő, amely nem tálakhoz, hanem korsókhoz tartozhatott. Ezek a most átnézett agyagban mind a 13. századra, mind pedig a 14. századra keltezhető leletegyüttesekben előfordultak. Agyaguk a

[527] MARQ.2022.MB5.XXX.22, MARQ.2022.MB5.XXX.26, Kat. 145.1-2.
[528] MARQ.2018.X1.I.8, Kat. 145.3
[529] MARQ.2016.OSC.XXV.7, Kat. 145.4
[530] MARQ.2016.OSC.XXII.16, Kat. 103.1

monokróm mázas tálakhoz, illetve mécsesekhez hasonló, feltehetően azzal azonos műhelyben készülhettek.

V. 3.1.2. Bejrúti korsó

Leírás, jellemzők:

A leletanyag feldolgozása során előkerült néhány olyan töredék is, amelyek mind anyagukban, mind mázazásukban megegyezettek a főzőedényekkel, így feltehetően ugyanannak műhelynek a termékei lehettek. Az bejrúti asztali edények között az akkói várból ugyanis ismert egy olyan korsótípus, amely jellemzően három füllel rendelkezett és a füleket különböző figurális rátétdíszekkel, vagy bütykökkel díszítették.[531]

Tipológia

A margati anyagból összesen öt fültöredék került elő, amelyet ehhez a csoporthoz párhuzamai alapján ehhez a típushoz tartozhattak. A fültöredékeket díszítésük alapján három nagyobb csoportba lehetett sorolni.

1. csoport: Bütykös díszítésű fültöredékek (146. ábra)

Ebbe a csoportba a félköríves, külső oldalán bütyökdísszel, vagy ujjbenyomkodással díszített, ovális átmetszetű fültöredékeket soroltam[532].

Agyag: sötétvörös, homokkal és apró kövekkel soványított, durva tapintású agyagból készült, amelyet a főzőedényekhez hasonló sötétbarna áttetsző, vastag ólommáz fedett. A máz alatt engób nem volt megfigyelhető.

Díszítés: A fül töredékek külső oldalán rátét díszek (bütykök) illetve ujjbenyomkodás figyelhető meg.

2. csoport: Plasztikus díszítésű korsó fül (146. ábra)

Összesen egy töredéket lehetett ebbe a csoportba sorolni, amely az analógiák alapján egy korsófül rátét dísze lehet.[533] Hengeres, kúp alakú tárgy, amely alsó végén összenyomott. Nem üreges, így biztosan nem értelmezhető kiöntőcsőrként. Hasonló töredék ismert az akkói várból[534].

[531] STERN, 2012, II. kötet 37. oldal 8 kép., I kötet p. 45.
[532] MARQ.2016.OSC.XXII.6, -7, MARQ.2016.OSC.XXV.76, Kat. 146.1-3
[533].MARQ.2022.MB5.III.72, Kat. 146.2
[534] STERN 2012, II kötet. Pls 49:3, ábra

Anyag: vörös, homokkal és apró kaviccsal soványított, érdes tapintású anyag. Mázatlan, de a töredék alsó részén barna áttetsző ólommáz foltok figyelhetőek meg, így nem zárható ki, hogy a fül alsó része esetleg mázazott volt.
Díszítés: a felső része egy bordával díszített, de maga a tárgy tulajdonképpen egy fül díszítéseként értelmezhető

3. csoport: Díszítetlen fültöredékek (146. ábra)

Ebbe a csoportba azokat a fültöredékeket soroltam, amelyeken nem lehetett egyértelműen díszítésre utaló nyomot azonosítani, azaz nem tartoznak az 1. vagy a 2. csoportba[535].
Anyag: narancssárgás – vörös, homokkal soványított anyag, külső oldalán áttetsző sötétbarna ólommáz.
Díszítés: fehér engóbon áttetsző ólommáz.

Keltezés (1- 3. csoport): ez a korsó típus a 12 – 13. századi leletegyüttesekből ismert, a margati anyagból is csak a 13. századra keltezhető külső szuburbium, valamint az MB5-7 nyugati helyiségének (2008.III.1.A szelvény) anyagából került elő. Igen töredékes anyag, viszonylag kis számban ismert a további várak leletanyagából is. Keltezésüket segítette, hogy formailag valamennyi típus megtalálható volt az akkói vár anyagában, ahol lehetőség volt a korsók szélesebb tipológia vizsgálatára is[536].

Értékelés:

A korsók mind anyagukban, mind pedig mázazásukban megegyeznek a bejrúti műhely által készített főzőedények mázazásával, így valószínűleg azzal azonos műhelyben készülhettek. A típus azonosítását nehezíti, hogy a térség keresztes várainak anyagából is csak kevés töredék ismert, az akkói töredékek mellett még Jaffából ismert.[537] Edna Stern az akkói anyagban két fő típust különített el, egy egyszerű vagy kissé kihajló kiöntőcsőrös típust, amely egyenes, magas nyakkal, gömbölyű testtel és alacsony talpgyűrűvel rendelkezett. Ennél a típusnál a fül a nyak közepét és az edény vállát kötötte össze.[538] A margati anyagból formailag ehhez a típushoz sorolhatóak az általunk 3. csoportként meghatározott díszítetlen töredékek. Az akkói anyagban a másik típust egy magas, tölcséresen kiszélesedő peremű, szűrőbetétes korsó képviselte, amely rendszerint három kisebb füllel rendelkezett, amelyek az edény vállát és a

[535] MARQ.2016.OSC.XXV.98-99, MARQ.2016.OSC.XXII.27, Kat. 146.5-6
[536] STERN 2012 II Pls 48-49, I:45.
[537] BURKE & STERN 2021, p. 83-84; Fig, 7.5 1-2.
[538] STERN 2012 I: 45, Pls 4,.18:7-10.

nyak alsó részét kötötték össze [539]Az utóbbi típusnál megfigyelhető volt, hogy gombokkal vagy egyéb rátétdíszekkel, ujjbenyomkodással díszítették. Véleményem szerint a margati anyagból az 1. és a 2. típus fültöredékei sorolhatóak ide.

V.3.1.3. Sgraffito díszes korsók

Az asztali használatra szánt mázas korsók következő csoportját alkotják a polikróm sgraffito díszes korsók csoportja. Ezek a sgraffito díszes tálakhoz hasonló technikával készültek, a díszítés jellemzően az edény külső oldalán helyezkedik el. A margati anyagban összesen két sgraffito díszes korsó töredékeit lehetett azonosítani, az egyik a ciprusi, a másik pedig a Port St. Simeon-i műhelyhez tartozott.

Tipológia:

1. csoport: Port St. Simeon-i polikróm sgraffito díszes korsó (147. ábra)

Az egyetlen, részben kiegészíthető korsó töredéke a külső szuburbium területéről, az itt feltárt lakóház (MB1) betöltéséből került elő[540]. Az edény felső része hiányzik, de gömbölyű, magas kissé kiszélesedő talppal rendelkező forma, az oldalán egy fülindással.[541]. Anyaga alapján Port St. Simeon-i áru.

Agyaga: világosbarna, homokkal soványított, jól iszapolt, jó kiégetésű agyag.

Díszítése: fehér engóbon áttetsző ólommáz, növényi ornamentikával. Az edény vállán csipkézett díszítés.

Keltezés: a margati lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető, párhuzamai ugyancsak 13. századi leletegyüttesekből ismertek Akkó területéről[542].

2. csoport: Ciprusi polikróm sgraffito korsó (147. ábra)

Az észak – szíriai műhely és vele együtt a Port St. Simeon-i áru mellett a sgraffito díszes kerámiák nagy számban ismertek Ciprus területéről is. A margati várból egy korsó két töredéke került elő a belső szuburbium feltárása során (S48 - 2022/XXVII. szelvény), amely díszítése alapján a ciprusi műhelyhez volt köthető.

[539] STERN 2012 I: p 45, Pls t 4,.19:1-4.
[540] MARQ.2016.OSC.XXV.27. Kat, 147.1
[541] Formailag az akkói várban feltárt töredékek állnak hozzá a legközelebb, azonban ezek jellemzően alacsony talpgyűrűvel rendelkeznek. Itt is csak az kork alsó része ismert. STERN 2012, II. 87: 1-4.
[542] STERN, 2012 II: 87, I: 55-57.

Anyaga: szürkés színű agyagból készült, nagyon jól kiégetett, szinte kőcserép minőségű kerámia. Az edény külső felületén jó minőségű, vastag áttetsző ólommáz. A margati anyagban nem, de a Thesszaloniki Múzeum anyagában mind vörös, mind pedig halványvörös anyag is ismert.[543]

Díszítés: a ciprusi sgraffito díszes kerámiák esetében a növényi, illetve geometrikus minták mellett jellemző a központi motívumos állatábrázolások (jellemzően madár, halak), illetve az emberábrázolások (lovag). A margati töredékeken két alak azonosítható [544]

Keltezés: a Thesszaloniki Múzeumban őrzött darabokat a kutatójuk a 13. század végére – 14. századra keltezik,[545], a margati töredékek is erre az időszakra keltezhetőek, a belső szuburbiumban felárt ház betöltését a vár mamlúk kézre kerülése után kerülhetett földbe.

Értékelés

Annak ellenére, hogy a sgraffito díszes tálak nagyon nagy mennyiségben kerültek elő mind a vár, mind pedig a külső szuburbium területéről, az ugyanezen technikával díszített korsók már jóval kisebb számban azonosíthatóak a leletanyagban. A sgraffito díszes korsók a többi kereszteskori vár anyagában sem voltak gyakoriak.

V.3.2. Máz nélküli korsók

A máz nélküli korsók legnagyobb részét a különböző bézs vagy sárgásvörös agyagból készült, díszítetlen oldaltöredékek alkották, amelyek külső oldalát rendszerint fehér engób fedte. Mivel ez az agyagtípus mind az egyfülű korsóknál, mind pedig a nagyobb méretű kétfülű amphoráknál is megfigyelhető volt, feltehetően ugyanannak a műhelynek a termékei lehettek. Ezt a műhelyt Edna Stern, illetve Yona Waksman a petrográfia adatok alapján a libanoni partvidékre, Tripoli környékére lokalizálta.[546]

A fehér engóbos töredékek mellett a mázatlan korsók egy másik csoportját alkották a vörös anyagú korsók töredékei. Ezek a bejrúti főzőedényekhez hasonló anyagból készültek, nem zárható ki, hogy esetleg ugyanannak a műhelynek a termékei lehettek[547].

[543] PAPANIKOLA- BAKIRTZI, 1999, p. 91, mintázatában hasonló táltöredék.
[544] MARQ.2022.S48.XXVII.14.1-2, Kat. 147. 2a-b
[545] PAPANIKOLA- BAKIRTZI, 1999, p. 91.
[546] STERN 2012, p. 38-40
[547] STERN 2012, p. 40 -41

V.3.2.1. Vörös anyagú korsók

Leírás, jellemzők:

Az újabb kutatás mutatott rá arra, hogy a bejrúti műhely termékei között nemcsak a sötétbarna mázas főzőedénytöredékek, hanem ugyanabból az anyagból készült korsók is megtalálhatóak voltak, még ha az előbbiekhez képest jóval kisebb számban is.[548]. A margati anyagban a vörös anyagú korsókat peremkialakításuk alapján két nagyobb csoportba lehetett sorolni, az egyik csoportot a lóherealakú szájjal rendelkező korsók alkották, a másik csoportba pedig az egyenes, bordázott nyakú korsókat lehetett sorolni.[549]

A margati anyagban az MB5-7 épület (2008.III. 1.A és 2011/XXX szelvények), az 2016/I. szelvény betöltéséből, illetve a külső szuburbium területéről kerültek elő nagyobb számban ehhez a típushoz tartozó töredékek. A töredékek kivétel nélkül különböző méretű asztali használatra szánt folyadéktároló edényekhez tartoztak. A perem- illetve a fültöredékek mellett ide soroltam azokat a kisméretű fenéktöredékeket is, amelyek méretük alapján szintén korsóként azonosíthatóak. A legtöbb töredék esetében nem lehetett teljes profilt vizsgálni, egy teljesen kiegészített darab ismert a vár területéről a PIT4 betöltéséből[550], amely alapján a többi töredék rekonstruálhatóvá vált[551]. A perem- illetve a fültöredékek mellett ide soroltam azokat a kisméretű fenéktöredékeket is, amelyek méretük alapján szintén korsóként azonosíthatóak.

Tipológia:

1. csoport: Egyenes nyakú korsó (148. ábra)

Anyagában az előző csoporthoz hasonló típus, a nyak- illetve a peremkiképzés azonban eltérő. Magas, szűk, bordázott nyak, a perem kissé megvastagszik. Teljesen kiegészíthető darab nem került elő, így az edény formáját nem lehetett vizsgálni.

Agyag: vörös, nagyobb szemcséjű agyaggal soványított agyag.

Keltezés: ez a típus két helyszínről, az MB5-7 kevert betöltéséből (2011/XXX. szelvény)[552], valamint a 2016/I. szelvény betöltéséből[553] került elő nagy számban. Egy töredék ismert még a

[548] Azokat a töredékeket, amelyek részben mázazottak voltak, vagy a külsejükön egyértelmű mázfoltok azonosíthatóak voltak, a mázas edények között tárgyaltam. Ide csak azokat a töredékeket soroltam, amelyek egyértelműen mázatlanok voltak.

[549] Ennek legközelebbi párhuzamai STERN 2012, II: Pl. 4.6: 3-4.

[550] MARQ.2016.PIT4.1, Kat. 149.1

[551] A Khan területén 2010-ben feltárt 4 gödör anyagát Areej Soleiman dolgozta fel MA szakdolgozatában (SOLEIMAN 2020), így alapvetően nem része a doktori dolgozatnak. Ugyanakkor a doktori dolgozat feldolgozása során szükségessé vált az itt feltárt gödrök, különösen a PIT3, illetve a PIT4 anyagának újraértékelése, így néhány esetben utalunk az itt előkerült töredékekre. A későbbiekben indokolt lehet az itt feltárt leletanyag újra értelmezése is.

[552] MARQ.2022.MB5.XXX.23, MARQ.2022.MB5.XXX.20, Kat. 148.1,3

[553] MARQ.2018.X1.I.40-42, MARQ.2018.X1.I.44, MARQ.2018.X1.I.58, Kat.148.4-8

konyha korai betöltéséből (2009/XXVI. szelvény)[554]. Lelőkörülményei alapján a 13-15. századon belül nem lehetett pontosabban keltezni.

2. csoport: Vörös korsó lóherealakú szájjal (149 - 150. ábra)

A már említett teljesen kiegészíthető példány mellett további egy peremtöredék sorolható ide. Szűk, díszítetlen nyak, egyszerű tagolatlan perem jellemzi, a perem alatt egy apró kiugró bordával díszített. A fül piskóta alakú. Enyhén kihasasodó forma, talpgyűrűs aljjal, a vállon bekarcolt díszítéssel. Formailag feltehetően ide tartoztak még a vörös anyagú korsóalj és fültöredékek is.

Agyag: vörös, nagyobb szemcséjű kaviccsal soványított, porúzus, durva tapintású agyag, mázatlan.

Keltezés: ez a típus csak a vár 13. századi leletegyütteseiben fordult elő (külső szuburbium[555], illetve a 2016./I. szelvény[556]), a későbbi leletegyüttesekben már nem ismert. Szintén a 13. századra datálható a Pit4 betöltése is[557], vagy legalábbis biztosan a 13. század végén kezdtek betölteni.[558]

Értékelés:

A vörös anyagú, máz nélküli korsók egy markánsan elkülöníthető csoportot alkottak a margati leletanyagban, az előkerült kis számú töredék azonban nem tette lehetővé a tárgytípuson belül a pontosabb tipológia felállítását. Petrográfiai vizsgálatok nélkül nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy valóban a bejrúti műhelyhez köthetőek-e, vagy esetleg egy másik műhely termékei lehetnek. Utóbbit feltételezi Ibrahim Shaddoud, aki doktori disszertációjában hét vár, többek között Margat, illetve Masyāf várából dolgozott fel kerámiákat. A masyāfi vártól nem messze feltártak egy edényégető kemencét is, ahonnan nagy mennyiségben kerültek elő ilyen vörös anyagú kerámiaedények. Shaddoud disszertációjában úgy véli, hogy a Margatban talált vörösagyagú korsó töredékei is ehhez a műhelyhez tartozhattak[559].

[554] MARQ.2016.D. XXVI.7, Kat. 148.2
[555] MARQ:2016.OSC.XXII:26, Kat. 149.3
[556] MARQ.2018.X1.I.43, MARQ.2016.X1.XXXVI.3, MARQ.2018.X1.I.59, MARQ.2016.X1.XXXVI:2, MARQ.2018.X1.I.107-108, MARQ.2018.X1.I.88-90 . Kat. 149.3, 4-5, 150.1-7
[557] MARQ.2017.PIT4.1, Kat. 149.1
[558] SOLEIMAN, 2020 (kézirat) A négy gödör közül a Pit3, illetve a Pit4 nagy mennyiségben tartalmazott kereszteskori, különösen 13. századi leletanyagot, de a feldolgozás eredményei alapján úgy tűnik, hogy a gödrök betöltésének vége valamikor a 14. század elejére tehető.
[559] SHADDOUD, 2014 p. 18. -21.

V.3.2.2. Fehér engóbos korsók

Leírás, jellemzők:

A mázatlan konyhai edények között legnagyobb számban a külsején fehér engóbbal bevont folyadéktároló edények (korsók, kancsók, illetve amphorák) töredékei kerültek elő. Ezeket anyaguk alapján két nagyobb csoportba lehetett sorolni, egy halványvörös - narancssárga színűre égett agyagból, valamint egy világosabb, bézsszínű, fekete szemcsés agyagból készült csoportba. Formai szempontból megfigyelhető volt, hogy általában egy – egy korsótípust csak egyféle agyagból készítettek, azonban a leggyakoribb formák, mint például a körtealakú korsók, vagy a karinált korsók esetében mindkét agyagtípusból készült változat azonosítható volt a leletanyagban. Az agyag mellett az engób minősége is eltérő volt a két típus esetében, míg a világos agyagú edényeket fehér, fekete bazaltszemcsés engóbbal vonták be, addig a vörös anyagú töredékek esetében egy vastagabb fehér, illetve halvány rózsaszínes árnyalatú engób volt megfigyelhető. A margati anyagban a leggyakoribb korsótípusok az egyfülű, körtealakú, valamint a kisméretű karinált korsók voltak, ezek esetében volt lehetőség a teljes profil vizsgálatára is. A többi típust jellemzően csak peremtöredékek képviselték. Hiányoztak viszont a korsók közül a margati anyagból a többi kereszteskori várból ismert kétfülű kancsókhoz köthető töredékek.[560].

Tipológia:

1. csoport: Körtealakú korsók

A feldolgozott leletanyagban ehhez a típushoz tartozó töredékek kerültek elő a legnagyobb számban. Több esetben lehetőség volt az edények formai vizsgálatára is, amely alapján kissé kiszélesedő, egyszerű, tagolatlan peremmel rendelkező, egyfülű korsótípusról beszélhettünk. A perem alatt néha egy kisebb bekarcolt vonallal díszített. A test az alja felé kissé kiszélesedő, feneke kissé kiugró, szögletesen levágott. A korsó magassága 22 -23 cm között váltakozott. A margati anyagból mind fehér agyagú (1a csoport) mind pedig vörös anyagú (1b csoport) változata ismert.

1a csoport: Fehér agyagú, körtealakú korsók (151 – 152. ábra)

A körtealakú korsók között viszonylag kevés töredéket lehetett egyértelműen ebbe a csoportba sorolni. Anyaga hasonló a szintén világos anyagú asztali amphorák agyagához.

Agyag: fehér, bézs színű homokkal és apró kövekkel soványított, korongolt, durva tapintású agyag, külsején szürkésfehér, fekete bazaltszemcséket tartalmazó engóbbal

[560] Szélesebb nyakú formák ismertek ugyanakkor a mamlúk korra keltezhető Pit1 és Pit2 leletanyagából (SOLEIMAN 2010).

Keltezés: bár a körtealakú korsók viszonylag nagy számban kerültek elő a margati vár leletanyagából ez a fehér agyagú típus csak a vár kereszteskori leletegyütteseiben fordult elő (külső szuburbium – 2011/XXV. szelvény[561], valamint X1- 2016/I. szelvény), így a lelőkörülményei alapján ez a vár 13. századi horizontjához köthető.

1b csoport: Vörös agyagú körtealakú korsók (153 – 156. ábra)

A körtealakú korsók között ez jóval népszerűbb volt az előző csoportnál, töredékei több leletegyüttesben is előfordultak. Formailag megegyezett az előző típussal.

Agyag: halvány vörös, narancssárga, homokkal soványított, jó kiégetésű agyag, külsején vastag fehér engób. Díszítetlen.

Keltezés: a fehér agyaghoz hasonlóan ez a típus is megjelent a margati vár 13. századi leletegyütteseiben (külső szuburbium[562], U – 2018/I. szelvény[563]), de az előző csoporttól eltérően feltűnt olyan leletegyüttesekben is (S48 – 2022/XXVII. szelvény[564]), amelynek a betöltése már a 14. század első felében záródhatott, így feltételezhető, hogy ez a típus a fehér agyagú változathoz képest a mamlúk korszakban is ismert volt.

2. csoport: Karinált korsók kiöntőcsőrrel

A körtealakú korsókkal szemben a karinált korsók kisméretűek voltak, átlagos magasságok kb. 15 – 20 cm között változott. Egyenes, egyszerű peremmel és hosszú nyakkal rendelkeztek. A korsó vállához sokszor kiöntő csőr is csatlakozott, amivel átellenben jellemzően egy magas, keskeny fül helyezkedett el. A körtealakú korsókhoz hasonlóan ennél a csoportnál is megfigyelhető volt mind a világos agyagból készült (2a csoport), mind pedig a vörös agyagú (2b csoport) változat is. Utóbbi esetében azonban nem volt lehetőség a teljes edényprofil vizsgálatához, ehhez a típushoz tartozóan ugyanis elsősorban peremtöredékek, illetve kiöntő csőrök kerültek elő.

2a csoport: Fehér agyagú karinált korsók (157. ábra)

Magas talppal rendelkező, karinált forma, magasan felhúzott füllel, és hosszú, a végén kissé megvastagodó kiöntővel.

Agyag: fehér, homokkal és nagyobb szemcséjű kaviccsal soványított, durva tapintású agyag, külsején fehér engób.

[561] MARQ.2016.OSC.XXV.2, MARQ.2016.OSC.XXV.21, MARQ.2017.X1.I.4, Kat. 151.1-2, 152.3
[562] MARQ.2016.OSC:XXIV.3, MARQ.2016.OSC:XXIV.7, MARQ.2016.OSC.XXIV.10-12, Kat. 152.4, 153.5, 154.7-9
[563] MARQ.2018.U.I.2, MARQ.2018.U.I.31-32, Kat. 153.6, Kat.156.13-14
[564] MARQ.2024.S48.XXVII.21-23, Kat. 155.10-11, 156.12

Keltezés: töredékei mind a 13. századi leletegyüttesekből (külső szuburbium[565], U - 2018/I. szelvény[566]), mind pedig a belső szuburbiumban feltárt lakóház (S48-2022/XXVII. szelvény)[567] betöltéséből ismertek. Utóbbi betöltéséből egy kissé íveltebb, vastag fehér engóbbal bevont változat is ismert[568], amely már egyértelműen a mamlúk korra keltezhető.

2b csoport: Vörös agyagú karinált korsók (158. ábra)

A karinált korsók egy kisebb részét alkották azok a töredékek, amelyek ehhez a csoporthoz sorolhatóak. Kisméretű korsók kissé kiszélesedő, egyszerű peremmel. A kiöntőcsőr az edény legszélesebb részéhez csatlakozott, ezzel átellenben helyezkedett el egy ovális átmetszetű fül, amely az edény vállát és a nyak középső részét kötötte össze. Nincs talpgyűrű, korongról levágott alj jellemzi.

Agyag: halványvörös - narancssárga, homokkal soványított agyag, külső felületén fehér engóbbal

Keltezés: ehhez csoporthoz egy kisméretű korsót[569] és néhány töredéket lehetett[570] sorolni, , így lelőkörülményeik alapján a 13. századra keltezhetőek. A későbbi keltezési rétegekből nem ismert.

3. csoport: Golyvásnyakú korsók (159. ábra)

Ebbe a csoportba csak nyak – illetve peremtöredékek tartoztak. Kicsi legömbölyített peremű, golyvásnyakú, egyfülű korsó töredékei, a perem alatt időnként bekarcolt vonallal díszített.

Agyag: halvány vörös, homokkal és apró kövekkel soványított, jó kiégetésű agyag, külsején vékony fehér engób.

Keltezés: a margati vár területéről egyrészt a külső szuburbium[571], másrészt pedig a S48 területéről[572] kerültek elő ebbe a csoportba sorolható töredékek, így lelőkörülményei alapján a 13-14. századra keltezhető. Párhuzamai szintén a 13 – 14. századi leletegyüttesekből ismertek, Akkóból[573], Crac des Chevaliers[574] illetve Arsuf[575] váraiból.

---

[565] MARQ.2016.OSC.XXVI.3, MARQ.2016.OSC.XXV.28, Kat. 157.2,5
[566] MARQ.2018.U.I.33, Kat. 157.4
[567] MARQ.2022.S48.XXVII.22, MARQ.2024.S48.XXVII.25, Kat. 157.1,3
[568] MARQ.2022.S48.XVVII.22., Kat. 157.1
[569] MARQ.2016.OSC.XXV.5., Kat.158.6
[570] MARQ.2016.D.XXVI.9, MARQ.2016.OSC.XXVI,2, MARQ.2016.MB5.III.60, Kat. 158.7-9
[571] MARQ.2016.OSC.XXV.33, Kat. 159.1
[572] MARQ.2022.S48.XXVII.21, Kat. 159.2
[573] STERN 2012, p. I: 92-94, II: p. 151, Fig 3-4.
[574] Néhány töredék a kápolna és 120 m terem közötti kisudvar feltárásakor került elő, BURÁNSZKI Everyday Life., megjelenés alatt.
[575] ZIFFER 2011, p. 84.

4. csoport: Széles nyakú folyadéktároló edények (159. ábra)

Viszonylag kevés olyan töredék került elő a vár leletanyagából, amelyet egyértelműen ehhez a csoporthoz lehetett sorolni. Az edénytípust egy szélesen kihajló, vízszintesen levágott peremtípus jellemzi, peremátmérője 12 - 15 cm. Egy esetben lehetett megfigyelni hozzá fülcsatlakozást is, itt azonban az edény pereme hiányzott[576].

Agyag: halvány vörös, homokkal és apró kövekkel soványított, jó kiégetésű agyag, külsején vékony fehér engób.
Keltezés: a margati vár területéről kevés ehhez a típushoz tartozó töredéke került elő, valamennyi típus a központi várudvaron feltárt ciszterna (2016/I. szelvény)[577] betöltéséből került elő, így a betöltésből elkerült egyéb töredéke alapján a 13. századra keltezhető. A későbbi leletegyüttesekből nem ismert ez a forma.

Értékelés:

A legnagyobb számban a fehér engóbos korsótöredékek kerültek elő a vár területéről. Jellemzően halványvörös – narancssárgás agyagból készültek, azonban mind a karinált, mind pedig a legnépszerűbb körtealakú forma esetében megfigyelhető volt egy fehér agyagból készült változat is. Egyedül a körtealakú korsók esetében lehetett egyértelműen megfigyelni kronológiai eltéréseket is, itt a fehér agyagból készült változat már nem fordult elő a későbbi leletegyüttesekben. Hasonló tendencia figyelhető meg az asztali amphorák esetében is[578]. Kérdéses, a vörös anyagú karinált korsók keltezése, amely párhuzamok alapján a 13 - 14. századra keltezhető, a margati anyagban azonban inkább csak a 13. századi leletegyüttesekben lehetett azonosítani. A korsók keltezését nehezíti, hogy a perem – illetve a nyakkialakítások nem mutatnak eltérést a 13. századi keresztes, illetve a 14. századi mamlúk anyag között, ugyanazok a formák éltek tovább a 13-15. században, így ez a lelettípus a korszak középkori kerámiáján belül nehezen keltezhető.[579]

V.3.2.3. Vörösesbarna anyagú korsók

Leírás, jellemzők:

A korsótöredékek utolsó nagyobb csoportját alkották a vörösesbarna korsók töredékei. Ez a típus jól ismert a különböző kereszteskori várak leletanyagaiból, a margati várból azonban csak

[576] MARQ.2018.X1.I.71 Kat, 159.3
[577] MARQ.1018.X1.I.113-114, MARQ.2018.X1.I:71, Kat. 159.3-5
[578] WAKSMAN 2020.
[579] AVISSAR & STERN 2005, p. 107-109.

néhány oldaltöredék és egy pecsételt díszű korsó töredéke ismert. A kereszteskori várak anyagai alapján ehhez a csoporthoz inkább szélesebb szájú kancsótípusok tartozhattak.

Tipológia:

1. csoport: Pecsételt nyakú korsók (160. ábra)

A feldolgozott leletanyagból mindösszesen egy darab oldaltöredék tartozott ide[580] A nyaktöredék további formai megállapítást nem tesz lehetővé, ugyanakkor szakirodalmi forrásokból ismerjük, hogy ez a pecsételt díszítés egy széles nyakú asztali korsóra jellemző. Párhuzamai Jeruzsálem[581] területéről, illetve Akkóból[582] ismertek.

Anyag: narancssárgásvörös, homokkal és apró kaviccsal soványított agyag.
Keltezés: Akkóból a 12 - 13. századra keltezhető kontextusokból ismert[583], a margati várból előkerült töredék a várudvaron feltárt ciszterna (2016/I. szelvény) 13. századra keltezhető betöltéséből került elő.

Értékelés:

A margati várral szemben ez a típus jóval nagyobb számban ismert a Jeruzsálemi Királyság területéről, tőle északabbra azonban már jóval kisebb számban fordul elő. A most feldolgozott anyag alapján úgy tűnik, hogy a várban elsősorban a fehér, illetve a vörös agyagú korsók domináltak (utóbbiak sokszor szintén fehér engóbbal bevonva), míg például az Akkó környékén népszerű vörösesbarna agyagból készült korsók csak elenyésző számban fordultak elő a margati vár kereszteskori anyagában. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezek a már biztosan mamlúk korra keltezhető leletegyüttesekben, mint például a belső szuburbiumban feltárt gödrök (PIT1 és PIT2) leletanyagában már jóval nagyobb számban fordultak elő[584].

V.3.3. Amphorák

A folyadéktároló edények másik nagy csoportját alkották az amphorák, amelyek formailag a római, illetve a bizánci hagyományokból eredeztethetőek. Az amphorák esetében a kutatás megkülönböztet asztali amphorákat, illetve szállításra használt amphorákat is utóbbiakat a

[580] MARQ.2018.X1.I.109., Kat. 160.1
[581] TUSHINGHAM 1985, p. 150, Fig 35:35.
[582] STERN 2012, p. 92-93, Fig 4.41; STERN 2012 II: 153: 5.
[583] STERN 2012, p. 94.
[584] SOLEIMAN 2010, p. 36-38.

margati anyagban nem lehetett azonosítani. A kettő között az alj kialakításban van különbség, míg a szállításra, tárolásra használt amphorák alja a jellemzően csúcsos kialakításúak, addig az asztali használatra szánt darabok mindig egyenes, ívesen levágott talppal rendelkeztek[585].

Leírás, jellemzők:

A margati amphorák feltehetően legalább két különböző műhely termékei lehetnek, ezek pontosabb azonosítása azonban a későbbi kutatások feladata lesz. A sárgásvörös, narancssárga színű, homokkal soványított agyagból készült keskeny nyakú amphorákat párhuzamaik alapján a Tűrosz és Tripoli között feltételezett libanoni műhelyhez köthetjük[586], míg a másik nagy gyártóközpontot feltehetően az egykori Bizánci Birodalom területén belül kell keresni, bár ennek pontos helye még nem ismert. Feltehetően ide tartozhatnak a világosabb, fekete bazaltszemcsés agyagból készült amphorák. A törökországi területeken feltárt töredékeket Nergis Günsenin dolgozta fel doktori disszertációjában 1990-ben[587] Az általa felállított tipológiai sorból a margati töredékek a 13. századra keltezhető IVa típussal rokoníthatóak.[588] A margati anyagban a 13. századi asztali amphorák vonatkozásában szerencsésnek mondható, hogy külső szuburbiumban feltárt lakóházból (2011/XXV. szelvény, MB1 C helyiség), illetve a mellett fekvő kápolna betöltéséből (2011/XXIIB szelvény) összesen 10 szinte teljesen ép vagy kiegészíthető asztali amphora került elő.

Tipológia:

1. csoport: Keskeny nyakú amphora

A legnagyobb számban ehhez a típushoz tartozó töredékek kerültek elő a vizsgált margati leletanyagból. Kónikus, erősen összeszűkülő, 33 – 34 cm magas forma, hosszú, elkeskenyedő nyakkal, valamint egy bordával tagolt peremmel. Az ovális vagy piskóta alakú fül a perem alatt indul és az amphora vállához csatlakozott. A vállon, illetve a fül alatt időnként bekarcolt vonallal díszített. Alja egyenes, kisebb lekerekített talppal. Az amphorák közül ez az egyetlen típus, amelynek fehér (1a csoport) illetve vörös anyagú (1b csoport) változata is ismert. Ez a típus nem szerepel a Günsenin-féle tipológiában, amely erősíti, hogy nem bizánci, inkább

[585] AVISSAR & STERN, 2005, p. 105.
[586] STERN 2012, p. 38-39.
[587] GÜNSENIN 1990, p. 20-21. Ebben Günsisen kissé átdolgozta a korábban 1989-ben megjelent rendszerét GÜNSENIN, 1989, a 13. században legnépszerűbb formák az általa III típusnak elnevezett forma. Elterjedését jól mutatja, hogy például a Maracleánál feltárt hajóroncsból is számos töredéket hoztak fel, amelyek egy része ma a margati várban került raktározásra. Az itt felárt közel 100 amphora is ezt a két típust képviseli. erről bővebben KAMPBELL 2013, p. 419.
[588] GÜNSENIN 2018, p. 92.

libanoni eredetű lehet. A Crac des Chevaliers-ből[589], Akkóból[590], Jaffából[591] ismert darabok mind vörös anyagúak (1b csoport), így nem zárható ki, hogy a Margatból ismert fehér változat (1a csoport) esetleg helyi gyártás lehet[592].

1a csoport: Fehér agyagból készült keskeny nyakú amphorák (161. ábra)

A keskeny nyakú amphorák közül csak kevés töredék tartozott ebbe a csoportba, összesen csak kettő kiegészíthető töredéket, illetve két alj töredéket lehetett ide sorolni.

Agyag: fehér, világos bézsszínű, homokkal és apró kövekkel soványított, porózus durvatapintású agyag, külsején fehér, piszkos fehér, időnkét erősen lekopott engóbbal.

Keltezés: az előkerült töredékek kivétel nélkül a margati vár 13. századra keltezhető leletanyagaiból ismertek (külső szuburbium[593], 2016/I. szelvény[594])

1b csoport: Vörös agyagból készült keskeny nyakú amphorák (162- 165. ábra)

A margati vár területéről előkerült keskeny nyakú amphorák töredékeit legnagyobb számban ehhez az alcsoporthoz lehetett sorolni. Formailag megegyezett az előző csoporttal, csupán csak agyagában tért el attól.

Agyag: vörös, narancssárga, homokkal soványított, jó kiégetésű agyag, külsején fehér, néha rózsaszínes árnyalatú engóbbal.

Díszítés: a vállon, a fül csatlakozásánál rendszerint egy bekarcolt vonallal díszített, a kissé elvékonyodó és kiszélesedő perem egy bordával díszített.

Keltezés: ez a típus az egyik legnépszerűbb asztali amphora típus volt a vár leletanyagában, szinte valamennyi 13. századra keltezhető margati leletegyüttesekből ismert töredéke (külső szuburbium – 2011/XXII, XXIV, XXV, XXVI. szelvény[595], X1 - 2016/I. szelvény[596], U – 2018/I. szelvény, MB5-7 – 2008.III.1.A szelvény[597]), a keresztes kor utánra keltezhető leletegyüttesekben azonban már nem fordult elő.

[589] BURÁNSZKI Everyday Life., p. 7 kézirat, megjelenés alatt.
[590] STERN 2012, p. 39, Fig 4.4.
[591] BURKE & STERN 2021, p. 82.
[592]Az eddig közölt darabok közül Akkóból került elő néhány olyan töredék, amely nem vörös anyagú volt, itt Edna Stern importnak vélte, és a fehér anyagúak alapján egy esetleges műhelyt feltételez Türosz, illetve Tripoli között (STERN 2023, p. 172).
[593] MARQ.2016.OSC.XXV.22. MARQ.2016.OSC.XXV.81, MARQ.2016.OSC.XXV.75, Kat. 161.1-3
[594] MARQ.2018.X1.I.75, Kat. 161.4
[595] MARQ.2016.OSC.XXIV.4, MARQ.2016.OSC.XXIV.6, MARQ.2016.OSC.XXV.23, MARQ.2016.OSC.XXV.20, MARQ,2016.OSC.XXII.11, MARQ.2016.OSC.XXIV.9 Kat. 162.1-2, 163.3-4, 164.7, 165.12
[596] MARQ.2017.X1.I.7, MARQ.2018.X1.I.65, MARQ.2018.X1.I.72-73 Kat, 164.6, 165.9-11
[597] MARQ.2022.MB5.III.11, Kat. 164.7

2. csoport: Széles nyakú amphorák (166 – 167. ábra)

A fehér anyagú amphorák másik jellegzetes típusát alkották a széles nyakú amphorák. Kivállasodó, kissé kigömbölyödő formájú, rövid nyakú amphoratípus, kettős tagolású peremmel. Az alja egyenes vízszintesen levágott talppal. Magassága kb. 40 cm, szájátmérője 9-10 cm volt. A piskóta alakú, jellemzően egy bekarcolt vonallal díszített fül az edény vállát kötötte össze a nyak középső részével.

Agyag: halvány bézs színű, homokkal és apró szemcséjű kövekkel soványított agyag, nagyobb szemcséjű fehér szemcsékkel. Durva tapintású, porózus agyag, az edény külsején jellemzőn fehér, halvány bézs, fekete bazaltszemcsés engób, amely azonban a sok esetben már lekopott, lepattogzott az edény felületéről.

Keltezés: a margati várból nagyobb számban a külső szuburbium[598], illetve a várudvaron feltárt 2016/I. szelvény alsóbb rétegeiből[599], kisebb számban a 14. század első felében záródó leletegyüttesekből ismert (S48, 2022/XXVII. szelvény[600]), így a 13 – 14. századra keltezhető.

3. csoport: Rövidnyakú amphorák (168. ábra)

Az előző csoporthoz képest jóval kisebb számban kerültek elő biztosan ehhez a típushoz tartozó töredékek, de nem zárható ki, hogy esetlegesen az alj- és oldaltöredékek egyrésze szintén ide tartozhatott. Kivállasodó forma, nagyon rövid nyakkal, kissé megvastagodó peremmel. Az ovális átmetszetű fül a peremet, illetve a vállat köti össze, felső része megközelítőleg vízszintes[601]. Alja kissé összeszűkül, egyenesen levágott, kissé lekerekített talppal.

Agyag: az előző csoporthoz hasonlóan világos bézs színű, homokkal és nagyobb méretű fehér szemcsékkel soványított agyagból készült, külsején fekete, bazaltszemcsés fehér engóbbal. Porózus, durva tapintású agyag.

Keltezés: ehhez a csoporthoz mindösszesen egy darab, szinte teljesen ép amphora sorolható,[602] amely a külső szuburbium területéről, az itt feltárt lakóház betöltéséből került elő (OSC- MB1). Lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető.

[598] MARQ.2016.OSC.XXII.3, MARQ.2016.OSC.XXV.18, Kat. 166-1-2
[599] MARQ.2017.X1.I.6, MARQ.2017.X1.I.8, MARQ.2018.X1.I.74. MARQ.2018.X1.I.8, Kat. 167.3-6
[600] Leltározatlan töredékek, kép nélkül
[601] A fül kialakítását tekintve ez a típus megfelel a Günsenin által 13. századra keltezett IVa típusnak. GÜNSENIN 2018, p. 92, 103.
[602] MARQ.2016.OSC.XXV.19. Kat. 168.1

4. csoport: Megvastagodó peremű amphorák (168. ábra)

A széles nyakú amphorákhoz hasonló típus, azonban peremkialakítása, illetve agyaga attól eltérő. Kivállasodó, gömbölyded formájú, rövid, széles nyakkal, megvastagodó, vízszintesen legvágott peremmel. Az edény az alja felé enyhén összeszűkül. Az ovális átmetszetű, két bordával tagolt fül nyak közepén indul és az edény vállánál csatlakozik az edénytesthez.
Agyag: halványvörös, homokkal és apró szemcséjű kövekkel soványított, jó kiégetésű agyag. Külsején fehér engób. Díszítetlen.
Keltezés: a margati várból ehhez a csoporthoz tartozó töredékek csak a 13. századra keltezhető leletegyüttesekből (OSC - 2011/XXII. szelvény[603], valamint X1 – 2016/I. szelvény[604]) betöltéséből ismertek. Mindösszesen egy szinte teljesen ép edényt, valamit egy peremtöredéket lehetett biztosan ebbe a csoportba sorolni. Formailag ez a típus a Günsenin XIV. típussal rokonítható[605]

Értékelés

A mázatlan töredékeket legnagyobb számban a különböző asztali amphorákhoz tartozó töredékek képviselték, ezeket feltehetően bor, olaj vagy éppen víz tárolására használhatták. Szerencsés módon a külső szuburbium területén feltárt épület C helyiségének padlójáról nagy mennyiségben kerültek elő amphoratöredékek (**29 – 30. ábra**). Innen összesen négy keskeny nyakú amphora, két nagyobb kb. 40 cm magasságú asztali amphora (széles és rövid nyakú típus) került elő, amely alapján kicsit képet kaphatunk a keresztes lakóházak edénykészletéről is. Az egyik amphora[606] szinte megegyező párja[607] a kápolna területéről (OSC – 2011/XXII. szelvény) került elő.

A margati várban a legelterjedtebb típust a keskeny nyakú amphorák (1. csoport) képviselték. Ez a típus elsősorban a 13. századi leletegyüttesekből ismert, a későbbi korszakok leletegyütteseiben már nem fordult elő. A többi típus esetében úgy tűnik, hogy a fehér agyagból készült típusok (2-3. csoport) 14. században már nem fordulnak elő, biztosan tovább éltek azonban a mamlúk korban például a megvastagodó peremű amphorák (4. csoport).

[603] MARQ.2016.OSC.XXII.2
[604] MARQ.2018.X1.I.76, kép nélkül
[605] GÜNSENIN 2018, p. 114-115.
[606] MARQ.2016.OSC.XXV.18.
[607] MARQ.2016.OSC.XXII.3.

V.3.4. Muszlim folyadéktároló edények

A folyadéktároló edényeken belül egy jól elkülöníthető csoportot alkotnak azok a korsók, illetve kulacsok, amelyek a környező muszlim területekről érkezhettek a keresztesekhez. Ezek a kerámiák két nagyobb csoportba oszthatóak, egyrészt a kézzel készült, geometrikus festésű edényekre (HMGPW), illetve egy a rakkai áruhoz hasonló, fehér, porózus agyagból készült bekarcolt díszű korsókra, illetve kulacsokra. Margatban mind a 13. századi, mind pedig a 14 – 15. századi leletegyüttesekben előfordultak, jellemzően azonban csak egy – két töredék tartozott ide. Érdemes megemlíteni, hogy a legváltozatosabb formákat a most feldolgozott anyagból a belső szuburbiumban feltárt lakóház (S48-2022/XXVII. szelvény) betöltésében figyeltük meg[608].

V.4.1. Geometrikus festésű kerámia (Hand-Made Geometrically Painted Ware, HMGPW)

Leírás, jellemzők:

A kézzel formált, geometrikus festésű edények a 12. század második felében jelentek meg a Földközi tenger keleti medencéjében leletanyagában[609], de hasonló anyagból készült edények már a 11. században ismertek a mai Egyiptom területéről, ezek azonban sokszor díszítetlenek[610]. A geometrikus festésű edények fénykora egyértelműen a mamlúkokhoz, és a dinasztia térhódításához köthető. Keltezését nehezíti, hogy viszonylag hosszú életű kerámiaforma, a Kelet – Mediterráneum térségében egészen a 18. századig tovább él[611]. A szakirodalomban, különösen az egyiptomi szakirodalom, ez a típus arab kerámiaként, vagy arab geometrikus kerámiaként is ismert.[612]

A HMGPV elterjedésével kapcsolatos kérdések, illetve a tárgytípus hiánya a tengerparti régió leletegyütteseiben már régóta foglalkoztatja a kutatást. Az elsősorban Szíria középső részére, illetve Földközi – tenger keleti medencéjének déli részére koncentráló kutatások ugyanis úgy vélték, hogy a tárgytípus a térség szinte valamennyi lelőhelyén előfordulhatott, és a kutatásban

[608] Ebből a betöltésből különösen nagy számban kerültek elő HMGPW kerámiák, illetve kulacs töredékek.
[609] AVISSAR & STERN, 2005, p. 113.
[610] Az egyiptomi kerámia tipológia és korszakolás egyik meghatározó alapja a különböző agyagok elkülönítése, attól függően, hogy a Nílus mely részéről bányászták, Az Asszuáni-gát megépítéséig, ugyanis a Nílus folyamatos ellátást biztosított az agyag, illetve a vályog alapanyagaként. Ezt az ún. Vienna -System keretein belül foglalták össze, amely elsősorban az ókori korszakok kerámiaművességére használható, azonban kisebb módosításokkal az egyiptomi kerámiakutatás a középkori anyagokra is kiterjesztette (WODZINSKA, 2010, pp. 1-2
[611] AL-SENNUSSI & LE QUESNE, 2007, Fig 90-91.
[612] WODZINSKA, 2010 a középkorra vonatkozó rész: 240 -300.).

(különösen a tengerparti régiók esetében) fennálló hiányok a régészeti feltárások, vagy éppen a kerámiaközlések hiányával magyarázhatóak[613]. Ugyanakkor mind a szír tengerpari régióban végzett terepbejárások eredményei[614], mind például a bejrúti ásatok adatai is inkább arra mutatnak[615], hogy ez a típus a partmenti települések és várak leletanyagából nagyrészt hiányzott, vagy csak elvétve fordult elő, és tulajdonképpen a keresztes területek anyagi kultúrája sokkal közelebb áll egymáshoz, mint a belső területek muszlim anyagához. Erre utalhat, hogy míg ezeken a területeken a kereszteskori rétegekből csupán néhány töredék ismert, addig ez a kerámiatípus nagy számban fordult elő Izrael[616], Transzjordánia[617] illetve Szíria belső területeinek leletegyütteseiben[618]. A margati várból csak korsótöredékek kerültek elő, de Palesztinában ezen kívül ismertek még hasonló technikával és díszítéssel ellátott tálak is[619].

Tipológia:

A várból előkerült töredékeket agyaguk, díszítésük, illetve méretük alapján két nagyobb csoportba lehetett osztani, amelyek közül csak az 1. csoport esetében került elő olyan edény, ahol a teljes profilt vizsgálni lehetett volna[620], a 2. csoportot csak töredékek képviselték a leletanyagban.

1. csoport: Kisméretű, geometrikus festésű korsó (169 -170. ábra)

A legtöbb töredék ehhez a csoporthoz tartozott. Kisméretű, 14-15 cm magas, kihasasodó formájú korsó, tölcséresen kiszélesedő, egyszerű peremmel. A nyak belsejében sokszor szűrőbetétet lehetett megfigyelni. A fül az edény válla és a nyak közepe között helyezkedett el. Jellemzően omphalos aljú (kissé lekerekített, középen benyomott alj). Minden esetben kézzel formált edények.

Anyaga: halvány vörös, homokkal soványított agyag,

Díszítés: külsején barna, illetve vörös engóbos festés figyelhető meg. Geometrikus mintázat jellemzi, gyakori a rácsminta.

[613] JONES, 1998, p. 69.
[614] MAJOR, 2015a, p. 20.
[615] VAN DER STEEN, 1998, p. 123.
[616] PRINGLE 1986b, AVISSAR & STERN 2005, p. 113.
[617] JONES 1998, p. 69-70.
[618] POULSEN 1957, p. 274, fig: 1027-1029.
[619] AVISSAR & STERN 2005, p. 88-90.
[620] MARQ.2016.OSC.XXV.26., Kat. 169.1

Keltezés: kevés töredék ismert a vár területéről, egyaránt előfordult a jól keltezhető 13. századi kontextusokban (külső szuburbium[621], X1-2016/I. szelvény,[622] U - 2018/I. szelvény[623], konyha alsóbb rétegei[624]), valamint a kevert anyagokat tartalmazó MB5-7 épület (2011/XXX. szelvény)[625] betöltésében is. Legnagyobb számban a belső szuburbium 14. századra is keltezhető ház (S48-2022/XXVII. szelvény)[626] betöltési rétegéből kerültek elő.

2. csoport: Ember – és állatábrázolásos, vörös festésű korsó (171. ábra)

Ehhez a csoporthoz csak két töredék tartozott, mind kettő az S48- 2022/XXVII. szelvény betöltéséből (STR6-7) került elő. Az előző csoporthoz hasonlóan ez is kézzel formált.

Agyag: szürke, homokkal soványított agyag, a külső oldala időnként vörösre égett.
Díszítés: külsején minden esetben világos engób. A hason jellemzően stilizált ember- és állatalak figyelhető meg, a peremen stilizált növényi minta, hullámvonal.

Keltezés: az előző csoporttal ellentétben lelőkörülményei alapján egyértelműen a vár mamlúk korszakához köthető, csak a 14. században záródó S48- 2022/XXVII. szelvény betöltéséből[627] ismert. A tengerparti régióban viszonylag kevésbé elterjedt ez a típus, hasonló töredékek azonban nagy számban kerültek elő Hamából[628].

Értékelés:

A kézzel készített, engóbos festésű kerámiák, hasonlóan a térség ismert kereszteskori várához csak nagyon kis számban kerültek elő a margati vár leletanyagából. A két típus közül a 2. csoport tagjai egyértelműen már a mamlúk korra keltezhetők, hasonló anyagú és díszítésű töredékek a vár 13. századi leletegyütteseiből nem ismertek. Nem zárható ki, hogy a későbbiekben esetlegesen az 1. csoporthoz tartozó töredékeket tovább lehetne osztani, a mostani lelőkörülményei alapján elmondható, hogy ez a típus viszont már biztosan megjelent a 13. században. Általánosságban elmondható, hogy úgy tűnik a díszítés mód a mamlúk korra egyre precízebbé válik. A korábbi kutatás elsősorban helyi gyártásnak vélte a kerámiát, azonban az újabb kutatások alapján úgy tűnik, hogy egy sokkal szélesebb elterjedési körrel lehet

[621] MARQ.2016.OSC.XXV. 26, Kat. 169.1
[622] MARQ.2016.X1.I.61, Kat. 169.2
[623] MARQ.2018.U.I.30, Kat. 169.3
[624] MARQ.2016.D.XXVI.21, Kat.170.4
[625] MARQ.2022.MB5.XXX.11, MARQ.2022.MB5.XXX.24, Kat. 169.4, 170.5
[626] MARQ.2022.S48.XXVII.15,MARQ.2022.S48.XXVII.20, MARQ.2022.S48.XXVII.20, Kat. 170.6-8
[627] MARQ.2022.S48.XXVII.6, MARQ.2024.S48.XXVII.16, Kat. 171.1-2
[628] POULSEN 1957, p. 270-272, MCPHILLIPS 2012, fig 1008-1011, fig 97:1-4.

számolni[629]. Egyelőre nem egyértelmű ennek a tárgytípusnak a tovább élése a mamlúk időszakban a tengerparti régióban. Úgy tűnik azonban, hogy szemben mondjuk a bejrúti ásatások eredményeivel, ahol ez a típus a 14. században már nem fordult elő, és így a muszlim területekkel való kereskedelmi kapcsolatok háttérbe szorulása figyelhető meg[630], addig úgy tűnik, hogy Margatban ez a típus tovább élt a mamlúk időszakban is, és nem szakadtak meg teljesen a belsőbb területekkel a korábbi gazdasági kapcsolatok.

V.4.2. Kulacsok

Leírás, jellemzők:

A margati várban azonosított import kerámiák jóval nagyobb részét alkották azok a kerámiatípusok, amelyek a környező muszlim területekkel való élénk kapcsolattartásról árulkodnak. A muszlim területekről legnagyobb számban különböző folyadéktároló edényeket importáltak. Ezek jellemzően fehér, porózus anyagból készültek[631], homokkal erősen soványítottak, formába nyomott díszítéssel. Az edények motívumkincse nagyon változatos, növényi, geometrikus, állatábrázolásos, illetve különböző felirattal ellátott példányok is ismertek közölük[632]. Eredetüket tekintve a mai Szíria területéről származhatnak, agyaguk megegyezik a rakkai vagy épen a damaszkuszi műhely mázas, illetve festett edényeivel[633]. A fehér anyagú muszlim folyadéktároló edényeket formailag két nagyobb csoportba oszthatjuk, egyrészt a fémedényeket imitáló bekarcolt vagy bepecsételt díszítésű korsók közé, másrészt pedig a laposabb, jellemzően formába nyomott díszítéssel rendelkező kulacsokéra. Utóbbi nagy mennyiségben ismert a kereszteskori várak feltárásából, ami a tárgytípus népszerűségére, elterjedése utalhat.

Tipológia

Sajnos meglehetősen töredékes állapotban, így kevés esetben lehetett egyértelműen megállapítani a díszítést, illetve a pontos formát. Tipológiai szempontból a kulacsokat két csoportba lehetett osztani, egy ívesebb, gömbölyű (ez a ritkább), valamint egy laposabb vállasabb típusba[634]. Csak utóbbi esetében rendelkezünk olyan edénnyel, ahol lehetőség volt a

[629] STERN, 2012, pp. 49-50, VAN DER STEEN, 1998, p. 124-126.
[630] VAN DER STEEN 1998, p. 126.
[631] a keresztes kerámia szakirodalomban ez az agyag „buff clay" néven is szerepel (ARNON 2008, p. 36-37).
[632] SAUVAGET 1932, ATIL 1981, p. 190-191.
[633] STERN 2012 I: 51-52.
[634] AVISSAR & STERN 2005, p. 117-118.

teljes profil, illetve motívumkincs vizsgálatára[635]. A kisebb töredékek esetében azonban nem mindig volt lehetőség a pontos tipológiai meghatározásra, mivel itt sok esetben nem lehetett egyértelműen tanulmányozni, mennyire íveltek az edény oldalai.

1. csoport: Ívesebb, gömbölyű forma (173. ábra)

A feldolgozott leletanyagban ehhez a csoporthoz csak két töredéket lehetett biztosan sorolni, de nem zárható ki, hogy a többi kisebb töredékek között is van olyan, ami ide tartozhat. A forma rekonstruálásában a különböző analógiák adhatnak segítséget, ez alapján formailag egy gömbölyű, ívelt oldalú edénytípus, magas, bordákkal tagolt nyakkal. Az ovális átmetszetű fülek a perem alól indulnak és az edény vállához csatlakoznak. A kulacsok minden esetben kétfülűek.

Agyag: mindkét csoport agyaga megegyezik, fehér porózus, homokkal erősen soványított agyag. Kézzel formált edények.
Díszítés: a kulacs külső felületét formába nyomott, gazdag díszítés borítja, amelyek között egyaránt megtalálható növényi ábrázolás, állatábrázolás, geometrikus rácsminta (utóbbi inkább az edény vállán, egyfajta kitöltő motívumként), valamint mamlúkokhoz köthető ún. blazonok[636]. A két eltérő forma között nem lehetett megfigyelni különbséget a motívumkincsben, de a nagyon töredékes anyag ilyen célú vizsgálatokra nem is alkalmas.

Keltézés: a biztosan ehhez a csoporthoz tartozó töredékek a belső szuburbium területén feltárt lakóház betöltéséből (S48- XXVII. szelvény[637]), illetve a 2018/I szelvény betöltéséből [638] ismertek, így a margati anyagon belül a 13 - 14. századra keltezhető. Párhuzamai Akkóból 13. századi leletegyüttesekből ismertek.[639]

2. csoport: Laposabb, vállasabb forma (172. ábra)

Ehhez a csoporthoz az egyenes oldalú, karinált vállú kulacstöredéket soroltam. Az előző típushoz képest jellemzően a test nagyobb átmérőjű (kb. 20 - 22 cm átmérőjű). A nyak az előbbinél rövidebb, kettős tagolású peremmel, a fülek az előző csoporthoz hasonló kialakításúak.
Anyag: agyagában megegyezik az előző csoporttal.

[635]Leltári száma: T/3729, (nálunk MARQ.2011.43). A leletkísérője szerint a 2007/IX. szelvény 10. rétegéből került elő.
[636] A blazon a heraldikában a címerpajzsot jelöli, tulajdonképen ezek egy kerek medalion jellegű díszítések, jellemzően feliratok.
[637] MARQ.2024.S48.XXVII.13- 14, MARQ.2024.S48.XXVII.7, Kat. 173.1-3.
[638] MARQ.2018.U.I.36, Kat. 173.4
[639] STERN 2012, p. 51-52

Díszítés: az előző csoporthoz hasonlóan egyaránt megfigyelhetők állatábrázolások, növényi és geometrikus ornamentika

Keltezés: ez a típus egyaránt előfordult a biztosan 13. századra keltezhető leletegyüttesekben (U – 2018/I. szelvény[640]), illetve a 14. században záródó leletegyüttesekben (S48-2022/XXVII. szelvény[641]) is, így a 13- 14. századon belül nem keltezhető pontosabban. Ugyanakkor érdemes megemlíteni. hogy ez a tárgytípus a külső szuburbium anyagában nem volt jellemző és a 2016/I. szelvény betöltésében sem fordult elő.

Értékelés:

A kulacs, hasonlóan a többi muszlim kerámiához a 14-15. században, a mamlúk korban válik népszerűvé a margati vár leletanyagában, azonban már egyértelműen a 13. századra keltezhető leletegyüttesekben is előfordultak (lsd. fent a keltezés részt). Különösen figyelemre méltó az a kiegészített töredék a várból, amely 13. századi ezüstpénzzel került elő, feltehetően az S2 feletti rezidenciák helyreállításakor került kidobásra és lett feltárva egy szemetesgödörben[642]. Sajnos kevés egyértelműen jól keltezhető, zárt leletegyüttesből származó töredék került elő a várból, még kevesebb olyan, amely formailag jól tipologizálható, így abban nehéz egyértelműen állást foglalni, hogy a két típus között van-e kronológiai különbség. Edna Stern az akkói anyag feldolgozása során azonban úgy vélte, hogy a korábbi világos, bézses árnyalatú agyagot, a 14-15. századi darabok esetében már ez a zöldes árnyalatú agyag váltja fel[643]. Hasonló zöldes árnyalatú agyagból készült töredékek Margatból a belső szuburbium lakóházának (S48-2022/XXVVI. szelvény) betöltéséből ismertek csak, amely igazolhatja ezt a felvetést[644]. E tekintetben a közölt leletegyüttesek sem segítenek, Akkóból mindkét típus ismert a 13. századi leletegyüttesekben, a korábbi kutatás pedig sokáig ez a tárgytípust egyértelműen csak a mamlúk korhoz kötötte[645]. Az elmúlt időszakok zárt leletegyütteseinek feldolgozásai (mint például Akkó) világítottak rá, hogy ezek a muszlim kulacsok igenis jelen voltak a 13. századra keltezhető leletanyagokban is[646]. A kereszteskori kulacsok elkülönítését nehezíti, hogy egyelőre viszonylag kis számú töredék ismert, amely formájában, motívumkincsében megegyezik a

[640] MARQ.2018.U.I.22-25, MARQ.2018.U.I.34-35, Kat. 172.1-5. 7
[641] MARQ.2024.S48.XXVII.36, Kat. 172.6
[642] Major Balázs szíves szóbeli közlése, T/3729.
[643] STERN 2012, p. 52.
[644] MARQ.2024.S48.XXVII.13, MARQ.2024.S48.XXVII.36. Kat. 172.6, 173.2
[645] Hama POULSEN 1957, p. 248-258, Fig: 8765-933, Damaszkusz SAUVAGET 1932, MILWRIGHT 1999, p. 505-506; AVISSAR & STERN 2005, p. 117.
[646] Töredékei ismertek Akkóból 13. századra keltezhető környezetből STERN 2012, p. 50-51.

mamlúk korra keltezhető edényekkel, így biztos elkülönítésre csak az egyes edények lelőkörülményei adhatnak támpontot.

Az edények pontos gyártási körzete nem ismert, ez részben azzal is magyarázható, hogy Akkóból, ahonnan a legnagyobb számú petrográfiai vizsgálattal rendelkezünk, csak kevés töredék ismert. A kutatás azonban ezeket a muszlim edényeket hagyományosan damaszkuszi műhelyhez köti.[647]

V. 4.3. Muszlim korsók

A fehér agyagból készült folyadéktároló edények másik nagyobb csoportját az asztali használatra szánt, díszített korsók alkották. Ezek a kulacsokhoz hasonlóan fehér, porózus agyagból készültek, a vállon, illetve a hason jellemzően gazdagon díszítettek. A pecsételt díszítéssel (1. csoport) feltehetően a muszlim fémedények díszítését imitálhatták[648], ezek motívumkincse megegyezett a kulacsokéval. A korsók díszítésének másik módja a tűbekarcolás volt (2. csoport), ebben az esetben az edények jellemzően vékony, mintegy 2-3 mm falvastagsággal rendelkeztek csak. A töredékek alapján mindkét típus kisméretű, asztali használatra szánt korsó lehetett.

1. csoport: Bepecsételt díszű korsók (174. ábra)

A kulacsok mellett a leletanyagban néhány olyan töredéket azonosítottunk, amely párhuzamok alapján nem kulacshoz, hanem inkább pecsételt díszű korsóhoz voltak sorolhatóak. Ezek a korsók a 12. században jelennek meg a muszlim területeken indított feltárások leletanyagában[649], azonban a partmenti régiók anyagaiban jóval kevésbé ismertek. Formailag igen változatosak, gömbölyű, karinált, illetve zömök formájúak is ismertek. Jellemzően golyvás nyakúak és alacsony talpgyűrűvel rendelkeznek. Valamennyi edényt három részből készítik el, az alja, illetve a nyak jellemzően lassúkorongolt, az edény vállán bepecsételt vagy formába nyomott díszítés látható. Margatból mindösszesen egy 2 x 2,5 cm nagyságú töredék ismert, ami nem alkalmas további tipológiai csoportosításra.

Agyag: világosbarna, homokkal soványított agyag.
Díszítés: nem megállapítható

[647] MILWRIGHT 1999, p. 505.
[648] AVISSAR & STERN 2005, p. 117.
[649] Elsősorban Hamából ismert, ott a 12-14. századra keltezhető POULSEN 1957, p. 248-258, Fig 875-933.

Keltezés: a margati anyagból ismert töredék csak 13. századra keltezhető kerámiák társaságában került elő a külső szuburbium MB3 épületéből (2011/XXVI. szelvény)[650], valamint a 2018/I. szelvény betöltéséből[651].

2. csoport: Bekarcolt díszű korsók (175. ábra)

A kulacsokhoz hasonló világos, homokkal erőteljesen soványított agyagból készült, tölcséresen kiszélesedő nyakú töredékek is ismertek a leletanyagból, azonban viszonylag kevés töredéket lehetett ehhez a csoporthoz kapcsolni. A korsók jellemzően hosszú nyakúak, gyakran megfigyelhető bennük szűrűbetét, utóbbiak jellemzően igen töredékesen maradtak fent. A tűbekarcolással díszített edények között szinte valamennyi a korszakban ismert forma előfordult, a kereszteskori anyagokból ismerünk körtealakú, gömbölyded, valamint karinált formákat is[652]. A nyak, illetve a perem között egyaránt ismertek a tölcséresen kiszélesedő és egyenes nyakú, valamint golyvás nyakú példányok is[653]. A csoportot jellemzően a nyakon, illetve a vállon körbefutó benyomkodott, illetve tűbekarcolással díszített motívumok jellemzik, utóbbiak jellemzően a motívumkincsek esetében a háttér díszítésére szolgálnak. A fenéktöredékek jellemzően díszítetlenek, az aljuk kiesztergált, néhány esetben lapos.

A Margatból előkerült töredékek legnagyobb részét a különböző díszített válltöredékek, illetve perem és nyaktöredékek alkotják, jóval kisebb számot képeznek az idetartozó, jellemzően körtealakú fenéktöredékek. A nagyon töredékes anyag azonban nem teszi lehetővé, hogy a nagyobb tipológiai besoroláson belül további csoportosítást hozzunk létre, mivel nem volt lehetőségünk a teljes forma vizsgálatára. A peremtöredékek között is mindösszesen egy tölcséresen kiszélesedő töredék ismert[654].

Agyag: a kulacsokhoz hasonló fehér, porózus, homokkal erősteljesen soványított agyag. Nagyon vékony mindösszesen 0,2- 0,3 cm nagyságú falvastagság jellemzi
Díszítés: növényi és geometrikus motívum is ismert, a margati töredéken méret alapján ne lehet egyértelműen eldönteni, talán növényi mintának tűnik.
Keltezés: a szakirodalom ezt típust a 13-15. századra keltezi[655], ugyanakkor Margatban az egyértelműen 13. századra keltezhető leletegyüttesekből ez idáig nem ismert. A margati

[650] MARQ.2016.OSC:XXVI.6, Kat. 174.1
[651] MARQ.2018.U.I:27, MARQ.218.U.I:37, Kat. 174.2-3
[652] AVISSAR & STERN 2005, p. 111.
[653] AVISSAR & STERN 2005, p. 111, a margati anyagban egyértelműen ide sorolható egyenes vagy golyvás nyakú töredék nem került elő.
[654] MARQ.2022.S48.XXVII.5., Kat.175.1
[655] AVISSAR & STERN 2005, p. 111.

töredékek két helyszínről a konyha felsőbb rétegeiből (M2)[656], illetve a belső szuburbium már 14. században záródó leletegyütteseiből (S48-2022/XXVII. szelvény)[657] ismertek.

Értékelés

A muszlim, díszített korsók közül a margati leletanyagban mind a pecsételt díszű, mind pedig a bekarcolt díszű korsó megtalálható volt, míg azonban az előbbi csoportot csupán néhány töredék képviselte, addig a bekarcolt díszű korsók esetében már jóval nagyobb mennyiség került elő. Ugyanakkor az előkerült töredékek jelentős része lelőkörülményei alapján már egyértelműen inkább a vár későbbi, 14- 15. századi horizontjához volt köthető, a 13. századi leletegyüttesekből kevésbé ismertek. Azonosításukat nehezíti, hogy vékony falvastagságuk miatt csak nagyon töredékesen maradtak meg a margati anyagban. Ez a vékonyfalú tárgytípus jellemzően inkább a muszlim területekről ismert[658], az akkói várból azonban 13. századi, keresztes rétegekből is kerültek elő tűbekarcolással díszített töredékek[659]. Hasonlóan a pecsételt díszű korsókhoz, ennél a típusnál is úgy véli a kutatás, hogy formailag és díszítésükben a fémedényeket másolhatták[660]. Pontos műhelykörzetük nem ismert, Edna Stern és Miriam Avissar észak – mezopotámiai műhelyt feltételez. Hasonló, jóval vastagabb pecsételt díszű korsó ismertek a 14. századból Damaszkuszból is.[661]

A bekarcolt díszű korsókkal szemben jóval kisebb számban ismertek a pecsételt díszű korsók töredékei a kereszteskori várakból[662]. A margati töredék lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető, de maga a tárgytípus tovább él a 14. században is.

V.5. Egyéb kerámiatárgyak

A különböző asztali és konyhai edények mellett a kerámiaedények, illetve az agyagból készült tárgyak a mindennapi élet egyéb területein is megjelennek. A kerámia tárgyak térnyerése elsősorban a gyorskorong feltalálását követően ugrásszerűen megemelkedett, hiszen ennek segítségével lehetővé vált, hogy viszonylag gyorsan, nagy számban tudjanak kerámiaedényeket

[656] Kép nélkül
[657] MARQ.2022.S48.XXVII.5, MARQ.2024.S48.XXVII.11-12, MARQ.2024.S48.XXVII.37-38, Kat. 175.1-5
[658] Hama. POULSEN 1957 258-60, Figs: 943-947, Damaszkusz: TOUEIR,1973, p. 216, valamint Jeruzsálemből AVISSAR & STERN 2005, p. 112 Fig 3-4, 6.
[659] STERN 2012, p. 50 Pls: 4.27: 2-4.
[660] AVISSAR & STERN 2005, p. 117.
[661] SAUVAGET 1932, p. 2-8.
[662] Egy nagyobb, állatábrázolás töredék ismert Akkóból a Johannita Központ területéről (STERN 2012, p. 51. Fig 4.16), illetve a Törvényszék háza (Courthouse) területéről STERN 1997, p. 40) Fig 4: 19-21.

előállítani. A kerámia másik előnyös tulajdonsága, hogy a mechanikai hatásokat (ütéseket) leszámítva viszonylag ellenálló, kiégetés előtt pedig könnyen alakítható. Sokrétű felhasználását mutatja, hogy a klasszikus konyhai, illetve asztali edények mellett a feldolgozott leletegyüttesekben azonosíthatóak voltak például a világításhoz kapcsolható mécsesek töredékei, az egykori várat behálózó vízvezetékrendszerhez tartozó vízvezetékcsövek is. Szintén ide soroltuk a könyvtárnyi szakirodalommal rendelkező kúpos, kisméretű tárolóedényeket (sphero – conical vessel) is. Ez utóbbiak a funkciójuk egy lehetséges magyarázataként a szakirodalomban „gránátként" is ismertek.

V. 5.1. Kúpos, kisméretű tárolóedények, „gránátok" (sphero -conical vessel)

(176. ábra)

Leírás, jellemzők:

A kúpos, kisméretű tárolóedény (sphero-conical vessel) vagy „gránát" az iszlám kerámiakutatás egyik jól ismert tárgytípusa. Széleskörben elterjedt, a Közel – Kelet, valamint az egykori szentföldi államok területe mellett, Belső - Ázsiából (Irán, Irak) és az Al-Duna vidékéről is ismert.[663] Nemcsak földrajzi értelemben széles az elterjedési területe, hanem kronológiai szempontból is, ugyanis már a 9. század végi – 10. századi, Fátimida dinasztiához köthető leletegyüttesekben feltűntek ezeknek a kúpos, kisméretű tárolóedényeknek a korai változatai. A keresztes korban (11. század vége - 13. század) egyes, díszített típusai széles körben elterjedtek, a keresztes államok területére valószínűleg a mamlúkok hódításai révén jutottak el, jellemzően azonban kis mennyiségben találhatóak meg a tengerparti régió ásatásainak anyagaiban[664].

Tipológia:

A margati várból ismert példányok formailag egy típusba sorolhatóak. A várból ismert kúpos, kisméretű tárolóedények vagy „gránátok" jellemzően sötétszürke, 12 -13 cm magas, maximum 9 -10 cm átmérőjű, zárt edények voltak, keskeny, rövid nyakkal, kúpos, összeszűkülő aljjal. Méretükhöz képest meglehetően vastag falúak voltak (a falvastagsága 1 cm feletti), emiatt

[663] STĂNICĂ ET AL. 2016, p.327-344.

[664] Ezzel szemben jóval nagyobb számban ismert a mai Irán illet Irak területén, ahol, mint kisméretű tárolóedény ismert (Mordovin Maxim szíves szóbeli közlése).

meglehetősen nehezek is. A feldolgozott leletanyagból összesen 7 töredék került elő, ebből egy kiegészíthető volt.[665]

A kúpos, kisméretű tárolóedényeket sokan, sokféleképpen kísérelték meg csoportosítani az elmúlt évtizedekben. Abd al-Rauf, egyiptomi kutató tipológiai rendszerét átvéve Jacob Sharvit két csoportra osztotta a kúpos, kisméretű tárolóedényeket (sphero-conical vessel) anyag és díszítés alapján. Ez alapján elkülönített egy szürke anyagú, bekarcolt vonallal, vagy pikkelymintával díszített egyiptomi csoportot (TypeA), illetve egy sárgás agyagból készülő, nagyobb méretű, vállán rozettával díszített szíriai csoportot (Type B).[666].

Ettől kismértékben eltért Emilie Savage – Smith rendszere, aki a Khalili Collection tárgyai alapján tíz csoportba sorolta a gyűjtemény hasonló alakú kerámia- és üvegtárgyait, a keresztes korra leginkább jellemző típust nála az 5. csoportot alkotta.[667] Ezek a tipológia csoportosítások azonban legtöbbször nem az ásatási eredmények, hanem a múzeumi gyűjteményeken alapultak, sokszor régészeti kontextus nélküli tárgyakon. A kairói Ayyubida városfal közelében végzett ásatás során nagy mennyiségű kerámiát, köztük számos kúpos, kisméretű tárolóedény-töredékeket (sphero-conical vessel) fedeztek fel a Fátimida időszaktól (10. század) egészen a modern időkig.[668] Az itt feltárt töredékek között, a réteg megfigyelések alapján, Julie Monchamp három csoportot különített el, a legkorábbi, Fátimida korszakhoz (10-12. század) kapcsolhatóak az asszuáni agyagból készült kerekded, keskeny nyakú példányok, az Ayyubida-korszakhoz (12-14. század) az egyszerű, díszítetlen, már elkeskenyedő aljú edények, míg a mamlúk kori (14-15. század) gránátokra már, a margati példányokhoz hasonló, díszített forma a jellemző[669]. A keresztes várakból leginkább ez az utóbbi, mamlúknak vélt típus került csak elő[670], hasonló töredékek ismertek többek között Akkó[671], Bānyās[672], Hama,[673], Crac des Chevaliers[674]) ásatási anyagaiból is.

Agyag: sötétszürke, homokkal és apró kövekkel soványított kőcserép. Belsejében általában halványbarna engób található.

[665] MARQ.2016.MB5.XXX.1., Kat 176.1
[666] SHARVIT 2008, 101-102.
[667] SAVAGE-SMITH 1997, p. 324-33.
[668] MONCHAMP 2016 p. 195.
[669] MONCHAMP 2016 p. 195.
[670] MONCHAMP 2016 p.202-203.
[671] STERN 2012 p. 1:94-95.
[672] SHARVIT 2008 P. 105–106.
[673] PENTZ 1988, P. 89–93·
[674] BURÁNSZKI Sphero-conical vessels..., megjelenés alatt, p. 3-4.

Díszítés: külseje jellemzően benyomkodással, bekarcolással vagy bepecsételéssel díszített. Leggyakrabban függőleges párhuzamos vonalakkal, illetve ún. tobozmintával díszítettek. Néhány esetben a külsején fémes „máz" is megfigyelhető volt, ez utóbbi természetes „máz" tulajdonképpen az agyag magas üveg/szilikát tartalmának köszönhető.
Keltezés: a vár területéről legnagyobb számban a konyha (D)[675] illetve a kórház (2011/XXX. szelvény)[676] területéről kerültek elő gránáttöredékek, egy töredék pontos lelőkörülménye ismeretlen[677]. Margati lelőkörülményeik alapján a 13 - 14. századra keltezhetőek. Hasonló típusok ismertek 12. század második felére - 13. századra keltezhető környezetből is a szentföldi államok területéről[678].

Értékelés:

A kúpos, kisméretű tárolóedényekkel kapcsolatban született bőséges irodalom fókuszában elsősorban annak kérdésköre állt, hogy mire is szolgálhatott ez az edény[679]. Az ezzel kapcsolatos különböző álláspontokat legutóbb Stéphane Pradines foglalta össze tanulmányában[680], ekkor egy egész lapszámot szenteltek a tárgytípus funkciójának és eredetének megvitatására[681]. Ez a tárgytípus már nagyon korán felkeltette a kutatók érdeklődését, különösen mivel nagy számban fordulnak elő a nagyobb nemzetközi múzeumok iszlám gyűjteményeiben is[682]. A funkciójára vonatkozó számos ötlet közül négy elmélet a leginkább elfogadott, bár egyértelmű konszenzus még nem született. Az egyik legnépszerűbb elmélet, amely részben a kereszteskori hadászati kutatásból is eredeztethető, hogy ezeket a tárgyakat gránátként használhatták, úgy, hogy valamiféle gyúlékony anyaggal, például görögtűzzel tölthették meg.[683]. Ennek egyik bizonyítéka lehet, hogy az Iszlám Múzeum egyik darabján végzett kémiai elemzések a pirit jelenlétét mutatták az edény belsejében, amely a görögtűz összetevőjeként ismert.[684] Ezzel kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy a tárgyak jellemzően igen vastag fallal készültek (jellemzően 1-1,5cm, de az aljánál elérheti a 2

[675] MARQ.2016.DXXVI.1, MARQ.2016.DXXVI.23, MARQ.2019.M2.XIII.79-80, Kat. 176.3. 5-7
[676] MARQ.20216.MB5.XXX.1, MARQ.2019.MB5.XXX1. Kat. 176.1, 4
[677] MARQ,2019.1, Kat.176.1
[678] AVISSAR & STERN 2005, p. 119-120.
[679] Ennek legutóbbi összefoglalása: SHARVIT 2008, p. 101-103, ő egyébként értékes folyadékok, gyógyszerek tárolásához köti lsd SHARVIT 2018, p. 103.
[680] PRADINES 2016, p. 153-162
[681] The Sphero-Conical Vessel: Name, Object and Usage. Journal of Islamic Archeology. 3/2 (2016), ed: S. Paradines.
[682] Mint az a tipológiánál is láttuk ezen gyűjtemények anyagainak feldolgozás jelentette kezdetben a tipológia, illetve a csoportosítás alapjait.
[683] BOAS 2006, p. 175, PENTZ 1988, p. 89–93.
[684] BROSH 1980 p. 114-115.

cm-t is, ami a tárgy 8-10 cm magaságához képest igen vastagnak tekinthető), ami pont afelé mutat, hogy a cél inkább az lehetett, hogy minél nehezebben törjön el. Illetve ellentmondhat ennek a felhasználási módnak a díszítettsége is. Az általunk ismertetett darabok esetében egyszerűbb díszítőmotívumok figyelhetőek meg, de a későbbi, elsősorban mamlúk kori tárgyak között már rátétdíszes darabok is ismertek, [685] amely feleslegesnek tűnik egy olyan tárgy esetében, amelyet eldobnak, hogy összetörjön. A hadtörténeti kutatás egyik toposza szerint ezeket a kisméretű edényeket ostromoknál használhatták a mamlúkok, ugyanakkor mint arra Edna Stern rámutatott, Akkóban, ahol írott források vannak a görögtűz használatáról, a feltárt kerámia leletegyüttesekből csak nagyon kevés töredék került elő.[686]

Egy a funkcióra vonatkozó másik felvetés szerint ezeket a kis edényeket gőzképzésre, *aeolipile*-ként[687] használhatták[688], amelyet magyarázhat, hogy míg a keresztes várak leletanyagaiból aránylag keveset ismerünk, a korszak településeiről, illetve házfeltárásaiban gyakori lelet.[689] Ezt az elméletet később többen is átvették, némileg azonban finomítva Hildburgh megállapításait, és ezeket a „gránátokat" a tűz beindításához használt tárgyaknak gondolták, oly módon, hogy gyúlékony anyagot (port vagy naftát) tárolhattak benne, amelyet aztán a tűzre csepegtettek[690]. Szintén ezt a teóriát képviselte Donald Withcomb is, véleménye szerint erre utalhat, egyrészt, hogy elsősorban a belső - ázsiai iszlám területeken elterjedt a használata, másrészt a díszítés is inkább otthoni funkciót jelezhet[691].

A kúpos, kisméretű tárolóedényekkel kapcsolatban felmerült az is, hogy italok tárolására szolgálhattak[692]. Bár ismerünk néhány nagyobb méretű példát[693], ezek a „gránátok" általában kis űrtartalmúak (kb. 150-220 ml), így nagyobb mennyiség tárolására nem voltak alkalmasak. Méretük, vastag faluk és keskeny nyílásuk miatt azonban felvethető, hogy inkább értékes folyadékok, például higany[694], gyógyszerek vagy parfümök kis tartályaként szolgálhattak[695]. Ezt az elméletet gyengíti, hogy mint arra Stéphane. Paradise rámutatott, a kúpos, kisméretű

[685] PRADINES 2016 p. 154-55, SHARVIT 2008, p.102.
[686] STERN 2012, p.1:94.
[687] Az ókori eredetű aeolipile tulajdonképpen egy vízzel töltött gömbalakú edény, amelyet felhevítették, majd az így képződő gőzt hasznosíthatták. A tárgyak ilyen fajta értelmezését Hildburgh vetette fel 1951-es tanulmányában, ő úgy vélte, a gőzt az égés serkentésére használhatták, a tárgyak alakja pedig lehetővé tette, hogy a megfelelő szögben helyezhessék a parázsra vagy annak közelébe. (HILDBURGH 1951, p.54 XVI. ábra. b, c).
[688] ETTINGHAUSEN 1965 p. 218–229, WITHCOMB 2016 p.180, BROSH 1980 p. 114-115.
[689] ETTINGHAUSEN 1965 p. 225, SEYRIG 1959 p. 81–89: 87, BROSH 1980 p. 114-115.
[690] SEYRIG 1959 p. 81–89: 87.
[691] WITHCOMB 2016 p.185.
[692] GHOUCHANI & ADLE 1992 p.72–92: 86-87.
[693] GHOUCHANI & ADLE 1992 p. 73, 1. ábra.
[694] ETTINGHAUSEN 1965, p. 223–224.
[695] HILDBURGH 1952, 27–55, SAVAGE-SMITH 1997, p. 327–328, SHARVIT 2008, p. 103.

tárolóedények ismeretlenek azokon a területeken, amelyeket a középkorban higanybányáiról ismerünk, így például Spanyolországban[696]. A kérdés megválaszolásában segítséget nyújthatnak, az edények belsejének természettudományos vizsgálata, azonban csak néhány esetben volt lehetőség ennek elvégzésére, a tartalomra vonatkozó információk nagy része ugyanis jellemzően megsemmisült a kerámia mosása miatt[697]. Szintén nehezíti a különböző anyagvizsgálatok elvégzését, hogy a tárgyak jelentős részét nem régészeti kontextusból ismerjük, hanem jellemzően a 20. század elején kerültek be a múzeumi gyűjteményekbe, így pontos lelőkörülményeik ismeretlenek. Sajnos e tekintetben a margati töredékek sem voltak alkalmasak további anyagvizsgálatra.

Mint a fenti rövid áttekintésből is látszik, a kúpos, kisméretű tárolóedények vagy „gránátok" funkciójával kapcsolatban számos lehetőség merült fel az elmúlt évtizedekben a kutatásban, és a hosszan tartó vita ellenére sincs konszenzus arról, hogy valójában mire is szolgálhattak. Másrészt, annak ellenére, hogy a margati példák tipológiai szempontból egy csoportba sorolhatóak voltak, a szakirodalomban, illetve a múzeumi gyűjteményekben „gránátként" vagy kúpos, kisméretű tárolóedényként meghatározott tárgyak anyagukban, formájukban vagy épen méretükben igen eltérőek egymástól, így nem zárható ki, hogy a különböző stílusú és nagyságú edények más - más célokat szolgálhattak[698].

V.5.2. Mécsesek

Leírás, jellemzők:

A különböző világításra használt tárgyak közül a korszakban legelterjedtebbek a különböző mécsesek voltak. Az ókori, zárt formák helyett a középkori mécsesek elsősorban az úgynevezett „saucer lamp" csoportba sorolhatóak. Ezek jellemzően két részből, egy magasabb, korongolt félgömbalakú tartályból, illetve egy kiöntőben végződő, a kiöntővel szemben jellemzően füllel ellátott testből álltak.[699] Ezenkívül léteznek mázatlan, tálkaalakú mécsesek is, amelyek

[696] PRADINES 2016, p. 158.
[697] SHARVIt 2008, p. 102.
[698] Ez tulajdonképpen legjobban E. Savage -Smith által feldolgozott gyűjteménynél rajzolódott ki, 19. század végén – 20. század elején a múzeumba került tárgyak tkp. egy nagy gyűjtőfogalom alá kerültek, amelyek azonban koránt sem voltak egységesek, és nemcsak formai szempontból, hanem anyagukat tekintve sem. SAVAGE-SMITH 1997, p. 328-329. Így a funkció mellett az elsődleges feladat ennek a tárgytípusnak minél pontosabb, lehetőleg régészeti kontextuson alapuló elkülönítése lehet ott, ahol rendelkezésre áll nagyobb mennyiségű leletanyag és nem csupán, mint Margat esetében néhány töredékről beszélhetünk.
[699] AVISSAR & STERN 2005, p. 124; KUBIAK, 1970, p. 15.

formailag az előző típushoz hasonlóak. Az olajtartályok kezdetben magasabb, zártabb formát követtek, azonban a 13. századra a tartály jellemzően már csak egy kisebb peremmel ellátott körré torzult a mécses alján[700]. A későbbi korszakokban, ez *a sacuer lamp* típusú lámpa eltűnt, és a helyét a leletanyagban a formába nyomott változatok, illetve a tálkaalakú, fületlen mécsesek vették át[701].

A mécsesek esetében vitatott a fül elhelyezése is. A saucer lamp esetében ott, ahol lehetőség volt a fül csatlakozásának vizsgálatára mind a füles, mind pedig az ún. belső füles változatok elfordultak. Utóbbiak esetében a fül nem nyúlik túl az edényen, csupán csak egy rövid összekötő fül figyelhető meg a tartály, illetve a tál perem között, valódi funkcióval már nem rendelkezik[702]. Érdemes megemlíteni, hogy míg az engóbos festésű mécsesek kivétel nélkül füllel rendelkeztek, addig a sárga, monokróm mázas mécsesek, illetve a mázatlan saucer lamp típusú mécsesek között már csak a belső füles variáns került elő.

Tipológia

A mécsesek formailag két fő csoportba oszthatóak, amelyek közül egyet, a mázazás, illetve az agyag alapján további alcsoportokra osztottam. Ezek az alcsoportok megegyeznek a főzőedények, az engóbos festésű (slipware) illetve a sárga, monokróm mázas tálak csoportjával, feltehetően azokkal azonos műhelyekben készülhettek[703].

V.5.2.1. Mázatlan mécsesek

1. csoport: Fületlen tálkaalakú mécsesek (177. ábra)

Biztosan ebbe a csoportba a feldolgozott anyagból két kiegészített töredéket sorolhatunk. Enyhén ívelt, fül nélküli forma, az egyik oldala kissé összecsípett, csőrös kialakítású, ide helyezték a kanócot. Korongról levágottak voltak.

Anyag: Mindkét töredék vörösesbarna, homokkal és apró szemcséjű kaviccsal soványított agyagból készült, anyaguk a levesestálakéhoz hasonló, feltehetően annak a műhelynek a termékei.

Keltezés: mindkét töredék a konyha (D) betöltéséből[704] került elő, azonban pontosabb lelőkörülményeik nem ismertek. A biztosan 13. századra keltezhető leletegyüttesekből ez a forma nem ismert, így inkább a 14-15. századi mamlúk korszakhoz köthető. Formailag az

[700] AVISSAR & STERN 2005, p. 124.
[701] AVISSAR & STERN 2005, p. 128-128.
[702] KUBIAK 1970, p. 15-16.
[703] STERN 2012, p. 63, 93.
[704] MARQ,2016,D,1. 2, Kat. 177.1-2

ottomán korban is tovább él ez a típus, azonban ekkor a korábbiaknál már jóval nagyobbak. Crac des Chevaliers várából viszonylag nagy számban kerültek elő, de ott is inkább már az oszmán korhoz kapcsolódóan[705].

2. csoport: Tálkaalakú mécsesek magas olajtartállyal (177. ábra)

A mázatlan tálkaalakú mécsesek egy másik csoportját alkották azok a mécsesek, amelyek rendelkeztek olajtartállyal. A margati várból, pontosabban annak külső szuburbiumából két töredék ismert.[706] Az olajtartály, a korszakban népszerű saucer lamp típusú mécsessel szemben viszonylag magas és nagyméretű volt, amelynek egyik oldalán egy kisméretű lyukat fúrtak a kanóc számára.

Agyag: bézs színű, homokkal és nagyobb szemcséjű homokkal soványított agyag.

Keltezés: a margati töredékek lelőkörülményeik alapján a 13. századra keltezhető. Párhuzamai a térség 12. század második felére – 13. századra keltezhető leletegyüttesekből ismertek, így többek között Caesareából[707], Fustatból[708], Akkóból[709], Jeruzsálemből[710] illetve Crac des Chevaliers[711] várából.

V. 5.2.2. Mázas, tálkaalakú mécsesek (saucer lamp)

Leírás, jellemzők:

A mázas mécsesek formailag egy csoportba tartoztak, az ún. saucer lamp típusúak közé, azonban mind anyagukban, mind mázazásukban eltértek egymástól, így az alcsoportok kialakításánál ezt vettem figyelembe. A mázas mécsesek között három műhely termékei domináltak, a bejrúti műhely főzőedényekkel megegyező agyagból készült változatai (1. csoport), az engóbos festésű mécsesek (2. csoport), valamint a monokróm mázas mécsesek (3. csoport). Utóbbiak között jellemzően a sárga, monokróm mázas mécsesek dominanciája figyelhető meg a margati anyagban.

[705] BURÁNSZKI: Sphero -conical vessel.., p. 10, (megjelenés alatt).
[706] MARQ.2016.OSC.XXV.94 -95., Kat. 177.3-4
[707] BROSH, 1986, Figs 5: 13-15, 6: 1.
[708] KUBIAK, 1970, p. 15, Type J, Fig: 120-b, Pl: 3: 15-16.
[709] STERN, 2012, II: PL4.12. Fig 9-10.
[710] TUSHINGHAM , 1985 Fig 35:41.
[711] BURÁNSZKI: Sphero -conical vessel.., p. 10, (megjelenés alatt).

Tipológia

1. csoport: Sötétbarna, monokróm mázas, tálkaalakú mécsesek (178 - 179. ábra)

Anyagában, mázazásában megegyezik a főzőedények csoportjával, feltehetően azokkal egy műhelyben készülhetett. Formailag valamennyi töredék a tálkaalakú, olajtartályos típushoz sorolható. A margati várból előkerült sötétbarna mécsesek esetében olajtartályt jellemzően már csak egy kis méretű gyűrű jelképezi a mécses alján. Azokban az esetekben, ahol lehetőség volt a fül vizsgálatára megállapítható volt, hogy valamennyi töredék ún. belső füles kialakítású volt. A füllel szemben került kialakításra a kiöntő, amely a kanóc tartása is szolgált.

Agyag: vörös, homokkal és apró kaviccsal soványított, durva tapintású agyag.
Díszítés: a külsején sötétbarna, áttetsző ólommáz figyelhető meg, a máz alatt néha vékony fehér engób, de ez utóbbi nem jellemző.
Keltezés: a legnagyobb számban a 13- 15. századi anyagot is tartalmazó betöltésekből , a belső szuburbiumban feltárt ház (S48- 2022/XXVII. szelvény), [712] a MB5-7 2011/XXX. szelvénye[713] és a konyha felső kevert rétegei (2008/XII-XIII. szelvény)[714] kerültek elő ehhez a csoporthoz tartozó töredékek, de előfordult a 13. századi anyagot tartalmazó 2018/I. szelvény töredékei között is[715]. A külső szuburbium területéről összesen egy további peremtöredék ismert[716] , itt azonban a feldolgozott leletanyag alapján úgy tűnik, hogy a sárga, monokróm mázas típus jóval népszerűbb lehetett[717]. Ez alapján úgy tűnik, hogy ezt a barna mázas típust a 13 – 14. századra keltezhetjük

2. csoport: Engóbos festésű tálkaalakú mécsesek (slipware mécsesek) (180. ábra)

A mázas tálkaalakú mécsesek következő csoportját alkották az engóbos festésű mécsesek, amelyek agyagukban és mázazásukban megegyeztek az engóbos festésű tálakkal, feltehetően ugyanannak a műhelynek a termékei. A mécsesek formailag itt is az olajtartályos, tálkaalakú, mécsesek csoportjába tartozzak. A feldolgozott leletanyagból ebből a típusból egy kiegészített töredék került elő[718], amely lehetővé tette a forma vizsgálatát. További töredékek elsősorban az engóbos festésük alapján sorolható ebbe a csoportba. Ahol lehetőség volt az olajtartály

[712] MARQ.2024.S48.XXVII.32, MARQ.2024.S48.XXVII.40, Kat. 179. 5-6.
[713] MARQ.2022.MB5.XXX.3 Kat. 178.2
[714] MARQ.2019.M2.XIII.49, Kat. 179.4
[715] MARQ.2018.U.I.21, Kat. 178.1
[716] MARQ.2016.OSC:XXV.093., Kat. 178.3
[717] A külső szuburbium területéről legalább 11 sárga mécses töredéke került elő a OSC- MB1 ház betöltéséből.
[718] MARQ.2022.1, Kat. 180.5.

méretének vizsgálatára, ott megállapítható volt, hogy a sekély tartályos csoportba tartozhatott, hasonlóan a barna mázas mécsesesek csoportjához. A fül helyzetének vizsgálatára csak a kiegészített töredékkel kapcsolatban volt lehetőség, itt a fül túlnyúlik az edény permén. A belső füles, barna mázas mécsesekkel szemben megállapítható volt, hogy a töredékek annál öblösebb formát képviselnek. A

Agyag: vörös, homokkal és apró szemcséjű kaviccsal soványított, durva tapintású agyag
Díszítés: az áttetsző ólommáz alatt fehér engóbos festés, jellemzően sávos festés
Keltezés: a margati várból jól keltezhető kontextusból nem ismert, a belső szuburbiumban feltárt lakóház (2022/XXVII. szelvény) betöltéséből előkerült töredékek[719] a 13. század végére – 14. század elejére keltezhetőek, de nem zárható ki, hogy már inkább a vár mamlúk periódusához köthetőek. A kiegészíthető töredék a vár 2007-es feltárása során kerültek elő, kevert kontextusból, így ez a keltezéshez kapcsolódóan nem nyújt támpontot. További egy töredék ismert a konyha feltárásából, de pontos rétegtani adatok nélkül[720].

3. csoport: Sárga, monokrómmázas, tálkaalakú mécsesek (saucer lamp)

A mázas tálkaalakú mécsesek következő csoportját alkották a monokróm mázas mécsesek. Formailag ezek is az olajtartályos, tálkaalakú mécsesek közé tartoztak, az olajtartály azonban már csak jelzés értékű a mécsesen belül. Ott, ahol lehetőség volt a fül vizsgálatára, azaz meg volt a fül peremmel való csatlakozása is, elmondható, hogy ezek a mécsesek is, hasonlóan a barna mázas mécsesekhez a belső füles típust képviselték. A leletanyagban előkerült sárga, monokróm mázas töredékeket a máz, illetve az agyag alapján kronológiailag két alcsoportba lehetett őket sorolni, kopottabb halványsárga töredékek (3a csoport) a vár kereszteskori horizontjához köthetőek, míg a vastag fehér engóbos, narancssárgás mázas töredékek (3b csoport) már a mamlúk korra keltezhetőek. Formailag ugyanakkor a két típus nem különült el egymástól.

3a csoport Halványsárga, monokróm mázas tálkaalakú mécsesek (181 -182. ábra)

Agyag: sárgásvörös, homokkal és nagyobb fehér szemcsékkel soványított agyag.
Díszítés: Mindkét felületén vékony fehér engób, rajta áttetsző, halványsárga máz.

[719] MARQ.2022.S48.XXVII.19, MARQ.2024.S48.XXVII.39, MARQ.2024.S48.XXVII.31, Kat. 180.1-3
[720] MARQ.2011.D.3, Kat. 180.4

Keltezés: a margati leletanyagban a világosabb sárga mázas típus (3a csoport) a 13. századi leletegyüttesekből (U -2018/I. szelvény[721], külső szuburbium – 2011/XXII, 2011/XXV. szelvény[722]) került elő a legnagyobb számban, a külső szuburbium területén egyértelműen ez a típus volt a legelterjedtebb.

3b csoport: Sötétsárga, monokróm mázas tálkaalakú mécsesek (183. ábra)

Agyag: narancssárga, homokkal és nagyobb fehér szemcsékkel soványított agyag.

Díszítés: mindkét felületén vastag fehér engób, rajta sötétsárga, sárgásbarna, jó minőségű máz.

Keltezés: ez a típus jellemzően a 13. század végére – 14. század elejére keltezhető leletegyüttesekből ismert, nagy számban kerültek elő ehhez a csoporthoz tartozó töredékek a belső szuburbium (S48-XXVII. szelvény)[723] illetve az MB5-7 épület (2011/XXX. szelvény)[724] betöltéseiből. Úgy tűnik, hogy ez a sötétebb típus a 14. században volt elterjedtebb, a sárga, monokróm mázas mécsesek töredékei kerültek elő Crac des Chevaliers, kevert 14-15. századi rétegeiből is.[725]

Értékelés:

A margati anyagban azonosított mécsesek legnagyobb része a tálkaalakú, olajtartályos mécsesek közé tartozott, a mázatlan, fül nélküli mécsesekhez csupán csak két töredékeket lehetett sorolni. Utóbbi nehezen keltezhető a margati anyagon belül, a jól keltezhető 13. századi leletegyütteseiből nem fordult elő, a konyha felsőbb rétegeinek (2008/XIII. szelvény) keltezése pedig leletanyag szempontjából a 13-15. századon belül problematikus, ami miatt ez a típust a leletanyagon belül nem lehetett pontosabban keltezni.

A feldolgozott töredékek nagyrészét ún. „saucer lamp" típusú mécsesek közé lehetett sorolni itt már jóval nagyobb variációt lehetett megfigyelni, amelyek jól rokoníthatóak voltak az asztali áruknál tárgyalt műhelyek különböző mázas tálaival. Egyedül a sárgamázas töredékeken belül lehetett elkülöníteni a korai 13. századra jellemző változatot (3a csoport), illetve későbbi, 14. századra jellemző, jobb minőségű, sötétebb mázú példányokat (3b csoport). A sötétbarna mázas (1. csoport) és az engóbos festésű (2. csoport) mécsesek esetében nem lehetett elkülöníteni egy olyan csoportot, amely biztosan a 13. századra keltezhető, párhuzamaik pedig mind a keresztes,

[721] Leltározatlan töredékek.
[722] MARQ.2016.OSC.XXV.17, MARQ.2016.OSC.XXV.31-32, MARQ.2016.OSC.XXV.91-92, Kat. 181. 1-5 MARQ.2016.OSC.XXV:14, MARQ.2016.OSC.XXII,5, Kat. 182.6-7
[723] MARQ.2024.S48.XXVII.33, MARQ.2022.S48.XXVII.12, Kat. 183.1-3
[724] Leltározatlan töredékek
[725] BURÁNSZKI: Everyday Life.., p.10 (megjelenés alatt).

mind pedig a mamlúk kori leletegyüttesekből ismertek. Mivel azonban a most vizsgált töredékek jellemzően a vár 14. század elején záródó leletegyütteseiből ismertek (belső szuburbium lakóháza, 2022/XXVII. szelvény), konyha (2008/XIII. szelvény), így a margati anyag alapján a sötétbarna mázas (1. csoport) és az engóbos festésű (2. csoport) mécsesek inkább a 14. századhoz köthetőek[726].

A magasabb, zártabb olajtartállyal rendelkező mécseseknek csak a máz nélküli, fehér engóbos változata fordult elő a margati leletanyagban, ennek párhuzama ismert például Crac des Chevaliers várából[727]. Hasonló magas tartályos töredék ismert a margati kápolna feltárásából[728] is, így ezt a típust a 12- 13. századra keltezhetjük. Ugyanakkor a margati anyagból hiányoznak a például az akkói anyagból ismert hosszú csőrű mécsesek, amiket Edna Stern szintén a bejrúti műhely termékeiként azonosított.[729]

V.5.2.3. Talpas mécsesek

Leírás, jellemzők:

A mázas mécsesek másik nagy csoportját alkották a talpas mécsesek. Ezek a tálkalakú mécseseknél jóval kevésbé voltak elterjedtek a korszakban, és az akkói vár kereszteskori leletanyaga alapján úgy tűnik, hogy csak a ciprusi műhely gyártotta őket.[730]. Ezek anyagukban, mázazásukban megegyeznek az asztali edényeknél ismertetett ciprusi monokróm mázas tálak agyagával, a margati anyagból mind a zöld monokróm mázas változat, mind pedig az engóbos festésű változat ismert.

A mécsesek formailag a tálkaalakú, fületlen mécsesekhez hasonlóak, azonban tagolt talppal rendelkeztek, a fül a peremhez, illetve a talp középső részéhez csatlakozott. A talp magassága változó, feltehetően az eltérő műhelyekhez köthetőek a zöld monokróm mázas töredékek magasabb talppal, míg a sárga, engóbos festésű töredékek alacsonyabb talppal rendelkeztek[731]. A vár leletanyagából három töredék ismert, az egyik a zöld monokróm mázas típusba tartozik[732], a másik kettő pedig a sárga, engóbos festésű mécsesek csoportjába[733]. Valamennyi

[726] Az engóbos mécses egy jó párhuzama ismert Crac des Chevaliers vár területéről, szintén a vár szórványaként, így ennek keltezése nem nyújthat nekünk támpontot az anyag keltezésére.
[727] Közöletlen, a 120 m terem betöltéséből került elő nagyszámú mécses töredék.
[728] Közöletlen, a 2010/V. szelvény betöltéséből ismert egy töredék.
[729] STERN 2012, p. 45- 46.
[730] STERN 2012, p. I: 61 II: Pl. 4.41 Fig 8-14.
[731]A legnagyobb számban Cipruson kerültek elő, a kereszteskori anyagból jellemzően csak töredékei ismert, a tárgytípus tipologizálása az itteni töredékek alapján történt PAPANIKOLA - BAKIRTZIS 1996, p. 132 Fig 9: 13- 15.
[732] MARQ.2016.OSC.XXII.1., Kat, 184,1
[733] MARQ.2016.OSC.XXIV:1 és MARQ.2016.OSC.XXII.13., Kat. 184.2-3

töredék a külső szuburbium területéről ismert, a belső várból, illetve a belső szuburbiumból nem ismert.

Tipológia

1. csoport: Zöld monokróm mázas talpas mécses (184. ábra)

Az ebbe a csoportba sorolható egyetlen egy talptöredék egy kettős tagolású, középen két bordával tagolt talp. A fül a felső bordához csatlakozik, a mécses tálja hiányzik. Papanikola Bakirtzis rendszerében ez az ún. függőleges éllel rendelkező típus.[734]
Agyag: vörös, jól iszapolt homokkal soványított, nagyon jó kiégetésű agyag.
Díszítés: külsején fehér engóbon sötétzöld monokróm máz.

Keltezés: a margati töredék lelőkörülményei alapján a 13. századra keltezhető, a külső szuburbiumban feltárt kápolna (OSC. 2011/XXII. szelvény) területéről került elő. Párhuzama ismert Akkóból, szintén 13. századi környezetből[735] A ciprusi darabokat Papanikola – Bakirtzis a 13- 14. századra keltezi[736].

2. csoport: Sárga mázas, engóbos festésű talpas mécses (184. ábra)

A másik két töredéket az engóbos festésű talpas mécsesek csoportjába lehetett sorolni, itt a talptöredék mellett két táltöredék is ismert, amelyek minden bizonnyal ugyanahhoz az edényhez tartozhattak. A tál formailag megegyezik tálkaalakú mécsesekkel, talpnak csak az alsó része van meg. Ez szintén az ún. függőleges éllel rendelkező típusba sorolható[737].
Agyag: halvány vörös, homokkal és apró kövekkel soványított agyag.
Díszítés: külsején fehér csurgatott engób díszítés, rajta sárga máz.

Keltezés: az előző típushoz hasonlóan ez a forma is a margati várból a biztosan 13. századra keltezhető külső szuburbium területéről ismert. Párhuzamait Cipruson, a műhellyel együtt a 13-14 századra teszik[738].

[734] PAPANIKOLA - BAKIRTZIS 1996, p. 132, Fig 9: 14.
[735] STERN 2012, p. I: 64 II: Pl. 4.41 Fig 10.
[736] PAPANIKOLA - BAKIRTZIS 1996, p. 218.
[737] PAPANIKOLA - BAKIRTZIS 1996, p. 132, Fig 9: 14.
[738] PAPANIKOLA - BAKIRTZIS 1996, p. 218.

Értékelés:

A talpas mécsesek az olajlámpások egy jóval ritkább csoportját alkották, és az eddigi feltárási adatokból úgy tűnik, hogy csak a ciprusi (Páfosz -Lemba) műhely készítette. A műhely három fő mázas típusa közül egyedül a sgraffito díszes változata nem került elő Margatban. Maga a műhely a ciprusi feltárások alapján a 13. században kezdett el termelni, és egészen a 14. századig működik. A margati töredékek kapcsán érdemes megemlíteni, hogy mindkét mécses, a zöld monokróm mázas töredék, illetve az engóbos tálkatöredékek a kápolna anyagából kerültek elő, míg egy töredék, az engóbos talptöredék a közvetlenül a kápolna alatt elhelyezkedő ciszterna betöltéséből (OSC 2011/XXIV. szelvény) került elő, de feltehetően az is a kápolnához tartozhatott[739]. Elképzelhető, hogy ezt a típust kevésbe a mindennapi életben, inkább liturgikus célra használhatták.

V.5.3. Vízvezetékcsövek

Leírás, jellemzők:

Az egyéb használati kerámiatárgyak következő nagy csoportját alkották az épület használatához köthető kerámia vízvezetékcsövek. Mind a külső szuburbium (OSC) mind pedig a vár belső szuburbiumában feldolgozott ház esetében (S48-XXVII. szelvény)[740] lehetett azonosítani a kerámiatöredékek között ehhez a csoporthoz tartozó töredékeket, illetve több esetben lehetőség volt azok teljes hosszának vizsgálatára is. Ezek, a hengeres, az egyik végén elkeskenyedő, a másik végén kivállasodó, mindkét végén nyitott csövek kialakításuknak köszönhetően tetszőlegesen toldhatóak voltak egymáshoz. Jellemzően rossz kiégetésű, szürke magvú oldaltöredékek. A csöveket úgy helyezték a kőből rakott csatornákba, valamint a falakban kialakított függőleges vájatokba, hogy vastag, fehér habarcsba fektették, ennek lenyomata megfigyelhető a vízvezetékcsövek külső oldalán. A margati vár vízvezeték rendszerének feltérképzése során több esetben is sikerült in situ azonosítani habarcsba ágyazott vízvezetékcsöveket egyrészt a földfelszín alatt, kőlapokkal fedett csatornákban[741], másrészt pedig a falakban futó függőleges vezetékek esetében is, amelyek a tetőről gyűjtöttek össze a vizet és vezeték a ciszternába, illetve a tiszta vizet is ilyen kerámiavízvezetékekkel vezették

[739] A feltárt lakóház anyagának feldolgozása (2011/XXV. szelvény) ugyanis azt mutatta, hogy ennek a területnek a pusztulása, illetve feltöltődése egyidőben történhetett meg, a OSC – MB1 területén feltárt sgraffito díszes tálak összeillő darabjai előkerültek mind a kápolna, mind a ciszterna, mind pedig a lakóház betöltéséből.
[740] MARQ.2024.S48.XXVII.24, Kat. 185.3 (1b csoport)
[741] FERENCZI 2007, p. 140.

tovább a felhasználási területre[742]. A margati anyagban két méretben fordultak elő a vízvezeték csövek, egy keskenyebb, nyúlánkabb (1. csoport), valamint egy zömökebb, szélesebb változatban (2. csoport).

Tipológia

1. csoport: Keskenyebb típusú vízvezetékcsövek (185. ábra)

A vízvezetékhez tartozó csőtöredékeket legnagyobb számban ehhez a csoporthoz lehetett sorolni. Általában viszonylag hosszú, elkeskenyedő nyakkal rendelkeztek, a nyak alatt egy peremmel. Külsejükön korongolás nyomok, illetve egy – egy bekarcolt vonaldíszítés figyelhető meg, azonban a töredékek jelentős részét vastag fehéres habarcs fedte, amely nem mindig tett lehetővé a csövek külsejének megfigyelését. Utóbbi bekarcolás feltehetően a habarcs jobb tapadását szolgálhatta. A csövek átmérője 9 és 10 cm volt, hossza 24 cm. Agyaguk alapján a korsókhoz hasonlóan elkülöníthető egy vörös agyagból (1a csoport) valamint egy fehéres anyagból (1b csoport) készült változat. Utóbbi jóval kisebb számban fordult elő a margati anyagban.

1a csoport: Vörös agyagú, keskenyebb típusú vízvezetékcsövek

Agyag: a töredékek narancssárgás, homokos, apróköves sovány itású agyagból készültek, külsejükön a legtöbb esetben fehér engóbot lehetett azonosítani.

1b csoport: Fehér agyagú, keskenyebb típusú vízvezetékcsövek

Agyag: világosbarna, bézs színű, fekete szemcsés agyag, a külsején bazaltszemcsés, részben lemállott engób.

2. csoport: Szélesebb típusú vízvezetékcsövek (186. ábra)

Az előző típusnál jóval kisebb számban kerültek elő ebbe a csoportba sorolható töredékek. Rövidebb nyakú, zömökebb, középtájon enyhén összeszűkülő forma. Átmérője: 11 és 12 cm, hossza 23 – 24 cm

Agyag: Ehhez a csoporthoz tartozóan csak narancssárga, fehér mész szemcsékkel sovány ított agyagból készült töredékek kerültek elő.

Keltezés: (1-2. csoport) legnagyobb számban a kereszteskori rétegekből kerültek elő, kialakításuk feltehetően a vár johannita kiépítéséhez köthetőek. Az külső szuburbium területéről származó töredékek biztosan a 13. századra keltezhetőek[743]. Kifejezetten a mamlúk

[742] VÁGNER & CSÓKA 2019, p. 54-56.
[743] Keskenyebb típus: MARQ.2016.OSC.XXV.74, MARQ.2016.OSC:XXVI.1, MARQ:2016.OSC.XXVI.4, MARQ.2016.OSC:XXVI.10, Kat. 185.1-2. 4-5

korszakra keltezhető leletanyag nem ismert, azonban a 13. század végén - 14. század elején földbekerülő leletegyüttesekben még előfordulnak, feltehetően a vár mamlúk elfoglalását követő tisztogatás eredményeként. Hasonló kerámiacsövek ismertek a johannita várakból is, így például Crac des Chevaliers[744] valamint Akkóból, a keresztes fürdőház feltárásból[745]

Értékelés:

A kerámia vízvezetékcsövek széles körben elterjedtek voltak középkor folyamán, nemcsak a Közel - Keleten, hanem máshol is előkerültek kerámia vízvezetékcsövek.[746] Szemben például az ólomcsövekkel a kerámia viszonylag olcsó, és nagy számban gyorsan előállítható volt. Jellemzően azonos átmérővel készültek, amelyek egymásba illeszthetőek, toldhatóak voltak, így tulajdonképpen a kívánt hosszúságra alakíthatták ki a rendszereket. A margati várban[747] illetve a Crac des Chevaliers várában elvégzett[748], az egykori vízgazdálkodási rendszere vonatkozó kutatások alapján úgy tűnik, hogy elsősorban a vízgyűjtő rendszerek esetében, azaz amelyekkel a tetőn összegyűlő vizet vezeték egy – egy ciszternába, illetve az egyes felhasználási területekre vezető rendszerekhez használhatták (Margat esetében jól igazolhatóan például a konyha illetve a fürdő vízellátásához használtak ilyen csöveket), míg például a konyhából, illetve a fürdőből származó „szürke víz”[749] esetében már csak a kiépített kőcsatornákat alkalmazták, amellyel aztán jellemzően a latrinából származó szennyvizet mosták át. A vizsgált töredékek alapján egy – egy ház esetében is beszélhetünk valamilyen vízgazdálkodási rendszerről, hiszen a feldolgozott anyagban vizsgált töredékek is jellemzően a házak hulladékanyagából kerültek elő. A külső szuburbium esetében érdemes megemlíteni, hogy bár valamennyi ház betöltéséből kerültek elő töredékek, amelyek jellemzően az 1. típushoz tartoztak, addig a külső szuburbiumban feltárt MB3 ház esetében (2011/XXVI. szelvény) jóval változatosabb képet mutatott a feldolgozott leletanyag. Itt egy ciszternás épületet tártunk fel, amelynek betöltéséből szinte csak vízvezetékcsövek kerültek elő[750]. Mivel

Szélesebb típus: MARQ.2016.OSC.XXIV:5, MARQ.2016.OSC.XXVI.13-14, Kat.186.5-8:
[744] BURÁNSZKI: Everyday Life.., p. 13 (megjelenés alatt).
[745] SMITHLINE ET AL. 2013, p. 98.
[746] Hasonló kerámiavízvezetékcsövek ismertek például Magyarország területéről, a ciszterci kolostor feltárásból, vagy éppen a visegrádi várból. A magyarországi viszonyokra vonatkozóan lsd. FERENCZI 2007, p. 140
[747]a vár vízvezeték rendszerének feltérképezésére 2011-ben került sor, közöletlen.
[748] VÁGNER & CSÓKA 2019, p. 54-66.
[749] A mai vízgazdálkodási rendszerekhez hasonlóan a középkorban is különböző fázisai lehettek a víz felhasználásának, a latrina csatorna átöblítéséhez jellemzően nem a tiszta, hanem a már felhasznált „koszos” vizet használták újra.
[750] Összesen mintegy 80 töredék került elő, csak egy kis része került leltározásra, fotózásra.

a csövek átmérőjük alapján egymással nem kompatibilisek, ezért feltételezhető, hogy itt több vezetékkel is számolhatunk.

A töredékek jelentős része, beleértve a ma is használatban lévőket, illetve a vár johannita kiépítéséhez kapcsolódó in situ töredékeket a 13. századra keltezhetőek. A kerámiacsövek, azonban önmagukban nehezen keltezhetőek a római kortól az oszmán korig nem nagyon változtak[751]. Biztosan a 14 -15. századra keltezhető töredékeket nem ismerünk a vár területéről, kérdéses azonban egy szórvány vízvezetékcső datálása. Ennek szürke, jó kiégetésű agyaga eltérő a többi kereszteskori típustól, így nem zárható ki, hogy esetleg a mamlúk kori átalakításokhoz köthető. Itt kell megjegyeznünk, hogy vár ottomán kori átépítéséhez, a vízvezetékrendszer felújításához már egy újfajta vízzáró habarcsot használtak, amely rózsaszínes árnyalatú volt, azonban emellett feltehetően tovább használták a vár vízvezeték rendszerét.

VI. A margati leletanyag összegzése

VI.1. A kerámiaanyag kronológiai összevetése és értékelése

Mint az a fenti áttekintésből is kiderült, Margat esetében egyelőre nem találtunk olyan zárt leletegyüttest, amely egyértelműen a vár korai, 11 – 12. századi történetéhez lehetett volna kapcsolni[752]. E téren esetleg a még csak részlegesen kutatott belső szuburbium, valamint a belső vár déli részének további kutatása hozhat majd áttörést a későbbiekben. A belső vár területén, a korai periódusban kiépült kápolna (H) feltárásából eddig vizsgált töredékek is arra mutatnak, hogy azok inkább a kápolna padlójának későbbi megújításához köthetőek[753].

Az építéstörténeti vizsgálatok alapján a korai bizánci erődöt a várhegy északi oldalára, a mai belső szuburbium környékére lokalizálhatjuk, a későbbi, már a Mazoir -család által épített várat pedig a várudvar déli részére, a mai kápolna (H) környezetére feltételezhetjük[754].

[751] SMITHLINE et al. 2013, p. 98.
[752] Ebben talán a Q1 kemence alatt feltárt rétegek és kerámiaanyag újra értelmezése nyújthat majd támpontot. Az anyagot 2022-ben kaptam meg feldolgozásra az azt feltáró Mayssam Yousseftől, azonban a 2023-as földrengés miatt nem volt lehetőség már az anyag vizsgálatára, így ennek feldolgozása még a jövő feladatai közé tartozik.
[753] A feltárást 2010-2011-ben Boldizsár Péter vezette. Az anyag elsődleges átnézése megtörtént, azonban szisztematikus feldolgozására még nem volt lehetőség.
[754] Ennek bizonyítéka lehet a várhegy északi részén 2022-ban feltárt bizánci torony. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ennek betöltéséből nem került elő egyértelműen erre a korszakra keltezhető leletanyag, az ásatók (Major Balázs és Maysam Youssef) véleménye szerint a tornyot még a keresztes korban is használhatták.

A feltételezett Mazoir vár környezetében 2010 - 2011 során végeztek több helyszínen is feltárásokat, ezeket végül 2016 nyarán fejezték be, ekkor a várudvar (X1) kápolna előtti része került feltárásra. Azonban sem a kápolna (H) területén nyitott szondákból, sem a kápolna előtti területek anyagából nem került elő olyan kerámiatöredék, amelyet egyértelműen a vár korai periódusához lehetne kötni. Természetesen nem zárható ki, hogy a későbbi feltárások, esetleg anyagfeldolgozások során előkerülhetnek olyan töredékek, amelyek egyértelműen ehhez a korai korszakhoz tartozhatnak, azonban az eddig feldolgozott leletanyag, illetve jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, hogy a vár kereszteskori anyagának döntő részét a vár johannita kiépítése körüli időszakára keltezhetjük. A vár története szempontjából a kerámiaanyagban jól megfogható periódus még a 13. század vége, azaz a vár mamlúk kézre kerülését követő időszak is, amikor viszonylag nagy számú töredék került a földbe jelenlegi ismereteink szerint.

VI.1.1. A feldolgozott leletegyüttesek értékelése a kerámiaanyag alapján

A biztosan keresztes korra keltezhető anyagok döntő részét a vár külső szuburbiumából előkerült leletanyag alkotta. Mivel ez a terület a 13. század után nem települt újjá, így itt viszonylag szerencsés helyzetben voltunk a leletanyag keltezését tekintve. Az itt előkerült leletanyag a nagy számú sgraffito edényekkel, azonban sokkal inkább árulkodik egy rangos család háztartáskészletéről, mint egy várhoz köthető leletanyagról (***3-6. táblázat***).

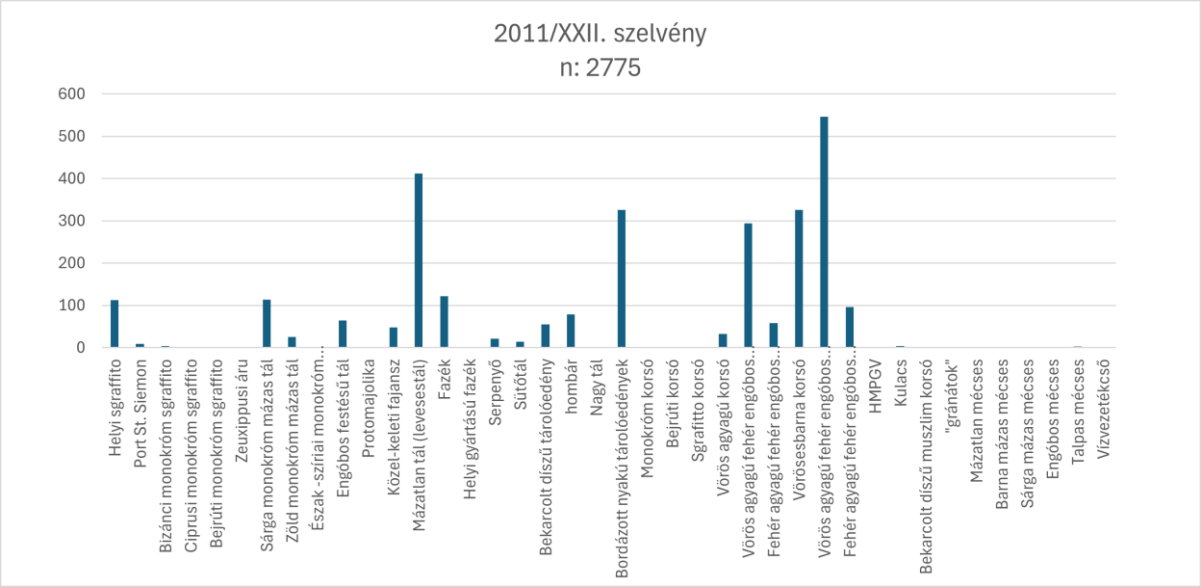

3. táblázat_ 2011/XXII. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

A másik lehetséges helyszín a belső szuburbium és a belső vár közötti terület lenne, amit a johannita korban feltehetően kórházként használhattak (MB5) Az itt végzett feltárás során egy bizánci érme került elő (Suleiman Al-Halabi meghatározása), azonban a kerámiaanyag kevert volt.

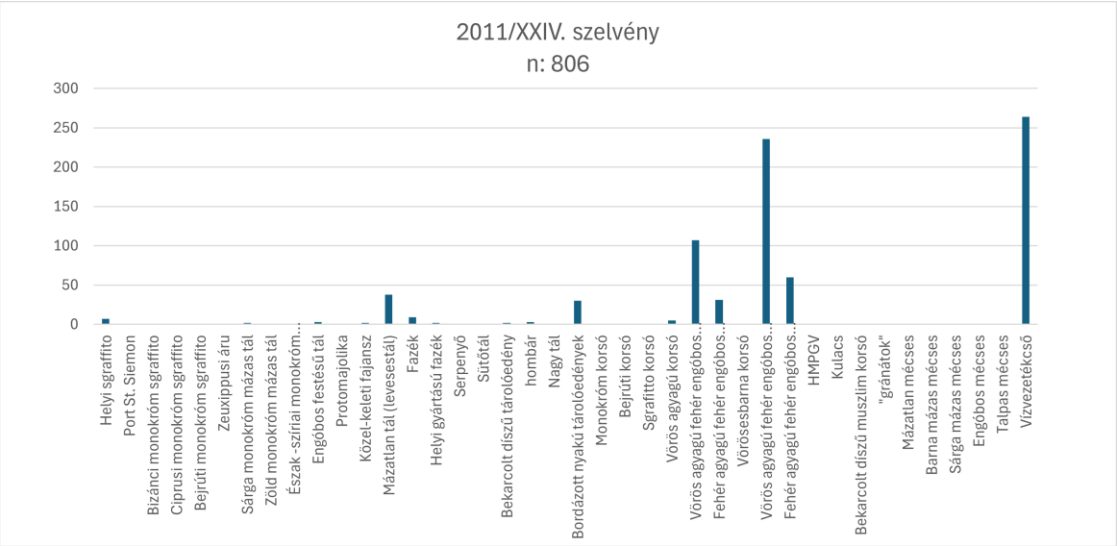

4. táblázat: 2011/XXIV. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

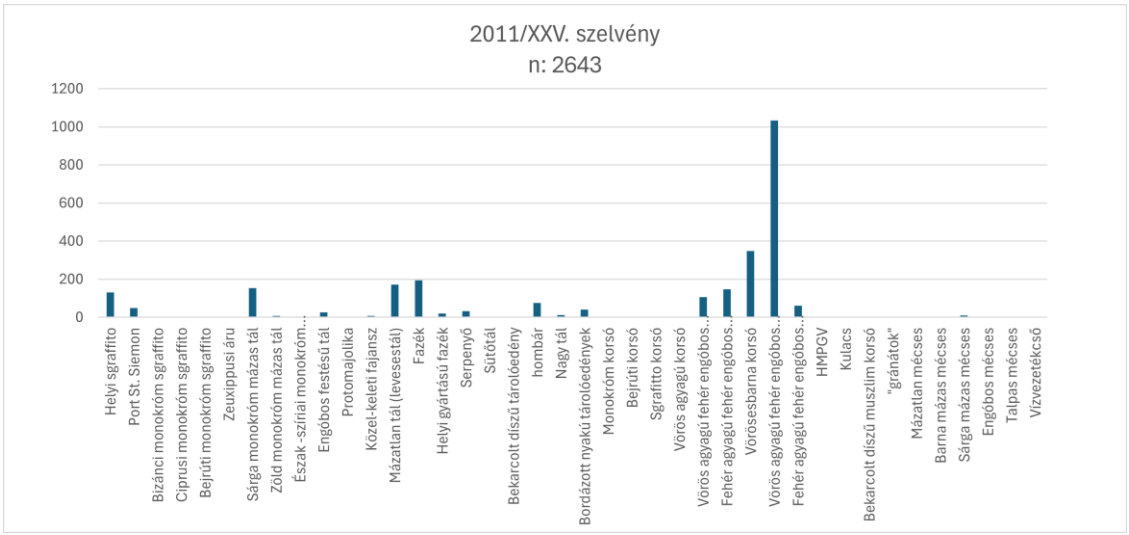

5. táblázat: 2011/XXV. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

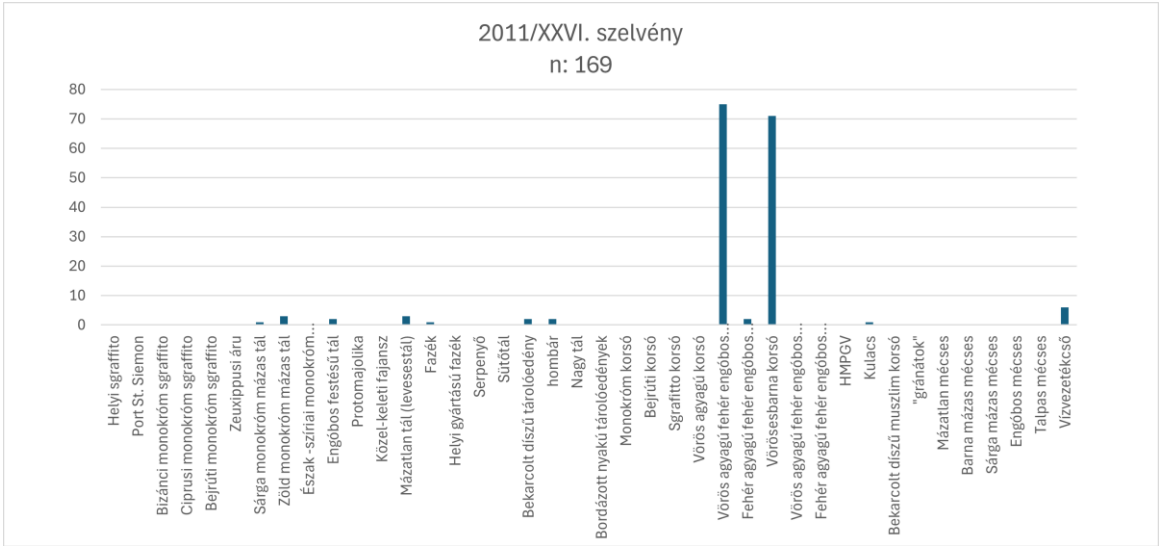

6. táblázat: 2011/XXVI. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

A belső vár kereszteskori leletanyagának döntő többségét a johannita korszakhoz köthettük. Ezek földbekerülésüket szempontjából két nagyobb csoportba oszthatóak, egyrészt a vár mindennapi élete során aprózódott, töredékes leletanyagok, amelyek azonban csak nagyon kis számban kerültek elő. Ide köthetjük a MB5-7 épület (2011/XXX. szelvény) kereszteskori padlószintjéről (STR7) előkerült néhány levesestáltöredéket, vagy éppen a vár konyhájának sütőfelületéről (2009/XXVI. szelvény) előkerült töredékeket (***7. táblázat***).

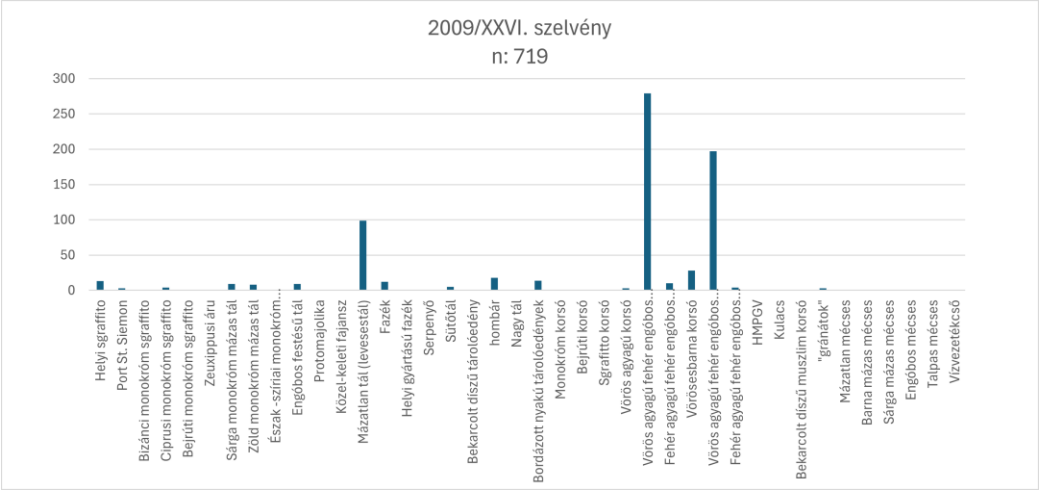

7. táblázat: 2009/XXVI. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

A kereszteskori anyag nagyobb részét alkották azok a 13. századi töredékek, amelyek feltehetően a 13. század végén kerültek földbe, tulajdonképpen a vár ostromához, illetve ezt követő helyreállítási munkálatokhoz köthetőek. Ide tartoztak egyrészt a várudvaron feltárt ciszterna betöltéséből előkerült edények (X1 - 2016/I. szelvény), valamint az MB5-7 2008-ban feltárt, nyugati részének elfalazásából (2008.III.1.A szelvény) ismert töredékek is. De valószínűleg ide köthetjük a donjon előtt, a vár déli részén részlegesen feltárt terület alsóbb betöltési rétegeit (STR 5-7) is (U – 2018/I. szelvény). Utóbbi terület megszüntetése vagy a 13. századi szintemelésekhez köthető, amikor a század második felében kialakítják a donjont, vagy esetleg a 13. század végén, a szomszédos Qalawun – torony helyreállítási munkálatai indokolhatták a feltöltését. Mindenesetre biztos, hogy az anyag a 13. század második felére keltezhető (***8-10. táblázat***).

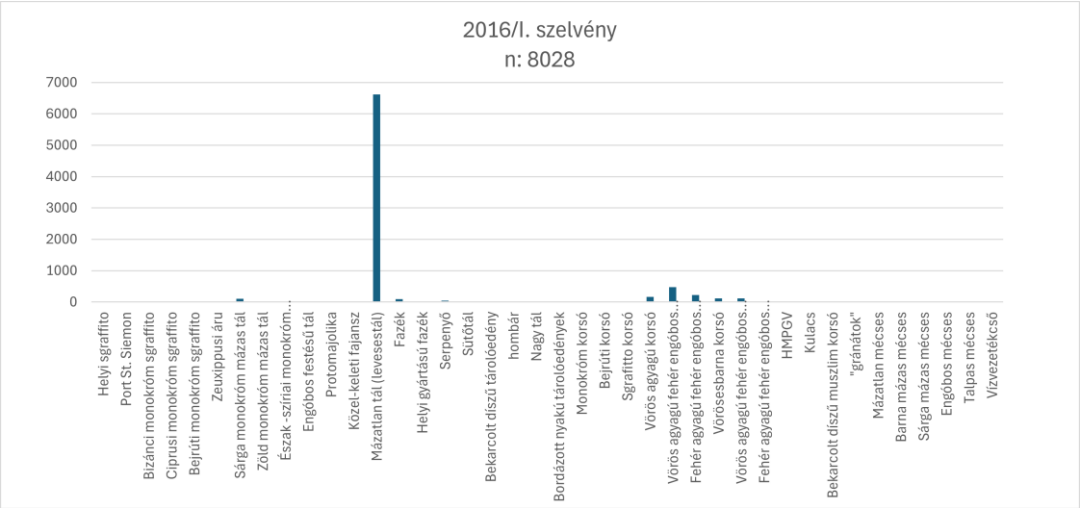

8. táblázat: 2016/I. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

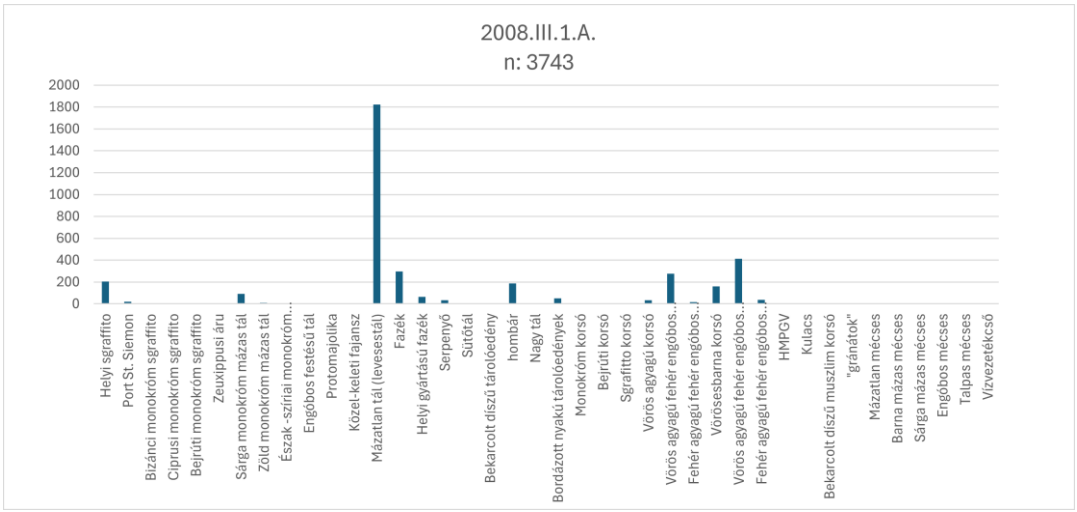

8. táblázat: 2008.III.1.A szelvény kerámiatípusainak eloszlása

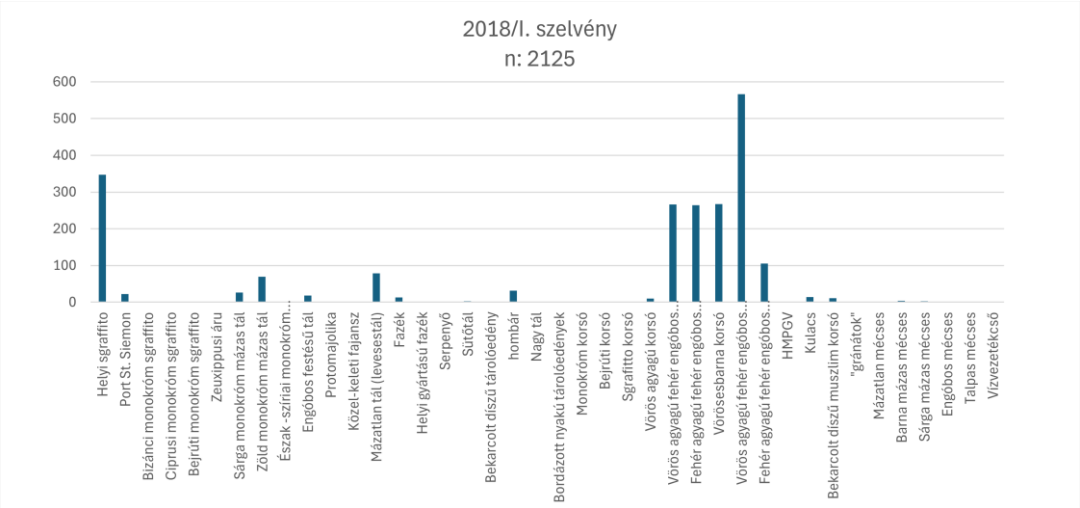

10. táblázat: 2018/I. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

Az ostromhulladékok másik nagy csoportját, és így a feldolgozott leletanyag következő részét azok a leletegyüttesek alkották, amelyek betöltése elkezdődött a 13. században, de a feltöltés jelentős része már inkább a mamlúk kor elejére, a 14. század első felére volt tehető. Ezek egy részének feltöltése viszonylag gyorsan megtörténhetett, mint például a 2022-ben, a belső szuburbiumban feltárt ház leletanyaga (S48 - 2022/XXVII. szelvény), amelynek feltöltése valamikor a 14. század elején következhetett be. Jóval kevertebb, sokszor akár az oszmán korig (16. század) lehetett keltezni a konyha felsőbb rétegeinek betöltését (M2 - 2008/XXII. szelvény), valamint az MB5-7 latrina előtti részének betöltése (2011/XXX. szelvény), de ezeket a területeket a mamlúk korban is használták (***11-13. táblázat***).

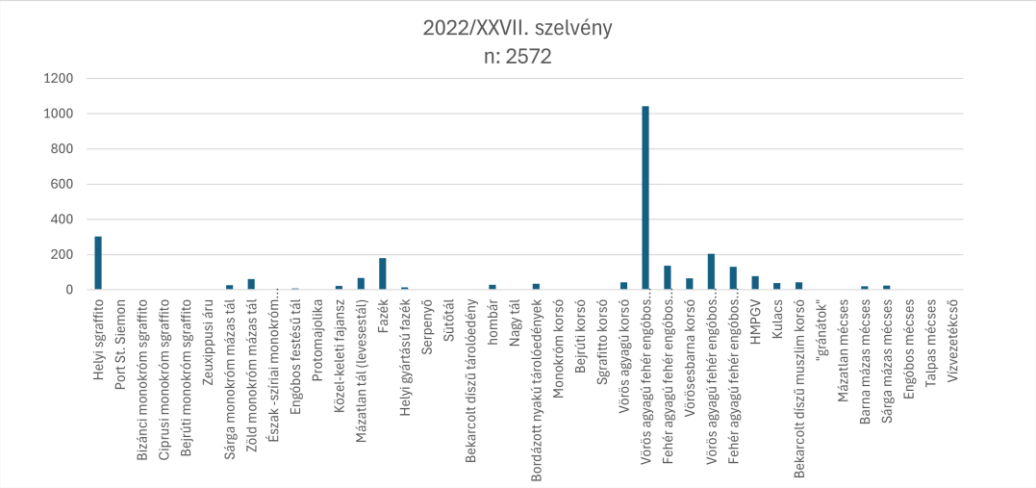

9. táblázat: 2022/XXVII. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

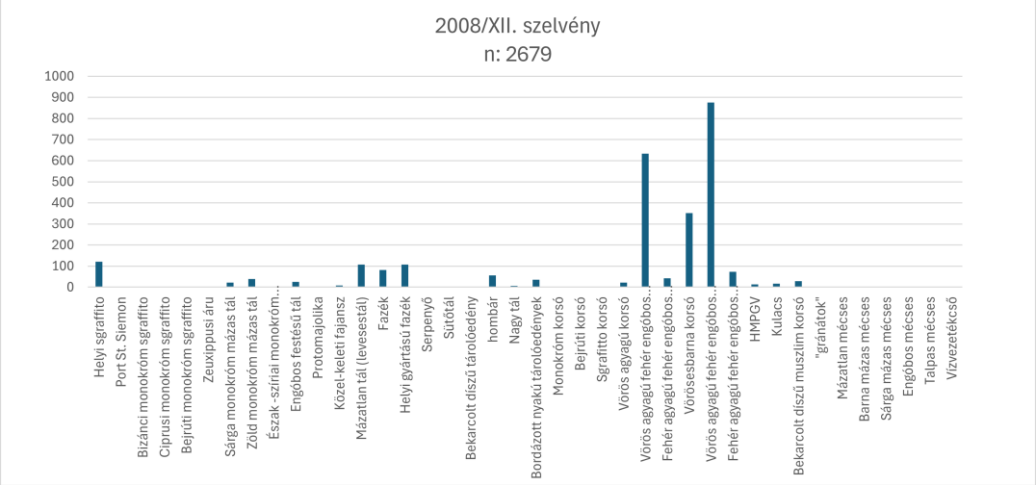

10. táblázat: 2008/XII. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

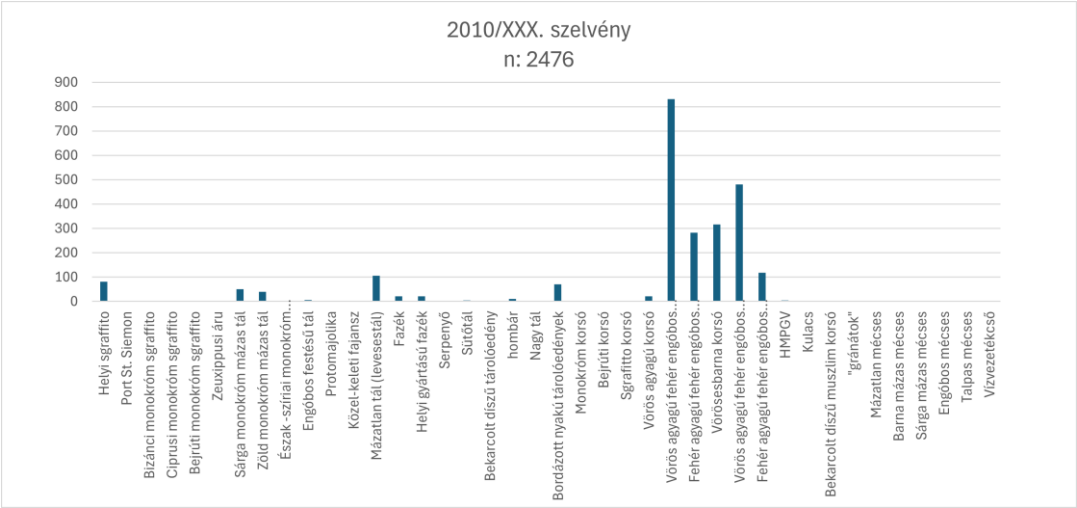

13. táblázat: 2010/XXX. szelvény kerámiatípusainak eloszlása

Annak ellenére, hogy a most átnézett anyag korántsem jelenti a vár területéről előkerült teljes leletanyag feldolgozását, bizonyos tendenciák, jellegzetességek megfigyelhetőek voltak a 13. századi és a későbbi, mamlúk kor elején földbekerült leletanyag között. A feldolgozott anyag jelentős részét a különböző mázatlan töredékek, elsősorban korsó- és amphoratöredékek alkották, jóval kisebb számban jelentek meg a díszített, asztali edények. A különböző leletegyüttesek közül egységesnek tekinthető a külső szuburbium területén feltárt négy szelvény anyaga (OSC – XXII, XXV, XXIV, XXVI. szelvények) illetve az U területén feltárt 2018/I. szelvény, valamint a MB5 2008-ban feltárt anyaga (2008.III.1.A szelvény). A konyha tűzhelyeinek feltárásakor (D szektor, 2009/XXVI. szelvény) előkerült leletanyag viszonylag kis számú és igen töredékes, így ebben az esetben nehéz egyértelmű megfigyeléseket tenni. A központi várudvaron feltárt 2016/I. szelvény esetében nagy mennyiségű mázatlan levesestál torzította a megfigyeléseket, utóbbi elsősorban a mázatlan tálak vizsgálatához nyújtott kimeríthetetlen alapot. A mamlúk korban, vagy később záródó leletegyüttesek (S48-2022/XXVII. szelvény, M2- 2008/XII. szelvény, MB5-7 – 2011/XXX. szelvény) esetében elmondható, hogy a korábbi tipológiai változatosság már csökkent, ez elsősorban az import tárgyak visszaszorulásával magyarázható, de az is látható volt, hogy az egyes edénytípusok is korábbiakkal szemben jellemzően csak egy - két altípusra korlátozódtak.

VI.1.1.1. 13. századi leletegyüttesek

A margati vár erre a korszakra keltezhető leletegyüttesei tipológiai szempontból igen változatosak voltak, szinte valamennyi a korszakból ismert típus megtalálható volt a feldolgozott leletanyagban, még ha egyes típusok (különösen az import kerámiák esetében)

csak néhány töredékekkel is képviseltették magukat. Az asztali edények között a legnagyobb formai változatosságot a 2008.IIII.1.A szelvény, valamint a külső szuburbiumban feltárt lakóház (2011/XXV. szelvény) betöltésében lehetett megfigyelni, ahol valamennyi edénytípus, illetve szinte az összes műhely termékei megtalálhatóak voltak. Ugyanakkor az is látható volt, hogy az asztali edények típusai közül az egyes típusokat csak egy - egy forma képviselte, a sárga, monokróm mázas edények esetében például a félgömb alakú tálak (2. csoport), az engóbos festésű töredékek közül pedig a 4. csoporthoz sorolható töredékek dominanciája volt kimutatható. A zöld monokrómmázas töredékek esetében ugyanakkor jól megfigyelhető volt, hogy az egyes tárgytípusok kronológiai szempontból is jól elkülöníthetőek egymástól, és egyedül csak az 1. csoport esetében volt megfigyelhető, hogy töredékei mind a 13. századi mind a későbbi leletegyüttesekben előfordultak.

Mind a nyugat -európai eredetű import tárgyai, mind pedig a levantei partvidékhez köthető edénytípusok csak nagyon kis számban fordultak elő a 13. századi leletegyüttesekben, így ezek esetében nehéz az egyes tipológiai csoportok pontosabb datálása. Az azonban jól látható volt, hogy ezek jellemzően csak a 13. századi leletanyagban fordultak elő, a 14. század elején - második felében záródó leletegyüttesekben már nem voltak jellemzőek. Hasonló tendencia volt megfigyelhető a közel – keleti fajansz vagy fritware kerámia esetében is. A keresztes korra keltezhető leletanyagot csak néhány kisebb töredék alkotta, ezekről elmondható volt, hogy bár formailag viszonylag egyhangúak voltak (jellemzően a kisebb méretű tálak közé lehetett sorolni őket), motívumkincsük igen változatos volt. Ezzel szemben a 14. században már a jóval nagyobb formai változatosság volt megfigyelhető a közel - keleti fajansz esetében, megjelentek például a nagyobb méretű tálak is a leletanyagban, azonban ezek díszítésük szempontjából már csak egy típust, a méretű kék – fehér festésű edényeket képviselték.

Ez a 13. századra megjelenő tipológiai gazdagság nemcsak a margati anyagban, hanem például Akkó[755]esetében is megfigyelhető volt. Nem zárható ki, hogy ez a fajta formai változatosság részben az élénk partmenti kereskedelemnek is volt köszönhető, így a keresztesek kivonulása valószínűleg magával hozta a korábbi, viszonylag nagy területet felölelő gazdasági kapcsolatok, így az egyes piackörzetek csökkenését is.

VI.1.1.2. 14. századi leletegyüttesek

A már biztosan a mamlúk korra, a 14. század első felére keltezhető leletanyagoknál megfigyelhető volt egyrészt, hogy az asztali kerámiák esetében csökkent a tipológiai

[755] STERN 2012, I. p. 25-28.

változatosság és eltűntek az anyagból a bizánci eredetű asztali kerámiák (Zeuxxipus-i áru, égei áru), az észak – szíriai sgraffito tálak esetében pedig a Port St. Simeon-i áru. Ezzel szemben ugyanakkor egyre hangsúlyosabban szerepeltek az asztali áru között a monokróm mázas edények, illetve a közel-keleti fajanszok. A korszakban előforduló kis számú nyugat – európai import miatt, a 14. században nem lehetett egyértelmű tendenciákat megfigyelni, ugyanakkor a Pó vidéki protomajolika töredékek valószínűleg ehhez az időszakhoz köthetőek. Az észak - itáliai jelenlétet magyarázhatja, az az írott forrásokból kirajzolódó kép, amelyre Major Balázs hívta fel a figyelmet[756]. A 14. századiciprusi okleveles anyagban ugyanis számos, egykor Margathoz kötődő genovai családnév maradt fent, illetve ismert, hogy a mamlúk kori partvidék legintenzívebb kereskedelmi kapcsolataival rendelkező Latakiában a 15. századig élt egy genovai kereskedőkolónia is. Nem zárható ki, hogy ennek a kapcsolatnak volt köszönhető az észak – itáliai import jelenléte a várban[757].

A főzőedények esetében megfigyelhető volt, hogy a kései időszakban egyre nagyobb számban kerültek elő olyan töredékek, amelyeket helyi gyártásúnak azonosítottunk. Ezek anyagukban, kisebb esetben mázazásukban is eltértek a korábbi, 13. századra keltezhető típusoktól. Ebben a korszakban már a ciprusi fazekak is megjelentek a térségben, amely a bejrúti műhely megszűnését követően részben át is vették annak szerepét. A helyi gyártású főzőedények számának növekedése ugyanakkor arra mutat, hogy egyre hangsúlyosabbá válhatott a környező területek is a főzőedények gyártása, megpróbálva pótolni a korábbi műhelyek termékeit. Nem zárható ki, hogy ezeknek a műhelyeknek egy része már a keresztes korban is termelt, így itt a későbbi anyagvizsgálatok számos új eredményt hozhatnak. Ugyanakkor az agyaghasználattal ellentétben, sem a fazekak, sem pedig a sütőtálak esetében nem lehetett kimutatni nagy formai változást.

Hasonlóan a folyadéktároló edények esetében sem lehetett megfigyelni nagy formai változatosságot a 13. és a 14. század között, ugyanakkor a margati anyag alapján úgy tűnik, hogy a világos, fehéres agyagú edények (amphorák, körte alakú korsók) a 14. századra már eltűntek a leletanyagból. Kismennyiségben növekedett ugyanakkor a muszlim importhoz köthető korsók, kulacsok, geometrikus festett korsók (HMPGW) aránya a leletanyagban, ez részben azzal is magyarázható, hogy az egyéb asztali típusok, különösen a mázas korsók viszont visszaszorultak a leletanyagban. A nehezen keltezhető nagyméretű tárolóedények esetében

[756] MAJOR, 2015a, p.160
[757] MAJOR, 2015a, p.160-161.

szintén nem lehetett egyértelmű tendenciákat megfigyelni, ezek feltehetően tovább élnek a későbbi korokban is.

Néhány 13. századra keltezhető tárgytípus azonban egyértelműen eltűnt a leltanyagból a mamlúk korra, mint például a mázatlan levesestálak, ezek sárga mázas, kettős peremmel tagolt változatai (2. csoport), vagy éppen a Port St. Simeon-i műhely termékei, így a csipkézett peremű sgraffito díszes tálak (4. csoport) is. Összeségében elmondható, hogy a 14. századra a leletanyagban a korábbi időszakhoz képest kimutatható volt a formai változatosság csökkenése, valamint az import tárgyak esetében is bizonyos területek, így például a bizánci és égei kerámiák háttérbe szorulása, de a leletanyag alapján úgy tűnik, hogy régióban betöltött gazdasági szerepét Margat a 14. századra is megőrizhette.

VI.1.2. Az egyes kerámiatípusok tipokronológiája

Az import töredékek esetében jellemzően nem került elő elég töredék ahhoz, hogy további kronológiai megfigyeléseket tegyünk, míg néhány esetben, mint például a nagyobb méretű tárolóedények esetében nincs nagy formai változás a 12. és a 15. század között. Összeségében a teljes feldolgozott anyagra elmondható, hogy az anyagi kultúrában a 13. század vége nem jelentett akkora cezúrát, mint a térség politikai életében, a kerámiaanyag esetében a változás inkább csak a 15. századra következik be. Az átmenetet elősegíthette, hogy a leletanyag alapján a kisebb, helyi műhelyek már a keresztes korban is másolhatták a nagyobb műhelyek termékeit, így a keresztesek távozását követően is legalább egy részük tovább működhetett.

Kronológiai vizsgálatra így elsősorban a monokróm mázas edények, az egyfülű korsók, illetve kisebb mértekben a sgraffito díszes tálak esetében volt lehetőség, itt ugyanis kellő számú és formailag változatos leletanyag állt rendelkezésre ahhoz, hogy az egyes altípusokon belül kirajzolódó csoportokat el lehessen különíteni egymástól. Emellett néhány tárgytípus esetében, mint a bejrúti asztali edények, vagy a korai, festett típusú protomajolikák[758], ahol bár a margati anyagból csak kevés töredék került elő, más kereszteskori várak leletanyagai lehetőséget nyújtottak a pontosabb datálásra.[759]. A legnagyobb formai és tipológiai változatosságot a kereszteskori leletegyüttesek közül a külső szuburbiumban feltárt lakóház (2011/XXV. szelvény) és az MB5-7 lakóház nyugati betöltésében (2008.III.A.1) lehetett megfigyelni. A

[758] Ebből a tárgytípusból egy nagyon szép, a margati töredékekhez hasonló sorozat került elő Akkó mellett Arsufból (TAL &ROLL 2011, p. 41,
[759]Itt elsősorban Akkó, Appolonia - Arsuf és Crac des Chevaliers leletanyagai nyújtottak segítséget.

mamlúk kori anyagok esetében pedig a belső szuburbiumban feltárt lakóházrészlet (2022/XXVII. szelvény) tartalmazta a legváltozatosabb anyagot.

Ha táblázatos összevetését nézzük az anyagnak (***14. táblázat***) jól kirajzolódik, hogy a polikróm sgraffito díszes tálak esetében a keresztes korra keltezhető Port St. Simeon-i áru mellett, a tágabb észak -szíriai műhely esetében is megfigyelhető volt, hogy két típus, (magas talpgyűrűvel rendelkező, tölcséresen kiszélesedő tálak (1d csoport), valamint a félgömbalakú forma (2 csoport) csak a 14. század első felében záródó leletegyüttesekből ismert, míg az egyszerű, tagolatlan peremű karinált forma (1a csoport) és az ívelt oldalú, tagolatlan peremű tálak (3a csoport), mind a kereszteskori, mind pedig a mamlúk kori anyagban megtalálhatóak voltak.

A sárga, monokróm mázas tálak esetében az a tagolt peremű, ívelt oldalú tálak, illetve ezek változati (1b-d csoport) a kereszteskori anyagokban voltak megfigyelhetőek, míg néhány forma, mint például a szélesen kihajló perem (1e csoport), a tagolatlan peremű, ívelt oldalú tálak (1a csoport) vagy a karinált tálak (2 csoport) esetében elmondható, hogy ugyan a 2016/I. szelvény betöltéséből ismertek, de annak felső, kevert, egyértelműen a 14. század utánra keltezhető rétegeiből.

A zöld monokróm mázas edények jóval kisebb számban fordultak elő, itt elmondható, hogy az ívelt oldalú tálak vastagabb oldalú (1b csoport) és a karinált tálak bordával díszített (3e csoport) változata csak a 14. századi leletegyüttesekben fordultak elő. A többi, keresztes korban is megjelenő forma közül pedig egyedül az egyszerűbb karinált tálak (3a csoport) esetében lehetett megfigyelni, hogy tovább éltek a mamlúk korban.

Az engóbos festésű tálaknál a karinált formájú és a megvastagodó peremű tálak (1-2 csoport) formailag csak a 14. század első felére keltezhető rétegekből ismertek, míg a tölcséresen kiszélesedő tálak (3 csoport), valamint a tányérok (4 csoport) a kereszteskori anyagokban is előfordultak. Itt azonban a kevés számú töredék torzíthatja kissé a képet.

A mázatlan tálak vagy levesestálak a johannita várak jellegzetes tárgytípusa volt, így nem meglepő, hogy a 13. századi leletegyüttesekben, vagy a bizonytalan keltezésű leletegyüttesek (S48-XXVII. szelvény, illetve 2011/XXX. szelvény) alsóbb, keresztes korra, vagy 13. század végére keltezhető rétegeiből ismertek csak.

A főzőedények esetében egyedül a mély fazekak (2. csoport) esetében lehetett megfigyelni, hogy a későbbi leletegyüttesekből nem ismert, a többi forma tovább élt a mamlúk korban is. A

fazekakkal szemben a sütőtálak, illetve a serpenyők esetében viszont viszonylag jól elkülönültek egymástól a korai, 13. századi formák, valamint a 14. századi típusok.

A 13-15. századon belül nehezen keltezhető tárolóedények a margati anyagban is igen kevert képet mutattak, nem lehetett egyértelműen elkülöníteni a 13. és a 14. századi anyagot. A máz nélküli korsó és amphoratöredékek esetében, amely a margati anyag jelentős részét alkották, elmondható, hogy a 13. század folyamán nagyobb formai változatosságot lehetett azonosítani, míg a mamlúk kora csak egy - egy típus tovább élését lehetett megfigyelni. Hasonló jellegzetességet mutattak a mécsestöredékek is, azonban egyértelmű eltérést a keresztes és a mamlúk kori anyag között csak a sárga mázas mécseseknél (3a és 3b csoport) lehetett kimutatni.

A többi importáruhoz képest némileg fordított tendenciát mutatható ki a muszlim eredetű folyadéktároló edényeknél, valamint a kúpos, kisméretű tárolóedényeknél („gránátok"), amelyek, bár a kereszteskori anyagban is előfordultak, nagyobb számban és formai változatosságban a mamlúk korban jelentek meg.

11. táblázat: A margati kerámiaanyag összegzése

Tárgytípus / Előkerülés				**S 48 - 2022/XXVII.**	**M2- 2008/XII.**	**D – 009/XXVI.**	**OSC MB1 - 2011/XXV.**	**OSC kápolna - 2011/XXII.**	**OSC MB2- 2011/XXIV**	**OSC MB3- 2011/XXVI.**	**X1 -2016/I.**	**MB5-7- 2008.III.1.A**	**MB5-7 2011/XXX.**	**U - 2018/I.**	**egyéb**
Asztali edények	Polikróm sgraffito díszes tálak	Észak -szíriai polikróm sgraffito	1a	○			●	●						●	
			1b				●					●			
			1c			●	●					●		●	
			1d										○		
			2a	○									○		
			2b				●					●			
			3a	○			●				●	●	○	●	
			3b				●								
		Port St. Simeon i áru	1				●				●	●			
			2a					●			●	●			
			2b				●	●							
			2c		●		●	●				●		●	
		Ciprusi polikróm												●	
	Monokróm sgraffito	Bizánci monokróm sgraffito	1									●			
		Ciprusi monokróm sgraffito										●			
		Bejrúti monokróm sgraffito						●							
		Égei áru										●			
		Zeuxippus-i áru				●		●							

Tárgytípus / Előkerülés				S 48 - 2022/XXVII.	M2- 2008/XII.	D – 009/XXVI.	OSC MB1 - 2011/XXV.	OSC kápolna - 2011/XXII.	OSC MB2- 2011/XXIV	OSC MB3- 2011/XXVI.	X1 -2016/I.	MB5-7- 2008.III.1.A	MB5-7 2011/XXX.	U - 2018/I.	egyéb
Asztali edények	Monokróm mázas kerámiák	Sárga, monokróm mázas tálak	1a								○				
			1b				●	●			●	●		●	
			1c				●				●				
			1d				●								
			1e								○				
			2		○										
			3			●									
		Zöld, monokróm mázas tálak	1a				●				●			●	
			1b	○											
			2									●			
			3a	○	○		●								
			3b		○										
			3c				●								
			4				●	●							
Asztali edények	Monokróm mázas kerámiák	Észak- szíriai monokróm					●								
	Engóbos festésű tálak (slipware)		1		○										
			2		○										
			3				●								
			4				●					●			
	Nyugat - európai import áru	Protomajolika	1				●								
			2				●								
			3										○		
		Itáliai mázas karinált tál													○
	Közel – keleti fajansz		1				●								
			2					●							
			3						●						
			4	○								●			
	Mázatlan tálak (levesestálak)	Nagyméretű tálak	1								●		●		
			2a	●		●					●	●			
			2b								●				
			3								●				
		Kisméretű tálak				●	●								
Konyhai edények	Főzőedények	Fazekak	1	○							●			●	
			2				●		●	●					
			3	○						●					
			4	○		●		●			●	●			
		Serpenyők	1	○	○								○		
			2				●	●			●			●	
		Sütőtálak	1	○									○		
			2								●				
	Tárolóedények	Díszített, nagyméretű tálak		○		●	●	●			●	●	○	○	○
		Hombárok	1					●			●			●	
			2	○	○			●			●				
			3					●							

Tárgytípus / Előkerülés				S 48 - 2022/XXVII.	M2- 2008/XII.	D – 009/XXVI.	OSC MB1 - 2011/XXV.	OSC kápolna - 2011/XXII.	OSC MB2- 2011/XXIV	OSC MB3- 2011/XXVI.	X1 -2016/I.	MB5-7- 2008.III.1.A	MB5-7 2011/XXX.	U - 2018/I.	egyéb
Folyadéktároló edények	Mázas korsók	Monokróm mázas korsók	1										○		
			2								●				
			3				●								
		Bejrúti korsó	1					●							
			2					●							
			3					●							
		Sgraffito díszes korsók	1				●								
			2	○											
	Máz nélküli korsók	Vörös anyagú korsók	1					●	●		●	●			
			2					●	●		●	●			●
		Fehér engóbos korsók	1a				●				●				
			1b	○			●	●	●		●			●	
			2a	○			●								
			2b		○		●								
			3	○			●	●	●						
			4						●						
		Vörösesbarna anyagú korsók	1								●				
	Amphorák	Keskeny nyakú amphora	1a				●				●	●			
			1b				●	●	●	●	●	●		●	
		Széles nyakú amphora	2	○			●	●	●	●	●				
		Rövidnyakú amphora	3				●								
		Megvastagodó peremű amphora	4					●			●				
	Muszlim folyadéktároló edények	Geometrikus festésű kerámia (HMGPW)	1	○		●	●				●		○		
			2	○											
		Kulacsok	1	○											
			2	○			●					●		●	
		Muszlim korsók	1					●							
			2	○	○										
Egyéb kerámiatárgyak	Kúpos, kisméretű tárolóedények „gránátok”				○	●							○		
	Mécsesek	Mázatlan mécsesek	1			●									
			2				●								
		Mázas, tálkaalakú mécsesek	1	○											○
			2	○			●								
			3a				●	●						●	
			3b	○									○		
		Talpas mécsesek	1					●							
			2						●						
	Vízvezeték-csövek	Keskeny típus	1a	○											
			1b								●				
		Széles típus	2								●				

- 12. század vége – 13. század
- ○ 14. század eleje

VI.2. Műhelyek, műhelykörzetek a kerámia elterjedése alapján a levantei régióban

A kerámia tipologizálás alapját elsősorban az eltérő forma, mázhasználat, illetve agyag adta, utóbbi esetében azonban érdemes megemlíteni, hogy ezek színére az égetés is hatással lehetett, így az anyagösszetétel pontosabb meghatározása csak további természettudományos vizsgálatok elvégzése után lehetséges (lsd. IV.2 fejezet). Így az alábbi műhelykörzetek azonosítása nemcsak a margati anyagon, hanem a Földközi – tenger keleti medencéjének területéről ismert, sok esetben petrográfiai vizsgálati eredménnyel is rendelkező leletegyüttesek összevetésével készült. Ez alapján jól kirajzolódott, hogy a vár területéről ismertetett leletanyag jól beilleszthető a keresztes, különösen a johannita uralom alatt álló várak ismert kerámiaanyagai közé. A leírt főbb kerámiatípusok párhuzamai megtalálhatóak voltak az Izrael északi részén, a mai Libanon, illetve Szíria területén feltárt várak leletanyagaiban, így többek között Akkó[760], Apollónia[761], Jeruzsálem[762], 'Atlit[763], Cesarea[764], al-Burj al-Ahmar[765], Khirbat Burin[766], Tripoli[767] , Tell 'Arqa[768] valamint Crac des Chevaliers ásatásain[769]. Emellett bizonyos típusok, különösen az import kerámia esetében jó párhuzamot nyújtottak a korinthoszi[770], a ciprusi[771] vagy éppen az antiochiai[772] feltárások anyagai is[773].

A Földközi – tenger keleti partvidékén megfigyelhető leletanyag hasonlóságára annak idején az akkói vár kerámiaanyagát feldolgozó Edna Stern hívta fel a figyelmet, amelyet „mediterrán mix -" ként határozott meg. [774] Kutatásaiban úgy vélte, hogy ezek a viszonylag egységes lelettípusokat tartalmazó leletegyüttesek megléte azzal magyarázható, hogy egyrészt bizonyos tárgytípusok gyártása egy – egy műhelyre vagy műhelykörzetre korlátozódott, másrészt ezek elterjedésében szerepet játszhatott a szentföldi államok egymás közötti élénk partmenti

[760] STERN 2012; PRINGLE 1997; STERN, 1997.
[761] TAL 2011.
[762] TUSHINGHAM 1985.
[763] PRINGLE,1982.
[764] PRINGLE 1985; ARNON 2008.
[765] PRINGLE 1986b.
[766] STERN 2006.
[767] SALAMÉ - SARKIS 1980.
[768] SALAMÉ - SARKIS & HAKIMIAN 1988.
[769] ZIMMER ET AL. 2011; BURÁNSZKI: Everyday Life. (megjelenés alatt).
[770] SANDERS 1987 SANDERS 1999; WAAGÉ 1934.
[771] REDFORD 2014; PAPANIKOLA- BAKIRTZI 1999.
[772] LANE 1937; VORDERSTRASSE 2005; VROOM 2014; REDFORD, 2004.
[773] Az egyes tárgytípusok pontos párhuzamait lsd. a katalógus részben, illetve a tipológia részben.
[774] STERN 2009, p. 226-227, STERN 2012, p. 133-134.

kereskedelme is[775]. Ez gazdaságtörténeti szempontból azt is eredményezte, hogy egy - egy termék esetében nagyobb piackörzetről beszélhetünk, jóval nagyobb területen juthattak el a térségben, ugyanakkor részben monopolizálva is egyes típusokat. Mint az a korábbi kutatástörténeti áttekintésből[776] is kiderült, a térség kerámiakutatása szorosan összefonódott az egyes kerámiatípusok származásának, elterjedésének kutatásával, az egyes műhelykörzetek lokalizálásával. Ennek elemzésével lehetőség nyílott a margati vár esetében nemcsak a kereskedelmi kapcsolatainak feltérképezésére, hanem annak vizsgálatára is, hogy milyen szerepet töltött be a térség gazdasági életében a középkor folyamán.

Már korábbi kutatások is felfigyeltek arra, hogy bizonyos kerámiatípusok nagyon nagy számban kerülnek elő egy – egy területen, így feltételezték, hogy műhelykörzeteiket valahol előkerülésük környezetében kell keresni[777]. A korábbi ásatási megfigyelések mellett újabban az egyes műhelyek azonosításában egyre hangsúlyosabb szerep jut a különböző természettudományos vizsgálatoknak (XRF, petrográfiai analízis[778]), amelyek révén egyre pontosabb képet kaphatunk az egyes kerámiatípusok agyagának, mázának összetételéről, így a korábbiaknál egzaktabb adatok állnak a rendelkezésünkre az összevetésekkor. Ezek a kutatások így tovább finomíthatják a meglévő tipológiai csoportosításokat, illetve segíthetnek felvázolni az azonos műhelyekből származó kerámiatöredékek pontosabb elterjedését.

A tengerparti régióban a korábban elvégzett kutatások több nagyobb műhelykörzetet különítettek el, a keresztes államok területén többek között Akkó, Bejrút, Port St. Simeon, Páfosz – Lemba környéki műhelyeket[779], de ezek mellett létezett kerámiagyártás a muszlim fennhatóság alatt álló részeken is Masyaf, Hama, Rakka és Damaszkusz térségében [780]. Sok esetben azonban nem lehetett egyértelműen lokalizálni a műhelyek területét, csak a gyártás tágabb környezetét lehetett egyértelműen meghatározni az anyagvizsgálatok alapján, mint például a görög vagy bizánci amphorák esetében[781]. Szintén nehezen voltak azonosíthatóak a különböző kisebb, helyi műhelyek, amelyekre vonatkozóan jellemzően csak közvetett adatokkal rendelkeztünk. Feltételezhetően egy – egy helyi műhely létezhetett Cipruson,

[775] STERN 2023, p. 175.
[776] Részletesen lásd IV: fejezet.
[777] Ezzel kapcsolatban lsd Lane kutatását Port St. Simeonba LANE, 1937, Megaw kutatását Korinthoszban MEGAW 1968; MEGAW 1975.
[778] kezdetben BLACKMAN & REDFORD 2005, REDFORD & BLACKMAN 1997, illetve Akkó esetében WAKSMAN ET AL. 2008, a Földközi -tenger és a Fekete – tenger közötti kapcsolatra WAKSMAN ET AL. 2009).
[779] STERN 2023, p. 172-174.
[780] SHADDOUD 2014, p. 21, 25.
[781] STERN 2012, p. 69-72.

valamint Libanonban, Tripoli környékén, illetve talán az általunk vizsgált margati vár[782] közelében is. Ezek pontos lokalizálását nehezíti, hogy egyértelműen műhelyekre utaló jelenségek ezidáig nem kerültek elő, így ezen kisebb műhelyek azonosítása csak a természettudományos vizsgálatok elvégzését követően lehetséges[783]. Az alábbiakban a Földközi – tenger keleti medencéjében ismert kerámiaműhelyeket ismertetem, valamint ott, ahol ez lehetséges, megkíséreltem felvázolni ezek elterjedési területét is. Az alábbi áttekintés nem tartalmazza valamennyi ismert műhelyt, illetve az általuk készített összes tárgytípust, csak azokra koncentráltam, amelyek megtalálhatóak, illetve egyértelműen azonosíthatóak voltak a margati várban vizsgált leletanyagban (***187. ábra***).

VI.2.1. Nagyobb, jól lokalizálható műhelyek

VI.2.1.1. Bejrúti műhely

Az egykori keresztes államok területen több olyan műhely is működött, amelynek termékei szinte valamennyi szentföldi feltárás leletanyagából előkerültek. Az egyik ilyen Bejrút környékén működött, főbb termékei a mázas főzőedények voltak, de az anyagvizsgálatok eredményei alapján feltehetően szintén ehhez a műhelykörhöz köthetőek az élénk vörös agyagú mázas asztali edények is, így a monokróm sgraffito díszes és az engóbos festésű tálak is. Utóbbi esetében azonban vitatott, hogy valamennyi csoportot ide kell-e sorolni. A kutatás jelenleg úgy véli, hogy csak a korábbinak gondolt érdesebb, apró köves soványítású agyagból készült edények tartoztak ide, míg a finomabb, jól iszapolt engóbos tálak későbbiek lehettek, és már inkább egy másik műhelyhez köthetőek[784]. Érdemes megemlíteni, hogy Margatban a biztosan 13. századra keltezhető leletegyüttesekből csak az érdesebb tapintású változat került elő, míg a 14-15. században záródó leletegyüttesek esetében már a finomabb agyagból készült változatok domináltak.[785] Bejrút területén az ásatások számos kemencét is feltártak, illetve az ezekhez köthető, kerámiaégető kemencéhez tartozó rácsokat is megtalálták[786]. A műhely azonosítását az is segítheti, hogy az általa használt élénkvörös, homokkal és apró kaviccsal soványított agyag szabad szemmel is jól elkülöníthető a többi kerámia anyagától[787].

A bejrúti műhely fő exportcikkei a főzőedények voltak, amelyek széles körben elterjedtek a teljes kelet - mediterráneumi térségben, és szinte valamennyi johannita várban az innen

[782] STERN 2023, p. 170-171, Margat vonatkozásában BURÁNSZKI 2019, p. 270-271.
[783] A műhelyek egyes petrográfiai jellemzőire lsd.: STERN ET AL. 2020, p. 113-145.
[784] FRANÇOIS ET AL. 2003, p. 325-340.
[785] Részletesen lsd. az engóbos festésű tálak (slipware) szóló részt.
[786] FRANÇOIS ET AL., 2003, p. 326-327, Fig 1.2.
[787] WAKSMAN 2011, STERN ET AL. 2020, p. 133-134.

származó főzőedényeket használhattak. Ez részben azzal magyarázható, hogy a bejrúti agyag jó tűzálló képességgel rendelkezett, erre utalhat, hogy sok esetben meglehetősen vékony 0,5 - 0,6 cm falvastagsággal számolhatunk a fazekak esetében. Az élénkvörös, sötétbarna mázas bejrúti fazekak[788] jól elkülöníthetőek a helyi változataitól, amelyek a levesestálakhoz hasonló vörösesbarna agyagból készültek, és jóval vastagabb falvastagsággal rendelkeztek[789]. Utóbbiak Margatban már inkább csak a 14-15. századi leletegyüttesekben tűntek fel[790].

A margati leletanyagban a bejrúti műhely termékei közül legnagyobb számban a különböző főzőedények fordultak elő, de emellett megtalálhatóak voltak a leletanyagban a szintén ide köthető mécsesek töredékei is[791]. Anyaga alapján feltehetően ide sorolható egy vörös, máz nélküli korsó töredéke is[792]. A műhelyhez köthető mázas asztali árú közül egyértelműen ide sorolható a monokróm sgraffito töredék[793] valamint a sötétbarna mázas, díszített fülű korsó töredékek is[794]. Vitatott azonban az engóbos festésű tálak ide tartozása, de feltehetően ide sorolhatóak az érdesebb agyagból készült 2. csoport táljai[795] (***188 -189. ábra***).

VI. 2.1.2. Észak – szíriai és a Port St. Simeon műhely

Az újabb kutatások eredményei átértékelték az egykori Port St. Simeon környékén előkerült sgraffito díszes edényeket, és egy sokkal szélesebb műhelykörzettel számolhattunk, ahol Antiochia, és kikötője Port St. Simeon, inkább csak elosztó központként működhetett[796]. A műhelyközpont vagy központok az ásatási adatok alapján a tengerparttól távolabb, az Orontész folyó mentén helyezkedhettek el, az egykori Antiochiai Hercegség és a szomszédos Kilikiai Örmény Királyság területén. Hasonló műhelyeket tártak fel Antiochia mellett Kinet, Sardis, Misis és Epiphaneia területén is[797]. Bár a műhely termékei között voltak egyszerű, monokróm mázas töredékek[798], valamint monokróm sgraffito díszes tálak is, a legjellegzetesebb termékei azonban a polikróm sgraffito díszes asztali edények voltak. Ezek jelentős részét a

[788] STERN ET AL. 2020, p. 129-132-
[789] Itt kell megjegyezni, hogy ez utóbbi agyagot valahonnan a szíriai partvidékről szerezhették be, a tengerparti régióban ugyanis mind a mai napig használnak olyan, speciális jó tűzállóságú agyagedényt főzésre, amelynek gyártása ebben a régióban történik. Franta Dezső és Areej Soleiman szíves szóbeli közlése.
[790] Például a belső szuburbiumban feltárt nagyobb fazék MARQ.2024.S48.29, Kat. 133.1
[791] Biztosan ide tartoztak a sötétbarna mázas, tálkaalakú mécsesek (1. csoport), azonban feltehetően az engóbos festésű mécsesek (2. csoport) már egy másik műhelyhez köthetőek.
[792] A vörös anyagú korsók mind két csoportja ide tartozhatott (1-2. csoport).
[793] Az utóbbi a monokróm sgraffito díszes tálak jellegzetes típusa, a keresztes kor után nem jellemző.
[794] A bejrúti korsók mindhárom csoportját ide lehetett sorolni.
[795] A többi csoport agyagában markánsan eltér ettől a csoporttól, így nem zárható ki, hogy ezek más műhelyben készülhettek.
[796] REDFORD 2004, p. 282-284,
[797] STERN 2023, p. 166. Az egyes műhelyekre vonatkozóan lsd még a polikróm sgraffitóról szóló részt.
[798] Margatból egy ilyen töredék ismert a külső szuburbium területéről: egy kisméretű fehér csipkézett peremű tálka (MARQ.2016.OSC.XXV.30),

legváltozatosabb formai tipológiát mutató, különböző méretű tálak alkották, míg a hasonló díszítésű korsók[799] jóval kisebb számban ismertek a keresztes leletanyagban. A polikróm sgraffito díszes tálak nemcsak a Kelet – Mediterráneumban, hanem a Fekete – tenger partvidékén is elterjedtek voltak[800], nemcsak a keresztes korban, hanem azt megelőző és követő időszakokban is. Mivel a többi típushoz sorolható árú jóval kisebb számban fordult elő a leletanyagban, Margat esetében úgy tűnik, az asztali árut elsősorban a polikróm sgraffito díszes edények jelentették.

A margati anyagban jól elkülöníthető csoportot alkottak azok a világos agyagú tálak, amelyeket a korábbi kutatás Port St. Simeon-i árunak határozott meg. A sgraffito díszes edények egy másik csoportját alkották az ettől agyagában, illetve néha formájában is eltérő tálak, utóbbiak jellemzően a monokróm mázas edényekhez hasonló, vörös, vörösesbarna agyagból készültek. Mivel anyagában is markánsan elkülönült egymástól a két csoport, a feldolgozásban végül meghagytam a viszonylag jó keltezhető Port St. Simeon-i áru különállását, míg a vöröses anyagból készült tálakat a jóval tágabb területet lefedő észak – szíriai műhelykörzethez soroltam. Itt azonban érdemes megemlíteni, hogy a későbbi anyagvizsgálatok, finomíthatják az észak – szíriai műhely kronológiáját, illetve segíthet annak tisztázásában, hogy a sgraffito díszes edények mellett ide köthetőek-e például a monokróm mázas tálak egyes csoportjai is (***190. ábra***).

VI. 2.1.3. Ciprus, Páfosz – Lemba műhely

A jól azonosítható nagyobb műhelykörzetek közöl ehhez tartozott a legkevesebb töredék a margati anyagból. A kutatások néhány műhelyt lokalizáltak Páfosz, Lemba, illetve Kouklia közelében, [801] amelyek elsősorban a 13 – 14. században voltak aktívak. Ezek a műhely egyaránt gyártottak monokróm és polikróm sgraffito díszes edényeket, valamint engóbos festésű edényeket (slipware) is, utóbbiakat jellemzően speciális, spirális mintával[802]. Jellemző termékei az asztali használatra szánt tálak voltak, de jellegzetes, csak a ciprusi műhelyhez köthető a mécsesek egy speciális típusa is ún. talpas mécsesek is.[803] A ciprusi polikróm sgraffito anyagában jól elkülöníthető volt az észak – szíriai polikróm sgraffito díszes edényektől, előbbieket ugyanis egy jó minőségű, keményre égetett, jól iszapolt anyag jellemzi[804].

[799]Margatból is csak egy aljtöredék ismert: MARQ.2016.OSC.XXV.27.
[800] SENGALEVICH 2021.
[801] PAPANIKOLA - BAKIRTZI 2014, p. 21-22.
[802] A margati várból egy ilyen töredék ismert a Pit2 feltárásából, közli SOLEIMAN 2020.
[803] Részeletesen lásd a talpas mécsesekről szóló fejezetrészt.
[804] STERN 2023, p. 162.

A ciprusi műhely a térségbe elsősorban asztali használatra szánt tálakat exportált, ebben szerepet játszott a sziget központi fekvése a hajózási útvonalokon, amely elsősorban Páfosz kikötőjének kedvezett. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy annak ellenére, hogy Margat viszonylag közel fekszik Ciprushoz és a keresztes várak leletanyagában általában viszonylag nagy számban fordultak elő[805], az asztali edények közül még sem a ciprusi, hanem a jóval távolabb fekvő észak – szíriai műhely termékei az uralkodóak. Ez feltehetően pont a kereskedelmi útvonalakkal magyarázható. Ciprus ugyanis elsősorban az észak – déli irányú partmenti kereskedelemben, valamint a nyugat felé irányuló tengeri útvonalakban játszhatott fontos szerepet. Az itteni kikötőben felvett anyagot feltehetően távolabb értékesítették, nem feltétlenül a közeli Margatban kívánták eladni. Ez alól kivételt jelenthettetek a talpas mécsesek, de ezek speciális funkciójára utalhat, hogy csak a külső szuburbiumból, a kápolna területéről ismertek. Keltezésével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az asztali kerámiák közül, az egyértelműen ehhez a műhelyhez köthető töredék[806] a mamlúk kor elején földbe kerülhetett leletegyüttesből ismert (***191. ábra***).

VI.2.1.4. Közép- szíriai műhely (Közel – keleti fajansz)

Szíria területén az észak – szíriai mellett egy másik műhelyt is feltételez a kutatás, amely könnyen felismerhető fehér üvegtörmeléket, illetve nagy mennyiségű homokot tartalmazó anyagáról (a kutatásban fritware -ként, illetve soft–paste ware- ként, valamint fajanszként is ismert)[807] Jellemzően kék, fekete engóbbal festett az áttetsző máz alatt festett edények, de ismertek türkízkék mázas változatai is.

A szakirodalomban rakkai áruként, illetve Tell Minis áruként is ismert kerámiatípus pontos műhelykörzetét azonban nem ismerjük a muszlim területeken belül, feltehetően több műhely is létezhetett a középkor folyamán. Az árucsoporton végzett petrográfia vizsgálatok[808] egyelőre nem hoztak eredményént az egyes műhelyek, így például a rakkai áru egyértelmű elkülönítésére, annyi azonban bizonyos, hogy a kerámia gyártási központjai Szíria középső részén helyezkedhettek el.[809] Szintén ehhez a körhöz köthető a damaszkuszi műhely is, amely igazán az oszmán korban válik majd ennek a kerámiatípusnak a központjává. A műhely termékeinek elterjedései területe a mai Szíria, Libanon területére tehető. (***192. ábra***).

[805] Nagyszámban ismertek például Akkóból, illetve Appolonia - Arsuf területéről is.
[806] MARQ.2022.S48.XXVII.14.1-2, Kat, 147.2,
[807] STERN 2012, p. .52.
[808] BLACKMANN & REDFORD 1997, p. 233-236.
[809] STERN 2012, p. 54.

VI.2.2. Kisebb, feltételezett műhelyek

A nagyobb műhelyek mellett a kutatás további kisebb műhelyeket is ismer a kutatás, ezekre azonban egyelőre csak közvetett adatok utaltak, mivel ezen műhelyek esetében az anyavizsgálatok még nem történtek meg. Mind a két műhely, amelynek termékei előfordultak Margatban, a tengerparti régióban helyezkedett el.

VI.2.2.1. Libanoni műhely, Tripoli környéke

Az egyik ilyen műhely a kutatások alapján Tripoli környékére lokalizálható, fő terméke pedig az ún. keskeny nyakú amphora lehetett, ezek nagy számban kerültek elő a margati vár keresztes korra keltezhető rétegeiből is. Feltehetően ezen a vidéken is inkább műhelykörzettel és több kisebb műhellyel lehet számolni, az amphorák formai egyezésük mellett, agyagukban eltértek egymástól. A margati anyagban is megfigyelhető volt egy vöröses árnyalatú agyagból készült változtat, ehhez hasonlót Akkóból, Kinetből, Crac des Chevaliers-ből ismerünk, valamint egy fehéresebb anyagú változat is, amely anyagában a Tiberias területéről ismert folyadéktároló edényekkel rokonítható[810]. Mindkét amphora külső felületén egy fehér engóbos, tengervizes máz figyelhető meg. Elterjedése nagyjából a Tripoliszi Grófság területe és közvetlen környezete lehetett (***193. ábra***).

VI.2.2.2. Szíriai tengerparti régió, Margat környéke

A margati anyagban elsősorban a levesestálak kapcsán vetődött fel, hogy kellett lennie valahol egy műhelynek, mivel ezek anyagukban nem rokoníthatóak az Akkóból ismert tálakkal[811]. A helyi műhely létezését erősítheti, hogy a mázatlan tálakhoz hasonló anyagból készült monokróm, jellemzően sárga mázas tálak is azonosíthatóak az anyagban[812]. Hasonló tálak ismertek Tell'Arqa területéről is[813]. A műhely azonosítása anyagvizsgálatok nélkül egyelőre bizonytalan, ugyanakkor az eddigi adatok alapján nem zárható ki a megléte ezen a vidéken, vagy valahol a szíriai tengerparti régióban[814] Arra a kérdésre, hogy ezt a műhely valóban Margat környékén helyezkedhetett el, csak a vár környezetének további kutatása, illetve feltehetően a külső szuburbiumban végzett további feltárások segíthetnek választ adni (***194. ábra***).

[810] STERN 2023, p. 171 STERN, ET AL., 2020, p. 138.
[811] BURÁNSZKI 2019, p. 267-270 Fig: 18:5, 18:6.
[812] Ívelt oldalú, sárga mázas tálak, 1b típus.
[813] SALAMÉ - SARKIS & HAKIMIAN 1988, p. 1-52, Fig, 11:9, 13: 1-3, Pl. VII: 2: 1,2.
[814] STERN 2023, p. 172.

VII. Kereskedelem és Margat

A Margatból előkerült kerámiaanyag nemcsak a vár egyes területeinek keltezésében, illetve a keresztes korszak kerámiatipológiájához szolgáltathat adatot, hanem segítséget nyújthat annak feltérképezésére is, hogy a vár milyen szerepet játszott a térség gazdasági életében. A vár írott források alapján ismert politikai, katonai szerepére a rövid történeti áttekintésnél tértünk ki [815]. Jelen fejezetben azt szeretnénk vizsgálni, hogy a feldogozott kerámiaanyag alapján hogyan vázolhatóak fel a vár gazdasági, kereskedelmi kapcsolatai, illetve milyen szerepet játszhatott Margat a térség gazdasági életében.

VII.1. Földközi -tenger keleti medencéjének kapcsolatai a keresztes korban

Ha egy terület gazdasági szerepét szeretnénk vizsgálni egy adott régión belül, akkor érdemes először áttekinteni a térség kereskedelmi kapcsolatait. A keresztes hadjáratok gazdaságtörténeti vonatkozásainak kiterjedt szakirodalma van, így az alábbi áttekintésben elsősorban a Földközi – tenger keleti medencéjének kereskedelmére koncentráltam. A szentföldi államok a tengeri és a szárazföldi kereskedelmi kapcsolatokban nem feltétlenül hoztak változást, ezek a kapcsolatok ugyanis a hadjáratokat megelőzően is léteztek, néhány esetben pedig a keresztesek távozását követően is fennmaradtak. Változott ugyanakkor ezeknek a gazdasági kapcsolatoknak a mértéke. A 12 - 13. század ugyanis jelentős fellendülést hozott nemcsak a távolsági, hanem a helyi kereskedelmi kapcsolatokban is. Ennek a gazdasági konjunktúrának más javak mellett jó indikátorai lehetnek a különböző kerámiatárgyak is.

A keresztes államok kereskedelmi kapcsolatainak és az import kerámiának az összefüggésére Denys Pringle mutatott rá a már idézett 1986-ban publikált tanulmányában[816]. A korszak keresztes (frank) váraiban és településein előkerült kerámiaanyag áttekintése során Pringle három dologra hívta fel a figyelmet: egyrészt a 13. századi leletegyüttesek hasonlóságára az egykori keresztes államok területén, amely a szentföldi államok egymás közötti intenzív kereskedelméről árulkodhat. Másrészt, hogy ebben az intenzív kerámiakereskedelemben nemcsak a díszkerámiák tartoztak bele, hanem a konyhai áru is, ideértve a különböző tárolóedényeket is, igaz utóbbiak inkább csomagolóanyagként funkcionálhattak. A harmadik

[815]Részeletesen lsd II. fejezet Történeti áttekintés részt.
[816] PRINGLE 1986a, p. 451-475.

jellemző pedig az írott forrásokban fellelhető adatok voltak, amelyek szintén a szentföldi államok egymás közötti gazdasági kapcsolatáról árulkodtak[817]. Az általa felvetett kérdések hosszú időre meghatározták az izraeli kerámiakutatás szempontjait, a természettudományos vizsgálatok térnyerésével pedig egyre hangsúlyosabb szerep jut az anyagvizsgálatok által felvázolható műhelykörzetek kérdéskörének, így a gazdasági kapcsolatok vizsgálatának is.[818]

VII.1.1. A kereskedelmi kapcsolatok gazdaságtörténeti háttere

A keresztes hadjáratok szerepe a Kelet – Mediterráneum és nyugati országok közötti kapcsolat fellendülésében vitathatatlan, amelyek a kezdetben nemcsak a katonai, illetve politikai sikereket jelentette, hanem azt is, hogy a korábban jellemzően Bizánc által uralt keleti kereskedelem, a római kort követően, ismét megnyílt a nyugati kereskedők számára is. A hadjáratok kezdetén ennek legfőbb haszonélvezői az észak-itáliai kereskedő városok, mint például Amalfi, Genova, Pisa, illetve Velence voltak, nem véletlenül, hiszen az anyagiak mellett a korszakban ők rendelkeztek a tengeri hajózási útvonalak és a korabeli hajózási, navigációs ismereteket jelentő tudásanyaggal is[819].

A hajózási útvonalak a korszakban nemcsak kereskedelemi, hanem hadászati célokat is szolgáltak, hiszen lehetővé tették viszonylag gyorsan, nagyarányú csapatok mozgatását a keleti területekre. A keresztes hadjáratok megindulásakor, mint arról például a korabeli magyar források is tanúskodtak a tengeri útvonalak mellett a szárazföldi útvonalak is szerepet játszottak, amelyek azonban meglehetősen időigényes voltak, és sokszor a csapatok élelmezése sem volt megoldott[820], így nem ritkán az út végén egy igencsak meggyötört had érkezett a Szentföldre. Nem véletlen, hogy a 13. századra jellemzően már inkább csak rövidebb és biztonságosabb tengeri útvonalat választották a hadjáratok, annak ellenére is, hogy az évnek nem is minden időszakában volt elérhető[821]. A korabeli hajózás, bár nem zárta ki a Földközi -

[817] PRINGLE, 1986a, p. 465-466.
[818] Legújabb eredmények különösen Akkó kapcsán: STERN ET AL., 2020, illetve az egész kelet- mediterráneumi térséget átfogó The Levantine Ceramics Project (https://www.levantineceramics.org/).
[819] STERN 2012, p. 139.
[820] Erre vonatkozón lásd például Könyves Kálmán, magyar király (1095-1116) szerepét az első keresztes hadjáratban, különösen az első csapatok átvonulásainak krónikáit 1096 tavaszán és nyarán. A keresztes csapatok megostromolták a Száva melletti Zimony várát is. Az ún. népi seregeket követő lovagi sereg Bouillon Gottfried vezetésével már jóval gördülékenyebb, problémamentesebb volt. Részletesen lsd. VESZPRÉMY 2005, p. 501-516, Remete Péter átvonulása p. 505-506, Bouillon Gottfried átvonulása: p. 510-511
Ennek a Jeruzsálemi nagy útnak a nyoma a középkori településszerkezetben is megfigyelhető, erre Fejér vármegye kapcsán Stibrányi Máté hívta fel a figyelmet (STIBRÁNYI 2016, p. 76-77).
[821] Az utazás viszontagságaira jól rámutathatnak az ötödik keresztes hadjárat (1217 - 1221) eseményei is, amelyben II. András is részt vett. A sereg 1217 augusztusában ért a dalmáciai Spalatóba (Split), csatlakozva V. Lipót, osztrák főherceg seregeihez. A sereg áthajóztatásához azonban nem állt rendelkezésre elég hajó, így végül

tengeren keresztben történő átkelést, mégis inkább a hosszabb partmenti hajózási útvonalakat preferálta. Utóbbiak ugyanis lehetőséget biztosítottak nemcsak az esetleges készletfeltöltésekre, hanem a partmenti városok egymás közötti kereskedelmére is[822]. Nem véletlen, hogy a korszak meghatározó észak - itáliai városállamai megkísérelték kiépíteni saját partmenti kikötőhálózatukat, így a későbbiekben az, hogy milyen hajózási útvonalakat preferáltak, jelentősen befolyásolta az a tény is, hogy az adott kikötőben éppen milyen kiváltságokkal rendelkeztek.[823] Ennek gazdasági fontosságát jól mutatja, hogy a szentföldi államok létrejöttét követően, szinte azonnal létrehozták saját negyedeiket a főbb városokban, az itáliai kereskedők a források alapján sokszor saját házzal, tulajdonnal rendelkeztek a térség legfontosabb kikötőiben, így például Akkóban, vagy éppen Antiochiában[824].

Az észak – itáliai városok hegemóniája egyébként végig megfigyelhető volt a keresztes korban, a 13. században bekövetkezett politikai változások azonban a kereskedelmi kapcsolatokra is hatással voltak. Egyrészt új városok, elsősorban a dél – francia és a frissen visszahódított szicíliai területekről származó kereskedők jelentek meg a szentföldi államok kikötőiben,[825] másrészt Ciprus szerepe is megnövekedett a sziget nyugati keresztény kézre kerülését követően és egyre fontosabb kikötővé vált a térségben[826]. Az elsősorban nyugat fele irányuló új útvonalak mellett azonban a korábbi kapcsolatok sem szűntek meg, továbbra is megmaradtak például a Bizánci Birodalom balkáni, kis – ázsiai és égei - szigetvilági területeivel való élénk gazdasági kapcsolatok[827].

annak csak egy kis része hajózott át 1217 szeptemberében, a sereg egy része tavaszig Dalmáciában maradt. Mivel egy tétlen sereg ellátása igen költséges lett volna, a ciprusi király, I. Hugó seregével kiegészült haderő már 1217 telén, az akkói vezetés nyomására, kisebb harcokba kezdett, amelyek azonban sikertelenül zárultak, nem kis részben a kedvezőtlen időjárás következtében is. Az eseményekben Hugó 1218. január 18-án bekövetkezett halála is változást hozott, valamint az ekkor szintén Tripoliban tartózkodó András is kedvezőtlen híreket kaphatott otthonról (nem mellesleg a hadjárat újabb célpontjává a Nílus deltájában fekvő Damietta elfoglalása vált). András visszatért Akkóba, majd szárazföldi úton hazaindult Magyarországra (RUNCIMAN 2002, p. 750-752). A kutatás a mögött, hogy András miért a sokkal hosszabb és kockázatosabb szárazföldi útvonalat választotta hazafelé jellemzően két indokot szokott említeni. egyrészt András minél hamarabb szeretett volna indulni, a téli, esős időjárás azonban a térségben kedvezőtlen volt a hajózás szempontjából. Másrészt a szárazföldi hazatérés lehetőséget nyújtott számára diplomáciai kapcsolatok kiépítésére, ápolására is.

[822] STERN 2012, p. 15), PRYOR 1989, p. 70-73; PRYOR 1994, p. 74.

[823] PRYOR 1992, p. 99-101.

[824] JACOBY 2017b, p. 13. Akkó régészeti szempontból is viszonylag jól ismert, a keresztes kori Antiochiáról azonban szinte alig vannak információink.

[825] STERN 2012, p. 139, JACOBY 2007, p. 169-170.

[826] JACOBY 2009, p. 59-60, STERN 2012, p. 141, BOAS 1999, p. 11; 48.

[827] JACOBY 2014, p. 243, BOAS 1999, p. 144.

VII.1.2. A kerámia, mint a kereskedelem tárgya

Ezek a gazdasági kapcsolatok értelemszerűen nem feltétlenül korlátozódtak csak a kerámiaáru cseréjére, hiszen sokszor az egyéb árukkal foglalkozó kereskedők is vásárolták azokat, így élesen nem lehet elválasztani a többi ipari termék vagy mezőgazdasági áru forgalmától. A kerámiakereskedelem vonatkozásában viszonylag kevés forrással rendelkezünk, nem sűrűn szerepeltek a korszak okleveles adataiban. Ezzel kapcsolatban korábbak az a nézet alakult ki a kutatásban, hogy a kerámia (a díszkerámiát leszámítva) viszonylag alacsony szintet foglalhatott el a kereskedelmi áruk között, ezért sem szerepelt gyakran a forrásokban[828]. Bizonyos díszkerámiák esetében ugyan felmerült, hogy afféle luxuscikként kereskedhettek vele, és így elsősorban az elithez köthetőek[829]. Ez utóbbi feltételezéseket azonban a kutatás mára már részben megcáfolta, a korábban luxusárunak vélt kerámiák, mint a közel – keleti fajansz nagyarányú elterjedése a térségben ugyanis pont azt bizonyítja, hogy bárki számára elérhetőek lehettek. A kerámia tengeri kereskedelmével kapcsolatban Abulafia vetette fel, hogy a kerámia pont olcsósága miatt vált a tengeri kereskedők kedvelt árucikkévé. Viszonylag jól rakásolható, így nehezebben törik, nagy mennyiségben szállítható, valamint viszonylag jól értékesíthető volt a környező városok piacain[830]. Ugyanakkor Edna Stern is rámutatott, hogy az írott forrásanyag hiánya azzal is magyarázható, hogy túlságosan hétköznapi tárgynak tekinthető, és csak a nagyon különleges kerámiák, például kínai porcelánok kerültek inkább leírásra[831].

A kerámia jellemzően háromféle módon kerülhet be a kereskedelembe, egyrészt amikor magával a tárggyal kereskedtek. Erre vonatkozóan, mint fentebb láttuk kevés írott forrással rendelkezünk, ugyanakkor a térségben előforduló nagymennyiségű díszes, asztali kerámia feltehetően ezt a csoportot képviselte[832]. Erre utalhat, hogy az amphorák mellett a különböző mázas tálak alkották az elsüllyedt hajóroncsokból előkerült kerámiák döntő többségét[833]. A másik nagyobb csoportot azok a kerámiák alkothatták, amikor mint csomagolóanyag, tárolóedények jelentek meg a kereskedelemben, erre jó példák lehetnek az amphorák,[834] az albarellók[835], vagy épen a kisméretű folyadéktároló edények. a „gránátok”[836]. A nagyobb amphorák esetében itt is a hajóroncsok nyújthatnak támpontot, a Marqiyya (latin nevén

[828] MILWRIGHT 1999, p. 505.
[829] Ezek jellemzően az asztali díszkerámiák esetében merültek fel, így például a rakkai áru vagy ép a Port St. Simeon-i áru esetében. részletesen lsd ott.
[830] ABULAFIA 1985, p. 287.
[831] STERN 2012, p. 146.
[832] Részletesen lásd alább a kereskedelmi kapcsolatok szintjeinél.
[833] STERN 2012, p. 152.
[834] STERN 2012, p. 148; MAJOR, 2015a, p. 115; 140.
[835] BURÁNSZKI, *Sphero – conical vessels*.., p. 4-5, (megjelenés alatt)
[836] MILWRIGHT 1999, p. 511.

Maraclea) közelében elsüllyedt hajó fedélzetéről mintegy 5000 darab amphora került elő, gyakorlatilag néhány darabot leszámítva, egy típust képviselve.[837] A harmadik, jóval kisebb csoportot alkothatták azok a kerámiák, amik személyes használti tárgyként, vagy úti díjként kerülhettek fel először a hajóra, majd később esetlegesen a kereskedelembe. A korabeli hajózásban ugyanis a hajóskapitánynak nem feltétlenül volt feladata az utasok ellátása. Különösen a 14. századból vannak olyan források, amelyek arra utalnak, hogy a zarándokoknak milyen edényeket kellett magukkal vinniük az utazásuk során. Giovanni Livi például listába szedte, mit kellett vinnie egy tengeri utazásra a 14. század végén, eszerint *3 nagy tárolóedény, 6 tányér, 2 edény, 2 tál, 2 mázas fazék, 2 ólom kupa, 12 pohár, és 6 kés*[838] alkotta többek között a poggyászát.

A kerámia azonban legtöbbször nem önmagában, hanem más árukkal együtt jelent meg a tengeri kereskedelemben, sokszor, mint helykitöltésére alkalmas, eladható ballaszt[839]. A korabeli hajók merülését alapvetően különböző nehezékekkel, ballasztokkal lehetett szabályozni. Egy mélyebb merülésű hajó ugyanis stabilabb kormányzóságot biztosított, de egy – egy nagyobb tengeri vihar esetében a mélyebb merülés már nem feltétlenül jelenthetet előnyt, így ekkor sokesetben indokolt lehetett a megszabadulni a felesleges terhéktől, elsőként a ballaszttól[840]. Maga a ballaszt többféle anyag is lehetett, jellemzően kövekkel, kaviccsal vagy földdel töltött zsákok voltak. A kora középkortól azonban egyre nagyobb szerep jutott az úgynevezett eladható ballasztoknak[841] is. Ezek jellemzően olyan áruk voltak, amelyek önmagukban nem képviseltek jelentős vagyont, így a hajó esetleges elsüllyedése nem jelentett akkora veszteséget (természetesen magán a hajón kívül, ami azért önmagában jelentős értéket képviselt), ugyanakkor eladható, keresett cikkek voltak. Ennek a kritériumnak jól megfeleltek a különböző kerámiaedények, hiszen ezek jellemzően nagy tömegben jól rakásolhatóak voltak, jelentős súlyt képviseltek, ugyanakkor egy esetleges hajótörés, vagy éppen a hajó elsüllyedése nem vitte feltétlenül csődbe a kereskedőt. A korabeli források kevés információt árulnak el arról, hogy hogyan pakolhatták ezeket kerámiákat, valószínűleg egymásra helyezték őket, úgy, hogy a felesleges helyek kitöltése mellette a nagyobb edényeket a kisebbekkel is kitölthették, hogy azok minél kevésbé tudjanak mozogni az út során, ezáltal csökkentve a törés lehetőségét.

[837]Hajóroncsokról részletesen lsd STERN 2012, p. 151, MAJOR 2015, p. 115; 140), TANABE 1989, p.101-102
[838] FRANÇOIS & SPIESER 2002, p. 600-601.
[839] FRANÇOIS 2004, p. 243.
[840] STERN 2012, p. 153.
[841] MCGRAIL 1989, p. 354-357; PARKER, 1992, p. 91-92.

Egy esetben említik a források már a 14. századból, hogy a kerámiákat, kosarakba helyezték egymásra pakolva a törés elkerülése miatt[842].

A szállított edények jellemzően olyan használati kerámiák voltak (főzőedények, asztali edények, de az egyszerű mázatlan tárolóedények is idesorolhatóak), amiket a mindennapi életben használtak, így jelentős kereslet is volt rájuk. Mivel a korabeli kereskedők sem szerettek üres hajóval közlekedni, így jellemzően igyekeztek megpakolni azokat a visszafelé útra is, általában olyan árukkal, amelyekről tudták vagy remélték, hogy a Földközi- tenger nyugati partvidékén is eladhatóak voltak[843].

VII.1.3. Kronológiai keretek a kerámia kereskedelem szempontjából

Maga a Földközi- tenger az ókortól kezdve fontos szerepet játszott a térség gazdasági életében, ennek volumene azonban korszakonként eltérő lehetett. Ebben az áttekintésben elsősorban a középkori 10 – 15. századi állapotokra koncentráltunk, mivel számunkra ez szolgáltatta a legrelevánsabb adatot. Az egyszerűbb áttekinthetőség miatt azonban érdemes külön tárgyalni a Földközi - tenger keleti és nyugati medencéjének kapcsolatait.

A 6. században a Kelet – Mediterráneum meghatározó politikai ereje a Bizánci Birodalom volt, amely azonban a 10. századra már jelentősen vesztett a korábbi katonai, politikai erejéből, de gazdaságilag továbbra is a térség vezető hatalma maradt. Az Égei – tenger, illetve a Bizánci Birodalom gazdasági kapcsolatait Johanita Vroom vizsgálata tanulmányában, aki a 7. századtól a 20. századig tekintette át a mai Görögország középső részén a kerámiaanyag, vele együtt pedig az egyes edénytípusok változásait[844]. Kimutatta, hogy a 9 - 10. században tovább éltek az antik időszakban is meglévő útvonalak, illetve az egyes kerámiatípusok esetében talán maguk a formák is. [845]. A bizánci korszakra jellemző a tárgytípusok egyrésze közel változatlan formában tovább élt az általunk vizsgált 11 - 13. században is. A keresztes korban a bizánci eredetű kerámiák közül az amphorák mellett a nagyobb méretű, olykor díszített tálak, valamint a bekarcolt díszű nagyobb méretű tárolóedények fordultak elő a nagy számban[846]. Vroom kutatásaiban arra is rávilágított, hogy a politikai változások, például Konstantinápoly 1204-es elfoglalása koránt sem jelentett akkora változást a térség kerámiaanyagában, mint a politikai

[842] STERN 2012, p. 154.
[843] STERN 2012, p. 153-154; FRANÇOIS 2004, p. 243.
[844] VROOM 2016.
[845] VROOM 2016, p. 167-168.
[846] Részletesen lásd a kerámiatípusokról szóló részt (V. fejezet).

életben, azaz a régészeti anyagok koránt sem olyan pontosan elhatárolhatóak, mint a történeti adatok[847].

A bizánci kapcsolatokkal szemben jóval nagyobb változás figyelhető meg a 11 - 13. században, a keresztes hadjáratok hatására a Földközi-tenger nyugati irányú kereskedelmi kapcsolatainak intenzitásában. A hosszabb kereskedelmi útvonalak fellendülése mellett megélénkültek a partmenti kereskedelmi útvonalak is, utóbbiakba bekapcsolódtak a frissen megalakult szentföldi államok is[848]. A keresztes területek egymás közötti élénk kereskedelméről árulkodhat, hogy különösen a 13. század esetében, a korszak szinte valamennyi vára (különösen a johannita uralom alatt állóak) esetében megfigyelhető volt a kerámia leletegyüttesek között egy nagyfokú hasonlóság, de kimutatható volt az is, hogy egyes műhelyek pl. Bejrút a főzőedények, vagy Antiochia az észak-szíriai sgraffito díszes edények kapcsán szinte a teljes térséget elárasztották a kereskedelmi áruikkal[849]. Ebbe az intenzív árukereskedelemben úgy tűnik, hogy a korábbi területek is aktívan részt vettek, például az égei áru szintén nagy mennyiségben fordult elő a szentföldi várak leletanyagában[850]. A 13. századtól a kerámiaanyag alapján emellett újabb központok is bekapcsolódhattak, egyre hangsúlyosabbá vált például Ciprus szerepe a kereskedelemben (páfoszi áru), amelynek árui, bár már a 13. században is megjelentek a térségben, azonban igazán népszerűvé majd csak a szentföldi államok bukását követően váltak, amikor a korábbi kereskedelmi kapcsolatok háttérbe szorulásával, valamint a korábbi műhelyek elpusztulásával, Ciprus vette át a térségben nemcsak a politikai, hanem a gazdasági vezető szerepet is[851].

Ez az intenzív egymás közötti kapcsolat nemcsak a tengerparti területek, hanem a környező muszlim területekkel folytatott kereskedelemben is megfigyelhető volt, a jellegzetesen muszlim edénytípusok (kulacsok, kúpos, kisméretű tárolóedények vagy „gránátok", rakkai áru) szintén viszonylag nagy számban ismertek a kereszteskori leletegyüttesekből[852], így a margati anyagból is.

Akkó eleste (1291) után, a hatalomra kerülő mamlúkokkal még megmaradtak a korábbi kereskedelmi kapcsolatok a 14 – 15. században, ebben különösen a velencei kereskedők szerepe kiemelendő[853]. A korábbi műhelyek közül néhány a keresztes államok pusztulásával elvesztette

[847] VROOM 2003, p. 333,
[848] JACOBY 2017b, p. 15-16.
[849] Ezt nevezi kutatásaiban Edna Stern „mediterranean mix" - nek (STERN 2012, p. 158).
[850] JACOBY 2010, p. 187.
[851] PAPANIKOLA - BAKIRTZI 2014, p. 21-22.
[852] MILWRIGHT 1999, p. 504-505, AVISSAR & STERN 2005, p. 25.
[853] JACOBY 2017b, p. 28.

jelentőségét, illetve kevésbé tudott aktívan részt venni a nemzetközi kereskedelemben. A politikai változások hatását, amely például egy – egy város elfoglalását is jelenhette jól mutathatja ugyanakkor Rakka esete. A várost 1259-ban foglalták el a mongolok, lerombolva az addig virágzó műhelyközpontot[854]. Utóbbi azonban a későbbiekben sem éledt már újjá, szerepét az oszmán korban egyre inkább a damaszkuszi műhely vette át a közel - keleti fajansz gyártásában.

VII.1.4. Hajózási útvonalak a korszakban

A 12 - 13. században a tengeri kereskedelem fellendülése nemcsak a hadjáratok megindulásának volt köszönhető, hanem szerepet játszott benne a hajózási ismeretek fejlődése is. Nem véletlen tehát, hogy a tengeren a kezdetektől fogva az észak-itáliai városok játszották vezető szerepet, és ez a hegemónia tovább erősödött a hadjáratok megindulását követően is, hiszen egyre nagyobb feladat hárult a tengeri flottákra, nemcsak az utánpótlás biztosításában, hanem a haderő egy részének mozgatásában is. Ez a fellendülés ugyanakkor az írott források alapján magával hozta, hogy nemcsak a hadjáratok idején, hanem a békésebb időszakokban is megélénkült a tengeri utazás a középkor folyamán[855].

A tengeri utakat és az uralkodó szélirányokat vizsgálva John Pryor rámutatott, hogy a Földközi tengeren uralkodó széláramlatok nem kedveztek sem a nyílt tengeri átkelésnek (noha nem tették lehetetlenné), sem pedig a téli időszakban történő hajózásnak, így a Szentföld és a Nyugat – Európa közötti átkelés jellemzően a tavasztól őszig tartó hajózási idényre korlátozódott. A nyílt tengeri átkeléssel szemben ugyanakkor a partmenti régió uralkodó szélirányai sokkal kedvezőbb lehetőséget biztosítottak, ráadásul nemcsak időszakosan, hanem szinte az egész évben[856]. Nem mellesleg a partmenti hajózás lehetőséget biztosított arra is, hogy az út során feltölthessék a készleteket, a kikötőkből újabb árukat szerezzenek be, valamint nem utolsó sorban megtörte az út monotonitását is.[857] Arra vonatkozóan, hogy mennyire lehetett sűrű a 12-13. században egy adott partvidék kikötőhálózata, jó támpontot nyújthat a szíriai partvidéké, amelynek feltérképezését az írott és régészeti források alapján Major Balázs végezte el[858]. A nagyobb és jelentősebb kikötők mellett ugyanis a partvidéken számos olyan kisebb kikötőt, öblöt találunk, amelyek lehetőséget nyújtottak nemcsak a tenger felé, hanem a szárazföld felé

[854] TONGHINI 1998, p. 59.
[855] STERN 2012, p. 154, PRYOR 1994, p. 74.
[856] PRYOR, 1992, p. 119, RILEY - SMITH, 1973, p. 67.
[857] PRYOR, 1989, p. 70-73, Fig 19.
[858] MAJOR, 2015a, p. 114- 119.

zajló kereskedelemnek is. Utóbbi pedig jól nyomon követhető a keresztes államok kerámia anyagában[859] (***195. ábra***).

VII.2. Margat szerepe a térség gazdasági életében

VII.2.1. Írott források

A vár gazdasági kapcsolataira vonatkozóan kevés írott forrással rendelkezünk. A vár gazdagságára utalhat a már említett leírás Willbrand von Oldenburg-tól, mely szerint a vár 509 szekérnyi jövedelmet szolgáltatott urainak minden évben[860].

A vár kikötőjére, illetve az ott szedett vámra már több adattal rendelkezünk. Az egyik ilyen egy, a gazdasági irodalomban sokat idézett forrás, amely a *Cartulaire generel de l'Order des Hospitaliers de Saint Jean de Jerusalem* egy 1193-ból származó listája. Ebben leírták, hogy Margatban kikötői vámot kell fizetni bizonyos helyi termékek után, beleértve a korsókat, kancsókat, és fazekakat[861]. A lista így arra is rávilágít, hogy Margatnak a keresztes korban volt kikötője. Ennek meglétére utalhat még, hogy az Oroszlánszívű Richárd hadjáratát leíró *Itinerarium peregrinorum. Gesta Regis Richardi* említi, hogy amikor Richárd Ciprusról áthajózott, a „*szíriai partokon először Markab várát pillantotta meg ott kikötött, majd dél felé fordult, és Tortosza, Dzsbail és Bejrút mellett elhaladva június 6-án este Tűrosz közelében partra szállt*"[862] Szintén kikötőre utal az az adat is, hogy 1188-as hadjárata során, Szaladin előrehaladását jelentősen hátráltatta, hagy a margati öbölben horgonyzó szicíliai flotta folyamatosan lőtte a muszlim sereget, mikor az a keskeny tengerparti úton próbált meg áthaladni[863].

A margati kikötő azonosítását Major Balázs végezte el, Frederick Walpole 1851-ben megjelent útleírása alapján, aki még láthatta a kikötő romjait[864]. Leírásában leírta, hogy Margat tengerparti tornyától (Burj – al – Sabi), délre található egy sekély öböl, Minal el Boss (Major Balázs azonosításában Malja' al-Marqab vagy Marbat al-Marqab). Ettől délre egy boltozott terem maradványait figyelte meg Walpole[865], amely déli oldalról zárta a kapuval és fallal rendelkező kikötőt.[866] A tengerparti tornyot, illetve a kaput említi egy arab forrás is, amikor 1204/1205-

[859] STERN, 2012, p. 158.
[860] VON OLDENBURG *Itinera*, p. 210.
[861] *Catulaire* I. no 941 idézi: PRINGLE, 1986a, p. 468, MAJOR, 2015a, p. 119.
[862] *Itinerarium* p. 204-211, idézi RUNCIMAN 2002, p. 676.
[863] Ibn – al – Athir, al -Kamil- X/49; idézi MAJOR 2015, p. 114.
[864] WALPOLE 1851 III. p. 385.
[865] Hasonló boltozott terek figyelhetőek meg Tartus kikötőjében.
[866] WALPOLE 1851 III p. 385, részeletes azonosítása a kikötőnek. MAJOR 2015, p. 119.

ben az aleppói hadsereg lerombolta[867]. Arra vonatkozóan, hogy ez a kikötő azonos lehet a *Cartulaire* – ben említettel, egy 1233-ban kiadott latin oklevél adhat támpontot, amelyben leírták, hogy a kapu vámként szolgálhatott.[868] A kikötő maradványait az 1950-es években, az autópálya építésekor elbontották.[869]

VII.2.2 Margat kereskedelmi kapcsolatai a kerámia leletanyag alapján

A kerámiacsoportok meghatározása, illetve az egyes műhelykörzetek elkülönítése nemcsak az egyes tárgytípusok elterjedéséhez nyújthat támpontot, hanem segítségükkel képet kaphatunk a térség kereskedelmi és gazdasági kapcsolatairól is. Az alábbiakban a kerámiatöredékek alapján a margati vár szerepét vizsgáltam a térség gazdasági és kereskedelmi életében a középkor folyamán. Mint az a korábbi áttekintésből is látszik, ezek a kapcsolatok koránt sem voltak minden korszakban és irányban egyformák, és nyilvánvalóan befolyásolta őket a mamlúk hatalomátvétel is. Az egyes kerámiatípusok elterjedése kapcsán jól látható volt, hogy élénk kereskedelmi kapcsolatokkal lehetett számolni a keresztes államok között, de emellett az is, hogy ebbe a gazdasági kapcsolatba a környező muszlim területek is be tudtak csatlakozni. Itt érdemes megemlíteni, hogy minden bizonnyal különbséget kell tenni a tengerparti várak, illetve a keresztes államok belsőbb, szárazföldi területei között, legyen itt szó akár magánvárról, akár olyan településről, amelyek távolabb estek a tengerparti kereskedelem útvonalától. Major Balázs Szíria tengerparti régióját feldolgozó könyve alapján[870], amely elsősorban terepbejárási anyagok összegzésén alapult, jól látható, hogy jóval nagyobb számban jelentek meg benne azok a kerámiák, mint például a nem bejrúti műhelyhez köthető engóbos edények vagy éppen az egyértelműen muszlimokhoz köthető kézzel festett geometrikus edények (HMGPV), amelyek egyértelműen inkább a vidékhez köthetőek[871]. De szintén más képet fest a belső területeken elhelyezkedő Masyāf várának anyaga is, amely esetében jóval nagyobb a helyi gyártású edények, különösen a monokróm mázas edények aránya például a sgraffitóval szemben, de olyan, elsősorban erre a területre jellemző főzőedény is megjelent itt a leletanyagban, amely jellegzetességében eltér a bejrúti edényektől[872]. Mivel a vár környezetéből kerámiaégető

[867] Ibn- Wasil, Mufarrij, al-Kuurúb, III/165.
[868] RRH no. 1043.
[869] MAJOR 2015, p. 119. Dr. Ramiz Hush szíves szóbeli közlése nyomán.
[870] MAJOR 2015.
[871] MAJOR 2015, p. 54-55.
[872] SHADDOUD 2012. p. 526, 530-531.

kemencékre utaló adatok is ismertek, így itt feltehetően már jóval nagyobb lehetett a helyi kereskedelem hatása[873].

A margati várból ismert leletanyagokról elmondható, hogy jellemzően jóval egységesebb képet mutattak, jól rokoníthatóak a tengerparti várak ismert leletanyagaival, párhuzamait is inkább ezek között, sem, mint a belső - szíriai területek várai között kell keresni. A várból előkerült kerámiatöredékek, az írott források szűkszavúsága mellett, élénk kereskedelmi kapcsolatokról árulkodtak, amelyek néha túlmutatnak a szomszédos területeknél. Természetesen ezek a gazdasági kapcsolatok koránt sem voltak egyenrangúak, a kerámiatöredékek alapján is inkább egy regionális központ képe rajzolódott ki, a kereskedelmi kapcsolatok jelentős része a szomszédos keresztes államok felé, illetve a környező muszlim területek felé irányult, míg a nagyobb távolsági kereskedelemben már csak érintőlegesen vehetett részt Margat.

A vár gazdasági szerepének vizsgálata kapcsán érdemes áttekinteni annak kereskedelmi kapcsolatait, azaz, hogy mely területekről, milyen távolságból érkezhettek áruk Margatba. Ehhez jó kiinduló pontot nyújthatnak az import, valamint a díszes asztali kerámiák, ezek közül is leginkább a jól azonosítható műhellyel rendelkező tárgytípusok. A gazdaságtörténeti kutatás a kereskedelmi kapcsolatoknak három szintjét különíti el, ez alapján beszélhetünk távolsági (long-distance), regionális (mid-distance), valamint a helyi (local) kereskedelmi kapcsolatokról. Emellett a vizsgált korszakokban mindhárom típusnál egyaránt léteztek szárazföldi, illetve tengeri útvonalakról is, ezek intenzitása azonban korszakokként eltérő lehetett, ez a változás pedig nyomon követhető a kerámiaanyag jellegében is[874].

VII.2.2.1. Tengeri távolsági kereskedelem

A távolsági tengeri kereskedelmi kapcsolatokat a vizsgált időszakban az Európa nyugati fele és a Mediterráneum közötti útvonalak jelentették. Ezek a tengeri útvonalak már a keresztes hadjáratok megindulása előtt is léteztek, azonban a hadjáratokkal együtt ezek intenzitása is megélénkült. Ebben a kereskedelemben elsősorban az itáliai, majd később a dél-francia városok játszottak vezető szerepet, a korai időszakban zömében ezekről a területekről érkeztek a szentföldi a telepesek is[875]. Az új lakók elsősorban az egykori hatalmi központok, főbb kikötők városaiban telepedtek meg, így például Akkóban vagy Antiochiában. A nagyobb kereskedelmi központok közül egyelőre csak Akkó esetében állt rendelkezésünkre keresztes kori

[873] SHADDOUD 2014, p. 12.
[874] STERN 2012, p. 139-140, ABULAFIA 2000, p. 337-338.
[875] STERN 2012, p. 140.

leletanyag[876]. Itt elsősorban a levantei és ciprusi import tárgyak dominanciája volt megfigyelhető a kerámiaanyagban, míg az itáliai és a dél – francia területekről származó töredékek jóval kisebb arányban fordultak elő benne[877]. Ez alapján úgy tűnik, hogy Nyugatról vagy kisebb számban szállíthattak kerámiát a szentföldi államok felé, vagy a partmenti hajózásból adódóan nem jutottak el a keleti partvidékre olyan nagy számban, és hamarabb értékesítették azokat.

A margati anyagot vizsgálva elmondható, hogy a Földközi – tengeren Nyugat felől érkező áruk száma nem volt jelentős, csak az észak - itáliai kapcsolatokra utaló protomajolikák fordultak elő benne több töredékkel. A protomajolikák azonban kis számuk ellenére viszonylag változatosak voltak, egyaránt megtalálhatóak voltak a 13. századi darabok (protomajolika RMR, illetve Apulea), illetve a 14. századhoz köthető Pó vidéki töredékek is,[878] habár arányuk meg sem közelítette az Akkóból[879], vagy Appolonia - Arsufból[880] ismert protomajolikák arányát. Az előkerült néhány töredék alapján úgy tűnik, hogy bár a nyugat - európai import nem volt jelentős a vár életében, de létezhetett a 13. század folyamán, és ezek a kapcsolatok később, a mamlúk korban is részben, vagy áttételesen megmaradhattak[881]. A nyugat-európai kapcsolatok kis volumenét mutathatja, hogy a margati várban sem a dél - francia, sem pedig a dél- itáliai, szicíliai területekhez köthető típusok nem kerültek elő. (***196. ábra***)

VII.2.2.2. Regionális tengeri kapcsolatok

A regionális kapcsolatok közé a szentföldi államok Bizánci Birodalommal és Egyiptommal folytatott kereskedelmét sorolhatjuk, igy ez tulajdonképpen a Földközi tenger keleti medencéjének két vége közötti gazdasági kapcsolatot jelenthette. Mindkét állammal történő kereskedelemben elsősorban a tengeri útvonalak domináltak[882] és mindkettő esetében elmondható, hogy már a keresztes kort megelőzően is létezhettek ezek a kapcsolatok[883].

A margati anyagban nem nagyon lehetett azonosítani olyan töredéket, amely egyértelműen egyiptomi területekkel való kapcsolatot mutatná, azonban például a kúpos, kisméretű tárolóedények vagy „gránátok” esetében felmerült, hogy talán erről a vidékről is

[876] STERN 2012
[877] Akkó esetében is a nyugat -európai import kerámia aránya az összimport kerámiának csak kb. 20 -25 % tette ki STERN 2012 p. 31.
[878] Részletesen lsd. a kerámiatipológiai résznél (V. fejezet).
[879] STERN 2012 p. 31.
[880] TAL&ROLL, 2011. p. 40-41
[881] A mamlúk korban nem zárható ki, hogy ez részben a környező latakiai kereskedőknek köszönhető. A mamlúk korban a velenceieknek saját konzuljuk volt Latakiában ASHTOR 2014. p.121.
[882] JACOBY 2017a, p. 640.
[883] JACOBY 2017b, p. 14, VROOM 2016, p. 168.

származhatnak[884]. Ezt a felvetést a margati anyag kapcsán nem lehetett egyértelműen bizonyítani, így a kúpos, kisméretű tárolóedényekkel kapcsolatban inkább csak az állítható biztosan, hogy a muszlim területekről érkezhettek a margati várba. A kúpos, kisméretű tárolóedények vagy „gránátok" mind a 12. század végi – 13. századi leletanyagból, mind pedig a 14. századra keltezhető rétegekből ismertek, így exportálásukban a vár mamlúk kézre kerülése nem okozhatott törést. A Margatban előkerült leggyakoribb, tobozmintával díszített típus párhuzamai alapján inkább a vár mamlúkkori horizontjához köthető[885].

Nehezebben feltérképezhető a vár bizánci, illetve görög területekkel való viszonya, annak ellenére, hogy a kis-ázsiai, illetve az égei – szigetvilággal való kapcsolatról számos tárgytípus árulkodott. Viszonylag jól azonosíthatóak voltak a leletanyagban a bizánci eredetű asztali edények töredékei. Annak ellenére, hogy a várban az asztali áru jelentős részét az észak – szíriai műhely sgraffito díszes edényei tették ki, az import kerámiák közül a bizánci, görög területekhez köthető töredékek (monokróm sgraffito díszes tál, Égei - áru, Zeuxippus-i áru) jelentek meg még nagyobb számban, de ezek száma sem érte el a tízet. A bizánci eredetű asztali áru azonosítását sokszor segíti, hogy jellegzetes a motívumkinccsel rendelkeztek, így egy – egy kisebb töredék esetében is könnyen felismerhetőek. A margati lelőkörülmények alapján azonban nem lehetett pontosítani a bizánci eredetű asztali áru keltezését, jellemzően azon leletegyüttesekből kerültek elő, amelyek a 13 -15. századon belül nehezen keltezhető anyagot tartalmaztak, és a töredékek kis száma sem tette lehető, hogy a tipokronológiát tovább finomíthassuk.

Az asztali edényekkel szemben jóval nagyobb számban kerültek elő a margati várból a bizánci térséghez köthető különböző konyhai és tárolóedények. A szakirodalmi példák alapján a különböző nagyobb méretű tárolóedények, illetve egyes amphoratípusok (széles nyakú, illetve rövid nyakú változat) tartozhattak ide, ugyanakkor nehezíti pontosabb azonosításukat, hogy egyelőre nem ismert, hogy a bizánci – görög területeken belül hol készíthették ezeket. A margati anyagban az amphorák, mind a 13. századi, mind pedig a 14 – 15. századi leletegyüttesekből ismertek.

A tárolóedények közül elsősorban a bekarcolt díszű nagyobb edényeket lehetett a bizánci importhoz sorolni, ezek elsősorban a vár 13. századi leletegyütteseiben (OSC - külső szuburbium, valamint a 2008.III.1.A szelvény betöltése) fordultak elő, illetve a valószínűleg

[884] Viszonylag korai formái ismertek Kairóból, így nem zárható ki, hogy esetlegesen innen eredeztethető, lsd. MONCHAMP 2016, Ugyanakkor egyelőre inkább a muszlim területekhez való kötés tűnik valószínűbbnek.
[885] MONCHAMP 2016 p. 195

bizánci importhoz köthető két amphoratípus (széles nyakú és rövid nyakú változat) is csak a korai leletegyüttesekben fordult elő, a mamlúk korban már nem ismertek. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy jellemzően sem tárolóedények, sem pedig az asztali amphorák formája nem sokat változott a 11. és a 15. század között, nehéz őket pontosan keltezni az intervallumon belül. Így nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a margati anyagon belül megfigyelhető sajátosságok mennyire általánosíthatóak a bizánci eredetű tárolóedények kérdésében. Itt érdemes még megemlíteni, hogy a legtöbb ehhez a műhelykörzethez tartozó töredék díszítetlen oldaltöredék volt, amely formai vizsgálatra, keltezésre kevésbé volt alkalmas. (***198. ábra***).

VII.2.2.3. Helyi tengeri kapcsolatok

A legrövidebb tengeri kereskedelmi útvonalak csoportját tulajdonképpen a levantei államok egymás közötti, partmenti kereskedelme jelentette. A régészeti leletanyagban ez jelent meg a legmarkánsabban, és feltehetően pont ennek az élénk egymás közötti kereskedelemnek az eredménye, hogy a partmenti városok leletanyagában nagyfokú uniformizálódást lehetett megfigyelni[886].

Mint azt a műhelykörzeteknél is láttuk, az egyes kerámiatípusok esetében kimutatható volt egyfajta specializálódás, azaz bizonyos tárgytípusokat feltehetően ugyanonnan szerezhették be. Ez különösen két nagyobb csoport esetében volt megfigyelhető, egyrészt a bejrúti műhely által előállított főzőedények kapcsán, másrészt pedig az asztali áruk esetében, ahol, ha nem is mindenhol, de érzékelhető volt az észak-szíriai műhelyek, különösen a Port St. Simeon-i áruként ismert edények dominanciája a 13. században. Port St. Simeon kereskedelmi fölényét annak köszönhette, hogy ide futottak be az Orantész völgyének kereskedelmi útvonalai, valamint a belsőbb területeken előállított termékek itt kerülhettek be a tengeri kereskedelembe[887].

A margati leletanyagban négy olyan műhely leletanyagát lehetett elkülöníteni, amely a környező szentföldi államokkal való kapcsolatról árulkodtak, beleértve a szomszédos Ciprus szigetét is. Ezek az észak – szíriai (ideértve a Port St. Simeon-i árut is), a ciprusi, a bejrúti, valamint a libanoni műhelyek voltak. Érdemes megemlíteni, hogy gyakorlatilag ez a négy műhely adta a feldolgozott kerámiatöredékek döntő többségét a 12. század végére – 13. századra keltezhető leletanyagoknak. Ez a tendencia nemcsak az általam vizsgált margati várban, hanem tulajdonképpen a legtöbb partmenti kereszteskori vár anyagában is

[886] STERN 2012, p. 133, STERN 2009, p. 229-230.
[887] BLACKMAN & REDFORD 2005, p. 95, VORDERSTRASSE 2005, p. 95.

megfigyelhető volt[888]. A 11 - 12. század közepére keltezhető, és a 12. század végére – 13. századra keltezhető leletegyüttesekben megfigyelhető tipológiai eltérésekre Edna Stern is felhívta a figyelmet az akkói vár korai és késői leletegyütteseinek vizsgálata kapcsán. Rámutatott, hogy a korai anyagban az azonosított típusok jelentős részét (82 %-át) a helyi akkói anyagból készült edények (túlnyomórészt tálak, kisebb mértékben korsók, kancsók), a környező Bejrútból származó főzőedények, valamint a libanoni amphorák tették ki. A kései, johannita kori leletanyag nőtt a tipológiai változatosság, számos új típus jelent meg az akkói vár anyagában, egy - egy agyagtípusból azonban jóval kevesebb féle edényt gyártottak. Annak ellenére, hogy a kerámiák felét továbbra is elsősorban a helyi, akkói áru, és a környező műhelyek termékei tették ki (utóbbiak azonban kisebb gyakorisággal), a 13. századra növekedett az import kerámia aránya is a leletanyagban, amelynek jelentős részét a környező szentföldi államok területéről érkező edénytípusok alkották[889].

Az akkói várhoz hasonló edénytípusok voltak megfigyelhetőek a margati vár 12. század végére – 13. századra keltezhető leletegyütteseiben is, de hasonló tendenciát mutatott például Arsuf vára is[890]. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a keresztes államok egymás közötti aktív kereskedelme a 13. században élte a fénykorát. A 12. század végétől a térség főbb katonai és politikai erejévé a johannita rend vált, a meginduló hadászati célú építkezések, mint amilyen például Margat várában is történt, magával hozta a gazdasági szerep növekedését is. Egy – egy nagyobb méretű vár élelmezése, ellátása, a mindennapi élethez kapcsolódó tárgyakkal való felszerelése feltehetően nagyobb műhelyek, gyártási központok létrejöttét eredményezhette, hiszen jelentős mennyiségű kerámiaedényre volt szükség, ennek eredménye lehetett a műhelyek bizonyos mértékű specializációja, különösen a speciális tulajdonságot igénylő edények, mint például a főzőedények esetében.

A kései keresztes anyagok egyik sajátossága a polikróm sgraffito díszes edények korábbinál nagyobb számú megjelenése, amely szinte teljesen kiszorította a többi díszes asztali kerámiát a levantei partvidéken. Míg azonban például Akkóban vagy Appolonia - Arsufban a ciprusi tárgyak adták a levantei import döntő részét[891], addig a margati vár esetében az észak- szíriai műhely díszes táljai adták a várban, illetve a külső szuburbiumban (OSC) azonosított asztali kerámiák jelentős részét[892]. Ugyanakkor Margat esetében az asztali edények esetében az a fajta

[888] STERN 2023, p.175-177.
[889] STERN 2012, p. 24-29.
[890] TAL&ROLL, 2011. p. 40-41
[891] TAL&ROLL, 2011. p. 40, STERN 2012, p. 31.
[892] Részletesen lásd kerámia tipológiai rész (V. fejezet)

formai változatosság, ami például Akkóban[893] vagy Arsufban megfigyelhető volt, nem volt jellemző, az észak – szíriai műhelyek anyagát jellemzően a polikróm sgraffito díszes tálak alkották, a monokróm tálak, vagy a polikróm korsók csak egy – egy darabbal képviseltették magukat az anyagban.

Az észak – szíriai műhellyel szemben jóval nagyobb tipológiai változatosságot mutatott az az anyag, amelyet a bejrúti műhelyhez lehetett kötni, még úgy is, hogy az ide sorolható kerámia jelentős részét a fazekak, sütőtálak, serpenyők tették ki[894], az asztali edények jóval kisebb számban képviseltették magukat. A margati várban a bejrúti műhely termékei elsősorban a 12. század végére - 13. századra keltezhető anyagokban fordultak elő, ekkor szinte valamennyi típus megtalálható volt a feldolgozott leletanyagban. A 14. század elején földbekerült töredékek esetében azonban a korábbiakhoz képest már jóval kisebb formai változatosság volt megfigyelhető, ekkor már csak a főzőedényeket, illetve a mécsestöredékeket lehetett azonosítani az anyagban. Az engóbos festésű tálak esetében egy eltérő anyagú típus jelent meg, amely már nem ehhez a műhelyhez köthető. Hasonló tendenciát lehetett megfigyelni a többi keresztes vár esetében is, úgy tűnik, hogy a műhely nem sokkal élte túl a keresztesek távozását, szerepét pedig az asztali edények esetében a kisebb helyi műhelyek, míg a főzőedények esetében pedig a ciprusi műhely vehette át. A margati anyagban ugyanakkor a főzőedények közül a bejrúti anyag mellett a helyi gyártású fazekak jelentek meg csak, egyértelműen a ciprusi műhelyhez köthető fazekakat a leletanyagban nem azonosítottunk. Érdemes azonban megemlíteni, hogy a fazekak tekintetében a ciprusi műhely a 14 - 15. században vált egyeduralkodóvá[895], így ez részben magyarázhatja a hiányukat az általunk vizsgált, jellemzően a 14. század elején záródó leletegyüttesekben.

A ciprusi műhellyel kapcsolatban ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy szemben Akkóval[896], ahol az import kerámiák legnagyobb részét alkották, a margati anyagban, a sziget közelsége ellenére is, csak kis számban lehetett azonosítani egyértelműen ehhez műhelyhez köthető töredékeket. A 13. században csak néhány asztali edényekhez sorolható töredéket (monokróm sgraffito, illetve engóbos festésű) azonosítottunk a feldolgozott leletanyagban. Érdemes azonban visszautalni, hogy mint láthattuk, Akkó vagy Arsuf viszonylag változatos asztali edényeivel szemben, Margat esetében egyértelműen az észak – szíriai áruk dominanciája

[893] STERN 2012, p. 55-56
[894] A korábban esősorban főzősedényeiről híres bejrúti műhely az újabb kutatások alapján sokkal változatosabb termékpalettával rendelkezhetett. Ennek azonosítása az elmúlt időszak kerámia anyagvizsgálatainak köszönhető.
[895] GABRIELI ET AL. 2020, p. 108.
[896] STERN, 2012, p. 31.

mutatkozott a díszkerámiában. A ciprusi műhely termékeinek másik csoportját egy olyan tárgytípus adta, amely csak ebből a műhelyből ismert, a talpas mécsesek. Ez a tárgytípus azonban koránt sem voltak annyira elterjedt a régióban, ugyanakkor meg kell említeni, hogy például Margat esetében is mindkét ismert töredék[897] is a külső szuburbium területéről, az itt feltárt kápolna betöltéséből vagy annak környezetéből került elő, így nem zárható ki, hogy ezeket inkább egyházi használatra importálták.[898] Úgy tűnik, hogy a ciprusi anyag a későbbiekben sem vált népszerűvé Margatban, míg ugyanis a 14. században, a Port St. Simeon-i áru eltűnésével, már egyértelműen a vöröses agyagú észak – szíriai műhely sgraffito díszes tálak dominanciája volt megfigyelhető, addig a ciprusi műhelyhez ebben a korban egyetlen polikróm sgraffito díszes edényt tudtunk csak kötni.

A libanoni területekről elsősorban folyadéktároló edények érkeztek a margati várba, a műhely legjellegzetesebb terméke a keskeny nyakú amphorák voltak, utóbbiakkal szinte a teljes partvidékek elárasztották. Ezek formailag egy típust képviseltek, azonban anyagukban eltértek egymástól. Mivel a kutatás több műhelyt is feltételez ezen a vidéken, nem zárható ki, hogy az különböző agyag eltérő gyártási helyre is utalhatott. Ezenkívül úgy tűnik, hogy az amphorák mellett egyéb típusokat is exportáltak, a margati várban ugyanis hasonló anyagból készült körtealakú korsók is ismertek, a keskeny nyakú amphorákhoz hasonló vöröses, illetve világos agyagból[899]. A műhely, mind a keresztes korban, mind pedig az azt követő időszakban aktív lehetett, legalábbis a 14. század első felében mindenképpen, mert az általunk vizsgált valamennyi leletegyüttesben előfordultak, mind a keskeny nyakú amphora, mind pedig a körtealakú korsók töredékei is, és a folyadéktároló edényekben változás, új formák megjelenése majd csak az ezt követő időszakokban figyelhető meg[900].

VII.2.2.4. Szárazföldi távolsági kereskedelem

A nagyobb léptékű távolsági kereskedelmi kapcsolatok másik típusát a szárazföldi útvonalak jelentették. Ezek kezdetben elsősorban a mezopotámiai és belső – ázsiai területek felé irányultak, a későbbiekben, különösen az oszmán korban, pedig már Kína is becsatlakozott ebbe a kereskedelembe [901]. A kerámiatárgyak közül a főbb exportcikket a kínai területekhez köthető porcelán, illetve a perzsa fajansz (celadon) csészék és kisméretű tálak jelentették. Ezek

[897] MARQ.2016.OSC.XXII.1, MARQ.2016.OSC.XXIV.1
[898] Ciprusi műhelyről részletesen: PAPANIKOLA- BAKIRTZI 1999, illetve STERN 2008.
[899] A műhely azonosításának problémáját lsd. Műhelyek és műhelykörzetek című résznél (VI. fejezet), a korsók, amphorák esetében pedig a tipológiai résznél (V. fejezet).
[900] Erre jó példa az S48-ban feltárt lakóház felsőbb rétegei, a STR4, illetve STR4B betöltéséből ugyanis nagy mennyiségű korsó és amphora töredék került, elő, amely formailag teljesen eltérő a korábbi korszakok típusaitól (közöletlen anyag).
[901] STERN 2012, p. 145, AVISSAR & STERN 2005, p. 78-80.

legnagyobb számban az általunk vizsgált korszakon kívül, az oszmán korban jelentek meg a térségben, a korábbi korszakok leletegyütteseiből csak kis számú töredék ismert. Hasonló tendencia volt megfigyelhető a margati vár esetében is, a vár kései korszakához köthető kínai porcelántöredékek, illetve celadon-töredékek jól ismertek a vár területétől,[902] az általunk vizsgált korban csak egy töredék fordult elő. Utóbbi azonban a konyha sütőkemencéinek feltárásánál, a legdélebbi fűtőnyilás (F5) alapozóhomokjából került elő, így lelőkörülményei alapján a keresztes korra keltezhető[903].

VII.2.2.5. Szárazföldi regionális kapcsolatok

A szárazföldi kereskedelmi kapcsolatok közül a regionális kapcsolatok voltak a legjelentősebbek a vizsgált időszakban. A különböző hadjáratok ellenére a kerámiaanyag tanulsága szerint a keresztesek élénk kereskedelmet folytattak a környező muszlim területekkel is[904]. A két nagyobb műhely, Rakka és Damaszkusz, ónmázas, máz alatt festett kerámia edényei közül Margatban elsősorban a rakkai műhely termekéi domináltak[905]. A közel – keleti fajansz áru már a 13. században megjelent a vár leletanyagában, ebből az időszakból elsősorban kisebb méretű tálak, csészék ismertek. A műhelykör legszebb darabjai azonban kétségkívül az ún. albarellók voltak, egy 13. századra keltezhető edény töredékei kerültek elő a külső szuburbium területéről.[906] Ez a tárgytípus nemcsak a közel – keleti térségben, hanem Európában is ismert volt[907]. Az edényformákban kismértékű változás következett be a 14. századra, megjelentek a jóval nagyobb méretű (30 cm átmérőjű) díszesebb tálak is a margati anyagban. A közel – keleti fajansz töredékek szinte valamennyi vizsgált leletegyüttesből ismertek, a legnagyobb formai változatosságban a belső szuburbiumban feltárt lakóház (S48 – 2022(XXVII. szelvény) betöltéséből kerültek elő.

A díszített tálak mellett a muszlim kerámiák másik nagy csoportját alkották a szintén fehér, porózus agyagból készült bekarcolt díszű korsók, illetve a préselt mintával díszített kulacsok. Utóbbiak már a vár 13. századra keltezhető leletegyütteseiben is előfordultak, de a 14-15. századi leletanyagban növekedett meg inkább a számuk[908]. Mind a kulacsok, mind pedig a fémedényeket imitáló bepecsételt és bekarcolt díszű korsók a korszak muszlim kerámiáinak

[902] Ezekkel kezdetben Hancz Erika foglalkozott, újabban pedig Marah Al-Badawi foglalkozik a vár oszmán kori kerámiaanyagával.
[903] A töredékre Major Balázs hívta fel a figyelmemet, sajnos jelenleg ismertelen.
[904] MILWRIGHT 1999, p. 504-505.
[905] Részletesen lsd a tipológia részt (V. fejezet).
[906] MARQ.2016.OSC.XXV.72
[907] Magyarországon a legkorábbi albarelló a 14. század második felére, Luxemburgi Zsigmond uralkodása idejére keltezhető.
[908] Részletesen lsd tipológia részt (V. fejezet). Ez különösen jól nyomon követhető a S48-XXVII. szelvény anyagában, amelyből nagy mennyiségben kerültek elő bekarcolt díszű korsó töredékek.

jellegzetes darabjai voltak, a térség szinte valamennyi szentföldi várból ismertek. Viszonylag jobban megmaradtak a vastagabb falú kulacsok töredékei, a bekarcolt korsók sokszor 2 - 3 mm vastag oldaltöredékei viszont csak ritkán tűntek fel a leletanyagban. Ez utóbbiak a margati anyagból is inkább a 14. századból ismertek jobban (legnagyobb számban a belső szuburbiumban feltárt lakóház betöltéséből), feltehetően ekkor nagyobb számban is érkezhettek a vár területére.

A muszlim területek másik jellegzetes kerámiája a kézzel formált, festett díszítésű korsók (HMGPV) voltak, amelyek között egyaránt találhatunk geometrikus díszítésű és állat- és emberábrázolásos példányokat is. Ezek közül a 13. századi anyagban csak a geometrikus díszítésű edények fordultak elő[909], az állat- és emberábrázolásos változatok már inkább a 14 - 15. századra is keltezhető leletegyüttesekből ismertek[910]. Érdekes módon a margati várban nem lehetett megfigyelni, hogy korsók mellett a műhelyhez köthető tálakat is exportálták volna, holott ez a díszített, kézzel formált tálforma nem ismeretlen a 13 - 14. századi muszlim kerámiában és a keresztes várak anyagában sem[911]. A margati anyagból az előkerült töredékek alapján szintén hiányoztak a nagyobb szájátmérővel és űrtartalommal rendelkező kancsók töredékei is. A festett, geometrikus díszítésű kerámiák mellett (HMPGW) muszlim területekről származó importnak tekinthetjük szintén a kúpos, kisméretű tárolóedényeket (sphero-conical vessel). Bár ezek származását pontosan nem lehetett meghatározni, egyértelműen azonban a mamlúkokhoz köthető tárgytípus[912] (***198 – 199. ábra***)

VII.2.2.6. Szárazföldi helyi kereskedelemi kapcsolatok

A vár szárazföldi kereskedelmi kapcsolatai közül ezt lehetett a legbizonytalanabbul megfogni, ez ugyanis elsősorban az egyelőre pontosabban nem lokalizálható szíriai partvidéken elhelyezkedő (Margat környéki?) műhellyel való kapcsolatot jelentené[913]. A feldolgozott leletanyagban jól elkülöníthető volt egy vörös, vörösesbarna, homokkal soványított agyagból készült edénycsoport, ezek esetleges egy helyi műhely meglétére utalhatnak. Ehhez a műhelyhez köthetőek egyértelműen a levesestálak, illetve a mázatlan mécsesek, valamint a helyi gyártású fazekak is, amelyek anyaga hasonló a levesestálakéhoz. Emellett nem zárható ki, hogy az agyagában hasonló, monokróm mázas tálak, különösen az egyértelműen 13. századra

[909] Ilyen töredék ismert a külső szuburbium, biztosan 13. századra keltezhető leletegyütteséből.
[910] Ez a típus csak a belső szuburbiumban feltárt lakóház betöltésében fordult elő (S48-XXVII.szelvény).
[911] Hasonló tálak ismertek például Jeruzsálemből (TUNGSHIGNAM 1985, Fig 45:12), al - Burj al Ahmar (PRINGLE 1986, Fig 43:8 és a Karmel - hegyi Szt. Mária kolostor (PRINGLE 1984, Fig 4: 21-22) területéről. További párhuzamokra lsd még: AVISSAR &STERN 2005, p. 88-90)
[912]SHARVIT 2008, p. 102-103.
[913] A margati műhelyről, azonosítási problémájáról részletesen lsd a műhelyekről szóló részt.

keltezhető sárga, monokróm mázas tálak, kettős tagolású peremmel szintén ehhez a műhelyhez köthetőek[914] (***194.ábra***).

VII.3. Kereskedelmi kapcsolatok értékelése

Margat központi szerepe a térség gazdasági, közigazgatási életében vitathatatlan. Az okleveles adatok alapján ismert közigazgatási szerep mellett, a leletanyag feldolgozása arra is rámutatott, hogy Margat kiterjedt regionális, kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkezhetett. A feldolgozott kerámiák analógiái alapján Margat is aktívan részt vehetett a szentföldi államok tengerparti kereskedelmében. Arra már Edna Stern is felhívta a figyelmet, hogy a 13. század várainak leletanyaga viszonylag egységesnek mondható, a regionális szintig mindenféleképpen[915]. Ez felvetheti annak lehetőségét is, hogy nem kell-e valamiféle egységes beszerzésről, közös piacról gondolkodni. A specializált műhelyek errefelé mutatnának, ugyanakkor például a levesestálak esetében az is látható, hogy ez a közös beszerzés, ez a funkcionalitásból adódó egységesedés, nem feltétlenül eredményezi azt, hogy az egyes helyi műhelyek háttérbe szorulnának, különösen abban az esetben, amikor nem kell speciális tulajdonsággal rendelkeznie az edénynek. Jól látható viszont, hogy a nagymennyiségű ellátáshoz kapcsolódóan előbb – utóbb szükségessé válhatott egy – egy regionális műhely specializálódása, amely főleg a 13. században, tulajdonképpen az egész régiót elláthatta termékeivel. Ennek köszönhető, hogy ugyanazon műhely termékei kerültek elő a térség valamennyi keresztes várában, azaz majdnem mindenhol a bejrúti fazekakat használták, az észak- szíriai sgraffito díszes edényekből ettek, szíriai tengerparti régiójában pedig leginkább a dél-libanoni keskeny nyakú amphorákat használták folyadéktárolásra.

A margati 13. századi leletanyag jól rokonítható a korszak keresztes váraiból ismert leletanyaggal, így például Arsuf – Appolonia[916], Akkó[917], Crac des Chevaliers[918], Tripoli[919], Tell 'Arqa[920], 'Atlit[921], Ceasarea[922] leletegyütteseivel. E várak közül azonban a legjobban

[914] Részletesen lsd. a tipológiáról szóló fejezetrészt. (V. fejezet).
[915] STERN 2012, p. 133-134.
[916] ZIFFER 2011.
[917] STERN 2012.
[918] ZIMMER ET AL. 2011, BURÁNSZKI: *Everyday Life Aspect..,* (megjelenés alatt).
[919] SALAMÉ - SARKIS 1980.
[920] SALAMÉ - SARKIS & HAKIMIAN 1988.
[921] PRINGLE 1982.
[922] PRINGLE 1985.

feldolgozott Akkó kissé eltérő képet mutat, hiszen az a keresztes vár mellett jelentős civil várossal, városrésszel is rendelkezett. Akkó aktívan részt vett a távolsági kereskedelemben is, hiszen általában ide futottak be a nyugati keresztesek hajói is, valamint a belső területekről érkező áruk is.[923], amely mindenféleképpen kiemeli a többi keresztes vár sorából, különösen az import áruk tekintetében. Margat kapcsán így, különösen az import áruk vonatkozásában, inkább a hasonló regionális szereppel bíró johannita várak szolgáltathatnak jó párhuzammal. Az összevetést nehezíti azonban, hogy e tekintetben kevés közölt anyaggal rendelkezünk, a monografikus szinten feldolgozott Crac des Chevaliers esetében például a kerámiaanyagra viszonylag kevés információval rendelkezzünk[924], az elmúlt évek ásatási anyagainak pedig csak részben történt meg a feldolgozása[925]. Viszonylag jó adatokkal rendelkezünk ugyanakkor a már többször említett arsufi vár esetében, ahol, bár a keresztes vár területén feltárt teljes anyag közlése még várat magára, a várfalon kívül területek leletegyüttesei már publikálásra kerültek.[926]. Az arsufi leletanyag a maga nemében azért is egyedül álló, mert az itt feltárt leletanyag egy része jól köthető a vár mamlúk elfoglalásához. A feltárás során ugyanis, egy szemétgödör betöltéséből, nagy mennyiségben kerültek elő a keresztes vár végnapjaihoz köthető töredékek, elsősorban asztali kerámiák[927]. Amennyiben azonban ezt az anyagot összevetjük az általunk vizsgált margati töredékekkel, több eltérésre is felfigyelhetünk. Egyrészt a margati anyagban viszonylag egysíkúnak mondható az asztali kerámia, a díszített edények legnagyobb részét az észak – szíriai és Port St. Simeon-i sgraffito díszes kerámiák alkották, a többi kerámiatípus jelenléte elhanyagolható volt a leletanyagban. Az Arsufból[928] valamint az akkói[929], anyagból is ismert állatábrázolásos protomajolika tálak például hiányoztak a margati anyagból, itt a protomajolikák közül csak néhány, geometrikus díszítésű töredék került elő. De szintén feltűnő az arsufi anyaggal szemben például a bizánci eredetű díszkerámiák kis száma, annak ellenére, hogy a jóval távolabb fekvő Arsuf[930] vagy Akkó[931] várából nagy mennyiségben kerültek elő ennek a típusnak az edényei, Margatból csak néhány

[923] RUNCIMAN 2002, p.750
[924] ZIMMER et al. 2011, a kerámiára vonatkozóan különösen p. 84-87
[925] Ennek a munkának csak egy kis részlete került publikálásra (BURÁNSZKI: *Everyday Life Aspect..,* (megjelenés alatt), azonban az anyag szisztematikus feldolgozása Crac esetében még csak nemrég kezdődött el. Itt fájóan hiányoznak egyébként a korábbi ásatások anyagai.
[926] A teljes vári anyagról egy jó áttekintést ad egy 2011- ben megjelent katalógus (TAL & ROLL, 2011), míg a várfalon kívüli területek anyagai 2020-ban láttak napvilágot, utóbbi a római kortól az oszmán korig közöl kerámiatípusokat (TAXEL 2012).
[927] TAL&ROLL, 2011, p. 40.
[928] TAL&ROLL, 2011, p. 41, (ábrák:.p.56-76)
[929] STERN, 2012, p. 78. II. kötet: 4.57:4.
[930] TAL&ROLL, 2011, p. 41, valamint p. 62.
[931] STERN, 2012, p. 72-74.

töredék ismert. Ezek hiánya mind – mind arra utalhat, hogy a margati kerámia és a díszkerámia is a várhoz közelebb eső régiókból származhatott, elsősorban Észak - Szíriából. A margati kerámiaanyaggal kapcsolatban a másik érdekesség, a ciprusi kerámia hiánya. A leletanyagból is kitűnik, hogy bár volt kapcsolat a vár és a tőle nem messze fekvő sziget között, koránt sem volt ez egy intenzív kapcsolat, a ciprusi kerámia, amely például nagy számban ismert az akkói vár mellett az arsufi várból is[932], Margatban csak elvétve fordult elő. Különösen igaz ez a ciprusi spirálmintával[933] díszített korsókra, illetve tálakra, utóbbihoz tartozó töredéket a margati anyagból mindösszesen csak a Khan területéről ismerünk[934]. Úgy tűnik, hogy annak ellenére, hogy Ciprus viszonylag közel helyezkedett el Margat várához, a két terület között nem volt élénk gazdasági kapcsolat a 12-13. században, de a ciprusi kerámia száma a mamlúk kori leletanyagban sem változott számottevően. Ennek oka véleményem szerint részben az lehetett, hogy Ciprus főleg a nagyobb távolságú kereskedelmi utak esetében töltött be kiemelt szerepet, ebben a nagyobb léptékű kereskedelemben, amely elsősorban Nyugat – Európa és a keresztes államok, valamint a Szentföld és a bizánci területek között zajlott a leletanyag tanulsága alapján Margat pedig csak érintőlegesen vehetett részt. Az észak - szíriai áru nagyarányú jelenléte ugyanakkor arra utalhat, hogy Margat elsősorban Antiochia számára biztosíthatott felvevő piacot, szemben a hasonló árut előállító Ciprussal, ahol ezek a díszkerámiák már nehezebben eladható árut képviseltek.

Az asztali kerámia mellett a konyhai- és egyéb tárolóedények is a többi kereszteskori várhoz hasonló tendenciát mutattak, ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a margati fazekak az akkói[935], illetve az arsufi[936] anyaghoz képest tipológiailag jóval kisebb formai változatosságot képviseltek. A későbbi anyagvizsgálatok esetlegesen pontosíthatják a főzőedények eredetét, ezáltal segíthet annak tisztázásában, hogy ezek mekkora része származhatott a bejrúti műhelyből, és mekkora lehetett az egyéb műhelyek aránya. Mindenesetre a mostani feldolgozás eredményeként annyi jól látható, hogy a főzőedények jelentős része agyagában, mázazásában mind az arsufi, mind pedig a bejrúti edényekkel jól rokonítható.

A margati anyag kapcsán két edénytípus esetében lehetett megfigyelni kisebb eltérést. Egyrészt a margati anyagban a korsók kisebb tipológiai változatosságot mutattak, különösen a szélesebb

[932] TAL & ROLL, 2011, p 41.
[933] ez utóbbi tárgytípus viszonylag ritka a szentföldi leletanyagban. AVISSAR &STERN, 2005, p.58.
[934] MARQ.2016.PIT4.17.
[935] STERN, 2012, p.42.
[936] TAL & ROLL, 2011, p 40, (31. ábra).

szájú kancsók hiányoztak a most átnézett anyagból[937]. A másik dolog a máz nélküli tálak, az ún. levesestálak kérdésköre. Ez a tárgytípus legnagyobb számban az akkói anyagból ismert, de az arsufi várból is számos olyan tárgy töredéke került elő, amelyek formailag az akkói edényekkel rokoníthatóak[938]. A margati tálak, bár űrtartalmukban, jellegükben hasonlóak voltak az Akkóban feltártakhoz, de agyagukban, kialakításukban kismértékben eltértek azoktól[939]. Hasonló különbség volt megfigyelhető a Crac des Chevaliers-ban feltárt levesestálak esetében is, amelyek szemben a margati vagy az akkói darabokkal, mázazottak voltak[940]. Ez az eltérés véleményem szerint azzal magyarázható, hogy ezek a tálak, amelyek jellemzően nagyon nagy mennyiségben kerültek elő (a margati vár feltárásából legalább 500 db tál töredékekét[941], Crac des Chevaliers-ból pedig mintegy 250 - 300 tál töredékét[942] lehetett azonosítani, helyben vagy a várhoz közel készülhetettek, és mivel nem igényeltek semmilyen speciális tulajdonságot, nem is feltétlenül hozathatták ezeket nagyobb távolságról. Ugyanakkor, míg mondjuk Akkó vagy Arsuf esetében megfigyelhető volt az is, hogy a tálakhoz hasonló agyagból egyéb edényeket, például korsókat, kancsókat készítettek[943], a margati anyagban ez nem volt jellemző, itt a folyadéktároló edények között egyértelműen a téglavörös és a világos agyagból készült, fehér engóbbal bevont típusok domináltak. A tálakhoz hasonló vörösesbarna agyag egyedül még a helyi gyártású fazekak, valamint a mázatlan tálkaalakú mécseseknél tűnt fel, azonban inkább a későbbi leletegyüttesekben. A kereszteskori tárgytípusok esetében egyedül még a sárga, monokróm mázas tálak egy csoportját (félgömb alakú, kettős peremmel tagolt tálak) lehetett ehhez a vörösesbarna agyaghoz kötni[944].

A Margatban feldolgozott kerámiatípusok a vár aktív gazdasági kapcsolatairól árulkodtak, azonban a többi johannita vár anyagával összevetve, kisebb regionális különbségek azonosíthatóak voltak benne, amely egyfajta centralizációra, az egyes helyszíneken belüli központosulásra utalhat. Arra vonatkozóan, hogy a viszonylag jó helyen fekvő Margat, amely kb. félúton fekszik a kis – ázsiai területek, illetve a kvázi főváros Akkó között, miért nem vált a nagyobb távolsági kereskedelmi útvonalak esetében is fontos kikötővé, talán pont a közeli Ciprus adhat magyarázatot. A sziget déli részén elhelyezkedő városok (Farmaguza, Páfosz,

[937] Utóbbiak nagyobb számban ismertek a 13-14. századra keltezhető, Khan területén feltárt szemétgödrök betöltéséből.
[938] TAL & ROLL, 2011, p 40, valamint 57. ábra.
[939] Részletesen lsd. BURÁNSZKi 2019, p. 268-269
[940] Részletesen lsd. BURÁNSZKI, 2024, p. 35-37.
[941] BURÁNSZKI, 2019, p. 268.
[942] BURÁNSZKI, 2024, p. 29.
[943] TAL & ROLL, 2011, p 40, STERN 2012, p. 36-37
[944] Részletesen lsd ott, illetve Kat. 104-105. ábra.

Lemba) nemcsak kedvező kikötési helyet biztosítottak, hanem a kereskedőket is ellátták többek között díszes asztali kerámiákkal, ezzel szemben a leletanyag alapján úgy tűnik, hogy Margat inkább a hasonló polikróm sgraffitókat kínáló észak - szíriai műhely számára biztosított felvevő piacot.

VIII. Összegzés

A margati várban 2007-ben meginduló kutatások eredményeként egyre pontosabb adatokkal rendelkezünk nemcsak a vár építéstörténetére, hanem arra vonatkozóan is, hogy az egyes terek milyen funkcióval rendelkezhettek, milyen célt szolgálhattak a vár életében. Ehhez a szisztematikus munkához csatlakozva kezdődött meg a feltárt leletanyag feldolgozása is, amelynek eredményeként nem képet kaphattunk az egykori vár mindennapjairól, valamint az anyagi kultúrájában bekövetkezett változásokról is. Mivel ennek a munkának még csak az elején tartunk, a disszertáció csak egy töredékét tudta vizsgálni az előkerült leletanyagnak, azonban mégis jól nyomon követhetőek benne a vár johannita kori, valamint az azt követő mamlúk időszak szokásaiban, térhasználatában bekövetkező változások, mint például a nem használt terek feltöltése, vagy az egyes terekben bekövetkezett funkcióbeli változások. Erre jó példa, a konyha esetében a fűtőnyílások tapasztásai alól, valamint a terem délkeleti részén található betapasztott hombárok alól feltárt kereszteskori leletanyag, amely arra utalhat, hogy a 14 - 15. században betelepült új lakosság már jóval kisebb konyhát igényelt, így annak bizonyos terei vagy felszámolásra kerültek, vagy pedig kismértékben módosultak a mamlúk kor folyamán. Hasonló változás figyelhető meg a raktárrá alakult refektórium esetében is, amelynek padlóján számos betapasztott hombáralj töredéket lehetett azonosítani. De nemcsak a terek módosulásai árulkodhatnak az életmódbeli változásokról, hanem erre utalhatnak például a várudvaron feltárt nagymennyiségű, kidobott levesestálak is. Ezeket a változásokat figyelembe véve, a dolgozat eredményeként sikerült elkülöníteni a kerámiatípusok alapján a középkori (13 -15. század) leletanyagon belül két korszakot, és egy lehetséges tipokronológiai csoportosítást elvégezni, amely a későbbiekben jó kiinduló pontja lehet a margati vár további anyagfeldolgozásainak.

A kerámiaanyag eredetét vizsgálva jól kirajzolódott a vár központi szerepe a térség gazdasági és kereskedelmi életében. Ez alapján úgy tűnik, hogy bár Margat nem volt aktív részese a nagy nemzetközi, távolsági kereskedelemnek, hiszen az erre utaló anyag aránya elenyésző, a térség helyi és regionális kapcsolataiban már élénken részt vett. A vár leletanyagában a kelet –

mediterráneumi térség szinte valamennyi műhelyének (bejrúti, észak – szíriai, középső – szíriai, libanoni és ciprusi műhelyek) termékei megtalálhatóak voltak a korszak ismert keresztes váraihoz hasonlóan, e tekintetben az itt feldolgozott anyag jól összevethető Akkó, Arsuf-Apollónia, Crac des Chevaliers, 'Atlit, Cesarea vagy épen Tripoli várában előkerült kerámiákkal. Ez az Edna Stern által „Mediterrán mix" - ként meghatározott 13. századra jellemző, nagyfokú uniformizálódást mutató leletegyüttes a szentföldi államok egymás közötti élénk partmenti kereskedelmére, míg az előkerült nagy mennyiségű muszlim importkerámiák, mint a kulacsok, korsók, geometrikus festésű edények (HMGPW), vagy a közép – szíriai műhelyekből származó közel – keleti fajansz áru, a keresztes államok és a környező muszlim területek közötti aktív gazdasági kapcsolatokra utalnak. A feldolgozás eredményei megerősítik azt a korabeli források alapján is kirajzolódó képet, amely Margat meghatározó szerepét tükrözi a térség gazdasági és közigazgatási viszonyaiban és amelyet a jelek szerint a későbbi korszakokban is sikerült valamelyest megőriznie.

Az eredmények ellenére azonban maradtak még megválaszolatlan kérdések is a vár keresztes kori anyagi kultúrájával kapcsolatban. Továbbra is kérdéses például, hol lehetett a korai vár és hol található a 12. századhoz köthető leletanyag, ebben reményeink szerint a következő évek kutatásai, például a vár kemencéi (Q) alatt feltárt leletanyag feldolgozása hozhat változást. De szintén érdemes lehet a feldolgozott anyagot tovább bővíteni a mamlúk időszakban is, hogy még pontosabb képet kaphassunk a vár 14 - 15. századi időszakáról. A mostani megfigyeléseket, az anyagban megfigyelt hasonlóságok vagy különbségek igazolására, vagy éppen cáfolására reményeim szerint választ adhatnak majd a jövőben elkészítendő anyagvizsgálatok eredményei is. Így bár a margati várban feltárt nagymennyiségű kerámiaanyag feldolgozása koránt sem tekinthető befejezettnek, az eddig elvégzett munka eredményeként már egy pontosabb képet kaphattunk a vár 13. – 14. század jellemző kerámiatípusairól, valamint rámutatott Margat szerepére is a térségben. Utóbbiban nem kis szerepet játszottak a vár területéről előkerült különböző import tárgyak is, az általuk felvázolt kereskedelmi kapcsolatok pedig tovább árnyalhatják a keresztes kori kereskedelemről alkotott képet. A disszertáció legfontosabb eredménye azonban talán az, hogy elkészült a vár középkori kerámiáinak szintézise.

IX. Irodalomjegyzék

Források:

Yāqūt al-Hamawī *Mu'jam al-buldān*. Beirut. év nélkül

ibn al- Athīr *al-Kāmil*, 'Izz al-Dīn Abu'l-Hasan 'Alī ibn Abi'l-Karam Huhammad ibn Muhannad Abū 'Abdalkarīm ibn Abdalwahīd al-Shaybānī. *al-Kāmil fi'l-ta'rīkh*. Beirut, 1999

ibn Abdazzāhir *Tashrīf*, Muhyī al-Dīn ibn 'Abdazzāhir, *Tashrīf al-ayyām wa'l – 'usūr fī sīrat al-Malik al-Mansūr*. Cairo, 1961

CDH, 1832 *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*. Buda.

Caffaro de Caschifellone De liberatione civitatum orientis liber. *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, vol. 5*. (1895), p. 66-67.

Itinerarium peregrinorum. *Gesta Regis Richardi*. szerk H. E. Meyer, Suttgart, 1962:

Wilbrand von Oldenburg Itinerarium Terrae Sanctae. In: *Itinera Hierosolyminata Cruscesignatorum (sec. XII XIII)*. szerk: S. d. Sandoli. Jerusalem, 1983, p. 195-249.

Felhasznált szakirodalom:

ABULAFIA, D., 1985 The Pisan Bacini and the Medieval Mediterranean Economy: A Historian's Viewpoint. In:, szerk. *Papers in Italian Archaeology IV; The Cambridge Conference IV: Classical and Medieval Archaeology (BAR Int. S. 246).* szerk.: C. Malone és S. Stoddart Cambridge, 1985 , p. 287-302.

ABULAFIA, D., 2000 Industrial Products: The Middle Ages. In: *Mediterranean Encounters, Economic, Religious Political, 1100–1550.* Aldershot, 2000, p. 333–358.

AL-SENNUSSI, A. & LE QUESNE, C., 2007
Pottery. In: *Quseir. An Ottoman and Napoleonic Fortress n the Red Sea of Egypt. szerk.:* C. L. Quesne. Cairo, 2007, p. 170-235.

AMSTRONG, P., 1997 Byzantine Glazed Ceramic Tableware in the Collection of the Detroit Institute of Arts. *Bulletin of the Detroit Institute of Arts,* Issue 71 (1997), p. 4-15.

ARNON, Y. D., 2008 *Caesarea Maritima, the Late Periods (700- 1291 CE).* London, 2008, BAR Internatonal Series 1771.

ASHTOR, E. 2014 *Levant Trade in the Middle Ages*, Princeton University Press, 2014

ATIL, E., 1981 *Renaissenace of Islamic Art of the Mamluks.* Washington D. C., 1981

AUBERT, C. & NICOLAIDES, A., 1997
Céramiques byzantines et four à barres médiéval de la Place des Martyrs à Beyrouth. In: G. D. d'Archimbaud, szerk. *La céramique médiévale en Méditerranée, Actes du VIe Congrès de l'AIECM2, Aix-en-Provence, 13-18 novembre 1995.* Aix-en-Provencw, 1997, p. 239-242.

AVISSAR, M , 2005 *Tel Yoqne'am: Excavations on the Acropolis*. IAA Reports—Monograph Series of the Israel Antiquities Authority. 25. Jerusalem, 2005

AVISSAR, M. & STERN, E., 2005
Pottery in Ayyubid, Crusader and Mamluk Period. Jerusaem. IAA Reports—Monograph Series of the Israel Antiquities Authority 26. Jerusalem, 2005

BALLOUK, Z., 2021 *Medieval Burials in Qal'at al- Marqab.* MA szakdolgozat PPKE, 2021.

BÁRÁNY, A., 2013 II. András és a Latin Császárság. *Hatörténeti Közlemények,* 126(2), (2013), p. 461 -480.

BLACKMAN, J. & REDFORD, S., 2005
Neutron Activation Analysis of Medieval Ceramics. *ANES 42,* (2005), p. 83-136.

BLACKMANN, J. M. & REDFORD, S., 1997
Luster and Fritware Production and Distribution in Medieval Syria. *Journal of Field Archaeology, Vol. 24, No. 2*, Summer, (1997), p. 233 - 247.

BOAS, A. J., 1992
Islamic and Crusader Pottery (c. 640-1265) from the Crusader City (area. In: *Caesarea Papers Straton's Tower, Herod's Harbour, and Roman and Byzantine Caesarea.* Ann Arbor, 1992, p. 154-166.

BOAS, A. J., 1994
The Import of Western Ceramics to the Latin Kingdom of Jerusalem. *Israel Exploration Journal* 44 (1994), p. 102-122

BOAS, A. J., 1999
Crusader Archaeology. The Materila Culture of The Latin East. London and New York, 1999

BOAS, A. J., 2006
Archaeology of the Military Orderrs. A survey of the urban ventres, rural settlement and castles of the Military Ordesr n the Latin East (c. 1120 - 1291). New York, 2006

BOAS, A. J., 2006
The Medieval Ceramics from Khirbat Ka'kul. *Atiqot 54,* (2006), p. 75 -104.

BRONSTEIN, J., 2011
The Hospitallers and the Templars. Food and Refectories in the Twelfth-Fourteenth Centuries. In: *The Last Supper at Appolonia.* szerk. O. Tal, Tel Aviv, 2011, p. 62 - 68.

BROSH, N., 1980
A Reexamination of Islamic ceramic"Grenades. *Atiqot (ES),* Issue 14 (1980), p. 114-115.

BROSH, N., 1986
Ceramic Remains, Pottery of the 8th - 13th Centuries C:E. (Strata 1-3). In:. *Excavations at Ceasarea MAritiama, 1975, 1976, 1979. Final Report (Qedem 21).* szerk.: L. I. Levine and E. Netzer Jerusalem, 1986 , p. 66-89.

BURÁNSZKI, N., 2019 A Thirteenth-Century Pottery Assemblage from Margat Castle. In:. *Bridge of Civilizations. The Near East and Europe c. 1100 - 1300.* szerk: D. Pringle et al. Oxford, 2019, p. 260-271.

BURÁNSZKI, N., 2024 Plain Bowls from Crac de Chevaliers. *MERC Papers. Proceedings of the Postgraduate and Early Career Conference in Medieval Archaeology. Medieval Europe Research Community Papers* vol. 1. , szerk: Jakub Sawiczki, Prága, 2014. p. 27-38.

BURÁNSZKI, N. megjelenés alatt.
Sphero-conical vessel fragments from two Crusader Castles in Syria. In: *Studies in the Archaeology of the Late Antique and Medieval Levant (vol. 1).* megjelenés alatt

BURÁNSZKI, N. (megjelenés alatt)
Everyday Life Aspect in a Crusader Castle. Some Thought about Medieval Pottery from Crac des Chevaliers. In: *Studies in the Near Eastern Archaeology I.* megjelenés alatt

BURGTORF, J., 2006 The Military Orders in the Crusader Proncipality of Antioch. East and West in the Medieval Eastern Mediterraneum1: Antioch from the Byzantine Recinquest until the end of the Crusader Principality. In: *East and West in the Medieval Eastern Mediterraneum1: Antioch from the Byzantine Recinquest until the end of the Crusader Principality.*, Acta Orientalia Loveniensia Analecta (147), 2006, p. 217-246.

BURKE, K. S. & STERN, E., 2021
Crusader Pottery. In: *Excavations at the Ottoman Mlitary Compund (Quishle) in Jaffa, 2007, 2009.* szerk.: Y. Arbel, Zaphon Münster, 2021, p. 75-123.

BUZÁS, G., 2012 Two Chapter Houses at al-Marqab: A Study in Architectural Recontsruction. In: *The Military Orders 5 Politics and Power.* , szerk. P. Edbury, Farnharm, 2021, p. 49-64.

BUZÁS, G. & MAJOR, B., 2014
Crusader and Mamluk Hammam-s in al - Marqab. *Siecle de bai*

collectif en Orient: Proche Orient Egypt, et péninsule Arabiquie, 4. kötet. (2014), p. 553- 570.

DESCHAMPS, P., 1973 *Les Chatuaex des croisés en Terre Sainte 3- La défens du comté de Tripoli et dela principauté d'Antioche.* Paris, 1973

ETTINGHAUSEN, R., 1965 The Uses of Sphero-Conical Vessels in the Muslim East'. *Journal of Near East Studies,* 24 (1965), p. 218-229.

FELD, I., 1987 Keramika. In: *Magyarországi Művészet 1300 - 1470 körül.* szerk: Marosi E. Budapest, 1987, p. 261-281.

FERENCZI, L., 2007 Vízgazdálkodás a középkorban. In: *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény.* szerk: Gyöngyössy M. Budapest, 2007, p. 105 - 152.

FOLDA, J., 1982 Crusader Frescos at Crac des Chevaliers and Marqab Caslte. *Dumbarton Oaks Papers,* 36. (1982), p. 127-210.

FRANÇOIS, V., 1997 Sur la circulation des céramiques byzantines en Méditerranée orientale et occidentale. In: G. D. d'Archimbaud, szerk. *La céramique médiévale en Méditerranée. Actes du VIe congrès de L'AIECM2, Aix-en-Provence (13–18 Novembre 1995).* Aix-en-Provence, 1997, p. 231-236.

FRANÇOIS, V., 2004 Réalités des échanges en Méditerranée orientale du XIIe au XVIIIe siècles: L'apport de la céramique. *Dumbarton Oaks Papers, Vol. 58* (2004), p. 241 - 249.

FRANÇOIS, V., 2008 *Céramiques de la citadelle de Damas. Epoques mamelukes et Ottomane.* CD interactif. Aix-en-Provence, 2008.

FRANÇOIS, V., ET AL. 2003 Premiers éléments pour une caractérisation des productions de Beyrouth entre domination franque et mamelouke.. In: *Actes du VIIe Congrès International sur la Céramique médiévale en Méditerranée, Thessalonique, 11-16 octobre 1999,*.szerk.: C. Bakirtzis, Thessaloniki, 2003 , p. 325-340.

FRANÇOIS, V. & SPIESER, J.-M., 2002.
Pottery and Glass in Byzantium.. In: *The Economic History of Byzantinum.* szer.: A. Laiou, Washington D.C. 2022, p. 585-601.

GABRIELI, ET AL. 2020 Archaeological and archaeometric investigations of cooking wares in Frankish Continuity or change?. In: *Multidisciplinary approaches to food and foodways in the medieval Eastern Mediterranean.* szerk.: S. Y. Waksman Lyon, 2020, p. 97-112.

GHOUCHANI, A. & ADLE, C., 1992
A Sphero-Conical Vessel as Fuqqā‘a, or a Gourd for “Beer. *Muqarnas,* Issue 9, (1992), p. 72-92.

GONELLA, J., 2006 The Citadel of Aleppo: Recent Studies. In: *Muslim Military Architecture in Greater Syria from the Coming of Islam to the Ottoman Period.* szerk: H. Kennedy. Leiden, 2006, p. 165-175.

GRANINGER, J. D., 1990 *The Cities of Seleucid Syria..* Oxford, 1990

GÜNSENIN, N., 1989 Recherches sur les Amphores byzantines dans les musées turks.. *Recherher sur la Céramiquie Byzantine. Acts du Colleque Organise par L'École Francais d'Athens.,* 1989, p. 267-276.

GÜNSENIN, N., 1990 *Les amphores byzantines (Xe - XIIIe siécles). Typologie, production, circulation d'aprés les collections Turques.* doktori disszertáció. Párizs, 1990.

GÜNSENIN, N., 2018 La typologie des amphores Günsenin. Une mise au point nouvelle. *Anatolia Antiqua,* XXVI. (2018), p. 89-124.

HAMILTON, B., 1980 *The Latin Curch in the Crusader States. The Secular Church..* London, 1980

HANCZ, E., 2011 A szíriai Margat vára s környéke az oszmán korban (1516-1918). *Várak, kastélyok, templomok: Történelmi és Örökségturisztikai Folyóirat*, július, Issue 5 (2011), p. 14-16.

HASAN, H., 2008 T*he Citadel of Masyaf: Description, History, Site Plan and* Visitor Tour. Syria: Aga Khan Trust for Culture and the Syrian Directorate, General of Antiquities and Museums. 2008:

HAYES, J. W., 1992 *Excavations at Saraçhane in Istanbul II: The Pottery.* Princetown, 1992

HILDBURGH, W. L., 1952 Aeolipiles as fire-blowers. *Archaeologia,* Issue 94 (1952), p. 27-55.

HOLL, I., 2009 Középkori régészet II. A keltezés módszertana. *Archaeológiai Értesítő* 134 (2009), p. 117-159.

HUNYADI, ZS., 2011 *A keresztes háborúk világa*. Budapest, 2011

JACOBY, D., 2007 The Economic Function of the Crusader States of the Levant: a New Approach. In: *38 Relazioni economiche tra Europa e mondo Islamico-secc. XIII-XVIII/Europe's Economic Relations with the Islamic World 13th -18th Centuries.* Firenze, 2007, p. 159-191.

JACOBY, D., 2009 The Venetians in Byzantine and Lusignan Cyprus: Trade, Settlement, and Politics . In: *La Serenissima and La Nobilisima. Venice in Cyprus and Cyprus in Venice.* szerk.: Angel Nicolaou Konnari. Nicosia, 2009, p. 59-100.

JACOBY, D., 2010 Thirteenth-Century Commercial Exchange in the Aegean: Continuity and Change. In: *Change in the Byzantine World in the Twelfth and Thirteenth Centuries. (First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*). szerk.: Ayla Odekan et al. Istanbul, 2010, p. 187-194.

JACOBY, D., 2014 Rural Exploitation in Western Asia Minor and the Mediterranean: Aspects of Interaction in the Thirteenth Century. In: *Aureus. tomos aphieromenos ston kathegete Euangelo K. Chryso [Volume dedicated to Evangelos K. Chrysos].* Athens, 2014, p. 243-253.

JACOBY, D., 2017a. Byzantine Maritime Trade 1025-1118. In: *Autour du "Premier humanisme byzantin" et des "Cinq études sur le XIe siècle", quarante ans après Paul Lemerle.* szerk.: J. C. Bernard Flusin, Paris, 2017, p. 627-648.

JACOBY, D., 2017b Western Commercial and Colonial Expansion. In: *Rapporti mediterranei, pratiche documentarie, presenze veneziane: le reti economiche e culturali (XIV-XVI sec.) (Venezia, 10-12 settembre 2015).* Venizia, 2017, p. 3-50.

JENKINS, M., 1992 Early Medieval Islamic Pottery: The Eleventh Century Reconsidered. *Muqarnas, Vol. 9* (1992), p. 56-66.

JOHNS, C. N., 1934 Medieval Slip-Ware from Pilgrims' Castle 'Atlit (1930-I). *QDAP III Londres,*(1934), p. 136-144.

JONES, R. E. & A.H.S. MEGAW, 1983
Byzantine and Allied Pottery: A Contribution by Chemical Analysis to Problems of Origin nd Distribution. *The Annual of the British School at Athens, Vol. 78,(1983)* p. 235 - 263.

JONES, J., 1998 The Rise of Middle Islamic Hand- Made Geometrically-Painted Ware in Bilaad al- Sham (11-13th cneturies A.D.). *Collloque International d'Archéologie Islamique 3-7 février 1993,*szerk: R.-P. Gayraud, Paris, 1998, p. 65-93.

KAMPBELL, S., 2013 Shipwrecks of the Syrian Coast. *International Journal of Nautical Archaeology* (2013), p. 419 - 425.

KÁZMÉR, M., 2008 Földrengésel okozta sérülések Margat keresztes várában. *Mérnökgeológia – Kőzetmechanika* (2008), p. 159 - 165.

KÁZMÉR, M. & MAJOR, B., 2010
Distinguishing damages from two earthquakes – Archaeoseizmology of a Crusader castle (al - Marqab citadel, Syria). *The Geological Society of America. Special Paper* 471 (2010), p. 185 - 198.

KING, R. D., 2002 Archeological Fieldwork at the Citadel Homs, Syria, 1995-1999. *Levant,* 34 (2002), p. 39-58.

KOLLÁTH, Á., 2024 *Typology and chronology of Early Modern pottery in Buda.* Budapest, 2024

KOTÁN, D., 2019 Stone-Throwing MAchines and their effects on the Medieval Castles of the Syrian Coastal Region. In: *Bridge od Civilizations. Rhe Near East and Europe c. 1100 - 1300. szerk.:* Peter Edbury et el. Oxford, 2019, p. 115-127.

KOVÁTS, I., 2017 Meat Consumtion and Animal Keeping in the Citadel at al - Marqab: Prelimary Report. In: *The Millitary Orders. Volume V. Politics and Powers.* szerk.: P. Edbury. Farnham, 2017, p. 65-74.

KRESZ, M., 1960 Fazekas, korsós, tálas. Néhány szempont fazekasközpontjaink kutatásához és összehasonlításához.. *Ethnographia* 71 (1960), p. 296 -379.

KUBIAK, W. B., 1970 Medieval Ceramic Oil Lamps from Fustat. *Ars Orietalis,* Issue 8 (1970), p. 1-18.

LANE, A., 1937 Medieval Finds at Al Mina in North Syria. *Archaeologia 87* (1937), p. 19-78.

LANE, A., 1971 *Later Islamic Pottery: Persia, Syria, Egypt, Turkey.* 2nd edition. London, 1971

MACKAY, T. S., 2003 Pottery of the Frankish Period: 13th and early 14th Century. *Corinth, Vol. 20, Corinth, The Centenary:1896-1996* (2003), p. 401 - 422.

MAJOR, B., 2001 'Al-Malik al-Muhajid, Ruler of Homs, and the Hospitallers.. In:. *The Crusades and the Millitary Orders: Expanding the Frontiers of Medievla Latin Christinaty.* szerk: Zs. Hunyadi & József Laszlovszky. Budapest, 2001, p. 63-67.

MAJOR, B., 2008 The Master Plan of al-Marqab Citadel. Historical Background. In: *Project Defense System on the Mediterraneam Coast. Euromed Heritage II Project. ME8/AIDCO/200/2095-11.* Spain, 2008, p. 162-174.

MAJOR, B., 2012 The Medieval Mill of Bānyās and Some Notes on the Topograghy of the Town of Valenia.. *Antioch (696 - 1268). III. Orientalia Lovenniensia Analecta*.(2012), p. 368 - 372.

MAJOR, B., 2013a Hová lett Valénia városa? Forráskutatás és régészet. *Peritia Linguarum. A Vienne-i zsinat és a nyelvek oktatása,*(2013), p. 69 - 84.

MAJOR, B., 2013b Fürdés a középkori Latin Keleten. Egy újonnan felfedetett 13. századi fürdőház al-Marqab várában. *Magyar Régészet,* Tél (2013), p. 1-7.

MAJOR, B., 2014a Medieval "light contruction buildings" on the top of the vaulted halls of al-Marqab Citadel (Syria). *Castelos das Ordens Militares,* 2 (2014), p. 165-181.

MAJOR, B., 2014b Egy közékori temetkezés Qal'at al-Marqab várában. *Magyar Régészet* 2014 (Tavasz). p. 1-3.

MAJOR, B., 2015a *Medieval Rural Settlemnets in the Syrian Coastal Region (12th and 13th Centruies).* Budapest – Oxford. 2015.

MAJOR, B., 2015b A Special Type of "Urban Site" in the 13th Century Levant? The Case of Margat (Qal'at al -Marqab). In:. *Villes méditerránéennes: civilisation et développement: conférence internationale, Barcelone 16-18 november 2011.* szerk: Antoni Riere et al., Barcelona, 2015, p. 195-198.

MAJOR, B., 2016 Where was the Town of Valenia Located in the Thirteenth Century? In *Crusader Landscapes in the Medieval Levant. The Archaeology and History of the Latin East.* szerk: Micaela Sinibaldi et al. Cardiff. 2016, p. 117 - 130.

MAJOR, B., 2019 Constructing a Medieval Fortification i Syria: Margat between 1187 and 1285. In: *Bridge of Civilizations. The Near East and Europe c. 1100 - 1300.. szerk: P. Edbury et al.* Oxford, 2019, p. 1 -22.

MAJOR, B., 2023 Changes in the Use of Spaces in a Medieval Syrian Fortress: Qalʿat al-Marqab between the Crusaders and the Mamluks. In: *Beiträge zur Islamischen. Kunst und Archäologie Band 9. Spaces and Frontiers of Islamic Art and Archaeology*. szerk: Iván Szántó. Weisbaden, 2023. p. 17-32.

MAJOR, B., 2024 Archaeology and the Local Elites of the Medieval Costlands of The Northern Levant: Some Remarks. *The Arabist. Budapest Studies in Arabic 47* (2024) p. 67-78.

MAJOR, B. & EL-AJJI, E., 2011 al-Marqab Research Project of the Syro - Hungarian Archeological Mission (A brief Report on the activities of 2009). *Chroniques Archéologiques en Syrie,* (2011), p. 263 - 283.

MAJOR, B. & GALAMBOS, É., 2017 Archaeological and Fresco Research in the Castle Chapel of al-Marqab: A Prelimanary Report on he result of the First Seasons.. In: *Military Oders. Volume V. Politics and Power.* szerk.: P. Edbury, Farham, 2017, p. 23-47.

MÁRK, ZS., 2019 Mural Painting in Margat Castle. In:*Bridge of Civilizations. The Near East and Europe c. 1100 - 1300.* szerk: Peter Edbury et al, Oxford, 2019, p. 246-259.

MASON, R. B., 1997 Medieval Egyptian Lustre-painted and Associated Wares: Typology in a Multidisciplinary Study. *Journal of the American Research Center in Egypt, Vol. 34* (1997), p. 201 - 242.

MAYER, H. E., 1993 *Varia Antiochena. Studien zum Kreuzfahrerfürstentum Antiochia im 12. und frühen 13. Jarhhundert.* Hannover, 1993

MCGRAIL, S., 1989 The Shipment of Traded Goods and Ballast in Antiquity. *Oxford Journal of Archaeology,*8 (1989), p. 353-358.

MCPHILLIPS, S., 2012 Continuity and Innovation in Syrian Artisanal Traditions of the 9th to 13th Ceramic Evidence from the Syrian-French Citadel of

Damascus Excavations. In: *Damas médiévale et ottomane BEO 61,*(2012), p. 447- 474.

MCPILLIPS, S., 2002 Twelfth century Pottery from the Citadel of Damasus,. In: *Études et travaux a la citadelle de Damas 2000-2001: un premier bilan.* (2002), p. 127-156.

MEGAW, A. H. S., 1968 Zeuxippus Ware. *The Annual of the British School at Athens, Vol. 63,*(1968), p. 67 - 88.

MEGAW, A. H. S., 1975 An Early Thirteenth Century Aegean Glazed Ware. In: *Studies in Memory of David Talbot Rice.* Edinburgh, 1975, p. 34 - 45.

MESQUI, J. 2019 Cusines, boulangeries ét réfectoires les chateaux des Hospitaliers au Proche-Orient. In: *Bulletin de la Société de l'histoire du patrimoine de l'Orde de Malte.41*, 2019, p. 5-35

MESQUI, J., ET. AL. 2020 Bread for all. Double-chambered baking ovens in castles of the Miltary Orders.. In: R. W. Vardit R. Shotten-Hallel, szerk. *Crusading and Archaeology.* Ebook version szerk. London, 2020, p. 116-140.

MILWRIGHT, M., 1999 Pottery in Written Sources of the Ayyubid-Mamluk Period (c. 567–923/1171–1517). *Bulletin of the School of Oriental and African Studies 62* (1999), p. 504 - 518.

MILWRIGHT, M., 2003 Modest Luxuries: Decorated Lead-Glazed Pottery in the South of Bilad al-Sham (Thirteenth and Fourteenth Centuries). *Muqarnas, Vol. 20,*(2003), p. 85 - 111.

MONCHAMP , J., 2016 Sphero-conical Vessels from the Ayyubid Wall in Cairo: A Typology (11th–15th c.). *Journal of Islamic Archaeology,* Issue 3.2 (2016), p. 195-207.

MORGAN, C. H., 1942 *The Byzantine Pottery. Corinth Volume XI.* Cambridge, 1942

MUNZER, S., 2019 *Medieval Pottery in the Citadel of Damascus (12th- 18th c,).* MA szakdolgozat PPKE., 2019

PAPANIKOLA - BAKIRTZI, D., 2014
Cypriot Medieval Ceramics: An Overview. In: *Cypriot Medieval Ceramics: Reconsiderations and New Perspectives.* szerk:. N. Coureas. és D. Papanikola-Bakirtzi,. Nicosia, 2014, p. 17-26.

PAPANIKOLA - BAKIRTZIS, D., 1996
Medieval Glazed Pottery of Cyprus: Phapos and Lypithos Ware. Greek, angol nyelvű összefoglaló: p. 213-220. Thessaloniki, 1996

PAPANIKOLA- BAKIRTZI, D., 1999
Byzantine Glazed Ceramics: The Art of Sgraffito.. eBook version szerk. Athens, 1999

PARKER, A., 1992 Cargoes, Containers and Stowage: The Ancient Mediterranean. *The International Journal of Nautical Archaeology,* Issue 21 (1992), p. 89-100.

PENTZ, P., 1988 A Medieval Workshop for Producing "Greek Fire" Grenades.. *Antiquity 62*,(1988)*,* p. 89 - 93.

PORTER, V. & WATSON, O., 1987
Tell Minis' Wares. In: *Syria and Iran: Three Studies in Medievla Ceramics. szerk:* J. Roberts, et. al. Oxford, 1987.

POULSEN, V., 1957 Les poteries. In: *Hama. Fouilles et recherches 1931-1938. IV/2: Les verreries et poteries médiévales.* Copenhague, 1957, p. 117-283.

PRADINES, S., 2016 The Sphero – conical Vessel: A Difficult Interpretation between Historical Sources and Archeology'. *Journal of Islamic Archaeology,* Issue 3.2 (2016), p. 153-162.

PRINGLE, D., 1982 Some More Proto-Maiolica from 'Athlit (Pilgrims' Castle) and a Discussion of Its Distribution in the Levant. *Levant,* Issue 14 (1982), p. 104-117.

PRINGLE, D., 1985 Medieval Pottery from Caesarea: the Crusader Period. *Levant 17,* (1985), p. 171 - 202.

PRINGLE, D., 1986a Pottery as Evidence for Trade in the Crusader States. In: *I Comuni italiani nel Regno Crociato di Gerusalemme.* Genf, 1986, p. 451 - 475.

PRINGLE, D., 1986b *The Red Tower (al - Burj al - Ahmar) Settlement in the Plain of Sharon at the Time of the Crusaders and Mamluks, AD 1099-1516.* London, 1986

PRINGLE, D., 1997 Excavations in Acre, 1974: The Pottery of the Crusader Period from Site D.. *'Atiqot 31* (1997*),* p. 137 - 156.

PRINGLE, D., 1984 Thirteenth-Century Pottery from the Monastery of St. Mary of Carmel. *Levant,* Issue 16 (1984), p. 91-111.

PRINGLE, D., 2000 Burj Bardawil and Prankish Settlement North of Ramallah in the Twelfth Century. In: D. Pringle. *Fortification and Settlement in Crusader Palestine*. Ashgate. 2000, p. 30-58

PRYOR, J. H., 1992 *Geograhy, Technology abd War. Studies in the Maritime History of the Mediterránean, 69-1571.* Cambridge, 1992

PRYOR, J. H., 1989 Wind , Waves and Rocks: The Routes and the Perils along Them. In:. *Maritime Aspesct of Migraton.*, szerk: K. Friedland. Vienna, 1989, p. 71-85.

PRYOR, J. H., 1994 The Mediterranean Roound Ship. In: *Cogs, Caravels and Gallons.* szerk.: R. W. Unger. London, 1994, p. 59-76.

REDFORD, S., 2001 Excavations at Medieval Kinet, Turkey: A preliminary Report. *ANES 38* (2001), p. 59-138.

REDFORD, S., 2004 On Saqis and Ceramics: Systems of Representation in the Northeast Mediterranean. In:. *France and the Holy Land: Frankish Culture at the End of the Crusades.*, szerk: D.H. Weiss & L. Mahoney, Baltimore, 2004, p. 282-312.

REDFORD, S., 2014 Port Saint Symeon Ceramics and Cyprus.. In: *Cypriot Medieval Ceramics: Reconsiderations and New Perspectives.* szerk.: N. Coureas & D. Papanikola-Bakirtzi. Nicosia, 2014, p. 125–51.

REDFORD, S. & BLACKMAN, M. J., 1997
Luster and Fritware Production and Distribution in Medieval Syria.. *Journal of Field Archaeology 24* (1997), p. 233–247.

REY, E. G., 1871 *Etude sur les monuments de l'architecture militaire des croisés en Sytie et dans l'île de Chypre.* Paris, 1871

REY, E. G., 1883 *Les colonies franques de Syrie aux XIIme et XIIIme siécles.* Paris, 1883

RILEY - SMITH, J., 1967 *The Knights of St. John in Jrusalem and Cyprus c. 1050 - 1310.* London, 1967

RILEY - SMITH, J., 1973 *The Feudal Nobility and the KIngdom of Jerusalem, 1174-1277.* London, 1973

RILEY - SMITH, J., 2012 *The Knights Hospitaller in the Levant, c. 1070 - 1309.* Basingstoke, 2012

ROBERT B. MASON, 1992 Lead-Isotope Analysis of Islamic Glazes: An Exploratory Study. *Muqarnas, Vol. 9 (*1992*),* p. 67 - 71.

ROGERS, J. M., 1972 Apamea. The Medieval Pottery. Preliminary Report.. *Colloque Apamea de Syria* (1972*),* p. 253 - 271, Pl. XCII- XCV.

RUNCIMAN, S., 2002 *A keresztes hadjáratok története.* Budapest, 2002

SALAMÉ - SARKIS, H., 1980 *Contribution a l'histoire de Tripoli et de sa région a l'époque des croisades: problemesD'histoirre, d'arhitecture et de céramique.* Paris, 1980

SALAMÉ - SARKIS, H. & HAKIMIAN, S., 1988
Céramiques médiévales trouvées dans une citerne à Tell 'Arqa. *Syria, T. 65, Fasc. ½* (1988), p. 1-61.

SANDERS, G. D. R., 1987 An Assemblage of Frankish Pottery at Corinth. *Hesperia, Vol. 56 No 2.*, Apr - Jun. (1987), p. 159 - 195.

SANDERS, G. D. R., 1999 Corinth Workshop Production. In: *Byzantine Glazed Ceramics, the Art of Sgraffito.* szerk.: D. Papanikola-Bakirtzi. Athens, 1999, p. 159-164.

SAPHIRO, A., 2012 Petrographic analysis of Crusader-period pottery from the old city of Acre. In: *Akko I. The 1991-1998 excavations: The Crusader-period pottery. vol I. IAA reports 51.* Jerusalem, 2012, p. 103-126.

SAUVAGET, J., 1932 *Poteries syro-mésopotámiennes du XVIe siécle.* Paris, 1932

SAVAGE-SMITH , E., 1997 Sphero-conical vessels: A typology of forms and functions. In: *Science, Tools and Magic, Part Two: Mundane Worlds, szerk:* E. Savage-Smith. Oxford, 1997, p. 324-333.

SCHÖNLÉBER, M., 2013 Egy földrengés tanulságai. Megjegyzések a 13 -14. századi muszlim történetírás forráskezeléséről.. In: *Keletkutatás. A Kőrösi Csoma Társaság folyóirata* (2013), p. 53-76.

SENGALEVICH, G., 2021 Late Byzantine Glazed Ceramics with Monograms of St. John the Forerunner: reconsidering the Hypothesis about its Connection with St. Demetrios of Thessaloniki. *Bulletin u Musée National de Varna,* 48(63) (2021), p. 149-164.

SEYRIG , H., 1959 'Antiquités syriennes, Flacons? grenades? éolipiles?. *Syria,* Issue 36 (1959), p. 81-89.

SHADDOUD, I., 2011 Ceramiques d'époque Fatimide a Damas. Fouilles a la citadelle et a bab Kissan. *Journal of Western Asiatic Studies, al-Rafidan, XXXII*. (2011), p. 246-257.

SHADDOUD, I., 2012 Production de poterie chez les Nizarîtes de Syrie : l'atelier de Massyaf (milieu XIIe-premier tiers du XIVe siècle). *Actas do X Congresso Internacional A Cerâmica Medieval no Mediterrâneo, Silves, 22 a 27. outubro 2012,* Silves, 2012, p. 525-533.

SHADDOUD, I., 2014 *Céramiques des forteresses croisées, ismaéliennes, ayyoubides et mameloukes de Syrie du Nord.* doktori diszertáció. Aix-Marseille Université, 2014

SHARVIT, J., 2008 The Sphero-Conical Vessels. In: *Paneas II: Small Finds and Other Studies, (IAA Reports 38).* Jerusalem, 2008 , p. 101-112.

SMITHLINE , H. & STERN, E., 2013
A Crusader-period Bathhouse in Akko (Acre). *Atiqot,* Issue 73 (2013), p. 71-108.

SOLEIMAN, A., 2020 *Descriptive And analytical Study For The Ceramics In The Medieval Period (Crusader-Mamluk) From al-Marqab Castle, Syria Sector Khan I.* MA szakdolgozat PPKE, 2020

STĂNICĂ, A. –SZYMON SZMONIEWSKI , B., 2016
The Sphero- conical Vessels from the Lower Danube in the Light of New Discoveries from Isaccea, Tulccea County, Romania. *Sprawozdania Archeologiczne,* Issue 68 (2016), p. 327-344.

STERN, E., 1997 Excavations of the Courthouse Site at Akko: The Pottery of the Crusader and Otttoman Periods. *'Atiqot 31* (1997), p. 35-70.

STERN, E. J., 2006 A Mamluk-Period site at Khirbat Burin in the Eastern Sharon. *'Atiqot 51* (2006), p. 173-214.

STERN, E. J., 2007 *Trade and Distribution of Ceramics in the Mediterráneum during the Twelft and Thirteenth Centuries as Refected in the Exavations of Crusader Acre (doktori disszertáció).* Tel -Aviv, Hebrew University, 2007

STERN, E. J., 2008 Production and Export of 13th-century CE Cypriot Pottery: the Evidence from the Crusader Kingdom of Jerusalem. *Report of the Department of Antiquities,Cyprus,* 2008 p. 455 - 465.

STERN, E. J., 2009 Continuity and Change: A Survey of Medieval Ceramic Assemblages from Northern Israel. In: *Actas del VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval. Vol 1*. szerk.:J. Zozaya et al. Ciudad Real, 2009, p. 225–234.

STERN, E. J., 2012 *'Akko I: The 1991–1998 Excavations. The Crusader-Period Pottery (vol. 1 Text, vol, 2 Plates).* IAA Reports—Monograph Series of the Israel Antiquities Authority 51. Jerusalem, 2012.

STERN, E. J., 2022 Maritime Activity at Jaffa during the Mamluk and Early Ottoman Periods: The Ceramic Evidence from Ramla. In: *In Centro. Collected Papers. vol. 1. Motion. Movement and Mobility*. szerk: Guy D. Stiebel et. al. Tel Aviv, 2022 p. 93- 115

STERN, E. J., 2023 Franks, locals and merchants: Ceramic production in the LAtin East.. In:, *Exploring Outremer. Studies in Medieval History in Honour of Adrian J. Boas.* szerk.: Rafael Y. Lewis et al., London és New York, 2023, p. 156-180.

STERN, E. J. ET, AL 2020 The impact of the Crusades on ceramic production and use in the southern Levant: Continuity or change?. In: S. Y. Waksman, szerk. *Multidisciplinary approaches to food and foodways in the medieval Eastern Mediterranean Archéologie(s) 4, MOM Éditions*. Lyon, 2020, p. 133-146.

STERN, E. & KLETTER, Z., 2006 A Mamluk-Period Site at Khirbat Burin in the Eastern Sharon. *'Atiqot 51* (2006), p. 173 - 214.

STERN, E. J. & WAKSMAN, S. Y. 2003 Pottery from Crusader Acre: A Typological and Analytical Study. In: *VIIe Congrès international sur la céramique médiévale en Méditerranée. Thessaloniki, 11–16 octobre 1999.* szerk: C. Bakirtzis. Athens, 2003. p. 167-180

STIBRÁNYI, M., 2016 *Fejér megye templomos helyei.* doktori disszertáció. 2016, ELTE.

TAL, O 2011 *Last Supper at Appolonia. The Final Days of the Crusader Castle in Herzliya.* szerk.: O. Tal. Tel Aviv, 2011

TAL, O & ROLL, I. 2011 Arsur: The Site, Settlement and Crusader Castle, and the Material Manifestation of Their Destruction. In: *Last Supper at Appolonia. The Final Days of the Crusader Castle in Herzliya.* szerk.: O. Tal. Tel Aviv, 2011

TANABE, S., 1989 *Excavation of a Sunken Ship Found of the Syrian Coast: An Interim Report. Amphorae.* Operation Committee for Syrian Coastal Excavation. Kyoto, 1989

TAXEL, I. 2012 Pottery. In: *Appolonia - Arsuf: final Report of the Excavations, vol.II. Excavations Outside the Medieval Town Walls*.szerk.: O. Tal et al. közreműködésével. Tel Aviv, 2012

THONGHINI, C., 1998. *Qal'atbKa'bar Pottery. A study of Syrian fortified site of the late 11th -14th century. British Academy Monographs in Archaeology 11.* Oxford, 1998

TOMKA, G. 2018 16-17. századi kerámia a történeti Borsod megyéből. *Opuscula Hungarica X*. Budapest, 2018

TONGHINI, C., 1998 *Qal'at Ja'bar Pottery. A Study of a Syrian Fortified Site of the Late 11th–14th Centuries.* Oxford, 1998

TOUEIR, K., 1973 Céramiques mameloukes a Damas. *Bulletin d'études Orientales, 26* (1973), p. 209-217.

TUSHINGHAM , A. D., 1985 *Excavations in Jerusalem 1961-1967 I.*. Toronto, 1985

VÁGNER, ZS. & CSÓKA , ZS., 2019 New Reaserch on the Medieval Water-Management System of Crac des Chevaliers. In: *Bridge of Civilization. The Near East and Europe c. 1100-1300.* Oxford, 2019, p. 54-63.

VAN DER STEEN, E. J., 1998 What Happened to Arabic Pottery in Beirut?. *ARAM (1997-1998),* p. 121-127.

VESZPRÉMY, L. 2005 Magyarország és az első keresztes hadjárat. Aacheni Albert tanúsága. *Hadtörténeti Közlemények 118* (2005), p.501-516

VEZZOLI, V., 2011 Preliminary Considerations on Ceramic Production of the Islamic Period from the Middle Orontes Region : a Representative Assemblage from Apamea. *Journal of Western Asiatic Studies, Al-Rafidan XXXII (*2011*),* p. 258 - 275.

VIZI, M., 2006 A kerámia feldolgozásának módszerei. Kísérlet az ozorai várkastély leletanyaga kapcsán. Adatbázisrendszer és kerámiaanalízis. In: *Az anyagi kultúra a Kárpát - medencében 1.*

Archeometria – iparrégészet – kézművesipar - történet – néprajz. szerk: Holló Sz. – Szulovszky J., Veszprém, 2006, p. 73-90.

VIZI, M., 2010 Kora újkori kerámia feldolgozásának módszerei. Az ozorai várkastély leletanyagának adatbázisából.. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon 2. szerk: Benlő E & Kovács Gy.* Budapest, 2010, p. 817–838.

VON WARTBURG, M.-. L., 2003 Cypriot Contact with East and West as Reflected in Medieval Glazed Pottery from the Phaphos Region. In: *VIIe Congres International sur la Céramique Médiévale en Méditerranées. Thessaloniki, 11-16 Octobre 1999 : actes.* szerk. Ch. Bakirtzis*, Athens, 2003,* p. 153.. 166.

VORDERSTRASSE, T., 2005a *Al- Mina. A Port of Antioch from Late Antiquity to the End of the Ottomans.* Leiden, 2005.

VORDERSTRASSE,T., 2005b The Iconograhpy of the Wine Drinker in "Port St. Symeon' Ware from the Crusader Era. *Eastern Christian Art 2 (*2005*),* p. 259-72.

VROOM, J., 2003 *After Antiquity. Ceramics and society in the Aegean from the 7th to 20th century A.C.: A case study from Boeotia, Central Greece.* Leiden, 2003

VROOM, J., 2014 Human Representations on Medieval Cypriot Ceramics and Beyond the Enigma of Mysterious Figures Wrapped in Riddles. In: *Cypriot Mevieval Ceramics: Reconsiderations and New* Perspectives. szerk: D. Papanikola-Bakirtzi & *N.* Coureas*,* Nicosia, 2014, p. 153-187.

VROOM, J., 2016 Byzantine Sea Trade in Ceramics: Some Case Studies in the Eastern Mediterranean (ca. Seventh -Fourteenth Centuries). In: *Trade in Byzantium. Papers form Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium. Istanbul, 24-27 June,2013.*

szerk.:, Paul Magdalino és Nevra Necipoglu, Istambul, 2016, p. 157-177.

WAAGÉ, F. O., 1934 Preliminary Reprt on the Medieval Pottery form Corint. *Hesperia*, 3 (1934), p. 129-139.

WAKSMAN, S. Y., 2011 Ceramics of the 'Serçe Liman Type' and Fatimid Pottery Production in Beirut. *Levant 43 (*2011*),* p. 201 - 212.

WAKSMAN, S. Y., 2020 *Multidisciplinary Approches to Food and Foodways in the Medieval Eastern Mediterranean.* Lyon, 2020

WAKSMAN, S. Y., ET AL 2006 Glazed ware as main cargoes and personnal belongings in the Novy Svet shipwreck (13th c. AD, Crimea): a diversity of origins investigated by chemical analysis. In: *Actas del VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo, Ciudad Real-Almagro del 27 de febrero al 3 de marzo de 2006, vol. II.* Ciudad Real, 2006, p. 851-856.

WAKSMAN, S. Y. ET AL 2008 Elemental and Petrografic Analyses of Local and Import Ceramics from Crusader Acre. *Atiqot* 59 (2008), p. 157-190.

WALPOLE, F., 1851 III. *The Ansayrii, (Or Assassins,): With Travels in the Further East, in 1850-51. Including a Visit to Ninevah.* London,

WITHCOMB, D., 2016 A Note on "Grenades" as Fire –starter Flask. *Journal of Islamic Archaeology,* Issue 3.2 (2016), p. 179-186.

WODZINSKA, A., 2010 *A Manual of Egyptian Pottery.* Boston, 2010

YOUSSEF, M., 2019 Medieval Ovens and Cooking Installations in Margat. In: *Bridge of Civilizations. Near East and Europe c. 1100 - 1300.* szerk.: P. Edbury et el. Oxford, 2019, p. 128-146.

ZIFFER, I., 2011 Setting Tables in the Latin Kingdom of Jerusalem. In: *The Last Supper at Appolonia. The Final Days of the Crusader Castle in Herzliya.* Tel Aviv, 2011, p. 69-87.

ZIMMER, J., ET AL 2011 *Krak des Chevaliers in Syrien. Archaeologie und Bauforschung 2003-2007.* Koblenz, 2011

ZSIDAI, ZS., 2017 A szíriai partvidák a keresztes háborúk után. A felekeztek egymás mellett élése a mamlúk és az oszmán korban. *Világtörténet,* 7(39) 2017, p. 267-296.

Összefoglalás

A doktori disszertáció alapját a margati várban (Qal'at al – Marqab, Szíria) kereszteskori és kora mamlúk kori kerámiaanyagának feldolgozása adta, amelynek során összesen hét terület, mintegy 30 000 töredéke került átnézésre, ebből mintegy 850 töredékről készült rajz- és fotódokumentáció is.

A feldolgozás elsődleges eredményeként elkészült a margati vár 13 – 14. század első felére keltezhető kerámiaanyagának tipokronológiája, amely a későbbiekben jó kiinduló adata lehet egy esetleges bővebb tipológiai rendszer kialakításának nemcsak a vár területén, hanem annak tágabb környezetében is. A feldolgozott kerámiaanyag jól kiegészíti a vár építéstörténeti, kronológiai megfigyelésére vonatkozó információkat. Kevés olyan vár ismert a keresztes államok területéről, ahol az építészeti, alaprajzi kutatásokat az anyagi kultúrára vonatkozó adatokkal is kiegészítették, amely segíti a keresztes anyagi kultúráról alkotott képek pontosítását, az egyes várak regionális szerepének vizsgálatát.

A feldolgozás során kirajzolódott, hogy a vár anyaga jól beilleszthető a szentföldi államok területén feltárt várak leletegyütteseinek sorába, az egyes kerámiatípusok eloszlása, elterjedése hasonlóságot mutat a térség elsősorban johannita uralom alatt álló várainak anyagi kultúrájával, amely lehetőséget nyújtott a kerámiaanyag tágabb vizsgálatára is, az várban megfigyelt egyes edénytípusok műhelykörzeteinek vizsgálatára is.

A dolgozat másik főbb eredménye a margati vár gazdaságtörténeti szerepének vizsgálata, az egykori kereskedelmi kapcsolatok feltérképezése a kerámiatípusok alapján. A leletanyag összevetése a térség már feldolgozott váraival, mint például Arsuf, Crac des Chevaliers vagy Akkó kereszteskori anyagával, rávilágított arra, hogy Margat aktív részese volt a keresztes államok egymás közötti kereskedelmének, szinte valamennyi levantei műhely edénytípusa előfordult a vizsgált anyagban. A kereskedelmi kapcsolatok alapján Margat elsősorban a régión belül töltött be vezető szerepet, a távolabbi nyugat-európai import aránya elenyésző volt leletanyagban. Ez a központi szerep a kerámiaanyag tanulsága alapján nemcsak a vár fénykorának tekinthető 12. század végi – 13. század eleji időszakban volt megfigyelhető, hanem úgy tűnik, hogy tovább élt a 14-15. századi időszakban is.

Summary

The doctoral dissertation is based on the processing of ceramic material from the Margat Castle (Qal'at al-Marqab, Syria), during which a total of seven areas and approximately 30,000 fragments were examined. Drawings and photographs were taken of approximately 850 fragments.

The primary result of this analysis was the creation of a typological chronology of the ceramic material from Margat Castle dating from the first half of the 13th and 14th centuries, which could later serve as a good starting point for the development of a more comprehensive typological system not only for the castle area, but also for its wider surroundings. The processed ceramic material complements the information on the architectural history and chronology of the castle. There are a few castles in the territory of the Crusader states where architectural and floor plan research has been supplemented with data on material culture, which helps refine our understanding of Crusader material culture and examine the regional role of individual castles.

During the processing, it became clear that the castle's material can be easily integrated into the series of finds from castles excavated in the Holy Land, the distribution and prevalence of certain types of ceramics show similarities with the material culture of the castles in the region, primarily those under Johannite rule, which also provided an opportunity for a broader examination of the ceramic material and the workshop areas of certain types of vessels observed in the castle.

Another significant finding of the thesis is the examination of the economic role of Margat Castle and the mapping of former trade relations based on ceramic types. A comparison of the finds with those from other castles in the region that have already been studied, such as Arsuf, Crac des Chevaliers, and Acre, revealed that Margat played an active role in trade between the Crusader states, as almost all types of pottery from Levantine workshops were found among the examined material. Based on trade relations, Margat primarily played a leading role within the region, with imports from further afield in Western Europe accounting for a negligible proportion of the finds. Based on the findings from the ceramic material, this central role was not only observed during the castle's heyday at the end of the 12th and beginning of the 13th centuries, but also appears to have continued into the 14th and 15th centuries.

Nyilatkozat

Kijelentem, hogy a jelen munkát önállón készítettem, és semmilyen más segédeszközt nem használtam a feltüntetetteken kívül. Az értekezést saját szellemi termékemnek tekintem.

Budapest, 2025. december 30.

……

Buránszki Nóra